

Iorga

oameni cari au fost

★ ★

CULTURĂ GENERALĂ

Ilustrația copertei : *P. Vulcănescu*

n. iorga

oameni cari au fost

★ ★

EDIȚIE ÎNGRIJITĂ ȘI NOTE DE
ION ROMAN

1967

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

NICOLAE DOBRESCU

Soarta rea lovește și mai departe în puterile și speranțele unei generații întregi, care desigur că mai are de îndeplinit o misiune.

Primesc, în momentul cînd se tipărește această foaie, prea tîrziu ca să pot lua parte și eu la punerea în pămînt a elevului meu iubit și colaboratorului meu în atîtea privințe, vestea morții, înainte de patruzeci de ani, a bunului, cinstitului și harnicului profesor de Universitate Nicolae Dobrescu.

Fiu de țăran, numai el știa prin cîte greutăți a trebuit să treacă pentru a-și însuși o mare cultură. Bursier al Universității din București, a făcut solide studii în Apus.

L-am făcut, pe rînd, profesor la Teologie, membru corespondent al Academiei. Acuma — îl îngropăm.

Săracul Dobrescu, care spunea, plîngînd, că nu merită atîta suferință, ca unul ce numai bine a făcut tuturora !

La foaia aceasta¹ a lucrat în vacanța din 1907, cînd

¹ *Neamul românesc (n.a.)*.

toți mă părăsiseră, făcînd și bandele de expediție alături de mine ; la cursurile de vară a alergat între cei dintii.

Acum — s-a isprăvit.

Dacă este după moarte vreo simțire, prietenul plecat tînr dintre noi se va ruga, aiurea, pentru dăinuirea puterilor noastre și pentru creșterea lor — căci, după atîtea pierderi, am rămas așa de puțini !... ¹

13 iulie 1914

(IV)

ANDRÉ FAURE

Între cei căzuți la Ypres ² e și profesorul, foarte tînăr, foarte profesor André Faure.

Venit la noi după terminarea studiilor sale în patrie, ca să ocupe un loc la Liceul militar din Iași, el a prins dragă această țară, împărtășind idealele noastre cele mai înalte și cele mai cinstite. Nimic din viața noastră nu l-a lăsat indiferent, și glasul lui s-a auzit la întruniri publice ieșene întru gloriificarea României.

Pe crucea ce-i acopere mormîntul de modest și devotat erou va trebui cîndva ca o mină românească să adauge un „Dumnezeu să-l ierte“, care-i va ținea cald acolo jos sub pămînt.

23 novembre 1914

(IV)

¹ Nicolae Dobrescu (1874—1914) a publicat o biografie a lui Antim Ivireanul și numeroase studii privind istoria bisericii din România.

² Oraș în Belgia, unde s-au dat în repetate rînduri, între 1914 și 1918, violente lupte între armatele franceză și germană.

Și eu am ceva de spus despre Vasile Burlă, de care mă leagă și o veche datorie de recunoștință ce nu se poate uita. Era dintr-un neam de răzeși din Bucovina și, în acele convorbiri cu elevii, pe care le zugrăvește așa de viu d-l Sadoveanu, el nu uita să spuie că nu e numai un adevărat român, ci un coboritor de boieri printre români. Învățase la Viena și se prinsese de dragoste pentru filologia de mărunțișuri, foarte îndrăzneată, însă, uneori în construcții, a anilor 1860. Venit ca profesor în Iași, el nu putea să se găsească mai bine decât în societatea „Junimii”. Îi plăcea acolo calitatea culturală a oamenilor, sinceritatea lor, lipsa lor de afectare și acel respect pentru tradiția de glumă și petrecere cu vin bun pe care o aduseseră membrii conducători, crescuți ca și el în universități germane.

Convorbirile literare, care se întemeiaseră atunci, îndemneau la scris. Un mare război filologic se începuse între știința de diletant a lui Cihac¹ și între știința de uimitor autodidact a d-lui Hasdeu.

Pentru originea unui cuvânt se dădeau strașnice lupte, în care Cihac a știut totdeauna să păstreze măsura, dacă nu să cîștige biruința. Burlă s-a amestecat în discuție, tipărind câteva articole foarte bine informate și cinstite muncite, dar ale căror rezultate nu erau totdeauna definitive.

El le-a strîns mai pe urmă într-o broșură de *Studii filologice*. Ca profesor de limba grecească, el a dat ceva mai tîrziu o îngrijită prelucrare a gramaticii lui Curtius, carte grea, desigur, dar care e totuși pînă astăzi cea mai bună din care se poate învăța grecește.

¹ *Alexandru Cihac* (1825—1887) — autor al *Dicționarului etimologic daco-român* (1870—1879).

Sfărîmarea cercului ieşean al „Junimii“ lăsă pe Burlă singur. Activitatea lui ştiinţifică încetă, cu toate că pîna la sfîrşit i-a plăcut să cetească mult, fie şi pentru a nu scrie niciodată ce-şi pusese în minte. Familie n-avea. Despre societatea noastră, el avea părerea rea pe care o au de obicei bucovinenii. Nici în şcoală nu punea mare temci. Desigur că, aşa de cinstit cum era, el a dorit să săvîrşească ceva ca profesor. Avea şi ştiinţa, şi iubirea. Îi lipseau însă alte două însuşiri, care pot părea secundare, dar fără care cele dintîi rămîn sterpe, anume : măsura şi consecvenţa. Era sau prea bun, sau prea aspru, sau prea vesel, sau prea trist, şi se schimba adesea.

Ochiul pătrunzător şi crud al şcolarilor vedea aceasta, şi, pe vremea mea cel puţin, Burlă nu mai avea o adevărată şi deplină autoritate. Faptul că-i plăcea a vorbi, a glumi cu copiii cari nu înţelegeau ce se cade şi nu se cade, nu-l ajuta să fie ceea ce s-ar fi convenit după multele sale însuşiri. Cînd i se părea că pierde terenul, el lovea. Şi a doua zi îi părea rău, şi nemărginita lui bunătate învingea astfel. Pentru cîteva vorbe nesocotite şi cîteva din atitudinile revoluţionare pe care şcoala socialistă le-a pus la modă în Iaşi, unde ele se văd şi pînă astăzi, cel ce scrie aceste rînduri a fost exclus din internatul liceului de la Iaşi. O rudă, la care căutasem adăpost, m-a aruncat pe stradă. Şi atunci acelaşi director care mă izgonise m-a primit ca un părinte şi, făgăduindu-mi reintegrarea, a zăbovit-o înadins pentru ca să stau în casa lui, în biata lui casă de boem, goală, fără rînduială, şi ca să mîncînc la birt hrana pe care o plătea el din biata lui leafă mîncată de multele datorii care i-au fost nenorocirea. De atunci el n-a uitat pe elevul neastîmpărat şi nesupus, care ştia carte şi i se părea lui că nu e rău la suflet !

Cînd m-a văzut întîia oară om isprăvit, mi-a sărit în gît. Bucuria lui n-a fost slabă cînd a stat în capul mesei fostului său şcolar. Şi acum cîteva săptămîni el

îmi scria încă o scrisoare în care lega trei lucruri care mă înduioșau deopotrivă : visurile lui științifice, un studiu despre ortografie, grija pentru încă un elev bun, cine știe cât de neastîmpărat și acela (el zicea însă că nu), și amintirea vechiului elev fără astîmpăr din alte dăți.

Despre el ca despre puțini alții, se poate zice vorba ce se cuvine oamenilor foarte buni, care au avut greșeli, din care nici una n-a fost un păcat decît doar față de dînșii : Dumnezeu să-l ierte !¹

1914

(II)

EMIL GÎRLEANU

Emil Gîrleanu s-a stins, minat de o boală de rinichi care de un an de zile îl distrugea. S-a stins visînd de sănătate, de bucurie și de muncă. S-a stins cu mintea limpede și luminoasă, cum l-am găsit, acum cîteva săptămîni, pe patul de spital, între flori, privind afară raze de soare, vorbind, glumind și zîmbind, cu masca grozavă a morții pe față.

Nu e aici locul să vorbim de marea pierdere pe care o suferă literatura noastră căreia i-a dat pagini clasice ca nobilă simplitate a stilului și adîncime a simțirii sincere. Nici de sentimentele ce ne pot mișca astăzi pe noi, aceia cari, odată, eram tovarăși buni la *Sămănătorul*. El s-a gîndit în ultimele clipe și la noi, fiindcă, în noaptea în care se lupta, la Cîmpulung, cu moartea, chipul lui nu m-a părăsit o clipă în visurile grele care mă frămîntau.

Dar, dacă astăzi există această foaie, dacă a putut

¹ V. Burlă (n. 1840) a murit în 1905. Extrăgînd articolul din *O luptă literară*, N. Iorga l-a datat cu anul apariției volumului.

face ceva pentru progresul moralității și idealului în această țară, o mare parte o are Gîrleanu. El m-a îndemnat din răspuțeri să încep, a crezut în biruință, s-a zbatut cît i-a fost cu putință — noi și familiile noastre încheiam și benzile de expediție în casa cu chirie din strada Buzzești — și, doar cînd n-a mai putut spera, a lăsat numai asupra mea urmarea acestei lupte, plină de atîtea greutăți și de atîtea sacrificii.

Nu că avea chemarea unui militant politic. Era prea poet pentru aceasta, prea visător. Nici n-a scris în foaie un singur rînd de luptă. Dar idealismul lui a simțit frumuseța acestei îndrăznețe încercări, și astfel „secretarul de redacție“ Emil Gîrleanu și-a legat numele de cele dintii luni ale silinților noastre spre bine pe această cale a gazetei.

Durerea noastră se adauge la aceea care va fi strîns inimile tuturor celor ce l-au cunoscut, la vestea morții lui așa de premature.

1914

(II)

SPIRU CARPUS

Pierdem în tînărul jurist Spiru Carpus, care a încetat din viață la Jena, unde făcea solide studii de economie politică, pregătindu-și răbdător o teză pe care și-o alesese cu iubire, pe încă unul din tinerii raliați în toată cinstea sufletului lor la mișcarea noastră.

Carpus era și un ziarist de chemare : a fost mult timp corespondent al foilor românești de dincolo, și nu sînt decît trei luni de cînd tipăream un folositor articol de politică externă pe care, cu cîteva rînduri așa de modeste, ni-l trimesese.

Păcat că se duc tinerii cei buni, și că rămân. în așa de covârșitor număr, ceilalți !

1914

(II)

DIMITRIE ANGHEL

Poetul Dimitrie Anghel care a murit la Iași, de mîna sa, într-o tragedie care poartă pecetea neîndurată a sorții, a fost unul din marii virtuoși ai poeziei românești, dar mai ales unul din cei mai mari maeștri ai prozei noastre, în care a pus mlădiere, culoare, mult talent, foarte mult meșteșug și uneori încă mai mult suflet. El n-a fost un militant politic. În anume chestiuni judeca altfel decît noi, ba chiar diametral opus. Dar totuși noi îl putem privi ca pe unul din „ai noștri“.

Și anume pentru că întreaga lui generație nu s-a putut sustrage de la aceeași conștiință, de la simțul aceleiași datorii. Tradiționaliști naționali, realiști democrați, așa am fost toți, așa suntem astăzi cei rămași în viață. Am putut spune, pentru un motiv ori altul, și lucruri deosebite, dar sensul operei noastre e același la toți.

Și de aceea regretatul scriitor nu va putea fi așezat în istoria sufletului românesc decît în cadrul unei lupte în care n-a purtat o sabie, ce e dreptul, dar asupra căreia a proiectat razele luminoasei sale arte.

Și cei ce trec împreună către urmași au motive de a simți mai adînc loviturile fatale care-i împușinează.

1914

(II)

AVRAM SĂDEANU

Încă unul din fruntașii cu mintea ai românilor din Ungaria cade victimă a războiului atroce pentru toți și, pentru dînșii, și stupid.

Avram Sădeanu, profesor la Seminariul din Arad, a murit în Galiția. Cetitorii lucrărilor de istorie ce apar „dincolo” cunosc studiile lui serioase și cinstite despre învățămîntul românesc în aceste părți și mai ales acea cărticică despre Gheorghe Lazăr, marele dascăl ardelean, ale cărui începuturi s-au deslușit atunci pentru întîia oară.

Eu am avut plăcerea să număr între ascultătorii cursurilor de vară pe acest om blînd, modest, plin de zel pentru cunoașterea trecutului național și urmărind înalte și mîndre visuri în viitor.

Firul lor s-a rupt astăzi. Visătorul doarme în țărîna pămîntului străin.

Dar figura prietenoasă nu va dispărea din amintirea noastră. Ea se va așeza între ale acelor cari au murit fără să trebuiască a muri, și din umbra tot mai deasă a vremii va veni și zîmbetul lui, de îndemn pentru munca desfășurată fără dînsul și de părere de rău pentru plecarea lui dintre noi.

1914

(II)

Ni l-au omorît și pe dînsul. Nu rușii, ci ceilalți¹. Aceia cari l-au băgat în focul ucigător pentru o cauză care era tot una cu sclăvia lui și a neamului său. Profesorul Alexandru Bogdan de la gimnaziul din Brașov, cumnatul meu Sandi, era unul dintre cei mai culți tineri din generația sa.

Cu o nesfîrșită răbdare, cu o stăruință de fier într-un corp șubred, cu cele mai mari jertfe și înfrînări a izbutit el să-și capete la Berlin cunoștințele cele mai serioase și mai întinse în domeniul literaturii germane și al teoriilor literare. A publicat un mic studiu foarte îngrijit despre metrica românească, a făcut propuneri judicioase în materie de ortografie, a fost unul dintre cei mai harnici colaboratori ai foilor politice și literare din Ungaria.

Puțini profesori sunt cari să aibă nesfîrșita iubire pe care el o avea pentru obiectul său, pentru școlarii săi iubiți, pentru cultura românească. Împărțind toate vederea noastră, încălzindu-se la marea vatră a ideilor predicate de Eminescu, pentru care ca scriitor avea cultul cel mai înțelegător, el era un factor moral de căpetenie în dezvoltarea tineretului ce-și caută lumina în Brașov. Sfios și bun, totdeauna cu o lumină de înțelegere și de prietenie în frumoșii săi ochi albaștri, trăind în altă lume decît a noastră, aducînd în glasul său dulce și clar ca o duioasă solie de aiurea, el părea menit numai să iubească pe alții și să primească în schimb iubirea lor.

Cu dragoste s-a dus în război. Delicatul sublocotenent în rezervă se putea eschiva de la primejdie. N-a vrut. Nu că-i păsa de soarta acelei infame temnițe a Ungariei, pe care și el era s-o stropească cu nevinovatul său sînge, dar simțea nevoia de a fi alături în cele din urmă și

¹ Pe frontul din Galiția, armata habsburgică era înclăștată în luptă cu armata rusă.

mai grele suferinți cu ai lui. I-a sfătuit, i-a mîngîiat, i-a îndemnat, i-a hrănit și i-a păzit în odihnă, uitînd cu totul de dînsul, cînd, înaintat pentru vitejie, călărea printre morți pe cîmpiile de luptă din Galiția.

Apoi, într-o zi, acum două săptămîni — așa de încet vin veștile de acolo — un șrapnel l-a sfîșiat.

Noi nu i-am putut spune un cuvînt și nu i-am putut pune pe piept o floare. Acum tu, Sandi, dormi acolo departe. Glasul tău de copil nu l-om mai auzi și nici lumina bună a ochilor tăi nu ne va alina în necazuri. Să-race erou fără de răsplată al unei cauze străine și odioase... Viitorul nu-l putem ști. Poate că niciodată visurile noastre nu se vor îndeplini. Poate că mai tîrziu numai. Poate că mîne... Dar, dacă va fi ziua aceea, și în Brașovul tău, liberat în sfîrșit, vom intra între steaguri și flori, te voi vedea pe tine colo, sus, înaintea bătrinei case părintești unde nu te-ai mai întors, și voi auzi glasul tău spunînd liniștit și vesel : — Vezi tu, pentru asta am murit și eu !¹

1914

(II)

¹ Alexandru Bogdan (1881—1914) făgăduia o activitate interesantă mai ales în domeniul prozodiei (*Die Metrik Eminescu's in Elftes Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, 1904 ; *Ritmica cîntecelor de copii*, 1906). A mai publicat în presă unele studii eminesciene, articole despre limba literară etc.

D. GHICA

Traducătorul și adnotatorul lui Herodot era cel mai studios din fiii lui Ion Ghica. Făcuse studii serioase în Anglia. Avea cunoștințe întinse și adânci, pe care le-a dovedit și prin lecțiile făcute anul trecut la Institutul pentru studiul Europei sud-orientale. Amestecat și în viața politică, n-avea calitățile de energie și spontaneitate care trebuie pentru a se impune.

1914

(IV)

AT. MARIENESCU

Din Sibiu se anunță moartea foarte bătrînului membru al Academiei Române, At. Marienescu.

Răposatul s-a ocupat pe vremuri de literatura populară, căuțînd să introducă în vechile balade elemente de interpretare simbolică după doctrinele la modă încă, ale lui Kreuzer.

Era un spirit dogmatic și tenace, legat pe toată viața de idei preconceptuate pe care nu le-ar fi părăsit cu nici un preț. Vremea nouă îi era neînțeleasă și-l impresiona antipatic.

Carieră politică n-a avut aproape de loc, dar a avut o onorabilă carieră de funcționar.

Cu slăbiciunea extremă, cu părul foarte alb și dîrzul semn de interpuncțiune fizionomică a barbișonului său napoleonian, el era la ședințele Academiei o figură interesantă.

Rău nu va putea să spuie nimeni despre dînsul ; binele e legat de-o viață absolut corectă, dar care nu s-a cheltuit pentru nici un scop mai înalt¹.

1915

(IV)

N. CULIANU

A murit la Iași, după o imobilizare prin boală, care a ținut douăzeci de ani, N. Culianu.

Răposatul a fost un om de știință distins, un autor de cărți didactice limpezi și bine scrise pe vremea cînd era o faptă culturală să le scrii, a fost unul din membrii cenaclului „Junimii“, celei fără lux și fără saloane politice, însă — cu talent. Dar el va rămînea în amintirea cui l-a cunoscut ca „rectorul“.

O față liniștită și bună, de patriarh cu barba albă, cu grai așezat și dulce, ochi de părinte opriți cu iubire asupra copiilor săi studenți, o grijă exemplară pentru lecțiile ca și pentru purtările sale, ca să aibă de la cine să învețe tinerii, o demnitate firească fără morgă și fără pretenții în legăturile cu alte organe școlare — acesta a fost Culianu în lungii ani cît a condus Universitatea din Iași.

Intr-o vreme cînd rectorii se aleg pentru politică și nu fac decît politică, cînd datoresc locul lor nu unei chibzuirii de conștiință a profesorilor, ci unei acțiuni politice contra altei acțiuni politice, cînd termeni de ultima

¹ Autor de lucrări istorice și filologice, *Athanasie M. Martenescu* (1830—1915) s-a făcut cunoscut mai ales ca folclorist prin publicarea culegerilor *Poezia populară. Colinde culese și corese și Balade culese și corese* (1859, 1867).

brutalitate au putut fi întrebuințați verbal și în scris de unii față de colegii lor, când studenții au putut intra în cabinetele rectorilor ca agenții electorali la șefii lor, figura lui Culianu nu pare desfăcută din viața reală, ci dintr-un vechi basorelief de marmură.¹

1915

(II)

UN OM „DĂRÎMAT“ : DIMITRIE ONCIUL

Multe lucruri se „reyizuiesc“ astăzi, de oameni cari-și au chemarea de a trata asemenea chestii. Cum erau odată, în destrăbălatele școli romane înainte de cucerirea germană, cete de „eversores“, de „răsturnători“, cari, nefăcînd ei înșii nimic, împiedeau să învețe și să lucreze pe alții, mai puțini doritori de faimă ieftenă, așa își are și România, stricată de viața ei politică și de consecințele ei în moravuri, înainte de ceasul supremei încercări și al grozavului risc, „răsturnătorii“ săi, tineri și bătrîni. „Dărîmă“ fiecare ce poate : cutare, scriitori, altul, oameni politici. Ba acum a venit rîndul și al pașnicilor oameni de știință, închiși cu bucurie în cămăruța migălosului lor lucru. S-au amestecat în viața publică, — deci aceia cari dau alte soluții într-însa vor arunca asupra laboratorului științific, din norii prezumției lor, oareșicare bombe cu gaze asfixiante de tăgăduiri și insulte.

¹ „Papa Culianu“, cum i se spunea la „Junimea“, Nicolae Culianu (1829—1915) a fost profesor de matematici. Cursul său *Lecțiuni de calcul diferențial* (1870—1874) este cea dintîi lucrare de analiză matematică publicată în România.

Dar lângă cei cari vreau să dărîme au fost, de cînd lumea, acei cari izbutesc să facă la loc.

Un „dărîmat“ e D. Onciul, istoricul, profesorul de trecut românesc, membru al Academiei Române, despre al cărei președinte însuși se spune — ceea ce nu putem crede — că ar fi proclamat la un consiliu universitar inutilitatea operei științifice a eruditului.

Să încercăm a „face la loc“. Acuma poate douăzeci de ani, D. Onciul a fost chemat la București. Nimeni nu l-a strîns de pe drumuri, ca „frate“ trăind în lipsă, nimeni nu l-a creat, nu l-a fabricat. Ci, după studii de o noutate absolută, făcute cu o strictă și aspră metodă, cu o răbdare puțin obișnuită în cultura noastră, și în stăpînirea, plătită cu îndelungate osteneți, a unui material întins și risipit, el reușise a da icoana adevărată, întru cît se poate reconstitui, a părții celei mai vechi și misterioase din viața noastră ca popor. Aceste studii au fost o revelație pentru cei cari puteau pricepe. În Apus, unde sunt mult mai mulți învățați, pentru mai puțin decît aceste rezultate întră cineva în învățămîntul superior.

A venit la noi. Învățămîntul practic al istoriografiei nu exista încă, în domeniul lui. La istoria românilor se ascultau conferințe și se treceau, de formă, examene. Absolventul, licențiatul nu știa ce este un izvor și cum din izvoarele neîntregi, viciate, obscure, contrazicătoare iese lamura strălucitoare a faptului constatat sigur. De munca grea a pregătirii tineretului — muncă impopulară pe lângă toate, căci lumea era beată de „filozofie“ — s-a apucat Dimitrie Onciul. I s-a consacrat douăzeci de ani, iar dacă azi avem o școală de istorici, lucrînd după aceeași metodă, aceasta se datorește nu numai impulsurilor și exemplelor ce au putut veni, ci inculcării răbdătoare, aspre, a disciplinei științifice. Acest lucru l-a făcut

el, și pentru acest lucru a jertfit cu abnegație un timp bogat care putea fi consacrat unor studii personale, pe care dovedise că este în stare a le face cu trăinicie nezguduită, cu delicată observare și coordonare a celor așa de mici, fără știința deplină a cărora nu se pot încerca fără cutezanță lucrurile mari.

Pe dealul lui Mihai Viteazul geniul lui Hasdeu prezida, melancolic, la ruinarea unor vechi încăperi istorice, în care urmele trecutului nostru putrezeau în neîngrijire. La noi nu i se dă fiecăruia ce trebuie, ce e chemat să facă, și oricine a cunoscut pe Hasdeu știe că a-i da o funcție administrativă, a-l pune să ordoneze și să păzească o instituție, fie și științifică, a-i impune să redacteze rapoarte și să iscălească adrese era nu numai o garanție de neglijare a instituției, dar și o ironie față de vioiul romantism dezordonat al acestei naturi de excepție. Și, atunci când Hasdeu însuși a înțeles aceasta, nimeni n-a „miluit“ pe Onciul cu direcția Arhivelor, ci toți ne-am dat în lături înaintea candidaturii lui, fiindcă știam că acel moment nu este al cercetătorului, ci al fondatorului și al orînduitorului.

Astăzi un imens și frumos palat se înalță pe locul ruinelor, într-o ordine admirabilă miile de documente și dosare așteaptă pe lucrătorii cari le vor face să vorbească. Iar, dacă aici locuiește, în anii lui de maturitate obosită de un lucru spornic, creatorul Arhivelor statului, aceasta nu poate supăra pe nimeni într-o țară unde atîția stau în palate, particulare și publice, unde a fost munca altora ori unde, pînă acum, n-a fost munca nimănui.

Acestea am avut să le spun aici, afirmînd încă o dată, la sfîrșit, principiul că greșeala cea mai mare și cea mai naivă este ca, atunci când interesele politice ale cuiva se ciocnesc de interesele politice ale altuia, să se încerce a ruina, nu o atitudine în viața publică, ci o muncă și

reputație pe care nimic nu le mai poate știrbi, o dată ce ele sunt.¹

1915

(II)

UN POET STUDENT : ALEXANDRU SIHLEANU

Pietatea familiei a ridicat un monument la Sihlea, în județul Rîmnicul Sărat, aceluia poet mort tînăr care a cîntat, întors din străinătate, la 1854, „frumoasele locuri“, „verdea cîmpie“, „gîrlița cu tainici șoapte“, „pădurea misterioasă“ și „doina ciobănașilor“ de la moșie. S-a adus astfel o închinare spiritului care nu se poate despărți niciodată de aceste locuri iubite ale copilăriei sale, ale celor dintîi simțiri și ale durerilor ce-l stăpîneau atunci cînd își dădea seama că „pustia cea deșartă de pe malul nisipos“, dincolo de marginile vieții, e ceea ce-l mai așteaptă. Dar — cu toată neparticiparea aceluia prin cari se face faima, și pentru morții uitați — comemorația modestă de la Sihlea, lîngă locul de discretă liniște al lui Alexandru Vlahuță, amintește unei societăți care nu se preocupă prea mult nici de poezia ei, falși, de astăzi, un poet adevărat.

Poet de chemare a fost Sihleanu, desigur. Căci trebuie să i se recunoască această însușire rară, cu toată per-

¹ Bucovinean de origine, cu studii superioare la Viena, *Dimitrie Onciul* (1856—1923), unul dintre cei mai de seamă istorici români, este inițiatorul metodei critice în studiul istoriei. S-a ocupat îndeosebi cu problema originii latine și a ariei de formare a poporului român. *Lucrări : Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinții romanilor în Dacia traiană* (1885), *Ideea latinătății și a unității naționale* (1919), *Originile Principatelor române* (1899).

manenta prezență lărmuitoare a versificatorilor, acelaia care, la douăzeci de ani abia împliniți, putea să exprime setea lui de emoții în versurile care cer

*S-aud vuirea bombei și caili nechezînd,
Să văz arzînd văzduhul a plumburilor ploaie,
Căști, suliiți sfărîmate, de sînge lungi și roaie,
Cadavre ciopîrțite și morți mereu picînd,*

asămănîndu-și patima ce-l smulge din hotarele traiului obișnuit cu

*Vulturul ce nu vrea cîmpul verde,
Cîmpia înflorită : o lasă și se pierde
Prin nori, prin munți de gheață, prin bălți și prin pustii.*

E aici o adevărată energie, nemerind cuvinte vrednice de dînsa, în vremea cînd Bolintineanu scîncea și Alecsandri însuși admira picătura de lacrimă romantică în vîrfurile degetului.

Ce ar fi scris acest talent după atingerea cu viața, care i-ar fi dat dureri adînci și marile fericiri pe care le zăbovește uneori, aceasta se poate prevedea. Tineretei unui scriitor i se cere atîta : avînt, sinceritate, pasiune, instinctul cuvîntului poetic, expresiv, cald ; celelalte lucruri vin de la sine, pînă la dulcele dar de toamnă al măsurii și pînă la sclipirea de gheață a înțelepciunii. Dar acel care la cei douăzeci de ani vine cu poza și maniera, acela nu va ajunge niciodată la nimic.

Sihleanu nu migălea și nu fabrica, nu-și „menaja efecte“, „retoricele suliiți“ cu vîrfuri tocite nu le avea la îndemîină. Dar, ca orice tînăr smuls dintr-o civilizație începătoare și aruncat în vîrtejul unui mare oraș de strălucită cultură, el imita, o candidă imitație care-și închipuie serios că e originalitate, produs spontan al propriei închipuirii, răsunset dintr-o suferință adevărată. Orice deprindere a graiului începe prin repetarea cuvintelor auzite : la poeții tineri ca și la prunci. De aici

castele, baluri medievale, păgini, Elvire, Emme și Oscari — toate însă prezentate cu o netăgăduită dibăcie. Nu e mai rău, chiar în ce privește limba, decât la cutare poet italian — acesta în plină desfășurare — care scria tocmai aceste lucruri, inspirate de Ossian¹ și Walter Scott, pe la 1850 încă.

Studentul român din această vreme își dădea astfel examenul de poezie, și trebuie să-i punem o notă mare. Și astăzi se imită, ba chiar de filologi maturi, cari-și cheltuiesc astfel degeaba vremea în care pot da o etimologie nouă. Și astăzi moda e o stea de hîrtie, după care se țin mulți copii în săptămînile irozilor. Dar studentul de la 1850 era mai serios, mai real.

Acasă, el nu era un alt imitator, îmbătrînit al aceleiași civilizații neadaptate, cum e cazul studenților de astăzi. Ci era „dumnealui păharnicul I. Sihleanu“, om de datină veche, gospodar cu obiceiuri patriarhale, cu iubire de țară și morală. Și de aici, din Sihlea, care nu e Calea Victoriei, a pornit el către lumina Apusului, cu sufletul în adevăr tînăr și fundamental sănătos. De aceea va duce acolo, unde cei de azi înnebunesc de bucurie, dor de mamă, de casă, de pajiște și de izvor, dorul tovarășilor de copilărie, al ciobănașului cu doina — și va mai duce un dor, acela pentru alinarea căruia va zori, la întors, trăsura :

—*Mină iute cu-nfocare,*
Mergi ca vîntul și mai tare,
Surugiului strigam...

Erau și atunci vremuri de căpătuială înlăuntru, vremuri de mari tulburări înafară, de amenințări grozave și de senine speranțe pentru noi.

În Cișmigiul care era Capșa de atunci, se purtau sfătoși, dirji, nemulțămîți „oameni fără treabă“, tineri în

¹ Ossian (sec. III) — poet legendar irlandez.

„talmă“ și „raglan“, numai pretenții și fumuri, politici-
ciani — se zicea pe atunci mai simplu „boicernași de
mahalale“ — și rima răspunde glumeață :

*Cari judecă guvernul, cari pun ȧara la cale,
„lume paraponisită“ ...,
„oameni jalnici“ ...,*

*bind pe ceas zece cafele
Și trăind într-un fum veșnic de ciubuc și narghilele,
pe lângă adversarii lor politici :*

*Ce se plimbă-n ochi cu geamuri, strinși în guler
colțurat,*

Care-i mușcă de ureche, și cu capul zarzavat,
și în acest amestec hărȧagos și mofturos cădeau, aprinzind
sufletele, vești din războiul Crimeii, dintre care nu era
una fără urmări pentru fiinȧa noastră naȧională. Dar
poetul-student nu scria articole de ponegrire și amenin-
ȧare și nu organiza procesiuni menite să înjosească prin
trivialitatea lor idealul pe care pretind să-l servească,
ci, închizându-se în singurătatea plină de misterioase și
profetice glasuri, el șoptea cu evlavie :

*Smulge de pe faȧă vȧlul trist și jalnic,
Drag pȧmînt al ȧării cu amar hrănit :
Steaua învierii, soarele cel falnic
Al mȧririi tale, azi a rȧsarit.
Fii ai Romȧniei, fraȧii mei de sînge,
Rȧscoliȧi cenușa vetrei strȧmoșești
Și vȧpaia slavei din trecut va-ncinge
Inimile voastre mari și bȧrbȧtești :
S-apȧrȧm a noastre drepturi vechi și sfinte,
Pe dușmanii noștri singuri să-i zdrobim.
Și într-o unire toȧi să ne silim
Sȧ dȧm ȧării noastre vie strȧlucire... ¹*

¹ Citatele sunt din cȧrticica : Alexandru Sihleanu, *Poezii. Armonii intime* (1857), Vȧlenii de Munte, 1909 ; pp. 72, în 16 (n.a.).

Dedesupt a însemnat data : 9 septembrie 1855. Sunt
șaiszeci de ani de atunci. Multe s-au schimbat. Și tipul
poetului-student s-a schimbat și el, ca toate celelalte.

Așa e, dar trebuie să spunem : păcat !

1915

(II)

COMEMORAREA LUI ALECSANDRI

În ziua cînd scriu aceste rînduri în colțul meu de
lume, Mirceștii vor fi văzut atîta „public“ ca acum două-
zeci și cinci de ani cînd se dădeau pămîntului rămășițele
lui Vasile Alecsandri. Discursuri frumoase se vor ținea
și atîția curioși vor socoti că au întrebuițat bine ziua
de 22 august 1915, sub norii cei grozavi de deasupra
capetelor noastre și în neconținută zguduire a acestui
pămînt pe care stăm.

Se pare că Academia Română e inițiatoarea pomeni-
rii de douăzeci și cinci de ani de la moartea aceluia care
a cîntat

un vis de-acele

Ce poartă pe-a lui aripi răsfrîngere de stele,

și care a iubit vitejia simplă a vechiului dorobanț din
1877, pe care nici un *meeting* nu-l trimesese la Grivița
să-și jertfească sărăcia pentru țară. Și bine a făcut Aca-
demia Română. Deși la un ceas ca acesta este de pus
un mănunchi de flori roșii la groapa uitată a celui care
a strigat *la arme*¹, și mini pioase ar trebui să împodo-
bească dincolo crucea lui Andrei Murășanu, deși se în-

¹ St. O. Iosif.

fioară undeva de nerăbdare și indignată minie țărîna marelui iredentist care a fost Eminescu, nu e ceasul comemorației lor, socotind cu anii.

Și Alecsandri a fost și el un poet de lupte, între multele aspecte ale unei poezii prin care o epocă întreagă — mai multe generații — s-a înălțat și s-a făcut mai bună. Ar fi fost mai bine să-l putem aminti în ziua cînd steagurile sfișiate s-ar fi întors cu flori în sulii — căci firea lui a sămănat mai mult cu sentimentul ce am putea să-l avem atuncea — dar nu e vina lui desigur că suntem încă în ceasul așteptărilor dureroase care ne-ar face să cercetăm alte morminte.

Dar mă gîndesc, și cu privire la această comemorație, pe care vom fi știut — parcă aș fi fost și eu acolo — s-o prefacem într-o excursie de plăcere și o exhibiție, ce superficial înțelegem actele de recunoștință față de aceia cari cu prinos din gîndul și inima lor ni-au făcut bine.

Cîți din cei cari vor fi acolo au cetit oare, nu zic pe Alecsandri întreg, ci măcar atîta din scrisul lui, cît să-și poată face o idee adevărată despre ce a fost poetul renașterii noastre? Cîți dintre ziarisții numerelor festive au în mintea lor din poeziile lui altceva decît reminențe de liceu? Unde e ediția critică a operelor lui Alecsandri, și din ediția populară a „Minervei“ cît s-a trecut aici, nu peste Carpați, unde oamenii iau lucrurile altfel? ¹

Care e cartea despre Alecsandri în care să se adune știință și înțelegere, ca pentru unul ca dînsul? În ce loc din București se poate vedea statuia lui lîngă a lui

¹ Dintr-o ediție critică a poeziilor făcuta cu încercări de eleganța tipografică, și pentru femeile acestui popor de mode totdeauna proaspete, n-am putut raspîndi nici o suta de exemplare.

M-am dezgustat, și am lăsat lucrul.

Acum lucrează alții: aibă mai mult noroc decît mine! (n.a.).

Lascăr Catargiu, Barbu Catargiu, Pache Protopopescu și alte ilustrații ale politicei contemporane ?

Cît a trăit Alecsandri, din fericire pentru dînsul, și-a avut mediul lui boieresc de adorație și veniturile de la moșie. I-am dat recitățile mai mult sau mai puțin gîngave ale copilăriei noastre. Acuma la Mircești ni oferim o excursie cu preț redus și cu bilete de favoare. Spiritul lui poate fi liniștit : nu ne-am schimbat de loc. Așa ne știa — și politeța lui nu voia s-o spuie — așa suntem și astăzi. Cînd vom avea oare pietatea care nu uită, tace și lucrează ?

1915

(II)

O CARTE DE NUVELE POSTUME A LUI GÎRLEANU

Din ce a lăsat Gîrleanu, chinuit de acea dorință a perfecțiunii formale care, fără a înăbuși spontaneitatea sentimentală, a dat literaturii românești cîteva din cele mai mari pagine ale ei, familia și prietenii dau acest mănunchi pe care cea dintîi bucată îl numește cu un titlu care ar părea că are în el ceva din duiosia plecării lui înainte de vreme : *O lacrimă pe o geană*.

Acest volum pe care nu ni-l mai întinde mîna lui, tremurînd de emoția creatorului sincer și sfios față de sine ca și de alții, e un rezumaț al talentului său în toate înfățișările lui, care în ultimul timp ajunseseră a fi așa de variate. Ai tot ce vrei : nuvela realistă, cu ștregării, „șarja“, povestirea glumeață, povestea, simbolul, interpretarea ca suflet omenesc a vieții celor „cari

nu cuvîntă“, amintirea, iubitoarea șoaptă de părinte la moartea unui copil iubit.

De toate sunt, și este totuși o unitate care e însăși nota sufletului său. Sunt scriitori duiosii a căror stîngăcie jenată oprește inima noastră de a plînge, deși au talent și poate chiar foarte mult; sunt alții, calculatori reci, cari se joacă meșteșugit cu simțirea noastră și, cînd vor, aduc lacrimi în ochii noștri.

La Gîrleanu mai mult ca la oricine, chiar în alte literaturi, e sentimentul zguduit însuși de ce spune, care, ridicîndu-și ochii plecați de puterea pasiunii, de timiditatea unei naturi gîngășe, te prinde cu obrazii umezi și atunci — rîde, de bucuria comuniunii în durere pe care o constată.

Această însușire îi va da un loc mare în literatura noastră.

Și, pe cînd figura altora, glasul altora ni sunt indifereente față de opera lor, opera lui niciodată nu va putea fi despărțită de dînsul: de ochii mari mîngîioși în fața palidă, pare că totdeauna plînsă și luminată totdeauna de un zîmbet în care statornic era atîta jale, și glasul acela în care și desperarea avea modulațiile alintate ale unui copil care simte o privire iubitoare lunecînd asupra lui, în suferință.

1915

(II)

STOJAN NOVAKOVICI

Serbia a pierdut pe cel mai harnic dintre bătrînii ei. Oameni cari aduceau din alte vremuri, pe lîngă un entuziasm romantic pentru știință, pe lîngă neclintita cre-

dință față de un ideal, și o simplitate în mărire și glorie, care e cea mai frumoasă podoabă a omenirii.

Ce n-ajunsesse a fi, în lunga sa viață de peste șaptezeci de ani, Stojan Novakovici !

Șef al partidului progresist, președinte de consiliu, președinde timp de mulți ani al Academiei de științe, el se bucura de respectul tuturor ; era o glorie necontestată a națiunii sale. An de an, apăreau scrieri istorice nouă ale inimosului și zdravănelui bătrîn, și nu era nici una care să nu facă a înainta cunoștințele privitoare la istoria politică sau culturală a Balcanilor întregi, pe cari-i cunoștea ca puțini alții. Și, cu toate acestea, în acest veac în care toată lumea găsește că e dulce să fie văzut în vitrină, nu se poate închipui un om mai mulțumit cu o patriarhală viață modestă decît marele învățat sîrb.

În călătoria mea din urmă la Belgrad l-am cercetat în casa lui bătrînească, asemenea cu o locuință de preot în părțile Ardealului ori ale Banatului vecin. Un salon cu tavanul jos și mobilele din alte timpuri ; pe pereți talouri și schițe din vremea tinereții acelu care se simțea așa de bine în așa de puțin.

Pe ușa joasă și-a făcut intrarea bătrînul înalt, cu ochelarii adînc înfundați ; așa trebuie să fi fost acei erudiți din veacul al XVIII-lea cari mureau cu mîna pe condei, urmărind o ultimă explicare, ce rămînea acum să fie dată de alții. Vorbea încet și sfios, fără să lase a se vedea prin nimic conștiința pe care trebuia s-o aibă despre marea sa valoare.

Am plecat din Belgrad după o ședință a Academiei prezidată de dînsul, care, pe catedra lui ca de școală, părea o icoană a interesului adînc, serios și senin pentru problemele științii. Peste puțin Novakovici îmi scria cerîndu-mi o carte rară. I s-a trimes din greșeală alta. A revenit însă cu cererea sa, o dată, de două ori. Era zorit.

O altă lucrare se pregătea. Se simțea dator, la cei șaptezeci și trei de ani ai săi, cu încă o lucrare. N-a isprăvit-o.

Îi era dat să moară în clipele cele mai grele pentru țara lui. Tunurile austriece au zguduit păreții smeritei căsuțe unde el trăise așa de fericit. Va fi fost silit să-și părăsească iubitele cărți, în mijlocul cărora muncise pînă atunci. Cu grijă se va fi gîndit și el la ceea ce-i așteaptă neamul încălcat de vechii dușmani învierșunați. Dacă n-a văzut trecînd, în strigăte de biruință oștenii generalului Frank, el s-a cutremurat la vestea că steagul negru-galben flutură pe zidurile cetății lui Eugeniu de Savoia.

Ce bucuros va fi fost moșneagul aflînd că Petru I-iu Karagheorghevici călărește pe străzile părăsite de vrăjmașul învins ale capitalei sale !

Dar suferințe ca acestea prind inima ca în clește și bucurii de acestea fac să zvicnească tîmplele nebune. Astfel Stojan Novakovici a închis ochii, poate asupra ultimei viziuni de glorie. Să nădăjduim că speranțele lui din urmă se vor îndeplini. Și atunci pe mormîntul lui va crește iarba înaltă și florile mîndre.¹

1915

(II)

KARL LAMPRECHT

Germania a pierdut mai mult decît o bătălie, ale cărui urmări totuși se pot repara, a pierdut pe Karl Lamprecht. Cel mai mare istoric al ei, revoluționar, deschizător de

¹ *Stojan Novakovici* (1842—1915) a fost nu numai istoric, ci și filolog, poet, nuvelist, traducător.

cale, inovator, a închis ochii în ceasul celor mai grele griji pentru țara sa.

Știința istorică se pierdea în mărunte lucrări de erudiție, bogate, exacte, precise și mai mult sau mai puțin inutile. Se inventaria trecutul cu o răbdare admirabilă : exhumații savante, oscior de oscior, cu toată putregiunea mucedă de pe dînsele. Rămășițele se clasau apoi cu metoda perfectă și seacă a capucinilor cari-și întind tot mai departe mumiile omenești și scheletele înnegrite. Era tot și nu era nimic. Suflarea cea puternică de înviere a lui Ranke încetase ; scopurile înalte ale marilor filozofi fuseseră părăsite.

Veni atunci acest mare spirit neliniștit. Voia să găsească, *nu adevărul faptelor, ci adevărul din fapte*, nu suprafața singură, ci, împreună cu dînsa, esența, sensul superior al zbuciumului umanității, fizionomiile pe care le îmbracă pe rînd sufletul ei mobil, drumurile sigure ale dezvoltării, tipurile ce-i înseamnă fiecare popas.

I se păru că le recunoaște : aceleași peste varietățile locale și profunde deosebiri ale raselor. Acestea dădeau coloratura, fondul uman rămînea același, amețind pe necunoscători numai cu o felurime care era doar în afară. Clădi astfel, pe substrucțiunile grelei munci a tinereței sale, o nouă știință a istoriei, care întîmpină critice hotărîte, pasionate negări, indiferență desprețuitoare și entuziasmul unei întregi generații nouă de cercetători și care, la urmă, dacă nu deveni o dogmă pentru alții, se impuse atenției tuturor.

Aceste teorii nu sunt eterne : ele reprezintă numai interpretarea din partea unei epoce și unei națiuni, care nu sunt totdeauna adoptate în alt timp și de altă nație și, oricum, niciodată în totalul lor.

Dacă Lamprecht ar fi fost numai atit — și cit de mult e totuși aceasta ! — el ar fi rămas numai ca un puternic făuritor de doctrină, merit să fie cercetat și

prețuit de istoricii teoriilor care au însuflețit o perioadă de cultură. Dar el era și un mare artist, un creator de icoane, un pictor mare al epocelor.

Astfel, prin intuiția lui genială, răsări, în asprele linii ale unui stil greu de gânduri nouă, întreaga dezvoltare a neamului său, nu în linii elegante, nu în vioaie colori, nu în figuri și figurine, ci în toată întinderea și adâncimea, în toată grandiozitatea și intimitatea lor.

Colectiv, ca imense mase sociale, mișcate de uriașa forță a factorilor adânci, răsăriră veacurile istoriei germane, cu un caracter așa de impunător, încît ele par a copleși, a zdrobi pe cetitor.

Luptă urmează după luptă, sfortare după sfortare, avînt după avînt, nu pentru a cuceri cununi ori a culege prăzi, ci pentru a îmbogăți și duce mai departe, spre o altă fază, spre un alt tip sufletul național.

Apoi, el voi mai mult.

Să înțeleagă viața lumii întregi prin aceeași dezvoltare a tipurilor sufletești colective. Pentru aceasta nu mai avea materialul la îndemînă, strîns prin muncă proprie, în anii nesățioși de știință ai tinărului savant. Cite n-ar fi trebuit să afle pentru a fi măcar pe departe mulțămît ! Cite limbi ar fi fost de nevoie, cîte inițieri speciale în civilizații diferite ! Și, neputînd căpăta însuși rezultatele, el organizează o imensă fabrică de materiale pentru opera în a cărei alcătuire poate însuși nu credea vîzîndu-și părul alb în oglindă.

Totuși de la trecutul, mult prețuit de dînsul, al Japoniei, pînă la cele mai recente fenomene psihice ale omenirii, totul se lucra în multele încăperi ale casei speciale pe care oficialitatea germană o dăruise institutului său.

La congresul de la Londra, acum doi ani, acest mare bătrîn, care n-avea șaiszeci de ani, una în comunicațiile sale conștiința celor îndeplinite cu nesațul celor ce trebuiau să se facă.

Eram un tînăr de douăzeci de ani, cînd, de la Berlin, cerințele examenelor m-au dus la dînsul în Leipzig. Faima lui nu începuse încă atunci, la 1893. Dar ideile lui originale porniseră la luptă și-si atrăseseră multe dușmăanii, la care știa să răspundă. Am găsit un examinator sigur, conștiincios, nu binevoitor, dar nici aspru — și atît. Venit de la altă universitate, n-avusesem contactul suflesc cu dînsul. Dar el nu era dintre aceia cari-și uită elevii, chiar dacă ei dăduseră probe așa de puține de știință ca acelea cu care fusesem în stare eu. Și cu cîtă bucurie aflai, acum profesor eu însumi, la 1901, că Lamprect îmi face onoarea de a-mi da sarcina scrierii unei *Istorii a românilor* în vestita sa colecție ! Și aceeași încredere, căreia îi datoresc o mare parte din cîtă siguranță în puterile mele am căpătat cu vremea, îmi permitea să scriu, tot acolo, *Istoria Imperiului otoman*, pe care abia acum doi ani o isprăveam. În tot acest timp — ierte-mi-se că răscolesc, ca o mîngîiere, aceste scumpe amintiri ! — îndemnurile nu-mi lipseau ; la fiecare nouă sforțare plecam cu o vorbă bună de la dînsul. Cînd la cetirea unui volum isprăvit aprobarea lui venea, îndrăzneam să-mi iert o parte din păcatele pe care mi le știam așa de bine și de care mă durea așa de rău.

La 1913 am putut vorbi la Londra după dînsul în ședințele reunite ale congresului și el a avut bunăvoința să pomenească, terminînd, de legătura care ne unise odinioară. Peste cîteva luni el considera ca o prețuită recunoaștere alegerea ca membru de onoare al Academiei noastre — cît puteam da și noi pentru atîta ajutor ce ni-a venit de la dînsul.

Acuma s-a dus acest „bătrîn“ de cincizeci și opt de ani, care păstra în zîmbetul feței sale o tinereță aproape strengărească sub cununa părului alb prins pe înalta frunte de cugetător.

De pe catedra de la Leipzig-nu se va auzi glasul lui încet pînă la șoaptă, trecînd subtil, într-o formă așa de familiară, cele mai înalte și grele adevăruri.

Nenorocul nației lui l-a frînt, a doua zi după ce pretinsese pentru dînsa cel dintîi loc. *Un mare factor de viață în lume s-a dus cu dînsul.* Și laudă mai înaltă decît aceasta nu i se poate aduce nici unui om de pe pămînt.

1915

(II)

VIRGIL ONIȚIU

Moartea, la Brașov, a directorului de gimnaziu Onițiu.

Om cu nesfirșită iubire pentru școala sa, spirit limpede și voință hotărîtă, el a adus neprețuite servicii învățămîntului românesc în Ardeal.

A compus cărți de școală în spirit modern și a scris și opere literare, într-o limbă frumoasă, care l-au făcut să fie adus membru corespondent al Academiei Române.

Despre cei cari dispar în aceste mari momente, nu știi ce să spui : dacă soarta rea n-a vrut să-i îngăduie a vedea izbîndirea visurilor sfinte ale unei vieți întregi, sau dacă ea — a fost pentru dînșii miloasă.¹

1915

(II)

¹ Virgil Onițiu (1864—1915) a publicat cărți de citire, lucrări despre istoria limbii române, încercări literare destinate sătenilor (*În sat la Tîngulești*, piesă de teatru etc.).

Într-o cămăruță, în care erau numai cărți și scînduri goale, s-a stins, la adînci bătrînețe, canonicul „Moldovănuț“, ucenicul și prietenul lui Cipariu. Bătrînul cărturar care știa de o mie de ori mai mult decît a scris și a spus, a murit de greutatea celor optzeci și trei de ani, pe cari i-au socotit alții, dar pe cari pînă dăunăzi el nu-i simțea. A murit pentru că, precum face numai cu cei pe cari-i iubește mai mult, Domnul îl chemase, fără amestecul suferinții, la sine pentru a se învrednici de răsplata osteneșilor lui pe pămînt. Dar călugărul din Blaj nu va fi murit zîmbînd, ca aceia cari nu mai au cu viața nimic, fiindcă i-au dat tot ce ea a putut cere.

Nu, acest suflet nu era al unui sfînt : era al unui viteaz. Împrejurările au pus pe trupul lui de fecior de țaran rasa monahală, dar ochii lui, cari erau numai foc aprins, scînteind de o sălbatică hotărîre, fața lui tăiată în linii tari și aspre, barba rară în care parcă se sprijinea, ghemuirea ca pentru asalt a trupului său mărunt și vînjos vădeau pe acela care ostaș trebuia să fie.

Și a fost ostaș.

Alții au discutat ; el a afirmat. Alții au negociat, el a pretins. Alții s-au supus, el dîrz a rămas împotriva sorții.

Da, soarta se hotărîse împotriva poporului său. La orice prilej ea a rostit osînda împotriva noastră. Unii au întins, înaintea fatalității, mîna către dușman. Alții au lăsat ceva, crezînd că primesc mai mult. N-a fost poate unul care să nu fi îndulcit, măcar în formă, protestarea sa.

El nu s-a înjosit măcar să proteste : a negat.

S-a închis în odaia lui și a făcut din ea cetate nebiruită. Cu focul din ochii lui de dac sălbatec se apăra. Și gura lui stătea închisă ca în rînjirea unui blăstăm mut.

Așa a trăit cincizeci de ani canonicul Moldovan din

Blaj, încremenit de înfrîngerea pe care sufletul său n-a voit s-o recunoască.

Și acum sus, înaintea lui Dumnezeu, el va putea să vorbească.¹

1915

(II)

UN MORT CARE SE ÎNGROAPĂ : I. CIOCAN

A murit bietul Ciocan, adecă, mai exact, pe răposatul Ciocan îl îngroapă azi. A murit la Pesta, spun ziarele, dar îl pîn în mormînt la Năsăud.

Și așa și este : a murit la Pesta.

Biet om fără talent și chemare, s-a lăsat a fi făcut de Bánffy², amicul său, profesor de limba și literatura română la Universitatea din Pesta, obiecte pe care le știa cît și Bánffy.

Era un renegat de școală veche bietul Ciocan. Mînca leafa și tăcea din gură. Nu scria : parcă era cineva care să i-o ceară ! Acuma își lasă averea, se zice, școlilor românești.

Și, cînd te gîndești la altfel de renegați, de școală nouă, cari fac cărți și se mișcă neastîmpărat, te prinde un sentiment blînd pentru omul cuminte care a fost Ciocan.

¹ *Ion Micu Moldovan* (1833—1915), membru al Academiei Române, militant pentru drepturile românilor din Transilvania, a publicat manuale de limba latină, de istorie și geografie a Transilvaniei.

² *Bánffy Desideriu* (1843—1911) — om politic maghiar,

În zilele lui Șeghescu, o lacrimă pentru bietul Ciocan !¹

1915

(II)

PROFESORUL ȘTEFAN PETROVICI

Un bun și tânăr prieten ne lasă, binecuvîntînd cu sîngele lui generos pămîntul Ardealului dorit cu atîta căldură de dînsul, pentru întregirea patriei.

Nu punem negru în jurul acestor rînduri și nu le însemnăm cu crucea odihnei creștine. El, Ștefan Petrovici, harnicul băiețel, plin de o credință fiască, de la foaia de ideal românesc *Unirea* din Iași, a căzut ca un viteaz dintre aceia a căror poveste măreață o cetea în cărți.

A căzut parcă ar fi vrut să sărute cu buzele lui sîngerate, pline de atîta sete, acea sacră țărînă a neamului nostru. Și astfel el n-a plîns asupra soartei sale și, acolo unde este, el cere să nu-l plîngem ; el nu se odihnește, ci toată puterea tinereții lui cosite în floare o revarsă ca un îndemn necăntenit, neobosit asupra prietenilor săi, asupra generației sale întregi. Iar trupul și l-a coborît sub brazda de vară ca s-o facă și el nedespărțită de soarta viitoare a României.

Frumușel și sfios, loial și statornic, apărînd pe prieteni și iertînd pe dușmani, avînd vreme numai pentru muncă onestă și condei numai pentru cele mai nobile idei, advo-

¹ Ca și Iosif Șeghescu, profesor la Pesta, Ion Ciocan (1850—1915) a fost denunțat de românii din Transilvania ca un renegeat și un incompetent în materia pus s-o predea. (V. *Tribuna poporului*, Arad, 14 iulie 1899). Activitatea lui publicistică e aproape nulă : citeva articole neînsemnate tipărite prin 1873 în gazeta *Albina* din Pesta.

catul de douăzeci de ani inspira de la cea dintii vedere o simpatie pe care purtarea sa nu făcea decît s-o întărească. Acolo, în Iaşul lui, vom simţi multă vreme lîngă noi pasul uşor al celui pe care nu-l vom mai vedea întovărăşindu-ne oriunde era sămînţa bună de sămănat şi de îmbunătăţit sufletul omenesc. Iar numele lui va fi unit în mintea tuturor cu amintirea zilei celei mai grele şi celei mai sfinte a poporului său.

7 septembrie 1916
(IV)

OSTAŞI CĂZUŢI

Locotenentul C. Panait, căzut la Turtucaia, era unul din acei elevi ai colonelului Sturdza cari văd în armată o înaltă şcoală a datoriiilor de om şi cetăţean.

Învăţăturile pe care le trăsese din lecturile lui şi din practica făcută la şcoala de energie din Mănăstirea Dealului le-a cuprins într-o carte care, ca mai tot ce se scrie la noi pentru a exprima serioase şi adînci convingeri, a trecut nebăgată în seamă. Cu acest tînăr ofiţer, România pierde şi pe unul din cei mai devoţaţi educatori din generaţia nouă.

★

A murit şi un capel-maestru. „Neamţul“ Otto Pursch a fost pîrît deseori de mulţi pentru numele său. Moartea pe cîmpul de luptă a fost singura-i dezvinovăţire.

★

Locotenentul de artilerie Tutunaru era însaşi icoana frumuseţii barbăteşti. L-am văzut de mai multe ori la

Vălenii de Munte, unde regimentul lui își avea garnizoana. Modest și prevenitor, el era o podoabă a vieții sociale. A fost ucis în ultimele lupte.

★

Desigur ofițerul Ioan Moțet a fost unul dintre cei dinții și dintre neclintiții prieteni ai noștri. I-a ajuns sărăcia și cinstea lui. Ca dînsul sunt puțini, și cu înduioșare ne vom gîndi totdeauna la acela care de acum înainte ni lipsește și el.

★

Într-o foaie un prieten plînge cu duiosie pe locotenentul Gheorghe Haneș.

Era în adevăr un mîndru ofițer, amorezat de cariera sa. Cu temperament de scriitor, el a hrănit talentul său cu o cetire bogată și aleasă. Partea morală a rostului unui militar îl interesa îndeosebi și lucrările lui erau menite nu numai să facă între civili un mai puternic curent pentru armată, dar să crească și virtuțile acesteia. Dorea din suflet ceasul cel mare, care trebuia să ceară și sacrificiul lui.

★

Gheorghe Skarlet, avocatul din Iași, care a fost bucuros să moară pentru România ca ofițer în rezervă, era un nemulțămît și un nerăbdător. Firea lui aprinsă îl împiedeca ca să caute cu liniște un drum de îndreptare pe care să nu-l părăsească niciodată.

Dar n-a fost în viața lui de publicist politic o singură ușă la care să nu fi bătut cînd credea că ea închide o speranță de mai bine.

★

În retragerea de la Jiu, generalul Dragalina a încheiat sforțările sale supraumane vărsîndu-și sîngele pentru țara și neamul său.

Acest bănăţean, rudă a profesorului care ni-a dat singura istorie a Banatului Severinului, acest urmaş de grăniceri, ostaşi din neam în neam, lupta pînă în clipa cînd rana l-a scos din rînduri pentru ceea ce alţii cunosc abstract, iar el vedea aieva ca scop apropiat : liberarea robilor din însăşi seminţia sa.

★

Încă unul a căzut dintre acei cari trebuiau să trăiască. Mihai Săulescu avea printre versurile lui atîtea care erau de cea mai bună ţesătură. Să fi avut tot așa puţin caracter ca alţii, azi, în locul ranei de la piept, ar avea însemnele devotamentului său pentru... sănătatea şi viaţa proprie.¹

O, dacă acei ce se duc n-ar fi lăsat pe toţi cei ce rămîn !

★

Se anunţă moartea pe cîmpul de luptă a lui Petre Cinta, ajutor de primar la Ploieşti. Bărbat frumos şi voinic, de o afabilitate deosebită, el îşi crease o situaţie socială cum o au numai puţini. Prins în luptele de partid, el a ştiut să se ţie departe de acea atmosferă de intrigi, clevetiri şi răzbunări, de care ele sunt prea mult încunjurate. Era în adevăr consilierul comunal pentru toţi şi nu numai pentru tovarăşii săi de organizare.

Toată lumea, preţuind eroismul căruia i-a căzut victimă, va regreta adînc pierderea lui.

★

Moartea tînărului economist Mihail Coşoiu.

Făcuse serioase studii la München şi publicase lucrări în care se observaseră frumoase calităţi de judecată dreaptă şi de simţ practic în tratarea problemelor.

¹ Poetul *Mihai Săulescu* (n. 1888) s-a înrolat ca soldat voluntar într-un regiment de infanterie şi a cazut în Bucegi, în septembrie 1916.

Am putut aprecia cunoștințele lui și marea modestie care-l deosebea cu prilejul unui concurs pentru catedra de istoria comerțului la Academia comercială din București.

1916
(II)

HENRIK SIENKIEWICZ

În Svițera, departe de castelul pe care i l-a dat recunoștința unui popor întreg, care din toate colțurile sfișierii sale a contribuit iubitor la aceasta, moare Henrik Sienkiewicz.

A spune despre dînsul că a fost un mare romancier, un mare psiholog, un mare scriitor ar fi prea puțin. Și ar fi și de prisos. Cine dintre contemporanii noștri n-a cetit, nu cu ochii, ci cu bătăile inimii sale, ceva măcar din operele omului care în *Bartek învingătorul* a slăvit, zîmbind, pe bietul soldat polon al cauzelor străine, care într-o serie de mărețe romane istorice a făcut mai mult decît Walter Scott pentru Scoția sa medievală și care, în *Fără dogmă*, a creat acel chip al Anielcei, superior tuturor figurilor de blinde femei jertfite care rătăcesc prin paginile scrisului modern? Sienkiewicz a fost însă, și în cel de pe urmă rînd al său, altceva, mai mare decît forma literară care i-a cucerit gloria. El a fost însuși sufletul polon, în părerile lui de rău pentru trecut, în mîndria de strămoși, în protestarea contra umilinței și apăsării de azi, în cultul bunătății și milei, de care sînt capabile numai popoarele foarte nobile și foarte nenorocite.

El moare prea tîrziu și prea devreme. Prea tîrziu ca să fie cruțat de priveliștea nespusei suferinți ale poporu-

lui său, și, pentru a se mîngîia la vederea biruinții, reu-
nirii, reîntemeierii aceluia popor, prea devreme.

A doua zi însă după această înviere, dacă polonii, izbă-
viți în sfîrșit, vor căuta un mormînt pentru a-i mulțami
recunoscători, va fi mormîntul lui.

1916

(II)

ZIUA LUI MIHAI VITEAZUL ÎN 1916

Astăzi e ziua Lui, a celui care a făcut ca neamul
nostru să trăiască o clipă de supremă fericire, după care
a urmat lovilura perfidă, pierderea cîștigului glorios al
unei cinstite biruințe, sfîrșitul lui în mijlocul trădării și
batjocurilor unui inamic ignobil, insultele care au căzut
asupra mormîntului îndată uitat. L-am admirat și iubit
totdeauna întru cît o așa de înaltă admirație poate lăsa
loc și pentru iubirea pe care desigur i-o datorăm. Dar
nu știu dacă l-am și înțeles cum trebuie.

O parte din fapta lui Mihai Viteazul am înțeles-o.
Am înțeles indignarea lui împotriva unor îndelungate
suferințe, setea lui de a răzbuna durerile neamului, do-
rința lui instinctivă, deci firească, de a face ca toți
românii să se găsească într-o singură țară, de neamul,
de limba, de legea lor. L-am înțeles în mîndria lui
bărbătească de a fi răpus pe dușman și de a-i fi smuls
acel Ardeal pe care îl credea legat pentru vecie de
steagul său biruitor.

Toate le-am înțeles, dar un lucru, pînă acum încă,
nu. Acel lucru era încordarea lui de la început, suferința
lui de pe urmă, puterile care l-au zguduit în luptă, du-
rerile care l-au chinuit la sfîrșit, sufletul de resignare

cu care, în ceasul morții sale, a închis ochii crunți, fiind sigur că, mine sau cîndva, poațe peste veacuri, vor răsări cei cari-l vor răzbuna.

Aceasta o înțelegem însă astăzi, cînd mergem pe urmele isprăvilor și durerilor lui, cînd pas de pas îi repetăm lupta și calvariul, cînd ni facem, prin chinurile și pierderile de fiecare zi, un suflet ca al Lui, neînfrînt, neumilit, dîrz pînă la moarte, cum l-a avut El.

Și, ca sufletul lui Mihai străbunul, un suflet plin, orice ar fi, de sacra speranță că, peste acele nimicuri care sunt veacurile, pline de silințele și durerile noastre, merge spre un scop neclintit cineva neasămănat mai mare și mai puternic decît toți oamenii cari au trecut pe pămînt : Dreptatea !

Sub bătaia bombelor, în preajma arhanghelilor purtători de sabie Mihail și Gavril.

1916

(II)

MARIA CORNESCU

Nici în astfel de împrejurări nu poate fi trecută la rubrică necroloagelor plătite dispariția, la frumoasa vîrstă de optzeci și patru de ani, a doamnei Maria Cornescu.

Fiica lui Ioan Manu și a acelei femei, „Anicuța Manului“, căreia Eliad i-a închinat singurele lui versuri care n-au pierit¹, a fost în mijlocul unei societăți inteligente și strălucitoare un chip de femeie după datinele de hărnicie și simplitate ale celui mai bun trecut românesc.

¹ *Balada Zburătorul.*

Înțelegătoare a frumuseții portului nostru de la țară, Maria Cornescu era cea mai călduroasă sprijinitoare a unei activități în folosul acestui port care nu trebuie să fie numai o modă efemeră, ci ceva mai mult. Pe de o parte, un nou și trainic element al frumosului în toate concepțiile nației întregi, pe de alta un titlu de glorie înaintea străinătății și, în sfârșit, un mijloc de hrană pentru acelea care și astăzi prin măiastra muncă a degetelor lor știu să-i păstreze viața. Operă națională, operă de prestigiu cultural, operă de economie românească și de ajutor social, așa a înțeles doamna Cornescu „încurajarea portului popular“. Și, pînă la această vîrstă a ei, a fost văzută totdeauna în fruntea oricărei manifestații în acest sens, fiind pentru cele mai tinere un neconținut îndemn.

Trebuie să se găsească un condei pentru a urmări în modestia temeinelor ei virtuți o asemenea viață. Cetera ei ar feri pe multă lume femeiască de la ușurință, lux și înstrăinare, păcate care se cere a fi părăsite, imediat, dacă vrem să trăim.

1916

(II)

ALEXANDRU ZAGORIȚ

Blindul artist, îndrăgit de frumusețea vechilor noastre clădiri pe care nimenea nu le-a urmărit mai răbdător prin toate cotloanele țării și nu le-a schițat mai adevărat, a murit de moartea severă a ostașului. După ce, o lună întreagă, a privit, în paturi de spital, cu grijă și melancolie, mîinile lui harnice sfărîmate de gloanțe, moartea l-a prins în brațele ei.

Acum o săptămână încă, l-am văzut. Ascundea cu sfiială răul care începuse a-l cuceri. Vorbea cu sfortare, încindându-se și scaldându-și ochii în lacrimi de cîte ori atingea un om, un lucru din ce iubise. Vorbea de munca lui de pînă atunci, de tot ce voia să mai facă de acum înainte. „Nu cartea, cărțile“, spunea el cu privirea aprinsă unuia din ocrotitorii silinșilor sale.

Avea aceeași bunătate de copil, aceeași frăgezime de suflet, aceeași încîntătoare naivitate a unui suflet pentru care răul, în toate formele lui, n-a existat. Pentru fiecare lacrimă în ochi își cerea iertare.

— Așa sunt de o bucată de vreme ; iertați-mă.

Fiecăruia găsea o vorbă bună să-i spuie. Își arăta o recunoștință nesfîrșită acelor cari, ca d. G. Balș, vegheau iubitori asupra suferinșilor lui, și se arăta așa de mirat că a putut merita atîta.

Amintea cum ă rămas izolat de ai săi, cari se retrăseseră, cum a fost lovit la brațe ca de o bară de fier, cum l-a scăpat soldatul care cu ochii geloși păzea, îngrijorat, lîngă patul lui. Și, din cînd în cînd, de cîte ori voia să facă o mișcare, ochii mari, umezi și duioși sub largă frunte pleșuvă se plecau asupra zădărniceii dureroase a celor două brațe înfășurate.

Toată înșelegătoarea îngrijire a doctorului cu inima de aur care e d-l Gerota nu l-a putut scăpa. Șoptind dorința de vindecare pentru a putea lucra, el a închis aici ochii cari vedeau așa de bine, și minile mutilate, care nu vor mai face nimic în veșnicie, s-au încrucișat pe bietul piept chinuit unde bătuse o inimă mare.

Numai cînd tot ce a strîns el se va tipări sub îngrijirca fratelui pe care părintește l-a crescut, numai atunci se va vedea ce a pierdut cunoștința acelor urme de trecut pe care le bate azi, nemilos, tunul dușmanului, în Alexandru Zagoriș.

1916

(II)

IOAN SBIERA

A murit la Cernăuți bătrînul, străbunul Sbiera. De la dînsul, care a fost mulți ani de zile profesor la Universitatea din Cernăuți, profesor de românește în românește și cu hotărît, cu exaltat suflet românesc, ni rămîn cărți lucrate cu atîta străduință în rătăcirile de autodidact bizar ale autorului, încît la fiecare pas aproape cercetătorul metodic trebuie să se oprească pentru a culege o informație rară, o vedere dreaptă, uneori și o propunere ingenioasă. Istoricul literaturii noastre mai ales se va opri totdeauna în puncte de amănunte la opera în care răposatul și-a strîns rezultatele studiilor.

Dar Ioan Sbiera era interesant prin el însuși și va rămînea astfel o figură originală în viața românilor din Bucovina.

Pornit de la sat, în vremea cînd bătea pînă și pe acolo un vînt puternic de romantism național, el s-a purtat un timp cu cojoc și țurcă, străbătînd locurile unde, și dincolo de hotarele micii sale Bucovine, putea să se afle grai românesc și rosturi românești. Pe urmă s-a așezat în Cernăuți, unde a rămas pînă la sfîrșit un credincios îndărătnic și neînduplecat al vechiului crez cultural și politic, cu ideile sale, cu graiul său particular, cu ortografia sa individuală. Lucrurile lui toate le spune el însuși într-o carte tipărită pentru prieteni, în care interesante știri despre vremea lui sunt amestecate cu naivități fără păreche și cu nevinovate crudități, care făceau să ridă și pe aceia cari aveau altfel tot respectul pentru acest om onorabil prin vrîsta, munca și caracterul său. Cîndva însă această autobiografie va fi foarte căutată ca să se știe — ceea ce pe altă cale desigur nu se poate afla — cum s-a însurat un profesor român din Bucovina, cum i s-au născut copii — sunt pentru aceasta paragra-

fele speciale — cum i s-a desfășurat cinstita și frumoasa viață de familie, și cîte altele.

La Cernăuți, Sbiera își avea casa lui, unde slăbiciunile l-au oprit cu totul în ultimii zece ani de zile. E în strada Sbiera și se cheamă, după voia lui, palatul „Sbierenilor“, a căror genealogie e însemnată jos pe o placă.

Aici trăia bătrînul, cu devotata sa soție și cu cîți copii puteau rămînea lîngă dînsul, aici își avea primitorul salon, bogata bibliotecă, în care lucra și între două leșinuri, iar, sus, cucurigul astronomic de unde nu se observa numai stelele, ci simțea ceva din legăturile nedesăvîșirii noastre trecătoare cu eternitatea infinită — privilegiu al marilor talente și al vrîstelor mari.

Acuma, în cele mai grozave ceasuri pentru neamul pe care l-a iubit cu cea mai curată dragoste, el a culcat pe căpătîiul odihnei netulburate pletele lui lungi, albe de patriarh. Desigur că nu mai are durerile noastre, dar poate că vede cu un ceas mai înainte speranțe pe care încă nu le-am descoperit ¹.

1916

(II)

O ÎNMORMÎNTARE : A LUI N. FILIPESCU

N-am impresia că am asistat la înmormîntarea aceluia care a fost Nicolae Filipescu.

¹ Ioan G. Sbiera (1836—1916), membru al Academiei Române, e cunoscut mai ales pentru editarea, cu un studiu, a *Codicelui voronețean* (1885). A mai publicat studii istorice și filologice, volumul *Die rumänische Literatur und Sprache* (Viena, 1899).

Am văzut un cortegiu oarecare, multă lume amestecată, puțină care era tristă și mai puțină care plîngea ; am văzut ridicat pe umeri, în cîntecele unor copii cari-și făceau meseria, un greoi sicriu de stejar cu inscripții banale ; atîta am văzut.

Nu putea fi înmormîntarea lui. Căci el nu putea fi înmormîntat decît în haină de ostaș, nu putea fi înfășurat în alt giulgiu decît al tricolorului și nu putea fi coborît în pămînt decît la sunetul tunurilor într-o seară de victorie.

Și după înmormîntarea aceasta banală, ca a cutărui bătrîn politician, mort de uzură la optzeci de ani, eu, care l-am văzut prea de multe ori așa de viu ca să înlocuiesc, azi, mîndra icoană de voinic cu trista amintire a rămășiților sale, sunt încredințat că el e aiurea. Liberat de suferințele acestei zdrențe omenești, aleargă acum liber cîmpiile de luptă, îndeamnă pe cei ce șovăiesc, oprește în cale pe acei ce se retrag și întetește pe cei cari atacă. El e acum cu strămoșii săi ostași, cari și ei au fost îngropați, cine știe cum, undeva, și cari acuma vii cutreieră în zborul cailor nevăzuți de-a lungul țării, amenințată și călcată de dușmani, și smulg biruința prin mîinile urmașilor lor¹.

1916

(II)

¹ Fruntaș al partidului conservator, Nicolae Filipescu (1862—1916) a condus ziarul *Epoca* și anexa acestuia, *Epoca literară*, cu redacția căreia l-a însărcinat pe I. L. Caragiale. Articolul îl evocă pe militantul inflăcărat pentru eliberarea Transilvaniei prin intrarea României în război alături de puterile Antantel.

TIBERIU POPESCU

Mi-a fost dat să-i pomenesc și lui jertfa și să-i plîng plecarea prea devreme dintre noi, împreună cu atîția dintre aceia cari cu sufletul mi-au fost mai aproape și cari, despărțindu-se de noi, împruținează însăși viața noastră morală.

Ce profesor a fost olteanul Tiberiu Popescu, vor putea spune sute de elevi ai săi. Ce om, modest pînă la abnegație, o mărturisește un oraș întreg. Ce tovarăș de luptă pentru ce e bun și nobil, o știm numai cîtiva.

Vor mai fi pe lume și de acuma înainte atîția profesori buni și oameni de treabă. Dar suflete unind sub o mai simpatică înfățișare atîta dor de muncă, atîta bucurie de a îndatori pe toți, atîta pasiune de a face binele și atîta eroică pornire spre jertfă — nu !

Și cei din urmă cari l-ar putea uita am fi noi, cărorora din tot ce avea și din tot ce putea acest viteaz tînăr nu ni-a refuzat nimic !

1916

(II și IV)

MOARTEA PICTORULUI LUCHIAN

S-a stins, după o lungă și grea boală care-l imobilizase, pictorul Ștefan Luchian. Nu era un creator de planuri mari, un descoperitor de formule. Dar era ceea ce nu sunt cei mai mulți pictori : era un entuziast și atent observator al naturii și un artist de o superioară onestitate în reproducerea ei.

De aceea tablourile lui mici, cu subiecte oarecare, fără nici o pretenție și nici o urmă de manieră, au un preț superior atîtora din celelalte : ele sunt contrasemnate de acel sever și mare verificador care este : Adevărul.

1916

(II)

UN ȘFERT DE VEAC DE LA MOARTEA LUI MIHAIL KOGĂLNICEANU

La 12 iunie notițe strecurate prin ziare, mai la umbră, au vestit împlinirea a douăzeci și cinci de ani de la trecerea din viață a lui Mihail Kogălniceanu. Nu poate fi vorba de o comemorare, adecă de o „amintire“. Amintirea poate avea un rost, un pios și recunoscător rost, strict cerut de o datorie morală, neapărată, față de morți.

Dar Kogălniceanu n-a murit. E adevărat că acum douăzeci și cinci de ani s-a însemnat între cei încețați din viață la un sanatoriu din Paris un străin din România venit pentru a i se face o ultimă și riscată operație de bătrîneță. Dar aceasta are a face numai cu un om de societate, foarte isteț, neobosit în glume, setos de distracțiile și plăcerile vieții, doritor de prietenii, dar nu totdeauna statornic în ele, iubitor de tot ceea ce este pe lume frumuseță și grație. Acolo a murit, și cei de aproape ai lui l-au plîns, fără ca dușmanii să se bucure, căci el nu era primejdios ; iar, cît despre amici, ei nu existau. Dar Kogălniceanu celălalt, începătorul culturii românești moderne, gînditorul care a văzut limpede România liberă și întregă din umbra unui principat cu despotism consular sub un domn vechil rusesc, dezrobitorul țărănimii aruncate în șerbie, înțelegătorul tuturor

legăturilor, multe, tainice și indisolubile, care leagă viața unui popor de calitatea morală și de energia sufletului său, acesta trăiește.

El nu poate muri niciodată, el nu se poate odihni măcar, cel puțin pînă ce cugetarea lui în toate domeniile nu va fi fapt.

Și astfel nu noi răscolim azi o cenușă în care de mult s-a stins cea din urmă scînteie a vechiului rug. Ci el stă viu înaintea noastră. Viu stă înaintea noastră, și ni cere socoteală.

Ne întrebă ce am făcut cu o cultură pe care am lăsat-o să ajungă la superficialitatea unei jucării pretențioase de vorbe fără înțeles, cu o nobilă și înaltă concepție din care am făcut o platformă „națională” pentru toate stîrpicuniile și toate stîrpicurile vieții de partid și o tețghea pentru vechiul fabricant de vitriol *Adevărul* ce am făcut cu grija țărănimii, pe care o țîrim, în ceasurile libere, de la un compromis la altul, în așteptarea unui binecuvîntat prilej de zăbavă nouă, ce am făcut cu legătura organică dintre sufletul acestui neam și viața lui materială, între care am statornicit antinomii absolute, reducînd pe unul la o frază de trîndavi și pe cealaltă la un „cabaret” de București. Ne întrebă în această zi de 12 iunie 1916 — și noi n-avem ce-i răspunde decît doar că s-au făcut unele încercări individuale de a-i continua opera și ele au căzut în indiferența sau inerția oamenilor de treabă ca și în hohotele de rîs ori în cinicile săltări din umeri ale celorlalți.

Și mîna aceluia care nu poate muri ni arată sever ceasul unic care bate astăzi în viața lumii moderne.

1916

(II)

VON DER GOLZ

Von der Golz a murit. A murit în tabără, ca ostaș. Asprul moșneag cu figura săpată în stîncă era unul din elevii lui Moltke, și soarta a făcut ca el să fie amestecat la sfîrșit în aceleași rosturi turcești care au deschis cariera marelui său învățător. Ca și dînsul a crezut în turci și — trebuie s-o recunoaștem — a făcut ceva din ei.

A făcut ceva din turci supt raportul militar. Ca și Moltke. Acei cari credeau că învățăturile lui s-au prăbușit în catastrofa de la 1913 s-au convins că nu era așa, cu prilejul eroicei rezistențe din Dardanele.

Nu se vede bine dacă Moltke credea în vitalitatea statului otoman. Golz se pare că a crezut și mai puțin. El a vrut să dea o oaste turcească Germaniei, azi și mîne.

Se duce la timp ca să nu fi văzut că și aceasta e imposibil.¹

1916

(II)

BUSTUL LUI PETRU LICIU

La Focșani, duminica trecută, s-a dezvelit bustul care înfățișează, într-o zîmbitoare tinereță, chipul de bună-tate și inteligență a lui Petru Liciu.

Aceia în orașul căroră s-a născut nu l-au uitat.

¹ Colmar, baron von der Golz (1843—1916) — feldmareșal prusian. În calitatea sa de organizator al armatei turcești, i s-a acordat titlul de pașă

Și, pe lingă cei de față, mulți alții și-au îndreptat gîndul către sufletul cinstit și prietenos care se va fi coborît o clipă, între cele dintii raze de lumină, asupra bronzului ce imită forma în care el, odată, s-a sălășluit.

1916

(II)

CEL CE NU SE POATE ODIHNI : MIHAI VITEAZUL

„În lume, deasupra și dedesupt, sunt multe lucruri pe care nu le cunoaștem”, a zis cel mai mare din poeții lumii. Și nu o dată întîmplările vieții aduc în minte aceste cuvinte grele de taină.

Sunt trei sute cincisprezece ani de cînd cel mai aprig la luptă și mai norocos la biruință dintre voevozii noștri, Mihai vodă Viteazul, a pierit de arma soldaților străini cari luptaseră alături cu dînsul în tabăra de la Turda. Trupul, batjocurit, alipit de hoituri, înfățișat zile întregi căutăturilor pline de ură [...], s-a frămîntat, necunoscut, în țărina cîmpului de care astăzi este nedespărțit. O inscripție de insultă poftea, o bucată de vreme, pe trecător să-și lase murdăriile pe rămășițele, neiertate nici acolo, ale valahului.

Iar capul lui, acel cap mîndru și fioros cap, a fost furat de o femeie și de un credincios al voevodului ca să afle loc de îngropare lingă rămășițele părintelui lui, la Mănăstirea din Deal, deasupra Tîrgoviștei.

De atunci mortul acela de la Turda nu se poate odihni.

Ca vechiul Carol cel Mare, invocat veacuri întregi de oricine dorea liniștea și ordinea, ca Frederic Barbă Roșie, viu pentru aceia cari doreau să înceapă iarăși marile isprăvi de vitejie, ca Matiaș Craiul și regele Eduard al

Angliei, ale căror nume iubite erau legate de oricine rîvnea către dreptate, astfel Mihai străbunul a fost necontentat legat de orice avînt al nostru pentru dezrobirea neamului, către adunarea laolaltă și legarea pentru totdeauna a fărimelor trupului nostru național. Biruința lui lumina dintr-un trecut tot mai depărtat, și noi o vedeam într-un tot mai apropiat viitor. De la cîntecele învățate la școală pînă la cel dintîi fior spre fapta eroică a tinereții, pînă la cugetările temeinice ale bărbatului, ale cetățeanului cu privire la viitorul neamului și pînă la părerile de rău ale moșneagului că el va trece de pe pămînt fără ca lucrul cel mare să se fi întîmplat, el a fost tovarășul nostru, generație după generație. Uneori ni-a zîmbit de speranță, alteori a încruntat asupra noastră sprincenele lui grozave, totdeauna ni-a arătat cu dreapta lui, pe care am făcut-o de bronz, drumul către sfintele noastre locuri, către moaștele sfinte ale sale.

Și chipul neasămănatului erou și al mucenicului celui mai glorios a fost, veacuri întregi, pe locurile unde luptase, domnise și sîngerase, singura mîngîiere a robilor.

Copilul de școală, opincarul valah desprețuit, hulit și arătat cu degetul, se oprea îngîndurăt asupra paginii din cartea de istorie în limba străină în care era vorba de hoțul Mihai care a venit și a adus foc și pradă pe plaiurile ardelenene umbrite pînă atunci, firește, de zîna dreptății.

Îl simțea undeva văzînd, pîndind, pregătindu-se.

Popa de sat, socotit ca un simplu iobag al moșiei străine, bietul dascăl dînd puțina lui învățătură prin șuri și bordeie, se pierdeau uneori în mijlocul slujbei, în mijlocul lecției, la gîndul că au fost vremuri mai bune, cînd sabia românească făgăduia altă lege și altă dreptate, și graiul lor era îndemnat să amintească numele cel oprît, în pomelnicul sufletelor ori în povestea trecutului.

Și obosit, flămîndul plugar, care tăia brazdă pentru hrana altora, vedea la capătul silinților sale, cînd sîndori

de sînge-i broboneau fruntea, un tovarăş, ascuns stăpînilor, care cu vechea lui sabie pătată de sînge tăia alături brazda lui, adîncă brazdă, ca pentru veacuri, în care arunca din bielşug sămînţa luptei, sămînţa morţii, sămînţa răzbunării. Şi capul cel tăiat cu barda duşmanului, chivotul acela sfînt al celor mai mari gînduri româneşti, nu se suferea încunjurat de umeda cenuşă putredă a morţilor. Îl arunca pămîntul, cum aruncă, se spune, rămăşiţa acelora cari au de făcut o mărturisire, de cerut o pedeapsă, de săvîrşit pe lume o răsplătire. Ieşea din mormîntul voievozilor ca să-l vedem, ca să ni aducem aminte de dînsul şi pare că în acele adîncimi grozave ale ochilor se aprindeau lumini, ca de dorinţa de a ne vedea şi el pe noi, de a ne chibzui şi cîntări, de a-şi da sama ce suntem în stare a face.

Cînd, pe la 1840, s-au făcut lucrări la Dealu, tidva de fildes lucie, avînd urmele rouăi de sînge, a răsărit deasupra pămîntului mormintelor, tocmai în clipa cînd se zbătea o conştiinţă de nemulţămire şi de avînt în sufletele tuturor, cînd toţi simţeau nevoia libertăţii şi a unirii, cînd cele dintii glasuri binecuvîntate ale poezilor se ridicau spre ideal. Şi mortul cel mare a vrăjit pînă la el pe un biet domn de vasalitate, pe Gheorghe Bibescu, care din porunca lui a pus pe umeri hlamida şi a înfipt pe capul său frumos cuşma triumfurilor ardeleni.

De atunci el a stat în razele soarelui, cătînd parcă să prindă cît mai mult din viaţa lor. Cine dintre noi nu l-a văzut şi n-a simţit în el fiorul sufletului său ?

Odată — nu voi uita ziua aceea — la un parastas pentru dînsul, capul fără odihnă a trecut, pe o bucată de purpură, între ostaşi. Şi ofiţerul care comanda a avut viziunea unui domn viu, unui domn adevărat, unui domn poruncitor şi, scoţînd sabia din teacă, a poruncit oamenilor săi „onor la rege“, iar trîmbiţile sunau de gloria viitorului.

Am voit, dintr-un superior simț de pietate, să-i săpăm un mormînt. Neodihna lui obosea inactivitatea noastră. Ministrul de război, N. Filipescu, a dat cîteva mii de lei, și talentul sculptorului Storck a făcut un splendid mausoleu de marmură, întru toate după vechea datină, purtînd pe margini însemnarea tuturor luptelor lui și la mijloc asigurarea că el stă aici „așteptînd îndeplinirea scripturilor“. Candelabrul de bronz aștepta numai să se aprindă lumina într-însul.

Dar altă lumină se cerea : lumina crudă care nimicește sate și orașe, care mistuie ceea ce a fost pentru ceea ce trebuie să fie. De atîtea ori s-a hotărît ziua punerii în mormînt, care trebuia să fie solemnă, și de atîtea ori ceva neprevăzut a stat la mijloc, și nu s-a putut.

O dată campania din 1913, ori considerații pentru alianța care dăinuia încă, pe urmă doliul pentru moartea celui dintîi rege, în sfîrșit, doi ani întregi, așteptarea ceasului nostru, a ceasului său. Căci El nu voia liniștea, nu voia odihna, nu voia uitarea poruncii sale.

Și azi, s-au împlinit scripturile. În Mănăstirea Dealului așteaptă cineva. Acela căruia îi trebuie ca să doarmă în mormîntul său încoronarea în acel loc, în fața sa, a celui dintîi rege al românilor.

1916

(II)

MOARTEA LUI FRANCISC-IOSIF

În mijlocul sălbatecului vuiet de arme care de doi ani înnebunește lumea și pe care l-a provocat el, cedîndu-și tremurata iscălitură de bătrîn sub manifestul infam al contelui Tisza, se stinge acela care părea că nu poate

muri fiindcă nu s-a împlinit încă numărul nenorocirilor, al plăgilor ce trebuiau să cadă asupra capului său, Francisc-Iosif. Triste raze de soare răsfrînte în bălțile de sînge ale milioaneilor jertfite se joacă pe fruntea lui despoiată și în locul plînsului duios pentru cei morți se ridică din patru colțuri ale pămîntului bocetul mulțimilor nesfîrșite de văduve și de orfani, dar pentru a-l blăstăma.

Noi n-o vom face.

N-o vom face, noi, creștinii, în momentul cînd văile Oltenici sunt pline de soldații lui și ai tovarășului încoronat de care l-au legat grele lanțuri de înfrîngere în momentul cînd satele minunatelor ținuturi ard, cînd mîni brutale de ostaș străin, flămînd și libidinos dărîmă ușile bordeilor pentru a aduce despoicerea sărăciei și rușinarea femeilor înnebunite de groază, în momentul cînd în inimile fiecăruia dintre noi sila izbînditoare sapă răni prin care viața noastră întregă pare că se duce.

Nu-l vom blăstăma pe „bătrîn“. Nu vom dori ca mormîntul lui să aibă aceeași soartă ca ale sfinților noștri domni, bătuți, după sutele de ani ai odihnei lor liniștite, de ghiulelele barbarilor turbați cari poartă tot înainte, în vechea „Valahie austriacă“, steagul negru și galben al celei mai fățarnice tiranii. Nu vom cere răsplătiri dumnezeiești ca toată neomenia și profanarea pe care o suferim să se prefacă în furtuna care să arunce în vînt cenușa lui și a strămoșilor lui.

Ne vom opri tăcuți înaintea acestui sicriu pe care-l apără uriașa fantasmă a Fatalității.

El n-a vrut tot ce s-a făcut sub dînsul și printr-însul. Nu era născut ca să voiască aceasta sau altceva. Tînr aruncat de soartă pe un tron zguduit de revoluție, el a fost totdeauna jucăria puterilor care-l înălțaseră numai pentru a-l chinui. Proclamat între spînzurătorile revoluționarilor unguri, el a prezidat ca rege al Ungariei atîtea alte spînzurători. Păzit de ruși de la 1848 împotriva

popoarelor sale rebele, el a lovit de două ori în Rusia căreia-i datora existența statului său însuși. Salvat de românii din Ardeal, el a lăsat ca împotriva lor să se îndeplinească toate actele unei dezmățate tiranii [...].

Știa așa de puțin din toate acestea, din orice nu era buna lui viață plăcută de burghez blajin din Viena ! Dar, și când voia mai mult să se ascunda de orice datorie pentru a gusta aceste plăceri modeste, Fatalitatea rasărea și în fața omului, după ce-și bătuse joc de onoarea suveranului. Ea îi arunca înaintea cadavrele celor mai de aproape ai lui : fratele executat în Mexico, fiul cu țeasta zdrobită la beție, soția pribeagă înjunghiată la Svițera, moștenitorul doborât de gloanțe în Bosnia furată. În jurul lui omor și nebunie. El ștergea singele ce-i țîșnise pe haină și se ruga de o îndurare care nu i-a fost îngăduită niciodată. Un uriaș ar fi fost frînt fiindcă ar fi luptat ; el s-a plecat la toate și a trăit astfel optzeci și șase de ani.

Îl va înmormînta Wilhelm, împăratul german, și cu dînsul va îngropa însuși viitorul Austriei. Iar asupra mormîntului aceluia căruia „nimic nu i-a fost cruțat“, cezarul hunic va vărsa, după datina strămoșilor păgîni, singele milioanei pe care se gătește încă să le înjunghie.

1916

(II)

DOI OAMENI DIN VREMEA MAI VECHIE
(GENERALUL BENGESCU-DABIJA
ȘI PROF. I. RALET)

A murit la București generalul la pensie Bengescu-Dabija. Dînd vestea, ziarele au adăugit și note biografice

și bibliografice, care erau absolut de nevie. Fiindcă lumea uitase că răposatul ofițer a ținut pe vremuri condeiul, că a fost colaborator al *Convorbirilor*, că a primit aplauzele teatrului și că a trecut cu laude prin critica ziarelor.

Căci el a scris *Pigmalion*.

Pigmalion? O poveste clasică din *Télémaque*¹.

Didona lui Virgil, Tirul și Cartagena, Orientul fără Flaubert și *Salammbô*. O clasică rînduială în acțiune, un sever și maiestos vers după Racine. O rece și mîndră morală.

Conștiința că s-a făcut greu un lucru trainic. Greutatea era netăgăduită; luni, poate ani trebuie pentru asemenea osteneți. Multă trudă pentru o clipă de succes. Onestitate și respect de artă. Știință și conștiință²

Și acum Teatrul Național reprezintă improvizațiile aventurierilor artei, a căror ignoranță e în stare a spurca orice subiect, și lumea aplaudă...

Un progres.

Și cînd a venit vestea morții generalului, se înmormînta la Iași profesorul I. Ralet. Un boier mare fără moșii. O creștere aleasă fără nici o pretenție. Mari legături sociale fără nici o ambiție politică.

O știință și un talent fără nici o reclamă.

Și fiindcă a predat matematicile iubite lui, mi-l amintesc spunînd acum vreo treizeci de ani incapabilului în materia sa care eram: — Nu știi? Nu știu nici eu... Să încercăm împreună... Deci bunătate în loc de pedagogie.

Și erau la îngropare, între cei puțini, tot mai puțini pînă la mormînt — căci avea mulți prieteni — moșii fără boierie, pretenții fără creștere la oameni cari ieșeau cu țigara în gură înaintea unui sicriu, ambiții politice

¹ *Aventurile lui Telemac* de Fénelon.

² *George Bengescu-Dabița* (1844—1916) este și autorul libretului operetei *Olteanca* de Ed. Caudella și G. Otremba.

fără nici o legătură socială, reclamații fără talent și știință și mulți profesori cu steapă pedagogie fără un pic de bunătate.

Și aici un progres.

1916

(IV)

ZIUA LUI (A LUI MIHAI VITEAZUL)

Pentru întâia oară de cînd căutăm în trecut dovada că se poate îndeplini cel mai firesc ideal al neamului nostru, l-am uitat de ziua lui.

An de an, hramul sfinților arhangheli ne îndrepta gîndurile către dînsul. Dacă această pomenire nu se făcea cu acea largă participare a lumii întregi, îndemnată și luminată de o presă în adevăr națională, credincioșii cultului biruinților și dreptelor lui cuceriri îi închinau cu pietate această zi de amintiri glorioase și de sacre speranțe. Sus la Mihai Vodă, în biserica străveche pe care el o înnoie, se celebra slujba de veșnică pomenire a celui care pentru aceasta a făcut destul. Tineretul, mult-puțin, lua parte la liturghia săvîrșită de un cleric foarte cult și cu aspect impunător.

Se rostea cuvîntarea îndătinată de un delegat al Li-gei culturale, al cărei steag amintea o neapărată datorie luptătoare de mîni, și uneori luptătorul era chiar profesorul de alături¹, unde se păstrau comorile scrise ale trecutului, și, fiind el un român de peste hotare, un bucovinean, cuvintele lui, de o așa de apăsată și sonoră

¹ Dim. Onciul.

energie, aveau un deosebit răsunset în inimi. La statuia de bronz atârna o cunună nouă, legată cu tricolorul întregirilor aşteptate. Şi deasupra Tîrgoviştei detronate, în lăcaşul strămoşilor celui amintit în această zi, lângă rămăşiţele eroului pe care le-am văzut salutate cu onoruri regale de armata care a moştenit cinstea biruinţilor, se înălţau rugăciuni pentru odihna aceluia, dar şi pentru fericita îndeplinire de noi înşine a aceleiaşi misiuni.

Ieri biserica bucureşteană a rămas fără alt public¹ decît al arhimandritului Scriban, rămas cine ştie cum şi de ce ; acolo şi Dimitrie Onciul, care nu-şi putea părăsi paza Arhivelor.

Dar clericul n-a putut sluji, şi gura dascălului de istoria românilor a rămas mută.

Iar la Dealu, în necropola neamului domnesc de pe vremuri, nu mai era nici slujba şi nici cela pentru care obiceiul cerea să se facă. Întocmai ca şi acum trei sute de ani, el era un învins, un învins din nou, în sufletul său trecut asupra urmaşilor, şi, întocmai ca atunci, el rătăcea între străini, pe acelaşi drum al dreptăţii pe care călca în ziua cînd pornise pentru a cere răzbunarea sa cuvenită de la Rudolf împăratul.

În această tăcere nu e însă o renunţare.

O dovedesc cele trei sute de mii de oameni cari sunt încă sub steag, după ce tovarăşii lor au căzut pradă morţii şi a robiei. O dovedesc biruinţile lor de ieri şi îndatorirea pe care ele au impus-o lumii, oricare ar fi terminul cînd ea va trebui să li-o plătească.

O dovedesc prietenii nepreţuite pe care ni le-a dat jertfa lor şi care au făcut din cauza românească o cauză a omenirii.

¹ Bucureştiul era sub ocupaţie germană.

Și o dovedesc mai ales sufletele care în aceste suferințe numai puteau să capete energia pe care el însuși o câștigase prin două sute de ani de robie a neamului său !

1917

(II)

ANTON NAUM

A închis ochii la vârsta de optzeci și opt de ani, după o scurtă boală, ca o izbăvire, Anton Naum.

A fost cel mai blînd om pe care-l cuprindea Iașul acesta de care era legat cu toate fibrele sufletului său de o delicateță incomparabilă. Dacă poezia ar fi creat însăși un om care să-î fie închinat numai ei, și încă el n-ar fi putut să fie mai senin, mai lipsit de orice trivialități inerente trupului omenesc, mai bun cu alții și mai împăcat cu sine decît acela care s-a dus acum.

A făcut versuri frumoase, de o clasică liniște, din care se desfac miresmele unor vremi mai bune decît a noastră. A îmbrăcat în veșminte de îngrijită formă clasică legende medievale care la alții rîd cu viclenie, iar la el zîmbesc abia, cît îngăduie decorul de la care purtarea lui ca scriitor nu se putea depărta. Și în anii din urmă acest spirit pe care natura n-a vrut să-l umilească, ci l-a păstrat vioi și elegant în trup, întreg și supțire la minte pînă în ceasul cînd i-a plăcut să puie capăt trecerii lui aici jos, și-a găsit mulțămirea supremă în jocul armonios al silabelor care îmbrăcau închipuiri curate.

Nu-l asemănăm cu alți poeți. El însuși era o întrupare a poeziei. Se petrecuse între dînsul și singurul obiect al evlavioasei lui iubiri acea confundare deplină care

împiedecă a se despărți un preot cu fierbinte rîvnă de zeul căruia i se închină.

Vieții i-a cerut un singur lucru : să tacă în jurul lui. Și, cu adevărat, ideal de tăcută a fost atmosfera în care trei șferturi de veac, un secol întreg aproape, el s-a închis, s-a izolat.

Cînd nenorocirea patriei i-a tulburat această sacră liniște, a fugit la țară, unde divinitățile cîmpului îi păzeau bătrînețele. Și aici l-a căutat însă amenințarea supremă, grija pribegiei : întors în Iași, n-a mai putut rezista și a urmărit liniștea acolo unde toată răutatea pămîntului nu i-o poate strica.

Și, acum, cînd bătrînul alb se duce înapoi la țară, unde s-a cerut, nu e om din cei cari l-au cunoscut care să nu-l întovărășească, nu cu durerile obișnuite la căpătîiul morților cari s-au frămîntat cu viața și s-au tăvălit în ea, ci cu un fel de prevestire că undeva este totuși o lume altfel decît a noastră, de vreme ce de acolo unul ca dînsul a putut veni ¹.

1917

(II)

CEI DOI GOLEȘTI

O înștiințare prin gazete cheamă azi la parastasul pentru odihna sufletelor „locotenentului Nicolae A. Golescu, din regimentul 54 infanterie, și lui Dimitrie A. Golescu,

¹ Junimistul *Anton Naum* (1829—1917), membru al Academiei Române, a publicat versuri de o corectitudine rece (*Versuri*, 1890 ; *Povestea vulpei*, epopee eroic-comică, 1903). Profesor de literatura franceză la Universitatea din Iași, e autorul unor tălmăciri din poezia franceză (*Traduceri*, 1875).

voluntar în regimentul 70 infanterie, morți pe cîmpul de onoare“.

Nicăieri nu s-a vorbit despre căderea lor : cum, cînd, în ce împrejurări. Și acum această veste din partea familiei face cunoscut că fiii lui Alexandru Goleșcu¹ au murit pentru apărarea pămîntului românesc și pentru dobîndirea sfintelor noastre drepturi.

Amîndoi : ofițerul de rezervă ca și acela care n-avea altă datorie de a lupta pînă la suprema jertfă decît numele său și sîngele său, boierul voluntar, soldatul.

Ce mare lucru e și sîngele acesta care, din veac în veac, pînă ce ultima lui picătură s-a vărsat pentru aceeași cauză pentru care au pierit strămoșii, cere aceleași fapte, căutînd pe om oriunde se află, între ostașii de chemare, între voinicii pregătiți pentru luptă sau în orice colț liniștit al societății civile, pentru a-i impune sforțarea care este însăși rațiunea de a fi a familiei, motivul superior pentru care printre nenorociri și dezastre numele ei se păstrează ca o asigurare că, orice ar fi, se vor găsi oameni cari să lupte pentru o cauză așa cum era odinioară datina de a se lupta ! Și e așa de imperioasă, de nebiruită această chemare, încît acel ce ăleargă sub steaguri nu mai pare a fi omul blînd, rezervat, rece, pe care l-ai cunoscut, ci însuși acel neînduplecat suflet al neamului, care a simțit ceasul jertfelor nouă și suflă din nou, vijelios, asupra steagurilor pe care le mîină tot înainte pînă la îndeplinirea ursitelor !

★

Era în 1546. Bunicul lui Mihai Viteazul, Radu Paisie, avuse să înfrunte o grea primejdie. Căzuseră asupra lui, cu un pretendent, Laiotă, „domnișor“ de aventură, pribegi din Ardeal cu sprijin unguresc, pentru a-i fărîma scaunul de călugăr ajuns din nou la voinicie de voievod. Vrajmașul birui și tabăra toată, cu vistieria domnească,

¹ Alexandru G. Goleșcu-Arăpîlă (1819—1881) — unul dintre conducătorii revoluției de la 1848 din Țara Românească.

ajunse în minile haiducilor de peste munte, care-l sprijineau. Atunci Radu Clucerul din Golești se puse în fruntea apărării și scăpă agonisita țării de prada străinului. „Cînd a fost întîia luptă cu Stroe pribeagul, spune vodă Radu, dăruind bunului său ostaș satele Poienari, Cheiani și Căpățîneni, și ne-a biruit pre noi Stroe, și frînse oastea, și se împrăștiară toți și toți fugiră, și părăsiră vistieria domniei-mele, și aceia începură a jăcui vistieria domniei-mele și răzbiră căruțele, iar Radul vistierul el n-a părăsit vistieria domniei-mele, ci o izbăvi cu voinicia lui și îndreptă căruțele și duse vistieria toată la domnia-mea în turnul de la Nicopole.“

Trecură douăzeci de ani și mai bine. Din neamul lui Radu se ridicară doi tineri boieri, cari știau bine de ce s-au născut pe lume, unde e prilej de petrecere, de lenvie și lipsă de suflet pentru alții. Voievodul lor, Alexandru vodă, ducea o luptă în Moldova, cu turcii și împotriva unui eroinic domn creștin și român care înălțase flamura libertății. Drept sau nedrept, era războiul țării, și steagul celălalt era steagul domnului lor. Și Ivașcu Goleșcu, Albu Goleșcu luptară de sîrg, sub dînsul.

La Vieroș, lîngă leagănul vechi al neamului lor, în vechea biserică umedă și neagră din mănăstirea ce se dărîmă, cu casele pustii și cișmelele stinchite, din care ca sculpturile măiestre, lespede de mormînt a lui Albu îl înfățișează murind pentru credință : cușma e pusă dîrz pe capul cel mîndru, și pe umerii asupra cărora moartea va lovi, flutură ca o hlamidă mantia furtunoaselor sale zile de luptă. Și, pe cînd Ivașcu mergea în Ardeal să aducă de acolo pe vornicul Dumbravă, trădătorul față de domnie — acel Ivașcu căruia-i era scris să moară în slujbă domnească și el, fiind îngropat aici în Moldova, străină lui — Alexandru vodă, scăpat de la moarte prin vitejia celor doi frați, scrie astfel despre isprava lor, închinînd aspri din vama de la Rucăr pentru odihna lui Albu : „Atunci am văzut domnia-mea dragostea boierilor

și a vitejilor domniei-mele. Și apoi mare dragoste am văzut de la cinstit dregătorul domniei-mele, cel mai sus scris jupîn Ivașco vel vornic și de fratele lui, cinstit dregătorul domniei-mele jupîn Albul, clucerul cel mare, ce nici unul n-a făcut ca dinșii, fiind foarte bucuroși a-și pune ei capetele lor pentru capul domniei-mele... Și dacă nu s-ar fi învărtit ei atunci... de au apărat capul domniei-mele, apoi însuși capul domniei-mele ar fi căzut. Și, cu acel prilej, cinstit, dregătorul domniei-mele jupîn Ivașco vornicul cel mare și-a lăsat acolo capul, la vadul ce se zice Rîmna, lângă satul Jiliște, pentru capul domniei-mele, precum singur Dumnezeu martor este și adeverează."

Și, veac de veac, neamul lui Radu, lui Ivașcu și lui Albu nu s-au lăsat de la datoria lor, fruntași între boieri, cari apărau pe domn fără a-l linguși și-i dădeau sfat bun fără a trage folos pentru sine. Oameni de muncă și de jertfă, cu ochii la steag, după datina părinților și a străbunilor, păstrînd viața lor ca armele înseși lăsate moștenire numai pentru a lucra cu dinsele pe aceeași cale pentru același scop. Lauda de sine li era străină, fiindcă se laudă de ce-a făcut numai acela care simte că ar fi putut face și altfel.

Apoi, cînd n-au mai fost războaie, Goleștii cei noi căutară aiurea cîmp de osteneli pentru țară. Și, cînd Iordachi culegea comoara de cuvinte a limbii românești, părăsită și desprețuită, în folosul limbii mîndre a grecilor cotropitori, i se părea că strînge de pe un loc de luptă uitat de toți steagurile pe care nimeni nu le mai salută, iar, chemînd prin școală la viață nouă pe țărani ajunși robi ai oricărui venetic, frate-său Dinu, lăudătorul cu lacrimi al izbînzilor civilizației apusene, și-i închipuia în strămoșii lor cari luptaseră și ei cu strămoșii lui la Fîntîna Țiganului și la Jiliște și în urmașii lor cari și ei se vor întoarce a fi cu aceeași cinste ostași.

Cum iarăși cu aceeași credință cei trei Golcești de la 1848, odraslele lor, vedeau în noul tricolor învierea flămării de atunci.

Iar când ceasul cererii celei mari de dreptate a neamului lor a sunat, din Vieroșul în ruine, din bisericuța de la Golești, din mănăstirea moldovenească primitoare de oasele pribeagului, de pretutindeni au alergat umbrele nesățioase de jertfă, și feciorii lui Alexandru Golescu s-au dus cei dintâi unde se arăta „dragostea boierilor și a vitejilor“ pentru țară și rege, fiindcă „erau foarte bucuroși a-și pune ei capetele lor“...

1917

(II)

T. MAIORESCU

Se anunță moartea la București, după o scurtă suferință, a lui T. Maiorescu.

De cincizeci de ani și mai bine numele lui a fost amestecat în viața întreagă a țării. Profesor de o mare și elegantă elocvență, orator parlamentar neîntrecut în sublinierea fină a intențiilor sale și capabil în același timp de a da cea mai impresionantă expresie ideilor celor mai înalte, dacă nu și unor puternice sentimente — pe care a ținut să nu le aibă, ca fiind contrare concepției ce-și făcea despre omul public — scriitor corect și limpede în rostirea unor păreri de bun-simț cu scumpătate cîntărite, el va lăsa în mintea tuturor o icoană de om mai mult decît amintirea unei opere. De fapt la aceasta a și lucrat el viața întreagă, observîndu-se, îndreptîndu-se, pregătindu-se, dînd un sens fiecăruia gest și fiecărei

silabe, pentru ca să apară așa cum teoria lui, cu influențe din vremurile olimpiene ale lui Goethe, îi spusese ca trebuie să fie omul. Niciodată un român n-a știut să dea o expresie individuală mai perfectă rezultatului simplu al împrejurărilor pe care el venea numai să-l constate și să-l drapeze în nobila sa personalitate.

A început în vremuri când murea un ideal — idealul vechilor ardeleni — și isprăvește în alte vremuri, când un nou ideal răsare, acela pe care-l desfacem azi din fapta noastră încă neisprăvită. El s-a ținut la o parte și de unul, și de altul. De agonia celui dintîi a rîs, de primele mișcări de viață ale celui din urmă nu s-a încălzit. Faldurii tunicii clasice nu trebuiau să se desfacă în aceste dureri și nădejdi ale pămîntului.

Ce era sub masca „euprepiei”¹ lui antice? Dar el n-a vrut să spuie niciodată, și chiar cine a strecurat o privire ca să vadă mișcările ascunse ale mușchilor n-are dreptul s-o spuie. Pentru că te-ai coborî îndată de la rezultatul perfect al artei supreme — cine știe la ce.

Cald și frig nu i-a fost nimănui lîngă dînsul. A trecut printre oameni, întrebuintîndu-i, de multe ori, despreîndu-i în taină totdeauna. El însuși trebuie să-și fi fost indiferent șieși. N-ajungi a te iubi puținel decît de milita, după ce amar te-ai ținut de rău și te-ai pedepsit cu asprime. Ajungi astfel de afli aurul care s-a topit în tot acest foc al vieții tale : fie și numai un grăunte pierdut în atîta cenușă zădarnică a lucrurilor care au ars.

La o adîncă batrîneță, acela ești tu însuți. Atîta numai. Și ajungi a te respecta pentru tot ce ai jertfit, ai distrus — cu oricîtă suferință — pentru ca aceasta să rămîie.

Cu cît știe lumea mai puțin ce strălucește acolo în fund, cu atîta ți-e mai drag unicul tezaur pe care ți l-ai lămurit.

¹ Euprepie — înaltă ținută (grec.).

El era prea în afară de sine însuși, de personalitatea sa chiar, pentru această bucurie. Îl interesa, nu ce poate da topirea în focul tuturor sentimentelor, ci numai artistică prezintare a elementelor înseși pe care nu simțea nevoia să le preschimbe pentru a le înălța. A cioplit așa de frumos cărbunele omenesc comun, încît nu s-a gîndit măcar că în adîncurile unde fierb puterile creatoare se poate face din el un diamant care cristalizează o dată cu apariția sa însăși.

A-ți [...] ajuta patria, a sprijini cultura neamului, sfinte acte prea estetice pentru ca un suflet ca al lui să fi refuzat a le face și să fi fost în stare a le face rău. Ce zile mari a dat el elocvenței române, privind înainte, nu o adunare de mulțime, nu o frămîntare de război, nu un vălmășag de muncă, nu o fantomă de viitor, ci friza impecabilă în care desfășura un alt moment al existenței sale! Și la ce importante acte a luat parte — adăugîndu-și-le!

Tratatul din București era pentru el, nu soluția definitivă a unei probleme care i s-ar fi frămîntat mult timp în minte, nici punctul de plecare al unei politici răsărite din propria lui cugetare. În fondul ca și în clauzele lui îi era indiferent, cum indiferente-i vor fi fost și aclamațiile cu care l-am primit noi, mulțămîndu-i pentru izbîndă. Era un basoreliev frumos și, privindu-i de departe efectul, s-a depărtat mulțămît de dînsul. Așa trebuia să-l facă, orice s-ar fi cuprins în el. Niciodată cu mai multă decență euritmă nu s-a făcut un pas către o mai mare catastrofă. Dar ce are a face direcția!

A murit în haosul celor mai desfrînate pasiuni. Ce credea el, oaspetele pînă în ultimul moment al Germaniei care-l crease aproape? Unii ziceau că voia conducerea pentru a da alt război sau, mai ales, pentru a-l împiedeca pe acesta. Se poate. Dar înainte de toate el căuta, după triumful său, fondul pentru o moarte care să nu aibă agonie.

Și rămînînd în București, dar fără un amestec vizibil în tot ce s-a petrecut acolo, trebuie să spunem că a reușit.

Și-a salvat opera, singura și marea operă : iluzia superbă ce voia să deie despre sine însuși.

1917

(II)

LA MORMÎNTUL LUI LA FAYETTE

Aniversara independenței americane a fost serbată, nu numai cu o deosebită pompă, în Franța și Italia, dar și cu participarea entuziastă a miilor de oameni din toate stratele societății, cari s-au grăbit să arăte cît de adîncă li e recunoștința pentru nobila intervenție în favoarea dreptului a mării republice. La Paris, „serbarea americană“ a avut ca moment mai înălțător pelerinagiul făcut de o imensă mulțime la mormîntul lui La Fayette, conducătorul de căpetenie al acelei cete de tineri francezi din nobilime, cari s-au dus, acum o sută și mai bine de ani, să lupte acolo, peste ocean, pentru triumful libertății.

Mormîntul era de multă vreme uitat. Cine să se gîndească ieri, cînd alte probleme frămîntau lumea, la acela care totuși, de atîtea ori, în viața politică a țării sale a jucat rolul cel mare, a fost aclamat cu frenetică pasiune, a fost ridicat pe umeri, a fost pus să vorbească din balcon, în umbra tricolorului, mulțimilor revoluționare ? Dacă oamenii cari au întemeiat o țară, dacă aceia de la cari pleacă așezămintele ei cele mai puternice, dacă mării prefăcători prin muncă și luptă se uită mai greu, ce rămîne din uriașa și trecătoarea fierbere a iubirii poporului ? În hîrțiile familiei, scrisori îngălbenite de pe care se șterge scri-

soarea vechilor protestări de devotament, portrete pe care lumina soarelui le soarbe în fiecare zi și, la locul de odihnă al celui așa de mult aclamat, cenușa florilor care s-au uscat de mult.

Poate și de aceea cei cărora li place de năvala și zgomotul maselor nu sunt niciodată sătui să se îmbete de dinsele ! La Fayette a fost amestecat în toate mișcărilor populare ce s-au petrecut în Franța de la 1789 încoace.

Cu peruca lui blondă, stîngaciul marchiz pe care Maria Antoaneta, zglobia regină cu soarta cumplită, îl lua în rîs, a condus convoiul sălbatec al gloatelor pariziene care veneau la Versailles „să ceară pîne“ și, dacă intervenția lui a împiedecat măcelul familiei regale, ea a întărit hotărîrea mulțimii de a duce în capitală, ca prizonieri ai plebei, pe aceia înaintea cărora pînă atunci toată lumea se plecaseră. Dacă nu și-a putut menține rolul — fiind prea delicat pentru aceasta — în mijlocul furioaselor prefaceri sîngeroase în care s-a încurcat apoi o revoluție ce nu voia să-și mai cunoască vreun stăpîn, după liniștirea lucrurilor, cînd, sub Bourbonii întorși, partidul mai înaintat se gîndea numai la libertăți publice, la o eră de constituționalism romantic și la pașnicul tricolor al unei republice fără sînge, nu se putea lupta contra vechiului regim fără ca numele lui să se impuie de la sine apărătorilor populari ai crezului liberal. Cu dînsul se va putea face revoluția, fără dînsul, nu. Era ca o datină, de care nu se atingea nimeni. Alergau după el, îl descopereau unde se găsește, îl înălțau la tribună, îl aburcau pe balcon, întindeau steagul la spatele lui, deasupra capului, și articolul din program, zădarnic, dar neapărat, era îndeplinit. Așa se apucase, și-l aclamau și aceia cari știau că mișcarea poate izbuti și fără aceasta, întocmai cum, la noi, atîta lume merge pe secetă, deși se știe cum se produce ploaia, după moaștele bulgarului de acuma o sută de ani care e sfîntul Ioan de la Basarabov, adus în București.

Apoi, cîndva, în circumstanțe obscure, omul a murit foarte bătrîn.¹ Tradiționala figură încununată cu par alb nu s-a mai ivit la cea mai apropiată răscoală. Și lumea a văzut că se răstoarnă un tron și fără dînsul.

În cimțitul de la Picpus, piatra care-l acopere n-a primit prea multe flori în mai bine de jumătate de veac.

Și acuma grădinița morților a fost năpădită de atîta mulțime de oameni cum nu se mai văzuse pînă atunci. Francezi din cei cari-și aduceau aminte doar de un nume frumos găsit de mult în cartea de istorie și „necesar la examen“, soldați întorși de pe frontul unde se dă o luptă pe care perucile nobile n-au gîcit-o niciodată, cînd așa de elegant adversarii se poșteau unul pe altul să tragă cel dintii, oameni cu totul străini pe cari Parisul îi vedea pentru întiași dată, ostași și ei, în alte uniforme, absolut necunoscute prin aceste locuri. Ei veneau să întoarcă vizita pe care La Fayette o făcuse Americii acum o sută cincizeci de ani, și spiritul din el era acum, în 1917, spiritul pe care-l avuse el atunci, în 1779.

Ciudată logică rasplatitoare a împrejurărilor care par oarbe pentru ca merg doar mai drept decît noi, trecînd neconținut peste cararile noastre întortocheate !

Toate baricadele, toate detronările și proclamările ce s-au succedat în Franța de la 1789 pînă astăzi n-au putut să aducă ziua marelui omagiu pentru acest mormînt părăsit. Orice se plătește de contemporanii înșii nu rămîne ca o datorie veșnic deschisă și în continuă creștere, chiar dacă nu se vorbește de dînsa, față de urmași.

Conturi încheiate ! Mortul nu mai poate cere nimic.

Politica de interese și politica de vanitate lichidează fără să lase ceva în urmă.

Dar, cînd, fără nici un calcul și fără nici o ambiție personală, cineva jertfește tot : liniște, carieră, viață, pentru a se duce acolo unde nu-l cheamă nimic decît conștiința

¹ Născut în 1757, La Fayette a murit în vîrstă de 77 de ani.

unei datorii și licărirea unui ideal, atunci cărările necălcate, care se acopăr de buruiană, vor fi cîndva calea triumfală a pelerinagiilor.

1917

(II)

MOARTEA GENERALULUI DRAGALINA

Generalul care a apărut cu mintea lui de cugetător, cu energia lui de soldat și cu caldă lui inimă de bănățean Oltenia, nu mai este. În durerile rănilor sale, ciuntit de un braț, el și-a dat nobilul suflet lui Dumnezeu, în dreptatea căruia față de neamurile bune și nenorocite ca al lui a crezut.

Astăzi Bucureștii văd trecînd convoiul acela care în zvonul ușuratec de ieri al marelui oraș era unul din muncitorii cei mai harnici și mai bucuroși pentru binele patriei și pentru izbăvirea neamului. Cu pietate fiecare va privi ultimul lui drum între noi. Căci lacrămile, le-am isprăvit.

Dar mine, cînd Banatul lui părintesc va fi carne din trupul României biruitoare, cînd colo departe-n Caransebeș va flutura steagul sub care el și-a vărsat sîngele, vom ridica pe locul unde el a fost dăruit neamului statuie de bronz întru pomenirea curatei figuri de erou care se ascunde acum vederilor noastre.

1917

(II)

I. TANOVICEANU

E curios că, în Moldova plină de familii mari care păstrează mii și mii de documente, a trebuit să vie un oltean și un avocat, pentru a face, cu o stăruință de fier și cu o dragoste caldă, istoria familiilor boierești ale vechiului principat.

Opera aceasta de o viață întregă a luat-o asupra-și I. Tanoviceanu încă din acci ani când era profesor la Facultatea de drept din Iași și a continuat-o întrucitva și după ce a schimbat catedra sa cu una din București, unde însă n-a urmat astfel de studii pe noul teren ce i se deschidea înainte. Când, acum vreo treizeci de ani, s-a întemeiat o societate de profesori și alte persoane, Societatea științifică și literară, care s-a hotărît să publice o *Arhivă*, al cărui titlu german a fost găsit, mi se pare, de filologul Tiktin, Tanoviceanu a făcut să apară acolo cele dintii studii ale lui, sprijinite pe hîrții din cartoanele familiei Prăjescu. Erau scrise plăcut, înfățișau lucruri interesante și, mai ales, dădeau în atîtea puncte o informație cu totul nouă și, în amănunte chiar, sigură.

Pe urmă lucrări de ale lui au apărut și aiurea, chiar și în *Analele Academiei Române*, căci pe temeiul acestor întii lucrări el fusese ales membru corespondent al instituției.

De la un timp, el încercă a trece la tratărea problemelor de istorie. Aici însă lipsa unci culturi generale se făcu simțită : rezultatele erau mai puțin noi și judecata n-avea acea siguranță care se desfăcea din iubitele lui cercetări genealogice. Fire foarte sensibilă, el interpreță deseori cel mai mic cuvînt de critică din partea tovarășilor săi de ocupație ca un atac personal și se grăbi să răspundă în acel ton vehement care nu poate decît să provoace polemici regretabile, mai ales în ce privește puțința de lucru împreună la un popor cu așa de puțin forțe ca al nostru. Îmi aduc aminte că a tipă-

rit odată o întreagă broșură de pasiune pe care o pot judeca nedreaptă. Dar de aceasta nu poate fi vorba aici și acum.

În ultimii ani, profesorul de drept penal și-a publicat lecțiile, pe care oamenii competenți le socot ca avînd o mare valoare. Păcat că n-a apucat să orînduiască hîrțile sale, care erau — cum am constatat cu un alt prilej — puțin în dezordine și că n-a dat măcar, ca răposatul boier muntean Ștefan Greceanu, o lucrare de total, cuprinzînd rezultatele lungilor sale cercetări ! Fără să fi putut avea precizarea neimitabilă și informația uimitor de bogată a studiilor d-lui Sever de Zotta, o astfel de carte, rînduită poate în formă de dicționar genealogic, ni-ar fi fost de mare folos tuturor. Dar Tanoviceanu, ca „penalist“, prefera să îndrepte, în loc să previe.

Cel mai chemat să se intereseze de soarta acestui lăsamînt e d-l Zotta, el însuși.

Știrile de acolo, din arhive uneori neaccesibile astăzi, ar întregi propria sa recoltă de informații. ¹

1917

(II)

I. MANLIU

Acum citeva zile a răposat aici inginerul Manliu, rapus de tifosul exantematic. El se odihnea acum în

¹ Ioan Tanoviceanu (1858—1917) a publicat lucrări de drept, cercetări istorice, biografii ale cronicarilor. Criticat de N. Iorga, a răspuns vehement prin broșura *Apucături vechi ale noii școli istorice. N. Iorga et comp.* (1905).

pămînt, cînd de la București a venit vestea încetării din viață a părintelui său, bătrînul profesor Ioan Manliu.

Cine, din generația noastră, nu-și aduce aminte de cărțile lui de gramatică, prin care a înaintat pînă la culmile „stilului și compoziției“? Cine nu s-a trudit cu ele? Cred că prin cel dintîi din aceste manuale, privit cu desperare, la șase ani, înaintea căsuței Vîzdogesei din Botoșani, am fost inițiat și eu în grozavele taine ale vechii scolastice gramaticale, grea de tradiții medievale. Pentru această inițiere nu eram prea recunoscători, mi se pare, căci am fi preferat să ni învățăm limba suferind mai puțin.

Mai tîrziu, cărțile lui Manliu au fost înlăturate prin altele. Am putut face comparația. Dascalul acesta vechi, ardelean de la Fofeldea, știa bine românește, și în regulile lui aspre era folos pentru cine li se supunea. Un coridor negru și rece care ducea la o frumoasă perspectivă. Îl prefer perspectivei care te atrage pentru a găsi de fapt un simplu culoar.

În ultimii ani, Manliu era neamț curat și trăia în Germania. Abia se întorsese o dată cu războiul. S-ar putea totuși ca el să nu fi murit de bucuria prezenței germanilor lui în capitala României, care era și ea a lui, și înșă mai de mult.¹

1917

(II)

¹ *Ioan Manliu* (1841—1917), fost profesor la București, a publicat numeroase manuale de gramatică română, compoziție, crestomații etc., unele în colaborare cu Ioan Slavici.

Oricine a cunoscut pe doctorul Botescu, fie și numai în treacăt — și cîți nu l-au cunoscut, căci el părea, în voioasa lui activitate, însăși umbra mîngîietoare a durerilor omenești ! — va simți la vestea morții lui, a sacrificiului suprem pe care l-a dus pînă la capăt, ceea ce se simte numai la plecarea de lîngă noi a sufletelor înfrățite.

A fost un medic, real, de bun-simț, sigur în diagnosticalele lui, sigur și efectiv în tratamentul pe care-l recomanda. Sfatul lui nu era niciodată zădarnic : pe atîtea mii dintre noi el ne-a făcut sănătoși. A fost un dăruitor cu milă și dragoste al științii și îngrijirilor lui. A fost un dezinteresat al unei profesii care la dînsul n-a fost un mijloc de a se îmbogăți.

Dar, în afară de toate aceste daruri rare, el era o voință neconținut încordată, căutînd munca pentru binele aproapelui. Bucureștii au cunoscut în el ca ajutor de primar pe cel dintîi care a purtat și grija hranei curate și sănătoase.

Asociația medicilor s-a sprijinit ani întregi pe hărnicia lui nedomolită. Băile Govora-Călimănești el le-a organizat în întregime, făcîndu-le să poată rivaliza cu cele mai renumite stațiuni balneare din străinătate. În viața politică el a fost omul oricărui fapte folositoare, oricărui ajutor de care s-a simțit nevoie.

Ultima oară glasul lui a răsunat în Cameră făcînd, cu emoție, lauda tovarășilor cari au primit moartea ca să scutească pe alții de dînsa. A fost ascultat cu pietatea datorită comemorărilor meritate. Se simțea el însuși pe pragul grozavei boale ? Cine va ști vreodată ce se ascunde în adîncul ființii noastre omenești ?

În sufletele noastre e azi pentru el ceea ce era în sufletul lui atuncea pentru camarazii lui dispăruți, cu

adausul durerii de a nu mai putea întîlni la rosturile lui pe un om asemenea cu dînsul.¹

1917
(II)

VIRGIL HĂLĂCEANU

Toată lumea care a cunoscut pe inginerul Hălăceanu va regreta moartea lui înainte de vreme.

Om de o nesfîrșită bunăvoință, dorind din toată inima să ajute cauzele de cultură. Ieșean iubitor de orașul său a cărui glorie, pe care n-o putea urmări în dovezi istorice, o simțea instinctiv așa de puternic, el a avut ideea de a dărui orașului, chiar dacă nimeni nu și-ar manifesta dorința de a-l cerceta, un muzeu al Moldovei.

A cules de pretutindeni, cu o nesfîrșită rîvnă, fără a fi descurajat de indiferență sau de refuzuri, cu acea binecuvîntată stăruință care a dat Italiei atîtea din colecțiile ei provinciale, tot ce putea servi scopului său. Într-o hală modestă, el a adunat și unele acte, unele pietre cu inscripții, unele vechi publicații care sunt de o reală valoare.

Dăunăzi, cînd hala din curtea Goliei a fost cerută pentru un nobil scop de caritate, el s-a luptat multă vreme cu puternicul sentiment care-l lega de opera lui, și l-am văzut plecînd cu lacrămile în ochi. „Aș muri dacă s-ar pierde muzeul“, spunea el.

Avea presimțirea veșnicei despărțiri de dînsul. Boala cea rea n-a putut-o birui trupul său șubred. Și azi,

¹ Doctorul Botescu (1874—1917) a căzut victimă tifosului exantematic.

cînd s-a dus dintre noi sufletul lui blînd, de un roman-tism naiv, așa de înduioșător, avem o datorie să nu uităm recolta de sfinte rămășițe, pe care a închinat-o el vechilor gloriei moldovenești. Cine va strînge din nou și o va adăogi va avea lîngă dînsul un tovarăș nevăzut în sufletul care nu se va putea dezlipi niciodată de fapta lui.

1917

(II)

Drd. JOHN STUART CAMPBELL

La spitalul „Maternitatea“ a încetat din viață, după lungi suferinți provocate de o infecție, tinărul medic englez Stuart Campbell.

Era un om de toată frumuseța, căruia-i scînteia din ochi inteligența și bunătatea, un exemplar superior, supt toate raporturile, al speciei umane. Devotamentul lui pentru bolnavi și răniți era fără margini.

Și ne înțelegea, ne iubea, nu numai pentru suferința noastră, ci pentru sufletul din noi. Ni învățase limba; începea să traducă în englezește o scriere despre relațiile noastre cu Anglia. Și parcă-l aud cum, la trecerea regimentului 9 de vînători, el spunea: „În neamul acesta al d-voastră este ceva romantic românesc, care atrage“.

Fie-i ușoară țărîna acestui bun prieten care s-a jertfit pentru noi !

1917

(II)

IOAN GRĂMADĂ

Ofițerul bucovinean Ioan Grămadă, care a murit luptând eroic, era un om foarte frumos și zdravăn, pe care natura-l împodobise cu o minte aleasă. Poate între toți tinerii din țărișoara lui nu era unul care să-l întrecă.

Bun cunoscător al trecutului nației sale, el era și un scriitor de chemare, știind să dea viață prin farmecul formei bogatului material pe care-l aduna răbdător. Articolele lui, strînse, mi se pare, și într-o broșură, despre închinarea Bucovinei către Austria și despre nunta domniței Ruxanda a lui Vasile Lupu arată toate însușirile unui istoric de talent deosebit.

Pentru doctoratul său la Viena pregătise o întinsă lucrare despre români la asediul din 1683 al acestei cetăți, care va rămînea neisprăvită și poate se va pierde.

Vorbind frumos și cu căldură, era un profesor ascultat și iubit.

Ce era în inima lui — ori la ce l-ar fi silit viața — a dovedit prin moartea sa de viteaz.¹

1917

(II)

ALEXANDRU TENIE

Aflu din ziare moartea lui Alexandru Tenie, institutor. Și ziarele, fără osebite, spun ce om bun era și ce

¹ Ioan Grămadă (1866—1917) a publicat schițe, poezii, articole istorice în *Junimea Literară*, precum și studiile *Bucovina de altădată* (1911), *Mihail Eminescu* (Heidelberg, 1914).

milos, ce gata de ajutor, cu cîtă tragere de inimă se înfățișa la lucru de cîte ori o durere omenească se cerea sprijinită și mîngîiată. Ele arată și de ce a murit harnicul dascăl din Iași, iubit de toată lumea : a muncit în spitale, în mijlocul bolnavilor și al răniștilor, la căpătîiul celor ce mureau, ca și acel medic de treizeci și patru de ani, Brumă, pe care tot acuma l-au dus la mormînt, ca și acel Colceag, cîntărețul modest, îngrijitor al acelorași averi ale țării.

„De la începutul războiului, scrie *Mișcarea*, a fost mobilizat — avea patruzeci și nouă de ani — la spitalul de răniți de la Școala normală de fete, unde cu o activitate neîntrecută și-a îndeplinit cu sfințenie datoria.“ Iar acela care-l pomenește în *Evenimentul* știe că „din Tătărași“, unde locuia, departe, în margine, „mergea regulat la lecțiile de la Școala de adulți și adulte de lîngă Regie“, — în cealaltă margine.

„Distanța o făcea pe jos și răsplata materială de un leu pe lecție cele mai adeseaori o dădea elevilor săraci.“

Cineva care i-a fost școlar mai vorbea cu evlavie de dînsul, de institutorul sfios și devotat din Dorohoi, deși, din anii de școală primară, trecuse la atîția profesori mai mari, pe cari poate i-a uitat, căci nu-i fuseseră modele de viață și dascăli ai inimii lui.

De cînd mă port și eu prin Iașul acesta, am auzit de multă lume. Am auzit și de cîțiva oameni de un merit deosebit, de atîția alții cari sunt ori au fost oameni de treabă în cel mai corect înțeles al cuvîntului.

Știu binișor și pe cine s-a amestecat cît de pușin în viața politică a acestui oraș, vorbind la întruniri, agitînd la alegeri, rostindu-și părerea prin gazete, făcîndu-se cunoscut și prețuit în mijlocul acestor sterpe frămîntări în care atîția și-au mîncat toată viața. De Tenie însă n-am auzit, deși făcea drumul de la un capăt al orașului pînă la altul pentru un franc ceasul și avea

acasă patru guri de hrănit — nici n-aş fi crezut că trăieşte aici.

Şi totuşi eu l-am cunoscut pe Tenie, eram tovarăşi de şcoală şi de clasă acum treizeci şi mai bine de ani, cînd era pe lume ceva mai mult idealism şi decît a putut să ni dea grozăvia aceasta a războiului ; cînd plutea în aer alt socialism decît al doctorului Racovski¹ ; un simplu socialism de compătimire adîncă pentru suferinţă, de nespusă sete de-a sprijini dreptatea. Cel care s-a ridicat de pe patul murinzilor ca să meargă acasă, pentru ca şi el să-şi ispăşească „lunga şi greaua suferinţă“, rămăsese credincios şi el acestei religii de tinereţă.

Şi pentru altceva încă.

Ne întîlneam acolo, la liceul din Iaşi, băieţi şi mai bogaţi, şi mai săraci. Dar Tenie era cel mai sărac. Sărac în haina lui proastă şi petecită, dar curată, sărac în încălţăminte şi acoperişul capului, sărac în cartea cumpărată de mîna a treia şi a patra, sărac însă chiar în făptura lui fizică de biet tînăr bălan, slab, cu părul lung, umed şi rar, pleşuv înainte de vreme, impuţinat şi îmbătrînit de sărăcie înainte de douăzeci de ani. Şi de aceea poate a fost el un om aşa de bun şi a căutat pe săracii ca dînsul pentru a-i alina şi mîngîia.

Învăţa binişor, cît îi îngăduia sănătatea şi mijloacele lui. Ştia curăţel totdeauna. Se pricepea la matematică şi la altele. Era însă, în stîngăcia lui de vorbire, un cuvînt pe care nu-l putea rosti : scepticism. Şi acum-l aud cum se trudea cu dînsul. Se vedea că pentru viaţă aşa ceva nu-i trebuie, că şi-a făcut provizia lui de credinţă. Cu dînsa a murit, fericit printr-însa, soldat sărac al devotamentului, jertfindu-se pînă la capăt pentru bieţii săracii lui.

Şi totuşi, ori ce am vedea şi am auzi, trebuie să fie ceva mare în zilele acestea, de vreme ce despre un om

¹ Dr. C. Racovski — unul dintre conducătorii Partidului socialist din România, reprezentînd orientarea centristă.

aşa de ascuns, de necunoscut ca dînsul se cere ca toţi să vorbim respectuoşi pentru că a fost bun, a iubit pe fraţii săi şi a murit servindu-i.

1917

(II)

DR. GIANI

Aflăm cu părere de rau moartea d-rului Giani, fost deputat. Medic devotat aceloră pe cari i-a întovărăşit în război şi i-a căutat ca un frate în suferinţa lor, el se pierde de o boală contractată la căpătîiul bolnavilor săi.

Temperament focos, doritor de luptă, el a fost pentru răposatul N. Filipescu un prieten cum n-a mai avut altul. Cînd, în acea frumoasă zi de septembrie, trupul voinicului războinic al luptelor noastre interne, care iubea totuşi în taină ceva mai presus de dînsule, se cobora în pămînt, între puşinii cari erau acolo pentru a-şi face ultima datorie faţă de dînsul, unul singur dintre prieteni — şi se chema că are mulţi şi buni — ştergea lacrimi grele de pe obraz. Unul singur, căci am fost de faţă şi am văzut.

În acel tinăr zdravăn şi vesel era una din acele inimi care nu părăsesc pînă la capăt pe acela căruia i s-au dat.

Nu s-ar fi crezut că va urma însuşi, în toată vigoarea tinereţii, pe acela de care în frămîntările politice a fost nedespărţit, avînd energie doar pentru a creşte energia lui.

Plecînd astăzi în haină de ostaş din spitalul suferinţilor unei oştiri căreia nimic nu-i este cruţat, el pare că urmează o chemare.

Și, dacă în ultimul lui ceas, va fi simțit-o, a murit, desigur, fericit.

1917

(II)

EUGEN COCUTĂ

Nu l-am putut scăpa pe ofițerul care n-a cunoscut în timp de cinci luni ființa sa însăși pentru a fi al tuturora : sfătuitor, lecuitor, mîngîietor, frate bun al soldaților săi. Deși se credea cu tărie în vindecarea lui, Eugen Cocută a murit ieri dimineață, după o săptămînă de luptă cu grozava boală care ne pustiește.

Altădată, cine dintre noi va ajunge la liman va putea povesti ce a fost viața acestui om în care nu era nimic decît bunătate, cea mai curată, mai activă și mai binefăcătoare bunătate. Îl va înfățișa căutînd zi de zi prin focul dușmanului și prin furia bolii să asigure sănătatea celor cari fuseseră dați în sama lui și pentru cari s-a jertfit. Își prevedea moartea. Acum patru zile refuza mîncarea. „Ce-mi trebuie mie mîncare acolo unde mă duc eu acum ?“

„Acolo“ îl întovărășește nesfîrșita noastră părere de rău pentru tot ce am pierdut într-însul și nu se va mai găsi în altul. În singurătatea săracă și tristă de la Vălenii de Munte acest tînăr farmacist mi-a fost mie însumi cel mai mare ajutor și cea mai bună mîngîiere. Lacrimile lui au curs alături de ale mele în clipa celor mai mari dureri. Sunt lucruri care nu se uită niciodată. Icoana

întreagă a celui ce a murit azi pentru ajutorul celor mici și părăsiți o primesc în inima mea, de unde nimic nu va putea-o smulge.

Vor mai fi cari vor zice așa cînd vor auzi că așa de răpede și de trist s-a stins viața, așa de mult însuflețită de credința noastră morală și socială, a sublocotenentului Eugen Cocuță.

1917

(II)

JOSÉ ECHEGARAY

Spania a pierdut spre sfîrșitul anului 1916 pe cel mai mare poate dintre scriitorii ei, pe dramaturgul José Echegaray, ale cărui mari drame moderne au aflat răsunset departe dincolo de hotarele patriei sale, aflînd traducători și la noi, unde s-a reprezentat cîndva opera sa *Marele Galeoto*.

„Inginer, profesor, om politic, tribun, economist și totodată vestit publicist și dramaturg“ — așa-l înfățișează un biograf al lui din Portugalia, căci președintele Asociației spaniole pentru progresul științelor era și membru al Institutului din Coimbra.

Era și un om de mari însușiri ale inimii.

Opera lui întreagă a fost dedicată, de alminterea, formării acelor caractere sigure și mîndre pe care, mai mult decît oricare alta, le cere epoca noastră.

Din ce a scris s-ar putea face la noi o alegere într-un volum, dar traducătorul va trebui să se adreseze origi-

nalului spaniol, de o formă delicată, iar nu, ca acel de pînă acum, versiunii germane.¹

1917
(IV)

GEORGES OHNET

Cu Georges Ohnet, mort la adinci bătrînețe, dispăre unul dintre cei mai populari scriitori ai Franciei.

A scris mult, a fost cetit mult.

I s-a imputat — și nu fără dreptate — că opera lui nu cuprinde realitate, nu se înalță pînă la adevărata poezie și nu se înfățișează într-un stil personal.

O suflare de idealism se desface însă din această operă care e, din punct de vedere artistic, mediocră.

Și acei cari l-au cetit n-au devenit mai răi prin aceasta.

Un merit care, astăzi, nu e secundar.

1 mai 1918
(IV)

¹ Laureat al Premiului Nobel în 1904, José Echegaray y Eizaguirre (1832—1916) s-a aflat, într-o parte a operei lui, sub influența lui Henrik Ibsen. Drame: *Nebunie sau sfințenie*, *Dumnezeu cel nebun* etc.

UN MARE ÎNVĂȚAT : C. J. JIREČEK

Cu prilejul morții lui

Știința pierde prin moartea profesorului C. J. Jireček, de la Universitatea din Viena, dar fruntaș al culturii cehe, pe unul dintre cei mai străluciți reprezentanți ai ei și pe una din cele mai frumoase figuri de care a fost ea servită.

Fiul omului politic și al ministrului Iosif Jireček, nepotul de fiică al marelui filolog, revoluționar prin ideile sale, Schafarik, a fost crescut într-un mediu în care iubirea devotată pentru neam se unea cu un suflet religios pentru studiile privitoare la grai și la trecut, în care se vădește sufletul național.

Din această așa de îngrijită pregătire a ieșit pentru el puțința de a începe, puțin după douăzeci de ani, cu o carte clasică în ce privește seriozitatea cunoștințelor, împărțirea exemplară, liniștea cumpătată a formei, ca și largă concepție culturală în care se cuprind toate manifestațiile vieții etnice : *Istoria bulgarilor*, lucrare pe care nici el însuși n-a crezut că o poate întrece, reluînd-o, și cu care, de la 1876 pînă astăzi, nimeni n-a îndrăznit să rivalizeze.

Se așteptau vaste lucrări de sinteză de la acela care debuta în știință prin această lovitură de maestru. Ele au zăbovit.

Jireček a fost prins, de la început, de o iubire fără margini pentru fapt, pentru faptul nou, inedit, scos cu greutate, cu nesfîrșită răbdare din izvoare care nu sunt la îndemîna oricui. O dată ce-l căpăta acest fapt, el îl păstra cu îngrijire, îl adăugea la altele de același fel, îl cuprindea într-o împărțire, bine hotărîtă, a bogatului său repertoriu, care creștea în fiecare zi, pînă ce atinse proporții uriașe.

Erau astfel în hîrtille lui materiale de prima ordine, unele dintre dîsele cu desăvîrşire nouă, din care s-ar fi putut scrie o bibliotecă întreagă de cărţi capitale privitoare la pămîntul şi la naţiile balcanice. Avea tot ce trebuie pentru a scrie acea operă despre geografia istorică a Balcanilor pe care poate altul o va întruchipa din tezaurul notelor lui, care aşteaptă numai redactarea.

Trebuia un prilej pentru ca publicul să capete o trecătoare viziune a comorilor ce zăceau în saltarele lui. O recenzie despre cartea altuia, un discurs la Academia din Viena — amintim pe acela de la primirea lui în ea, *Insemnătatea Ragusei* — un curs la universitate — pe care se ferise să-l tipărească — scoteau la iveală toate aceste preţioase lucruri neaşteptate. Voi fi totdeauna bucuros că am putut contribui la acea cerere a lui Lamprecht, marele istoric german, care l-a adus pe Jireček să scrie pentru colecţia „Istoriei statelor europene“ o *Istorie a Serbiei* de un nepreţuit folos. Prisosindu-î atîta material privitor la cultura sîrbească, a făcut apoi din el studiile care răspîdesc adesea o lumină cu totul nouă asupra aşezămintelor din deosebitele „Serbii“ medievale, pe care le-a dat în publicaţiile Academiei vieneze.

Uneori dăruia vreunui student copiile şi însemnaile sale, şi acesta-şi alcătua astfel — cum a făcut-o cu profesorul Radonici, traducătorul în limba sîrbească al *Istoriei Serbiei* — lucrarea cu care-şi începea, sub ochii lui binevoitori, cariera ştiinţifică, de care urma să se bucure el, profesorul, care, însuşi, era mai presus de orice satisfacţii personale, despreţuind critica, mai totdeauna inferioară scrierilor lui.

Între elevii lui, foarte numeroşi şi răspîndiţi în toate ţările balcanice, ca şi în acelea de cultură germană şi slavă, au fost şi români, dintre cei mai buni cercetători istorici pe cari-i avem acuma.

Pentru toţi el a fost un ocrotitor plin de iubire şi a rămas un sigur şi bun prieten, care nu se poate uita.

Am avut norocul de a-l cunoaște de mult, acum vreo douăzeci de ani, la Ragusa, unde însemna pe caietele sale îngrijite, imitate ca mărime după registrele originale din arhive, cu caligrafia sa de o linie perfectă, în rînduri corespunzătoare acelor pe care le avea în față, mărturiile numeroase despre viața de odinioară a slavismului balcanic. Era și un om de cea mai plăcută societate. Impunător cu statura lui zdravănă, cu barba de vlădică răsăritean, el avea cea mai interesantă conversație, în care o știință nemărgenită, în toate domeniile, se unea cu amintiri personale, de cel mai mare interes, căci organizatorul școlii bulgărești, prietenul oamenilor de stat sîrbi cunoștea, ca martor ori ca statornic confident, cele mai multe și adesea cele mai tainice printre faptele care constituie politica modernă a acestor țări. Cîte lucruri bune nu le răspîndea el astfel pe drumurile ragusane, între zidurile de piatră sură, deasupra cărora se ițeau oleandrii roșii și dincolo de care el mă asigură că auzea uneori, în casele ce păreau fără locuitori, vesele rîsete de față cînd, pe gînduri, se poticnea în primblările sale singuratece de bătrîn holtei !

Și am petrecut cu el ceasuri ncuitate cutreierînd străzile vechii cetăți a sfîntului Vlasic, ori rătăcind spre Gravosa cu frumoșii chiparoși bătrîni, ori, în sfîrșit, stînd pînă tîrziu noaptea în salonul înalt al palatului părăsit în fața domului, înaintea migdalelor proaspete, a smochinelor abia culese, din livezile acestei Africe dalmatine, și a păharului cu vin dulce din insule.

Acuma e la Trieste arhivarul, bătrîn încă de atunci, Giuseppe Gelcich, din casa căruia, sus pe stîncă, la capătul crestei prietenoase, vedeam ușoarele aripi albe ale luntrilor pierzîndu-se la întîlnirea celei mai frumoase și mai line mări cu orizontul clar al verii meridionale...

Jireček ura germanismul și prefera să convorbească și sî corespundă în limbile franceză și italiană.

Credea în viitorul Boemiei sale, în misiunea rasei slave și nu se temea cîtuși de puțin de cotropirea rusească, sub care era sigur că o cultură superioară se poate menține și dezvolta.

Acestea erau pentru dînsul lucruri de viitor îndepărtat. Și, astăzi, cînd războiul pare să le fi apropiat așa de mult, nu e o cruzime a soartei că-l smulge de la vădirca marelui vis de patriot ? ¹

1918

(II)

PETER ROSEGGER

În colțișorul lui de Stirie, pămînt iubit de care nimic nu l-a putut face să se despartă și în care n-a așteptat nici nume mare, nici avere — el care trăia în liniștita conștiință a zădărniceii faimei și a sfințeniei unei vieți sărace — a fost pus în pămînt austriac Peter Rosegger.

În pămîntul pe care el l-a înțeles și l-a vrut austriac — nimic mai mult decît austriac, după vechile amintiri și după tradițiile vechi, cu localismul medieval care nu cunoaște lăcomie și îndîrjicie, care nu rîvnește la lucruri mari și grele — zădarnice și acelea ! — și care, ținînd, mai mult decît la orice, să nu fie tulburat de nimeni, nu vrea să tulbure pe nimeni. În pămîntul care, oricine s-ar fi schimbat la cîrmuire în cursul atîtor veacuri, a sprijinit aceiași oameni ca pe vremea ducilor stirieni de acum aproape mia de ani — credincioși fii sufletești ai

¹ *Constantin J. Jireček* (1854—1917) a fost membru onorar al Academiei Române. De menționat o altă lucrare importantă a sa : *Romanii în orașele Dalmațici în timpul evului-mediu* (1901—1904).

bisericii catolice, loiali ostași ai Domnului lor, fără să caute cîte și ce fel de pietre strălucesc în cununa lor ; țărani mulțumiți cu puțin și știind să descopere în liniștea patriarhală a cugetului lor fericiri mai mari decît acelea de care vorbesc cele mai lăudăroase povești ale Orientului.

Pe moș Petre povestașul l-au dat odihnei în locurile unde tot așa de simplu, după o viață îndurată cum îi e dat fiecăruia și după bucurii cîte trebuie ca o mîngiere la atîtea dureri, înaintașii lui s-au înmormîntat. Iar după el rămîne ceea ce criticii pot numi, calificînd-o și clasificînd-o, o „operă literară“, dar care pentru el nu era decît ca un grai liniștit la colțul vetrei, cînd cel care știe ce este rostul omului pe lume spune celor cari încă trebuie să-l afle pe ce căi poți trece printr-însa curat și bun ca să nu rămîie pe urmă, în locul uitării la care toți avem dreptul, îndelungarea unui blăstăm.

Așa a scris paginile lui acela care, decenii întregi, a fost, în Austria, singurul scriitor austriac. Și poate că va fi și ultimul. Pînă în munții lui au răsunit tunurile luptelor de trei ani de zile, care arătau de ce e capabilă mintea omenească pornită pe distrugere și omor. Se părea că dușmanul va răzbate și prin aceste locuri, atîta timp ferite de relele războiului. Atacul a fost însă răspins, și steagurile austriece au pătruns în țara celui care ataca.

El însă, moșneagul, nu se va fi bucurat de această izbăvire. Căci va fi înțeles că, oricum, Austria s-a dus. Austria pe care a înțeles-o, a iubit-o și a cîntat-o el ; că farmecul care o încunjura s-a risipit pentru totdeauna înaintea realităților unei economii politice pe care chimia și mecanica o servesc peste mormanele vieților stinse și peste tristul haos al ținuturilor distruse.

Și cu aceasta jale Petre Rosegger, incapabil de a scrie aceste povești, s-a dus în mormînt.¹

1918

(II)

UN CAVALER : GENERALUL CULCER

Totuși cea mai frumoasă calitate a sufletului e cavalerismul. Să jertfești datoriei și cele mai scumpe convingeri ale tale, sincer și simplu fără a-ți face din aceasta nici un titlu de glorie ; să urmezi steagul de care ești legat prin onoarea ta ; să fii loial față de șeful tău și de camarazii tăi, să nu te desparți de ei nici în bine, nici în rău, oricît te-ar costa, oricît ți-ar fi dat să înfrunți. Și pe urmă, la fiecare prilej în care va fi vorba de acei cari nu mai sunt, de acei cari nu se mai pot apăra, cari nu pot para lovitura și da răspunsul, să te ridici pentru a vorbi în numele lor, socotind ca o jignire a ta orice jignire li se aduce.

În sălbăticia evului mediu această concepție morală a introdus o lumină, fără care totul ar fi rămas numai ca amintirea unui sîngeros haos pierdut în umbrele celui mai grosolan materialism.

Mi-au răsărit în minte aceste legi ale cavalericii, trecută ca moștenire în vremurile noastre, popoarelor celor mai nobile și oamenilor celor mai curați, cetind cuvintele pe care le-a rostit în Cameră d-l general Culcer, după ce un domn senator medic exprimase părerea sa personală cu privire la calitatea și la serviciile ajutătorilor francezi ai străduinților și suferinților noastre.

¹ Peter Rosegger (1843—1918) a publicat, între altele, volumul de povestiri *Scrierile învățătorului din pădure*.

Convins că nu putem face un război în condițiile din august 1914, dîndu-și seama, ca vechi și experimentat ofițer, de greutățile luptei fără mijloace tehnice și fără sprijin asigurat, împotriva calităților reale pe care le aveau aceia împotriva cărora se întrebunțau ca forțe „retoricele sulii” ale întrunirilor publice, generalul, îndată ce s-a ridicat steagul, s-a grăbit să se puie fără rezerve la dispoziția țării sale. Am ținut, a spus el, „să mă supun și să-mi fac cinstit datoria”. Și știe toată lumea cum și-a făcut-o.

Membru al guvernului care s-a găsit înaintea problemei dureroase a păcii separate, generalul n-a făcut nimic care să adauge la poverile fatalității...

(Cenzurat)

Și, cînd, în Senat, s-a cetit așa de ușor — măcar, pentru a vorbi dincolo de sentiment, fiindcă ziua de mîne n-o știe nimeni — despre auxiliarii francezi pe cari i-am iubit și dintre cari unii dorm în pămîntul nostru, după un sacrificiu pe care nu l-au făcut pentru Franța singură, generalul Culcer a ținut să mulțamească „tuturor ofițerilor francezi cari au contribuit la organizarea armatei noastre și au luptat alături de noi”.

Cuvinte care aveau cu atîta mai multă valoare, cu cît nu se spuneau dintr-un tren care pleca spre ospitalitatea franceză.

1918

(II)

Constantinopolul căzuse. Constantin Paleologul, cel din urmă dintre moștenitorii lui Constantin cel Mare, pierise luptînd pentru lege, cinste și drept, de sabia turcilor năvălitori cari veniseră să prefacă în robi ai lor pe aceia cari sprijiniseră pînă atunci împărăția de răsărit. La Sfînta Sofia ecteniile pentru „împărații încununați de biruință“ tăcuseră, clopotele fuseseră coborîte pentru a face din ele tunuri cu care cuceritorii să sfărîme și creștinăta-
tea apuseană, palatul cezarilor, care văzuse atîta glorie lîngă atîtea crime, stătea pustiu, și Mohammed al II-lea, oprindu-se înaintea singurătății lui părăsite, lăsă să cadă de pe buzele desprețuitoare ale celui ce se știe stăpîn desăvîrșit și veșnic cuvinte din jălania orientală, pentru ruina „curților din Efrasiiab“. Un Sîmbul nou-nouț se născuse cu sultanul său, cu vizirii săi, cu ienicrii și spahiii, cu hogii și ulemalele¹ unei vremi nouă, care lăsa mîna lui aspră, strivind, peste bucuriile și credințele unei lumi isprăvite. Ce-au făcut grecii, accia care pînă-n ultima clipă și-au zis romani și au socotit împărăția transmisă de vechea Romă ca singura putere legitimă în lumea întrecagă ?

Multă vreme ei s-au ținut de-o parte. Înaltul demnitar bizantin s-a retras într-un colț de oraș, într-un colț de țară unde nu-l știa nimeni. Bogătașul care-și pierduse averea, prin jaf sau prin foc, s-a apucat de muncă pentru ca să asigure o nouă existență cinstită la ai săi. Ostașul care dezbiăcase zalea și dăduse jos coiful a dus în retragerea lui dîrză dorul zilclor care nu se mai puteau întoarce. Mai tîrziu numai ambiția a făcut să răsară cite un renegeat care, blăstămînd lupta pierdută și desfăcîndu-se din tot mediul moral al nației sale, batjocurînd icoanele și tîgăduindu-și crezul, se îmbulzea la ușa vre-

¹ *Ulema* — „doctor al legii“, teolog, la musulmanii.

unui puternic dintre turci și prin toate mijloacele solicita grația, cerșea mila de a fi privit ca unul dintre dinșii, dintre cei mari și tari acuma, dintre culegătorii bielșugului și împărțitorii favorurilor. Dar, când trecea călare în scumpul caftan cusut cu aur, nicăieri el nu întâlnea decît privirile încruntate ale celor ce-i fuseseră frați, și buzele mormăiau ocări și afurisenii contra nerușinatului pe care puterea dumnezeului adorat pînă atunci nu-l trăsnește în clipa chiar a lepădării de lege.

Cînd se întîmplă însă așa ceva, o asemenea grozavă catastrofă, elementară, care încremenește pe neamurile slabe, dar trezește la un nou avînt de refacere și răsplătire pe celelalte, e de mare interes să se vadă atitudinea scriitorilor, a celor cari pot ținea un condei pentru a mărturisi despre ce se gîndește între tîmplele celorlalți și despre ce se bate în inimile lor. În societatea bizantină cutare dintre povestitori — căci ea n-avea poeți — a pomenit, ca Gheorghe Phrantzes, cu adîncă evlavie de împărații stăpînii săi, de curtea lor cea creștină, de străduințele pentru păstrarea unei țări amenințate și de lacrămile ce se vărsau neștiute în colțuri de strălucitoare ietacuri — și aceasta pentru a trece la ultima rezistență din provincie, la tot ce s-a făcut pentru ca măcar într-un ungher depărtat să se fie sus crucea. Cutare altul a vorbit, în stilul elinilor celor mari de odinioară, despre lupta și truda întregii lumii creștine, în apărarea ei contra patronului păgîn: Chalkokondylas. Dar este unul înaintea căruia, deși ești dator a-i cere lămuriri despre ce a văzut și știe, te oprești totdeauna cu un dezgust pe care nimic nu-l poate opri. Critobul din Imbros s-a apucat — de ce să mai întrebăm care i-au fost motivele? — să zugrăvească isprăvile lui Mohammed al II-lea, ale ucigătorului și profanatorului, ale celui care, călcînd peste trupurile apărătorilor jertfiți ai Constantinopolei în agonie, a intrat plin de sînge în biserica lui

Iustinian și a răsturnat altarul cuprinzător al sfintelor taine și al unor tradiții de o mie de ani și jumătate.

Cu îngrijire, alegîndu-și cuvintele, cumpănindu-și frazele, potrivindu-și colorile, împărțindu-și cu meșteșug capitolele ca să dea o bună impresie de total, el s-a consacrat să înfățișeze urmașilor care au fost începuturile, cum s-au desfășurat cuceririle, în ce chip s-au serbat triumfurile, pe ce se sprijină drepturile (!) „împăratului celui nou“.

Cartea lui, *Viața lui Mohammed al II-lea*, avea ca scop să facă pe acest barbar sîngeros — căci ce alta putea el să fie, cu toate calitățile lui militare și politice, pentru un bizantin, pentru un grec ! — a fi ascultat, a fi iubit de aceia cărora doar un singur lucru nu li luase : dreptul de a munci și pentru hrana lor, o dată ce dau tiranului tot ce este de nevoie pentru întreținerea și răsfățarea lui.

Ce scîrbă !

Dar ceva te mai mîngîie străbătînd aceste rînduri care și după o mie cinci sute de ani revoltă, la neamuri străine, prin infamia lor.

Întii că nici un cuvînt din ce scrie canalia nu atinge sfințenia luptei pe care, orice s-ar fi întîmplat, Bizanțul era dator să o dea ca să nu rămîie lumii amintirea că el a fost sugrumat în genunchi, sărutînd haina asasinului.

Și, al doilea, că lăudătorul păgînului, și apăsătorului, sufletul de Iudă care, făcînd vînzarea, nu vrea să creadă în putința unei învieri, a fost, între atîția oameni, unul singur.

1918

(II)

DELAVRANCEA NECUNOSCUȚ (CRONICILE LUI „FRA DOLCE“)

În suplimentul literar al *României libere*, timp de câteva săptămîni numai, în septembrie și octombrie 1884, Delavrancea a tipărit cronici de artă — în sensul cel mai vast, cu teatrul, ca și cu literatura înșasi — care nu trebuie să piară, pentru că în ele se cuprind, în cea dintîi manifestare a unui talent absolut nou, nu numai în formă, dar și în fondul de observații și judecată, caracterizări și portrete decît care nu se pot găsi altele mai bune.

Se întorsese abia din Paris (pp. 10—11) și aducea proaspete amintiri din Italia, pe care nu le-a uitat o viață întreagă, cu toată atmosfera așa de neprielnică pentru păstrarea lor: „Aceste acvarele, spunea el, vorbind de ale sculptorului Georgescu, mi-au redeșteptat cerul senin, albastru și transparent al Italiei de nord, casele rătăcite în desișul verdeții care acopere clădirile rustice, ca o manta de smarald presărat cu flori de iasomie“.

Robît pe viață de patima frumuseții, în toate el o caută pretutindeni în jurul său, cu deznădejdea că o află așa de rar.

„Ni-am propus a vizita atelierile artiștilor noștri, sculptori, pictori și arhitecți, a asculta în repetiții generale pe artiștii dramatici de căpetenie și a da publicității impresiile noastre sincere“. Și, adăugea, fără nici o considerație de „sistem“, de școală, de formulă, artistul fiind „volnic“ a-și alege ce-i place după „preferințele sale intime“, „din momentul ce izbutește a-și așterne pe pînză o cerșitoare, a săpa în piatră o Venere, a reprezînta o dramă de caracter, o comedie de intrigă, a zidi un palat ori o magazie de mărfuri, cu talentul și bunul simț potrivit fiecăruia din aceste subiecte“ (p. 22).

Și astfel el va peregrina de la Georgescu¹ pe care-l prețuia, la arhitectul Socolescu, atunci în plina manifestare a unei originalități ce lipsea zidurilor noastre. Am reprodus rîndurile de înfierare pe care tînărul critic le publică pentru a lovi în pretenția greoaie și idioată care, în cîțiva ani, a izbutit a strica definitiv toate orașele noastre. Va trece pe la d-l Mirea, al cărui *Virf cu dor* e analizat cu un adînc simț al artei, dar și cu o cunoștință, fără păreche la noi, a tehnicei întrebuițate, cu o putere de străbateră unică în intimitatea mijloacelor folosite — „fața smărăldie, grasă, lustruită și, de regulă, cu un aspect umed și moale, a mușchiului, alcătuieste imaginea exactă a naturii în munții noștri“. Și, vorbind de interpretarea cinstită, pătrunzătoare și îndrăzneată a lui Hamlet de către Manolescu², el va avea curajul să spuie că el „s-a ridicat la așa înălțime că, aici de-ar rămînea și, incontestabil, s-ar măsura cu cei mai distinși artiști din capitalele țărilor civilizate“.

Împrejurările au oprit aici pe pelerin : dacă mai avea mult de văzut ne putem întreba.

1918
(II)

BISMARCK BĂTRÎN..

Ce greu e să fii bătrîn și, mai ales, să meriți a fi bătrîn !

Generația mea a apucat încă pe Bismarck după silita părăsire a puterii prin vestita demisie smulsă la capătul celor mai stăruitoare intervenții din partea slăpînului

¹ Sculptorul *Ion Georgescu* (1856—1898).

² Actorul *Grigore Mano'escu* (1857—1892).

care, cu defectele și cu atotputernicia și tirania lui, nu-l mai voia cu nici un preț. Retras la Friedrichsruh, acela care de fapt crease prin geniul său aspru, nemilos, una din cele mai formidabile puteri ale lumii și știuse, după atingerea scopului său firesc, să impuie acestei lumi, douăzeci de ani, pacea pentru care-i era recunoscătoare, simțea dureros, cu toți cei șaptezeci de ani trecuți ai săi, neputința la care fusese redus, izolarea în care era închis, lipsa de întrebuințare a unor puteri care, pînă la capăt, n-au slăbit — dar foarte rar al naturii și care trebuie prețuit spre a face din el numai ceea ce se cuvine, nu pentru propria ambiție, ci pentru binele acelor cari nu cer unui om așa de bătrîn o nouă afirmație victorioasă a acestei ambiții.

Păstra toate formele cele mai ceremonioase cînd vorbea de cine-l trimesese în acest surgun al zilelor din urmă, arătînd un devotament fără margini ideii monarhice de care nu voia să despartă viitorul Germaniei — el, omul care ar fi socotit ca o grobienie nepotrivită cu anii săi, ca și cu meritele sale, să atingă în dreptul lui pe acela care domnea printr-un titlu pe care, oricît ar fi făcut pentru țara sa însăși, nu el i-l dăduse și nu el i l-ar fi putut da.

Dar nu era gazetar cu oarecare influență căruia să nu i se fi deschis, o dată cu ușa castelului, și accesul la tainele politicii de odinioară și la cunoașterea dramei prin care pentru dînsul ea se încheiase. Iar la Hamburg gazeta care servea interesele fostului cancelar nu scăpa nici un prilej ca să critice ceea ce se făcea în politica exterioară a imperiului după plecarea aceluia care, mai la urmă, fiind cel mai inteligent și avînd cea mai vastă experiență, putea să se creadă, fără prezumție, indispensabil și neînlocuibil.

Acum treizeci de ani admirația pentru opera lui Bismarck era generală ; în mintea noastră, a tineretului, ea întuneca, prin vasta ei umbră, ideile eterne ale

dreptului. Și totuși spectacolul acestei neînfrinate lăcomii de putere, a acestei dorinți de răzbunare, cu atît mai învierșunată, cu cît se stăpînea mai mult în rostire, era pentru oricine o jignire, o iritație aproape zilnică. Nu înțelegeam cum poate cineva să împruțineze astfel icoana pe care trebuie s-o lase întregă urmașilor !

Îmi aduc aminte cînd, într-o localitate din Austria, ziarul de dimineață deschis pe marmura cafenelei a adus vestea morții lui Bismarck.

Ei bine, a fost și ea o ușurare. Căci distrugătorul de sine însuși găsisese puterea pentru a-l opri în antipatica lui operă de autoprofanare.

1918

(II)

C. GIURESCU

O știre din București arată moartea profesorului C. Giurescu, membru al Academiei Române.

Ca învățat era un puternic spirit critic, străbătînd pînă în miezul problemelor, cărora li dădea uneori o soluție definitivă, alteori una care, și prin discuțiile ce provoca, lumina esențial subiectul.

În studiile istorice niciodată nu s-a introdus la noi o așa de vînjoasă dialectică, obișnuită mai mult în filozofie, pentru care era format tot spiritul său.

Lucrările lui Giurescu asupra cronicilor vor rămîne ca o puternică dovadă a unei superioare inteligențe ; cele asupra chestiei țărănești în trecut, cu aceeași pătrundere, sînt mai mult stăpînite de idei preconcepute.

Ca om, tînărul învățat era de o puritană corectitudine, de o mare stăpînire de sine și de o mîndrie la care desigur că avea dreptul.

Nu putem deplînge îndeajuns pierderea unei puteri științifice de întiiul rang, răpită în plina ei dezvoltare.¹

1918

(II)

GENERALUL LAFONT

Asupra venirii, primită cu atîta bucurie, a soldaților francezi în Iași, soarta, vitregă încă o dată, aruncă o adîncă umbră de doliu. Generalul Lafont s-a stins ieri, joi, la ceasurile 6 seara, așa cum se rugase lui Dumnezeu să o poată face, „ca un creștin și ca un soldat“.

Gripa infecțioasă, frîngînd trupul obosit de atîta muncă și de atîtea drumuri, l-a răpus în trei zile, la întoarcerea lui de la București, unde, lîngă marcle său prieten, generalul Berthelot, își făcuse întrarea în ziua răsplătirilor noastre.

Nu se poate spune cît de mult datorim acelui care era menit să închidă ochii în țara căreia așa de generos i-a dat doi ani întregi din viața sa.

Învățat ofițer de artilerie, care-și însemnase numele între ale conducătorilor grelelor lupte din Apus, el a împărțit frățește cu artileriștii noștri o experiență cîști-

¹ Lucrări ale lui *Constantin Giurescu* (1875—1918) : *Contribuțiuni la studiul cronicelor muntene* (1906), *Contribuțiuni la studiul cronicelor moldovene* (1907). În studiile *Despre rumîni și Despre boieri*, C. Giurescu a susținut o teză greșită, contrarie aceleia argumentate de N. Bălcescu cu privire la originea latifundiilor boierești.

gată pe cîmpul de luptă. Metodele cele nouă el le-a împărtășit oștirii revanșei românești.

La plecarea generalului Berthelot, Lafont, de curînd înaintat general, a luat asupra-și întreaga operă militară franceză din România. Dezbrăcînd uniforma armatei Republicei, el trece prin mijlocul nostru, vioi, nervos, împărțind strîngeri de mîină și îndemnuri, și oriunde se vedea sprintena siluetă elegantă a acestui om frumos, încă tînăr, o încredere nouă pătrundea în suflete. Nu poate cădea o cauză care e reprezentată prin atîta muncă și credință.

Ultima oară a fost văzut aici în ziua mobilizării. Îndelungatele lui stăruinți, ostenele lui peste orice măsură erau răsplătite. Și, cum îl aclama mulțimea, el a oprit automobilul înaintea unui planton cu drapelul și, luînd în brațe pe cel dintîi soldat român, l-a săruțat frățește.

Acuma din toată această energie și din tot acest devotament rămîne aici doar sărmanul lui trup chinuit.

Să ne descoperim adînc înaintea a celui care pentru ultima oară trece printre noi.

1918

(II)

EDMOND ROSTAND

Edmond Rostand a murit. Se spune, de acei cari-l plîng, crezînd că știu cine a fost și cari, oricum, au cetit cu admirație scăparătoarele lui versuri, cu el se duce ultimul romantic. Așa să fie oare ? Romantismul înseamnă, înainte de toate, simț pentru trecut, simț pentru taină, credință mergînd pînă la fanatism, încredere care ajunge pînă la iluzie.

Romantismul face literatura, oricum, pentru altceva decît literatura însăși. Și aceasta chiar dacă-și închipuie că nu are altă iubire decît a literaturii, din care face un element de sine stătător al vieții, fără izvor și fără un ocean unde se varsă. El s-a ivit și a progresat — așa de răpede! — pentru a cădea — așa de brusc! — în momentul cînd popoarele, ieșind din vijelia revoluționară, din gloriosul freamăt al războaielor napoleoniene, aveau tot sîngele în față, toată lumina în ochi, toți mușchii încordați și, în părul dezordonat al încăierărilor, înfiorări din altă lume.

A fost o revoluție în stratele adînci ale sufletului omenesc, precum evenimentele politice și sociale fuseseră o revoluție în stratele adînci ale trupului omenirii. Dar la Rostand — nimic din toate acestea. Venit după un naturalism greoi, după un spirit de sistem, înăbușitor pentru orice independență, el a făcut numai, în fruntea unei generații care răpede trebui să-l înlătore, mergînd și mai departe, o raită prin terenurile necunoscutului și posibilului. A încercat potriviri de cuvinte, sonorități de vers, ciocniri de idei cum altul pînă la el nu se încumetase a face. Și a cutezat așa de mult, încît pe scena franceză, a atîtor tradiții, a înfățișat un Romeo cu creastă și o Julietă cotcodăcind. Suflet rafinat însuși, a zguduit nervii unei societăți obosite și dezgustate de tot ce a fost, de tot ce se credea că ar putea fi, prin bizareria elegantă a procedeelelor sale, dincolo de care nu se poate găsi un suflet.

Și de aceea, după prestidigitatorul superb, după galvanizatorul uimitor, literatura nouă, care s-ar putea să fie foarte simplă, așteaptă acest suflet.

CALIFUL

La moartea lui Abdul-Hamid

A murit un mort. În colțul de Asie unde fusese ascuns cînd Salonicul, unde multă vreme a vegetat bătrîneța lui fără rost și scop, ajungea și el în stăpînire creștinilor, și încă a celor de la cari mai puțin aștepta o biruință asupra oștilor încercate ale lui sultanul „gaziu“, „învîngător“, s-a stins Abdul-Hamid al II-lea.

Un banal sfîrșit de pneumonie, oficial constatată și oficial garantată, fără nici un amestec al tradiționalei filantropii de stat... Așa-i era scris să isprăvească, după lungi ani de neînsemnătate, aceluia care se temuse odinioară, cum nu s-a temut mai tare vreun om pe lume, ca sfîrșitul, un tragic și sîngeros sfîrșit, să nu-i vie, în mijlocul voluptăților plăcerii absolute, de la asasinul meșter și viclean, care ar fi pătruns pe drumuri neștiute pînă la adăpostul lui, așa de strict supravegheat de către garda sa albaneză, de către poliștii și curtenii încrederii și răsplătirilor sale, spre a răzbuna atîtea și atîtea victime ale unor porniri sîngeroase, la izvorul cărora era aceeași atotputernică simțire, stăpînitoare a șovăitorului său suflet, veșnic pîndind, veșnic bănuind, veșnic pedepsind — frica.

Anul trecut se împliniseră patruzeci și unu de ani de cînd pe tronul lăsat liber de Abdul-Aziz nebunul, ucis pentru păcatele lui, și asupra căruia se strecurase o clipă fantoma melancolică a fratelui său, Murad, Abdul-Hamid, tînăr plin de speranțe pentru străvechea împărăție, era instalat de uneltorii schimbărilor răpezi din zilele unei crize supreme. Se părea că statul osmanliu se va prăbuși sub povara greșelilor grămădite în cursul veacurilor, și cu toate încercările de a-l salva ale unei reforme de suprafață, care nu atîngea și nu căuta să atîngă viața însăși a poporului.

„Junii turci“, de mai veche și mult mai cinstită speță, a lui Midhat, făcuseră în zădar tentativa unei nouă contrafaceri după datina Apusului creștin, și diplomații Europei ocrotitoare, adunați în conferința care trebuia să împiedece temutul război cu Rusia, capabil de a pune în primejdie întreaga ordine politică, tresăriseră la bubuitul tunurilor prin care se anunța tuturora — și lor în special — că o nouă eră s-a deschis pentru Turcia modernă, aceea în care ea însăși are să hotărască, fără presiuni, fără sfaturi chiar, asupra soartei sale.

Abdul-Hamid înlătură răpede această parodie a unui parlament care știa numai să plece capul de câte ori se făcea apel la inițiativa și la răspunderea lui. Ieșit din umbra care reținea tinereța prinților din casa lui Osman, el se simți în stare, fără să aibă măcar o profundă credință religioasă, totdeauna întăritoare, să ia totul asupra-și, avînd ca singură putere, în totala lui lipsă de experiență, în aproape totala lui incultură, o inteligență reală, care nu se putea ridica însă niciodată pînă la o concepție politică. Avînd mai mult decît oricine dintre prietenii și dușmanii lui talentul oriental de a trage profit din orice împrejurare, țesînd din incidentele meschine ale fiecărei zile platoșa siguranței sale personale, pe care nimeni să n-o poată rupe, el a trecut prin atîtea greutăți înaintea cărora un mai hotărît caracter și o mai nobilă voință ar fi căzut poate învinse. Prin conspirațiile de acasă, prin intrigile din afară, el s-a strecurat așa de istet, încît, pentru cei mai mulți dintre supușii lui, apariția în fiecare vineri pentru a merge la rugăciunile sale a sumbrei figuri cu ochii mari de spaimă cari alunecau în dreapta și în stînga după primejdia ce s-ar putea ivi era ca o asigurare că, orice s-ar întîmpla pe lume, împărăția va trăi.

Și el, care s-a putut păstra împotriva celor mai iscusite minți politice, a căzut jertfa unei mișcări pornite, într-un colț de provincie, de cîțiva sublocotenenți ieșiți

dintr-un club de discuții teoretice asupra celui mai bun sistem de a învia putreziciunile statelor. Pe dînsul cel neînduplecat ei l-au adus înaintea unei mulțimi care nu știa ce aclamă, ca să declare că va fi acum înainte un stăpînitor constituțional și, la capătul unei ultime încercări de a fi el însuși, o răsturnare l-a cruțat de moarte pentru a-i da ceva mai crud decît dînsa. Căci nu numai el s-a simțit nimic în țara unde fusese totul, dar a trebuit să asiste la reluarea politicei sale de către acei cari pentru dînsa îl dăduseră jos și, supremă durere, la triumful acelei politice, măcar la meschinul triumf de orizont restrîns în care el era deprins să mărginească perspectivele sale.

Prigonise mult, cu o poliție care n-avea nici un control al puterii sale, și Enver, Talaat, învingătorii, au stabilit o și mai stăpînitoare poliție, căreia oricine-i era și-i este supus. Urmărise unificarea națională a imperiului — „Turcia, turcilor!“ — prin uciderea în masă a creștinilor, în măceluri ca acelea de la Adana, de la Constantinopol chiar, care au făcut ca indignarea lumii să-l înfiereze „sultanul roșu“, și „junii turci“, încă mai crunți, mai cinici, au lucrat și lucrează la exterminarea totală a armenilor, a grecilor, a sirienilor, mine a arabilor... Se visase șef al Islamului, calif dominînd peste credincioșii din patru continente, și megalomanii cari i-au luat locul au căutat să ridice în arme pe toți închinătorii lui Alah pentru a crea, o dată cu o Turcie panturanică, și o influență mondială în numele religiei în care nu cred. Și, în sfîrșit, acci cari l-au atacat în puterea ideilor de libertate ale Apusului anglo-francez, pe dînsul prietenul împăratului din Berlin, sunt astăzi sîngeroșii mandatarî în Orient ai lui Wilhelm al II-lea, din mila căruia trăiesc.

Măcar de li-ar fi fost dat să piară o dată cu dînsul, în catastrofa finală, pe care în visurile lui îngrozite o văzuse adeseaori ! Dar nu, ei au izbutit ! Și, cum Abdul-

Hamid vedea așa de bine, dar numai de aproape, el a murit cu această mare durere în suflet.¹

1918

(II)

DR. C. I. ISTRATI

O știre din Paris, trecută pe la dușmani, cari o dau în foile lor din București, anunță încetarea din viață în Paris a doctorului C. I. Istrati. Era o figură foarte cunoscută și care se impunea prin puterea, dorința de muncă și credința în ideal care se desfăceau din însăși impunătoarea lui înfățișare. O elocvență călduroasă, pe care n-o conducea îndeajuns critica, izbutea mai totdeauna să cîștige și să miște pe ascultători. Un entuziasm real, care părea să-i cuprindă întreaga ființă, se rostea în cuvintele care curgeau ca din izvor, fără pretenții de a aduce, într-o formă superioară, idei care ar fi nouă. Om cu planuri vaste, cu dorinți mai mari decît puterile reale pe care numai alte împrejurări decît ale noastre le-ar fi putut îndeplini, dar pe care el le vedea drept înaintea lui, așa de aproape de să-nlindă mîna numai pentru a le prinde și reține. Puternica lui imaginație, gata oricînd să plece la drum, n-avea nevoie însă totdeauna de biruință : se satisfăcea prin ea însăși.

Nu s-a oprit, ca învățat, ca profesor, ca diletant în studiile de istorie, de etnografie, de arheologie — lasă în urma sa un bogat muzeu puțin cam amestecat — ca om politic și administrator, ministru, organizator de expo-

¹ *Abdul-Hamid II* (1842—1918) a fost sultan al Turciei între 1876—1909. Sub stăpînirea lui despotică au fost înăbușite în sînge răscoalele popoarelor oprimate din cuprinsul imperiului.

ziție, înaintea nici unei greutăți. Credința lui ataca orice problemă, și bucuria lui era nesfârșită când, la cea dintâi atingere cu acele realități, care mai cereau încă atîta muncă, el credea că a și isprăvit cu dînsule. Aceasta avea însă totdeauna și o parte folositoare. Bucuria cuiva de a fi întreprins un lucru e, prin ea însăși, un îndemn pentru ca alții să pornească la drum, cu o știință mai specială, cu o chibzuire mai rece, cu o mai bună disciplinare a mijloacelor de care dispun. Și, de cîte ori se face ceva din isprava reală, el nu se poate să nu se gîndească la acela care, în condiții mult mai rele, totuși a îndrăznit. A face ceva, a reforma, a schimba și a construi, acesta i-a fost visul, și pe toate căile el a căutat o țintă pentru setea sa de activitate, de activitate publică în mijlocul mulțimilor pe care să le convinga, să le încalzească și care să-l aclame.

A început studii de medicina la o vîrstă cînd pușini se mai gîndesc a-și alege o carieră. S-a făcut chimist printr-o nebiruită voință, și lucrările publicate și în limba franceză arată că studiile sale n-au ramas fără roadă. Spectacolul unei vieți politice corupte l-a îndemnat încă din tinereță să supuie celei mai aspre muștrări un regim în care, totuși, neconținut protestînd, acuzînd, vorbind de schimbări radicale și de revoluții populare, și-a găsit de atîtea ori locul. Și aici ca și în alte domenii, în pornirea lui de negațiune chiar el își găsea mulțămirea, pe care alții ar fi căutat-o în pașii hotărîți și definitivi de-a lungul drumului plin de riscuri și primejdii spre care indignarea lui, sinceră, arăta, fără să pornească.

Pentru războiul României și tot ce se întrevedea la capătul „campaniei de trei luni“, care trebuia să fie „decisivă“, el a agitat din toate puterile lui. Ce mare i-a fost bucuria cînd a văzut că, în sfîrșit, steagurile se mișcă spre Carpați! Un moment n-ar fi putut cîde că atîta entuziasm nu ar ajunge toluși pentru a se atinge marea și strălucitorul scop.

Pentru întâia oară în viața lui, el a avut noțiunea, cu neputință de înlăturat, a neizbînzii, a neputinții de a îndrepta și de a reface. Pentru alții, aceasta duce la cercetarea cauzelor, la critica mijloacelor, la nouă hotărîri pe altfel de baze, la noi metode pentru aceeași țintă. Pentru el a fost o dărîmare, o complectă catastrofă a întregii sale ființi. Mai face să trăiești într-o lume care poate da așa de grozave surprinderi ?

Și el s-a dus în cealaltă, unde credințele lui religioase și filozofice îi deschideau largi porțile unor speranțe care nu se veștejesc.

Dintre cei morți, cînd vor veni faptele, pe alții îi vom simți ajutînd energia noastră, dar, de cîte ori în aceeași trudă pentru neam, avîntul încrederii absolute, naive, copilărești — și atît de înduioșătoare — în ce se poate mai mult și mai înalt pe pămînt, va cuprinde o clipă sufletele noastre, odihnindu-le și mîngîindu-le prin marea zădărnicie a iluziilor, lîngă noi îl vom vedea — pe dînsul. ¹

1918

(II)

¹ Doctorul *Constantin Istrati* (1850—1918), profesor la Universitatea din București și membru al Academiei Române, a făcut valoroase descoperiri în domeniul chimiei organice. Printre lucrările sale de specialitate : *Studiu relativ la o nomenclatură generală în chimia organică* (1913). Exponent al materialismului științific-naturalist, a aderat, în ultima parte a vieții sale, la fideism. A mai publicat cărți de călătorie, studii de arheologie, istorie literară etc.

AMINTIREA LUI WASHINGTON

Motto : „*De-ar fi să rămîie în orice țară doar un Adam și o Evă, dar liberi, tot ar fi mai bine ca acum*“.

(Președintele Jefferson)

Radiogramele arată că ziua de naștere a lui Washington, care e o sărbătoare națională americană, a fost celebrată la Paris cu o ceremonie deosebită și că s-a ținut o cuvîntare, de d-l Pichon, ministru de Externe al Republicii, preamărindu-se fapta de acum aproape o sută cincizeci de ani a celui dintii președinte pe care l-a avut America.

E natural să se dea astăzi această importanță unei zile care altfel ar fi trecut neobservată oriunde aiurea decît în America însăși. Din ce în ce se face mai necesară neîntirziata intervenție a trupelor pe care Statele Unite le pregătesc pentru Înțelegere,¹ și lumea-și punc întrebarea dacă această intervenție a lor va trece de sarcina unei defensive cu puteri și mijloace mai mari pentru a se pronunța în sfîrșit ofensiva biruitoare pe care cîți cred totuși în dreptate, măcar pentru că ea este necesitatea permanentă a lucrurilor, pe cînd nedreptatea nu a fost niciodată altceva decît un accident de trecătoare tulburare a lor, o așteaptă cu o așa de dureroasă nerăbdare. Nu știm cîți americani se află pînă acum pe pămîntul francez, dar colaborarea lor, deși germanii au și înfățișat în foile ilustrate grupe de prizonieri dintre dînșii, nu a avut vreo importanță deosebită — în orice caz nu a fost a unei armate dînd, cu alcătuirea ei proprie, nota ei deosebită în marele război. Se vorbește ceva mai puțin — dar poate că aceasta vine și numai din seceta

¹ Antanta formată prin alianța Franței, Angliei și Rusiei.

noastră de informație mai răpede — de acele mari preparative tehnice care ne făceau să sperăm așa de mult și pentru o dată mai apropiată decît primăvara lui 1918, care pentru apusenii începe aproape a se șocoti, căci suntem în preajma lui martie : din partea lor, germanii cred că pot vorbi de neajunsuri în această pregătire și de apelul ce s-ar fi făcut și se face de americani încă la aliații din Europa.

Oricum — zică-se orice din tabăra dușmanului — e imposibil ca acest stat care e însuși o lume și în jurul căruia gravitează cea mai mare parte din țările cu așa bogate rezerve ale Americii de Nord și ale celei de Sud, ca acest imens rezervoriu de oameni să nu-și dea, nu numai partea, dar, în același timp, și măsura. A sosit momentul ca Noul Continent să-și fixeze locul pe care-l va avea, nu numai prin muncă și avuție, dar și prin concepțiile politice și energia cu care e în stare, nu numai a le enunța prin gura elocventă a unui profesor, dar a le și îndeplini prin brațele vînjoase ale unui milion de soldați în mijlocul societăților omenești viitoare, împăcate și prinse într-o tovărășie care să poată fi pentru unii o glorie, unită și cu o datorie corespunzătoare, dar pentru nimeni o robie.

Vor rămînea Statele Unite numai creditorii, ei înșiși zguduți, ai unei Europe ruinate prin înfrîngere și prin neconținuta stoarcere germană, conform tratatelor impuse de spiritul feudal, nemilos și lacom, sau vor reprezînta ele forța morală directivă, așa cum ambiționează așa de mult și cum atîta dreptate au să ambiționeze ?

Aceasta se va hotărî prin evenimentele ce vor avea loc — orice s-ar petrece aici la noi, orice am mai avea de jertfit și de îndurat, vinovații ca și nevinovații, rușii, de o parte, ca și, de altă parte, pe lingă popoarele odată supuse lor, noi și sîrbii — pe frontul apusean, cel plin de amenințări și cuprinzînd acum singur strașnica taină. Prin nimic America nu arată că s-ar îndoii de puțința

îndeplinirii acestei mari misiuni pe care și-a rezervat-o și pentru ducerea la capăt bun a căreia își adună și-și disciplinează toate puterile.

În această siguranță o ține, fără îndoială, și conștiința acelor puteri nesfârșite care zac într-însa și privește uriașei mișcări pornite de acum un an și în care se strînge toată viața națională, pînă atunci prinsă în furia cîștigurilor materiale. Dar o ține însuși exemplul fundațiunii și dezvoltării sale, a începuturilor sale așa de nesigure și de modeste și a dezvoltării sale superbe [...].

Și însăși împrejurările faptei lui Washington, cel sărbătorit acum la Paris ca un erou liberator, deopotrivă cu altă figură simplă și smerită, așa de slabă, dar totuși biruitoare, Ioana d'Arc, vorbesc, nu numai pentru posibilitatea unei asemenea victorii a forței morale, dar pentru necesitatea ei, pe care nimic n-o poate împiedeca.

Față de puternica Anglie a veacului al XVIII-lea, care ajunsese a hotărî ea toată politica Europei, de care avea nevoie pentru întinderea economică a fabricelor ei încăpătoare, față de această mîndră Anglie care ținea în puterea sa toată lumea germanică și care va sfida pe Napoleon, pînă-l va pune în genunchi pe el, colosul — cîteva provincii depărtate, sărace, necunoscute, fără sprijin, menite, s-ar zice, unei veșnice exploatare a metropolei, care numai sub acest raport se gîndește la dinsele, trimițîndu-li corăbii cu ceai indian și strîngători de taxe ilegale. În revolta lor contra acestei veșnice stoarceri fără să cugete măcar acei cari trag profitul la calitatea umană, egală, a celor de la cari el se scoate, cine să cunoască, să prețuiască și să fie gata a sprijinii pe acești oameni, amestec de englezi, de pașnici olandezi și de cîțiva francezi, cari au pornit o revoltă fără nici o perspectivă pentru calculatorii și profeții politici ai timpului? Ce se putea aștepta de la această tovărășie pe care un istoric o numește „mixtură ciudata de fugari, de speculatori, de entuziaști, de tîlhari, de aristo-

crași“, pe cari-i unea doar munca alături? Abia un milion de oameni contra unui mare regat dispunând de un imperiu colonial nemărgenit și de rezerve bănești infinite! În frunte, un om care pînă la patruzeci de ani nu însemna nimic. Origine modestă, educație ca pentru acele împrejurări: nici bază clasică, nici limbi străine, nici literatură, nici științe — nici gramatică și ortografie engleză; ceva matematică. Un rol oarecare în luptele de hotar cu vecinii francezi. Colonel al trupelor neregulate cu care s-au căpătat succese ușoare. Nimic strălucitor la dînsul: nici o făgăduială în grai, în ochi, în gest. În clipa „declarației de drepturi“ în numele unor teritorii neorganizate, în numele unor oameni cari aveau numai conștiința — dar deplină — că sunt oameni — atîta și în ce privește conducerea. Ca hotărîre în caz de înfrîngere, „retragerea în munții Alegani“ — moartea de foame. Și, cînd americanii văd ce a ieșit din silințele desperate ale acestora sub conducerea acestuia, n-au ei dreptul, sute de milioane de neobosiți muncitori pentru cultură în numele libertății, să întindă lumii întregi noua „declarație de drepturi?“

Și nu ni e îngăduit nouă, și în ceasul cînd mai puternic urlă triumful organizației germane, să credem că aceste „drepturi“ vor birui totuși și să salutăm nobila figură demnă a lui Washington, care n-a fost un împărat, nici un mare om politic, ci abia un general?

1918

(II)

EMILIA HUMPEL

Sora lui T. Maiorescu i-a urmat răpede în mormînt. Crescută cu aceeași grijă ca și acesta de un tată care avea cele mai sănătoase idei despre educație, ea a fost una din cele mai luminoase femei ale vremii sale. Avem de la dînsa, iscalită modest cu inițialele E. M., o traducere românească a *Morții lui Wallenstein* de Schiller, în care e mai mult adevăr decît poezic, dar care dovedește o perfectă cunoștință și interpretare a originalului.

S-a consacrat — ca nimeni alta — educației fetelor, și pensionul ei din Iași a fost cea mai bună școală de acest fel pe care am avut-o pînă dăunăzi. Directoarea, care a fost mai mult decît atîta, era venerată de elevele sale, față de care rămînea aspră, dar dreaptă. Căsătorită cu un muzicant german, cînd Maiorescu însuși se însurase, în întîia căsătorie, cu o germană, ea n-a iubit pămîntul acesta românesc cu acea iubire care face să se treacă peste toate lipsurile societății noastre. Deși văduvă, s-a retras, de mult, în Austria, și moartea a prins-o lîngă Viena.

La dînsa opera îndeplinită — atît de națională. cît o putem socoti — a fost superioară, deci, aceleia care, pentru a fi altfel ea însăși, avea nevoie poate de acea sentimentalitate femeiască pe care — condusă de teorii care au fost și ale fratelui ei — nu ținea s-o arăte prea mult.

1918

(II)

În dorința, pe care trebuie să o aibă oricine în asemenea momente, de a cerceta trecutul pentru a vedea cum au primit și alte popoare o suferință, o umilință, o sfîșiere așa de cumplită ca ale noastre și cum, prin ce mijloace morale, mai puternice, în ultima esență, decît toate apăsările violenței biruitoare, decît toate înăbușirile asasine, au ajuns ele din nou la o conștiință de forță și de mîndrie și la tot ce trebuie ca pregătire pentru deplina reparație a trecutului — răsfoiam o revistă franceză din anii cari au urmat nemijlocit marea catastrofă națională din 1870.

Strașnici ani pentru Franța, aproape tot așa de strașnici ca și acel „an teribil“ pe care în neuitate versuri de o dramatică revoltă l-a înfățișat Victor Hugo... Unii patrioți credeau că de fapt s-a sfîrșit, că zile mai bune nu se pot întoarce, că dușmanul care pîndește va putea săvîrși o nouă uzurpație pe care țara stoarsă, sărăcita în aparență, lipsită de aliați — căci ce rece privise și Anglia martiriul vecinei sale! — nu o va putea împiedeca. Pămîntul țării se privea cu acel sentiment cu care ochii, umezi, se opresc asupra unei ființe iubite care astăzi este și mine ar putea pleca spre alte tărîmuri. Totul părea ca un provizorat, asupra căruia apasă amenințarea unei nouă distrugerii. Și, cu cîtă ură era în suflete după marea răscoală care dăduse Parisului „pătrarul roșu“ al Comunei socialiste, urmînd căderea imperiului, care mai avea aderenți, se credea, de atîția, că nu s-ar mai putea aștepta măcar acea solidaritate națională cu ajutorul căreia se trece, mai la urmă, și prin cele mai crude încercări.

Pe paginile acelei reviste din 1872 am găsit simpatica figură a generalului Chanzy, cu această calificăție, scurtă, dar potrivită: „Acest priceput ofițer, necunoscut în ajun și devenit în cîteva zile eroul rezistenței... Chanzy a fost

singurul dintre generalii noștri care să fi avut gloria, deși nu comanda decît trupe tinere, rău armate, rău echipate și formate în pripă, de a bate pe prusieni în mai mult decît o întîlnire fără să fi fost vreodată bătut de dînșii.“

Și se anexează, ca o și mai bună caracterizare a marelui soldat, care a fost și un mare cetățean, proclamația lui către oamenii armatei a II-a, datată 14 decembrie 1870, din care scoatem aceste rînduri, care ar părea de astăzi :

„Considerații strategice v-au adus înapoi pe pozițiile ce ocupați acuma. Le veți păstra, oricare ar fi sforțările dușmanului, care nu se înviesunează asupra noastră decît fiindcă înțelege că voi sunteți pentru dînsul pie-deca și rezistența.

Ceea ce ați făcut pînă acum, cu toate privațiile silitе, cu toate necontenitele osteneți, cu tot frigul, cu toata zăpada, cu tot noroiul bivuacurilor noastre, o veți face și mai departe, pentru că e vorba de a scăpa Franța, de a răzbuna țara noastră năvălită de hordele devastatorilor.“

Și tot mai limpede răsare icoana luptătorului care n-a desperat, deși, mai mult decît oricine, el știa că nu se mai poate învinge. Marile lupte hotărîtoare se purtaseră. Rău preparată și rău condusă, silită a trece de la siguranța unei răpezi ofensive cuceritoare la vădirea unei înfrîngerii iremediabile, armata de căpetenie a imperiului francez depusese armele la Sedan, ca să fie tîrită apoi, în mijlocul celor mai mari dureri și înjosiri, dintr-un lagăr în altul, pînă la locurile captivității îndelungate.

Bazaine¹, mult timp o mare speranță, se lăsase închis, flămînzit, redus la suprema mizerie materială și morală, în Metz, care, la rîndul său, capitulă. Nu mai putea crede nimeni că o asemenea stare de lucruri se va îndrepta. La capătul atîtor lovituri ale sorții se vedeau

¹ *Achille Bazaine* (1811—1888) — mareșal al Franței.

numai două lucruri : desperarea și datoria. Am zice : o desperată datorie. Omul care a înțeles-o și a dat trup ideii a fost, mai presus de toți, acest „necunoscut“.

Armata Loirei era așa cum o descrie *Times*, puțin prietenos pe atunci : un amestec de arme, de uniforme, de națiuni chiar cum nu se mai văzuse pînă atunci în lupta orînduită a unui stat. Ce trudă pentru a o ținea împreună, pentru a o duce la victorie ! Și mai ales ce talent de șef pentru a-i păstra sufletul, atunci cînd nici unul dintre soldați nu putea hrăni iluzia unei refaceri a lucrurilor ! Chanzy a izbutit. El n-a putut împiedeca pacea și pierderile de provincii pe care ea le-a adus țării. Dar în fruntea acelor cari au protestat solemn a fost generalul de la Loire, ca unul ce știa că vine din locul cel mai rar și pentru un ostaș viteaz, de dincolo de marginile înțelepciunii, ale prevederii și posibilității.

Și pe urmă ?

Ah, ce strașnic proces ar fi putut el face — chiar după căderea imperiului și mai ales de aceea — acelor cari dăduseră Franța pe mîna unui Bazaine și a altora ca dînsul, cari distruseseră într-o clipă atîta prestigiu și atîta putere ! Ce „responsabilități“ ar fi putut preciza generalul minunii necrezute de după catastrofă !

Dar nu. Deși prusienii plecaseră, deși privirea lor nu mai urmărea de aproape convulsiile trupului rănit pe care alții picuraseră otrava, el a stat la locul său, în parlament — fiindcă a fost și un activ element politic — mărghenindu-se a afirma nevoia unei Francii democratice, în care prin gînd nu i-a stat să ocupe un loc care, cît de mare, ar fi fost prea mic pentru acel care salvase, pînă la sfîrșit, onoarea națională.

Și, cînd e vorba de a-l lăuda, foaia de care vorbeam adăuga : „*de curînd el a primit medalia militară din mîna chiar a d-lui Thiers*“, a președintelui burghez care nu știa ce este o luptă, dar ce este viața unui stat, știa...

Fericită țara care, în nenorocirile ei, poate să aibă asemenea fii !

1918
(II)

SUFERINȚE OMENEȘTI SUB OCUPAȚIE

Lucrurile parcă s-ar schimba, dar suferința ome-nească, prefăcîndu-și formele și înfățișările, păstrează din veac în veac aceleași note dominante. N-am găsit, oricare ar fi progresele tehnice ale artei de a face rău, nici altfel de durere fizică pentru a vedea pe aproapele nostru suferind, cum nu s-a mai văzut nici altfel de durere morală pentru a smulge sufletului său un alt strigăt.

Și de aceea ni sunt așa de scumpe paginile istoriei în zilele marilor dureri pe care prin găsirea altor exemple pare că le împărtășim nu numai cu contemporanii noștri, ci cu speța noastră întreagă, peste toate deosebirile timpului ca și ale spațiului. Și noi, cari n-am ajuns la speranțele noastre, ne îmbărbătăm, după ce am plîns lacrimile noastre peste dureri care au mai fost o dată plinse de ochi cari nu mai sunt, amintindu-ni de speranțele care, la capătul atîtor încercări, s-au îndeplinit, prin însăși logica lucrurilor care la aceia a tras ultimele și neînduplecatele ei concluzii. Lărgim astfel marginile ființii noastre, o complectăm și o întărim pentru o rezistență de care altfel poate nu ne-am fi simțit în stare, cînd la fiecă pas către lumină ne înfundăm mai adînc în noapte, fără a ni da samă că, o dată ce soarele a apus, aceasta e o condiție neapărată pentru a-i vedea din nou răsăritul.

August Lewald, scriitor german, foarte simpatic scriitor german, a văzut pe Napoleon în Königsberg, l-a văzut de două ori în vremea când norocul lui părea mai tare decît silințele coalizate ale omenirii întregi.

Copil, el a tresărit de emoția luptelor care se dădeau în marginea chiar a orașului său, a privit la răniții din bisericile însingerate, la grămezile de agonizanți cari, în mijlocul iernii, mureau pe piețe și în străzi „fără a putea găsi un acoperămint”. „Bieții țărani, cari nici ei n-aveau ce mânca și trebuiseră să-și petreacă o zi lungă și o noapte și mai lungă în aerul liber, își aruncau sarcina (de murinzi) pe ceva fîn, într-un colț de stradă, îi acopereau milos cu vreo haină veche sau cu vreo cergă de cai, și se întorceau la ai lor.”

Noaptea întreagă răsună orașul de gemetele celor pe cari nu-i mai putea ajuta nimeni.

La Lewald în casă a apărut un șef de escadron francez, „om de bună-cuviință și de cunoștința a lumii” ; alături, marinari ai gardei, „oameni de treabă, cari primeau din bielșug bonuri de carne și de legume cu care-și ospătau bucuros gazdele. Seara stăteau pe prag, se jucau cu copiii și li cîntau frumoase cîntece franceze.”

„Eu, spune acest martor, mă uitam cu deosebită dragoste la aceste figuri romantice... Șeful nostru de escadron mă luase în afecție deosebită... Tata, cum văzu buna purtare a francezilor din vecinătate și că viața noastră pare a căpăta acum prin ei o înfățișare mai pașnică, acceptă inevitabilul și îngădui să merg la politicosul nostru oaspete, care dorea să fiu lîngă dînsul în orice clipă din zi, după ce mîntuiam ceasurile mele de învățatură.

Mă lua cu el cînd mergea la prieteni ori la teatru și mă facea și pe mine să iau parte la mesele lor de camarazi. Și deoarece el era un om fin, cu bune mora-

vuri, am ajuns a cunoaște printr-însul numai oameni de o cultură socială asemenea cu a lui.“

Mama lui Lewald și alte femei din familie puneau flori pe masa ofițerului rănit, care suferea încă. „Cultura francezilor, cuviinciosul lor ton de societate, pe care știuseră a și-l păstra peste campanii de atîția ani de zile, îmi cîștigă sufletul pentru ei. Deosebirea între dînșii și iuncării noștri fudui de strămoși și țapeni, fără talent și cunoștinți, fără bunătate de suflet și încercare, sărea limpede în ochi. La mesele prietenești la care asistam, domnea aceeași amabilă lipsă de constrîngere; nici o grosolănie, nici o apucătură urîță, deși era din destul și bucurie, și vin.“

Cu acest conducător ca un tată văzu copilul pe Napoleon însuși coborîndu-se înaintea castelului, după ce trecuseră frații împăratului și Eugène și Murat, rudele sale cele mai de aproape, și camarazii săi Berthier, Ney, Soult, Bernadotte și speranța multor tronuri germane, tineri prinți din vechi case, cari împodobeau alaiul învingătorului. În sfîrșit se auzi: „*C'est lui!* («Iată-l!»), și omul tînăr, acuma așa de bine cunoscut, trecu pe un cal alb înaintea mea... Toți cei de pe piață strigă:

— *Vive l'empereur!*“

★

Cincizeci de ani pe urmă. Ați cetit ceva din Alphonse Karr? Pe vremea lui a fost cel mai prețuit din scriitorii satirici al Franciei. Nimic nu scăpa de gluma lui arzătoare. *Vespile*, revista lui necruțătoare pentru moravuri și oameni, a avut clipa ei de mare celebritate. Nu ți-l poți închipui altfel pe acest spirit sarcastic decît înțepînd și lăsînd veninul fără a muri, cum face viespea cea adevărată. O mască voltairiană pare să-i acopere figura. Și cine ar crede că de pe urma lui a rămas o pagină de supremă durere!

Trecuse la 1871 în teritoriul ocupat și de aici s-a întors cu sentimentele cuprinse în ceea ce numește *Inima unui francez*.

„Căutam un prieten, azi fiul meu, atunci ofițer de mobili, bolnav și prizonier. Ei bine, mi-a rămas din acele zece zile o impresie pe care n-o pot asemăna decât cu un vis rău ; numai ce-mi aduc aminte și-mi trece un fior prin păr, mă apasă pe piept, mi se umple ochii de sînge și mi se turbură vederea ; o străbătătoare durere-mi strînge inima și-mi crîșcă dinții...

Am văzut în străzile din Pontarlier, din Byans, din Dole soldați zîmbitori cari cu vîrfurile cravașei își făceau semn să te cobori de pe trotuar și să li faci loc. Dumnezeu mă știe că mergeam tot prin mijlocul drumului. Mîncam în picioare fărîma de pîine și de brînză ce puteam găsi, pentru că văzusem pe aceiași soldați întrînd într-o cîrciumă și făcînd să se ridice francezi ca să li ia locul, și eu simțeam că, deși a mă împotrivi ar fi fost o nebunie, mi-ar fi fost cu neputință să mă supun.

Și, totuși, nu aveam cu mine nici pe fiica mea, nici vreo altă femeie iubită pe care s-o amenințe o insolență.

Nu aș fi gîcit niciodată puterea și grozava durere a acestei impresii dacă nu mi-ar fi fost dat s-o încerc...”

1918

(II)

COMINES

După ce s-a oprit atacul de zdrobire către Amiens, un altul, de o putere tot mai mare, caută pe la canalul la Bassée drumul spre Calais, urmărind și aici scopul de a rupe legătura dintre englezi și francezi și de a

grămădi pe cei dinții, din retragere în retragere, către malul mării. Întru cât s-a atins acest scop se poate vedea din știrile zilnice pe care ni le dau radiogramele. Dăr cine mai are simț astăzi pentru ținuturile care sufăr de pe urma unui război ca acela de acum, distrugînd, fără milă, totul în calea sa, lăsînd pustiul total, absolut, acolo unde înainte se desfășura viața cea mai înfloritoare, unde comori de artă se păstrau în fiecare sat — și ce sate de veche muncă omenească răsplătită prin bielsugul veacurilor! — unde fiecare frîntură de zid amintește un trecut care se cunoaște și în cele mai mici amănunte — încă o dată ruinele castelului Coucy au trecut din mîină în mîină pentru a adăposti din nou tunurile germane — are prilej de adîncă părere de rău. Și parcă toată acea lume, care se nimicește pentru ca nici o refacere să nu-i poată da înapoi taina ce s-a împrăștiat o dată, se ridică la numele care smâltează buletinele de luptă spre a vorbi despre tot ce a produs și adăpostit pe vremuri cînd, înainte de teribilele victorii ale științei, omul lăsat numai cu puterile sale, nu putea face tot răul, de care e capabilă voința lui.

Între aceste nume, unul evocă și o mare figură de cugetare adîncă aplicată la politică, de socoteală măiestră a împrejurărilor timpului, de concepții nouă privitoare la legăturile dintre state — Comines.

La douăsprezece mile spre nord de Lille e castelul unde s-a născut, la 1445, acela care era să fie sfetnicul rece al aprinsului, pătimașului duce de Burgundia Carol Cutezătorul, pentru ca apoi, printr-o schimbare pe care și fără anecdote o poate explica psihologia lui statornică, el să se alipească de regele cel cu nasul ascuțit, cu bărbia de babă, cu scotocitorii ochi de pîndă, care-și înfășura viclenia în veșmîntul unui sărac pelerin și ale cărui medalii de plumb din pălărie țacăneau la ficce mișcare făcută de cine voia să fie cît mai puțin rege, pentru a domni de fapt cît mai mult.

Rege „modern“, acest Ludovic al XI-lea, care era socotit în stare să otrăvească un frate incomod și căruia desigur nu i se părea, nici lui, că „trupul dușmanului mort miroase rău“; rege care face oaste, care strânge bani, care pune guvernatori pe terenuri de libertate feudala, care distruge pînă în temelie tot ce pentru trei-patru secole fusese măreția, nobleța și frumuseța vieții. La el la curte — ce curte! — nu sunt petreceri, nu sunt lupte de cavaleri, nu sunt spectacole care să poată fi puse în fața aceluia, vestite, de la rivalul burgund, îngropînd o avere într-o seară.

Doi-trei burghezi în haine simple — unul bărbierul maiestații sale — se adună pe tăcutele, vorbesc puțin și încet, și ei hotărăsc.

Altă lume decît aceea de pînă atunci! E lumea statelor care se ridică, a regalităților care ies de sub tutelă, a armatelor permanente care se deprind cu căzărmiile lor, a socotitorilor de bani și a meșterilor diplomați, speță nouă, cari se strecoară pretutindeni, descopăr servitori devotați, plătesc toate informațiile și ajutoarele, se țin în curent foarte de aproape cu tot ce se petrece la dușman ca și la prieten, care e — cine știe! — poate un dușman de mîine, redactează rapoarte secrete al căror cuprins dacă s-ar cunoaște, ei ar trebui să plece fără zăbavă de lîngă prințul căruia-i sînt recomandați.

Comines joacă, firește, prin înțelegerea lui cea adîncă a rosturilor acestei „mări a vieții“, cu „furtunile“ grele, un rol cu totul superior în aceste timpuri de prefacere care-i îngăduie să-și desfășure toate mijloacele neobișnuite cu care l-a înzestrat natura. Și o asemenea politică, pentru care caută modele în antichitatea clasică, plină de uzurpări, de asasinat, de cuceriri brutale ce se înobilau doar prin grija pentru bunăstarea supusului, îi place. E pasionat de dînsa, și nimic din ce o alcătuieste: minciună, trădare, vărsare de sînge, ruină nu repugnă sufletului de tîrgoveț flămînd care nu-și ia ochii — indiferent față

de drumul ce se va străbate — de la câștigul ce se urmărește. Are și el față de izbîndă obositul rîs crud al stăpînului său. Și astfel va fi în stare să treacă prin Italia năvălită de trupele franceze ale lui Carol al VIII-lea, care n-aveau desigur respectul frumuseții artistice și pietatea istorică, fără ca în fața lui dărîmăturile acumulate să miște de revoltă, de indignare un singur mușchi. O dată ce toate acestea servesc regelui său... Nimic nu e mai presus de cerințele interesului care prin forță necruțătoare își face drum... Poate ceva pe lumea cealaltă, dar și înainte de Tartuffe se știa că sunt mijloace de a te înțelege cu cerul : ...*Avec le ciel des accommodements*...

Și totuși Philippe de Comines n-ar fi înțeles cu totul vremea noastră care, zgomotos, în urletele miilor de tunuri, vine să zguduie azi, în acest colț de Flandră, și pămîntul nașterii lui. N-ar fi înțeles-o nici în scopurile, nici în metodele ei.

Caci, spune marele istoric german Ranke, măcar în afară de „politica“ sa, el era „aplecăt spre virtute și bunătate“ — să credem ! — ; el ura războaiele de aventură, strălucitoare, dar primejdioase, și vedea catastrofa la capătul lor ; el era contra „capetelor nebune“ care se dau de Dumnezeu unui popor pentru a-l pedepsi, cum se dau de voința de sus „oameni înțelepți“ pentru a-l răsplăti ; el sfătuia pe prinți „să aibă mai puțin zbuclium, să nu se obosească așa de mult și să întreprindă mai puțin“ ; dar, mai presus de toate, el era de credința, nezguduită, că, dacă „în toate lucrurile trebuie tolcranță și drept, căci Dumnezeu a pedepsit totdeauna cruzimile, fără zăbavă“, ceea ce este mai de nesuferit e cînd un prinț străin vrea să fie domn în țara altuia. „De ce a îngăduit Dumnezeu — strigă el cu minie, înaintea planurilor de cucerire ale lui Maximilian de Austria — ca austrieicii să ajungă domni în Țările de Jos“, în buna lui Flandră, „ca să nu facă alta decît a le umplea de război ?“

Și, dacă de la augustinii din Paris, unde se odihnește, el s-ar putea întoarce sufletește la leagănul său, la Comines, ce întrebare alta ar pune astăzi ?

1918

(II)

UN POET BUCOVINEAN : V. BUMBAC

I

În fascicula I a anului 1869, *Foaia societății pentru literatura și cultura română* din Cernăuți, care se tipărea prin îngrijirea profesorului I. G. Sbiera, se publică, împreună cu o prefață explicativă — scurtă, dar interesantă și despre care vom vorbi mai târziu — cel dintâi cînt dintr-o epopée românească *Descălecarea lui Dragoș în Moldova*.

În fascicula următoare, ultima din acest an, se dădea și cîntul al doilea. Dar publicarea n-a mai urmat.

Autorul acestei lucrări, care în intenția lui trebuia să cuprindă îndătinatele douăsprezece cînturi, dar din care numai atîta fusese isprăvit, la fiecare dată, cît se tipărea, iscălea V. Bumbac.

Lămuriri asupra vieții sale nu s-a îngrijit să lase acest om modest, ale cărui zile liniștite s-au prelungit pînă dăunăzi. Colegul și prietenul său Sbiera dădea în *Enciclopedia română* doar cîteva știri din care se vede că Bumbac s-a născut în februar 1837, că a învățat întîi în Cernăuți, că a trecut prin Blaj, ca să ajungă la Viena. Aici termină cîntul I la 10 noiembrie 1868, iar al doilea peste un an, la 20 noiembrie 1869.

Deoarece locul său de naștere e Costîna, în părțile de la nordul Sucevei, el este autorul unci bucăți lirice,

purtînd data de : „Suceava, 1859“ și iscălită „Audin Costinceanu“, care a apărut numai atunci, la 1869, în aceeași revistă ca și poemul epic (p. 233 și urm.). Imitație a odei lui Cîrlova asupra ruinelor Tîrgoviștei, influențată apoi de Bolintineanu mai mult decît de Alecsandri, această *Dimineață pe ruinele Sucevei* cuprinde generalități abstracte, care nu mișcă, despre „al zilei împărat“, despre „cereasca lege“, despre „ființa creatoare“ etc. Dar ici și colo răzbate grai popular și vorbă așezată, tare, cînd se înfățișează :

*...sfîntul soare în falnică mărire
Pe calea presărată de aur și de flori,
Cu șoimii săi ce varsă scînteii de strălucire,*

ori :

Carpați cu piscuri nalte și-mpodobiți cu nori,

ori cînd, numărîndu-se dușmanii lui Ștefan cel Mare, se înșiră :

*Tatarul crud, sălbatec, sămînță blăstamată,
Ce-și părăsi Caucazul, ungher afurisit,
Spre-a pînguri pămîntul,*

pînă ce :

*Încumințit tătarul prin ghioage sănătoase
Cu multe rane-n coaste grijit s-a cam mai dus.*

Apărarea Moldovei i se pare poetului că ridică „fii de uriași“ contra unor „titireze“ cărora „viața li-asfințește“.

Și, dorind ca aceste glorioase rosturi să nu mai fie călcate de piciorul profan, el încheie astfel, nu fără energie :

*O, cum n-am eu putere, o, ziduri întristate,
Să vă-mprumut o gură și glas din glasul meu,
Să-mi dezveliți secretul ce-n viitor departe
Înnegurat s-ascunde, de nu-l pot vedea eu.*

*Nu-l văd, nu pot prezice ce vremi or să mai vie
Și ce-or să mai aducă poporului român :
Veni-vor ani de jale sau ani de bucurie —
Nu știi — și voi nu-mi spuneți...*

Mult mai slabe, dar nu inferioare ca factură, nici mai palide ca inspirație sunt deosebitele cîntece pe care Bumbac le dă aceleiași foi și care par a fi scrise mai demult : ușoare, saltărețe cîntece de vînătoare, de beție, de iubire, în metrul și cu vocabularul aceluiași Alecsandri care era sărbătorit în Bucovina ca regele poeziei românești și a aceluia ucenic bucovinean al literaturii de la noi, byronianul Petrino, a cărui indignare și durere de atitudine nu vor găsi un sentiment adevărat ca să poată făuri versuri răsunătoare pentru rostirea lui.¹ Ici și colo doar cîte un amănunt nou de limbă, ca „dricul de vînat“, cîte o figură trecînd scurt înaintea noastră :

Stuhul geme de sitari.

Cînd tînărul din Suceava înfățișează pe ostaș astfel :

Sunt voinic, sprinten, prind glonți-n palmă,

simțim cum răsare artificialitatea lui Bolintineanu, și-i refuzam atenția noastră. Un imens progres față de aceste începuturi și de toată literatura bucovineană, de literatura românească de atunci, îl constituie însă poemul epic.

II

În *Mihaida* lui Eliad, enumerarea acelor cari acum sunt conspiratori, iar pe urmă vor fi luptători, eroi, e seacă, fără epitețe, ori cu epitețe uzate, banale adesea și cu numele rău potrivite :

¹ Și o baladă a lui Bumbac merită atenție (*n. a.*).

*...Aici sta banul Udrea,
Bătrînul banul Manta și banul al Craiovei,
Mihalcea belicosul, și vornicul Dumitru,
Și Mitrea cel hotarnic (!), Mirică logofătul,
Isar și Teodose, mintoși logofeți ambii.
Vistierii Dan și Pană, spătarul Vintilică,
Spătarul Văcărescu și aga Vijelescu,
Și aga Luca Lungul (!) și Radu Bărcănescul,
Tustrei frații Buzești, Calonfirescul Radul,
Și capul lor, păstorul Euthymie zelosul.*

„Zelosul“, „kyriachul“, cît de puțin trezesc aceste neologisme, acești termeni speciali, evlavie pentru vîldica !
Încep discursurile, după ce-i vedem pe toți în costume descrise cu de-amănuntul pînă la

*...coloana cea de aur,
Cea rămășiț-antică de cavalerii Romei.*

Cînd e vorba de sfat, de gîlceavă, de luptă, spiritul razboinic al lui Eliad nemerește ușor tonul și dă versuri care ating și mișcă. Teodosie arată neomenia turcilor :

*...Îți ia astăzi copila,
Mîne-ți ucide tata, îți spînzură flăcăul...*

Mai aproape de cugetul și de simțirea oricui vorbește un Isar, un Udrea :

*Ci stați, să știm ce facem. Noi ne sculăm cu arme,
Și țara e puțină, de tot dărăpănată.
N-ar fi de cuviință întii să ne-nțelegem
Sau cu vecinii noștri sau cu-o putere mare,
Să cerem ajutoare ? — Ce ajutor, nea Udreo,
Precurmă logofătul Isar cu carte multă,
Nu este la loc vorba ; pe semne de-alianță
Ai vrut s-aduci cuvîntul, căci fratele moldavul (!)
Și, diacoaci, transilvanul e într-aceeași stare,
Și toți avem nevoie să ni întindem mîna*

*In strînsă legătură, și unul pentru altul
 Să sară spre-ntărire. Iar sîrbul și bulgarul
 De-și simte scăpătarea și jugul, scoate arma
 Și cauză comună cu noi vie să facă.
 Așa înțeleg lucrul. Iar, dacă mergi cu mintea
 La neamț, sau leah, sau ungur să cerem ajutoare,
 La astfel de-mprumute e camăta prea mare,
 Și lipsa de-ajutoare ce nu le mai poți duce.
 Nu vă-ncurcați cu șoangheri și cu puteri de astea,
 Că unii ca aceștia or să ni puie capul
 In numele credinții. De-o fi să scăpăm astăzi
 Ca să cădem iar mîne, schimbînd mereu la juguri,
 Sau să întindem mîna, cerșind cînd ici, cînd colo,
 Scutire și protecții, mai bine, frați cu turcul !*

Dar am intrat în polemici contemporane. Eliad are socotelile lui, și i se pare că nici într-un chip nu le-ar putea plăti mai bine decît cu eroicele versuri ale epopeii sale. Democrat care va visa în curînd cine știe ce coborîre de la Radu Negru — de unde Rădulescu — el se va lua la luptă cu boierii, cu cei ce se cred aristocrați și, atribuindu-și drepturi, doresc a se deface, înălțîndu-se, din mijlocul țării :

*Acum îl vezi c-aleargă după grofii străine,
 Să-și împletească coada cu bandă baronală (!).*

Dușman al jignitorului și păgubitorului amestec al Rusiei în viața noastră națională, al aceluia regim consular, preconsular care căuta pricină pentru a zdrobi cu orice prilej cel mai elementar simț de demnitate al nostru și credea — mare greșeală ! — că supunerea se naște din umilire, el nu pierde prilejul să încheie și aici un condei de debitor față de

...acea vulpeană (!), ascunsă despoție.

Ba, cum stă rău și cu vodă Bibescu, cel ce și-a căpătat cu meșteșuguri domnia și, acum, în veșmîntul eroului

de la Călugăreni, pozează scenic înaintea unei societăți care e departe de a-l admira fără rezervă, iată-l prins și pe dînsul, răutăcios, în două versuri :

*Domnia e arendă, pe care îți dai suflet
Și-n care arendașul e una cu pristavul
Ce-a mijlocit vînzarea... E bun, biet, tot românul,
Ce întră dracu-ntr-însul cum s-a văzut calare
Cu buzduganu-n mînă...*

Convorbirea se pierde în dialoguri de roman de senzație : Alexandre Dumas, Eugène Sue : „noi se-ncercăm, nepoate“, „Ce facem astăzi-seara“ etc. Și, cînd Mihai va apărea, el nu a contribuit moral cu nimic la deciziunea de care ia cunoștință, pentru ca să apară teatral, dar nu epic :

*Ban Manta face semnul,
Feciorul trage coarda, cortina (!) se deschide...
Boierii împreună văd toți pe însuși vodă.*

Rămîne doar ea „muza smerită“ să fie chemată-n ajutor. Doar ea să ajungă la un capăt, căci după două cînturi întregi acțiunea nu a înaintat cu un singur pas în singurele lumii pe care le poate cutreiera neadormita — căci altfel e și adormitoarea — epopée.

III

Bucovineanul din Costîna nu e preocupat de adevărul istoric. Și pentru subiectul lui care ar putea fi acesta ? Ce se știa la 1868 despre descălecarea Moldovei, atunci cînd critica nu osebisese realitatea documentară de fantazia unei frumoase legende ? Dacă, și atunci, se știa, totuși, că Dragoș, din care se făcea încă un domn, deși a fost un simplu căpitan al regelui Ungariei pe pămîntul ocupat de la tătari, n-are a face cu adevărul, cum crede

Ureche despre „Dragoș vodă, feciorul lui Bogdan vodă, carele era din domnia Râmului“ (pentru ca Bogdan cel istoric să apară după propriul său fiu Lațco) — nici unul, nici altul n-aveau o figură distinctă și fapte nedespărțite de dinșii.

Ce incurcat ar fi fost poetul erudit față de asemenea greutăți ! Lui Bumbac însă nu-i pasă. El e convins doar că „poetul își poate urzi cîntarea sa avînd o bază chiar și numai în tradiția poporală“, căci „poetul poate crea din nimic, istoricul însă nu poate crea nimic“ (p.5). Și așa fiind, se va mulțămii a căuta izvoare de informație la fața locului, lîngă vechile bisericuțe bucovinene. Îl mai ajută cîte un prieten, ca profesorul Buliga. Iar, încolo, el va croi din închipuire, făcînd să apară voievodul din Cîmpulung ales de țărani, cei opt șefi din țara șeasă care va fi o Moldovă ; el va scoate din același izvor cele cinci cete de cîte o mie care vor îndeplini luarea în stăpînire a teritoriului și izbăvirea oamenilor din robie, și, cînd va fi vorba de căpetenii, le va găsi pe toate în comoara poreclelor populare. Și în largul spațiu gol al unei realități așa de bătrîne și de pustii el va așeza scene care, în mult mai mult, corespund acelor din care se alcătuieste viața însăși a țărănilor noștri : aceleași ospete, aceleași cîntece, aceleași sfaturi, aceleași idei. Și astfel el va fi adevărat și după istorie, că voievozii și boierii vremurilor ce au fost ei oare, în cea mai bună vreme din trecutul nostru, decît sătnei cu mai mult noroc fiindcă aveau mai multă minte și vitejie mai mare !

Ce bine ales e totul ! Și numele eroilor : Boldur, Băluță, Pinte, Arbure, Vlad, Novac, Bistra, Cercel, Ureche, Arcan, Potop, Ciurea, Tisa, Crăciun, Taur, Străbun, Balaur, Hurmuz, Stejar, Bradu, Corbu, Șoldan, Racul, Pădure, Vintrea, Carpăn, Măcieș, Vircolac, Veveriță, Graur, Buzdug, Virtej. Calificativele populare, scurte, dau viață :

„Văr Arbure-nțeleptul“, „bătăușul Borcea“, „Hurul cu fală-mpodobit“ etc.

Limba lor și limba în care ei și ale lor se înfățișează e cea mai bună limbă vorbită în adîncul satelor. Întîlnim termeni rari și termeni noi, cari pot prinde, pot rămînea, îmbogățind limba : la „vadeaua de pornire“ apar „firtați războinici“, gata să învingă, „de-a voire soarta“, liberînd „cîmpia de lifte treierată“ și răspîngînd „bulucul de vrăjmași“.

Altădată ei vinează prin locurile cu „frățini brazi“, unde sunt, se spune într-un vers frumos, „doisprezece munți cogemeți cu băi nemaisecate“, și anume la „dricul toamnei, cînd bouri-s mai grași“. Apoi cei pe „șoimi buieci călări“ petrec de mulțumită, și iată-i înaintea mesei împodobite cu „harul cuhnei“, bucurîndu-se de o „pîrgă din holdă cîmpenească“ și ridicînd o „cupă de mursă¹ cu mărgele“. Expresii dialectale : „mări“, „fiindurecă“ (pentru că) se amestecă smăltînd viu stilul.

Acest stil e de o plasticitate minunată. Iată, în aceeași ordine, îndemnuri către luptă ale bătrînului Bogdan :

*Bogdan căruntul mări, cu sceptru-n mîna dreaptă,
C-o burcă peste umăr lăsată-n voia sa,
Iar coapsele-i cuprinde o chingă de curea,
Cu cătărămi de aur și altfel aurită
Și de la brîu atîrnă o sabie-ascuțită.*

Și aici un preot apare pentru a binecuvînta, dar, în locul „kyriarchului“, simțim cum :

*O tainică tăcere cuprinde sala toată...
Din luntrul unei cameri de tron apropiată
Pe-ncetul scîrîiește zăvorul ușii mari
Și-un preot se ivește în haine de altar.*

¹ Băutură preparată din miere.

Cuvîntările lui Bogdan (pp. 25, 195) au un măreț șart
bătrînesc și trezesc și în sufletele noastre un adînc
rasunet

*Bărbați, bătrîni și tineri, voinici din țara mea,
Voi, razimul acestei moșii în vreme grea,*

începe el, pentru ca să arăte cum se ține în adevăr o
țară :

*Și, dacă, prin unire, un pumn de oameni poate
Să deie piept cu dusman în luptele de moarte,
O, ce-ar putea să facă vecinii noștri frați
Supt flamura Unirii fiind încununati !*

E vorba de a li se da ajutor, de a îndeplini fapta
cea mare a strîngerii puterilor laolaltă :

*Plecați și dovediți
Că-n vetrele străbune barbari nu suferiți !
Sa ridicăm din țărână mărirea strămoșească,
Pe vechile hotare făloși să filfiiască
Ai vulturilor steaguri...*

Înfrîngerea chiar, într-o așa de dreapta luptă, n-are
a face, căci .

*Și, cînd va cere timpul, supt lamura străbună
Vom sfărîma cătușa ce-ar vrea ca să ne-o pună
Sălbatecele turme ce năvălesc mereu
Și samănă prin lume chin, patină și rău.*

Și, de se va supune cu sila patria :

*...Cerbici neîndoicioase din sînu-i s-or scula
Și fama despre dînsa prin lume va zbura :
Se va cruși ¹ pămîntul cu-al dușmanului sînge.*

Ultimul îndemn e plin de vлага acelor vremuri :

*Deci să scurtăm cuvîntul și să venim la fapte :
Supt steag pășind cu toții, un braț ne-om face toți.*

¹ A cruși — a se înroși

Ostașii sosesc la chemare, „împovărați ca stupii“,
cînd :

*O ceată de trei sute
De călărași războinici sosește-n larga curte ;*

cînd iarăși :

*Cinci rînduri de războinici cu suflete bărbate,
Călări și pedestrime, toți luptători aleși,
Feciori de vrîstă tineri, voinici de cei viteji,
Cu săbii și cu arce, cu sulii, cu săgete,
Ce știu lupta-n falangă, și-n pîlcuri mici, și-n cete.
În fruntea lor cîrmacii pe șoimi sirepi se văd
Cum strălucesc în zale și brațelor se-ncred :
Fluturătoare steaguri la razele de soare
Sus filfiiesc atinse de-a vîntului suflare.*

Chelarul curții deschide înaintea lor poarta cea veche :

*A curții poartă mare, de fier întreg urzită,
Deschide-se de brațul unui voinic fecior
Și-n curte solii întră jucînd pe murgii lor...*

Nu sunt aici cine știe ce anonime personalități istorice
sau neistorice, ci cu grămada răsar voinicii din lumea
basmului etern și a vechii balade :

*Este-nțeleptul Hurul, ce multe țări călcă
Și cunoștinți adînce de carte-și adună :
De cărturarul curții Bogdan și l-a luat
Să-i fie de-ndemînă pentru-ajutor și sfat,
Și mărginașul Pinteș, ce-i numai foc și viață,*

sau aiurea :

*Boldur, Novac și Bistra, Ureche și Cercel,
Sutași de vrîstă tineri cu brațele de fier,
Arcan, Potop și Ciurea și Tisa și Crăciun,
Și Urșii, frați de-a gemeni, și Faur și Străbun...*

Calea lor e însemnată de un cunoscător, o cale :

*Cu coborișuri multe, sălbatece de fire,
Cu peșteri încâlcite și codri-ntunecoși...*

El vede cu puternica lui imaginație cum :

*În urma lor pe-ncetul se mișcă-un lung șirag
De cară, număr mare, ce tauri mari le trag,
Și turme de tot soiul, de vite mari, mărunte,
Oi, capre, junci și junce, și cai cu stele-n frunte.*

Tabăra i se desface înainte :

*Văr-Arbure la mijloc cu ceata sa cuprinde
Un dîmbuleț c-o ciuhă ce vesel își întinde
Spinarea sa tăpcișă lîng-al cetății mur :
Ale cetății veghe cu lungile lor sulii
Pe-acolo fac preîmblet, cetatea priveghînd
Și-n ceasurile nopții : „te vād, te vād“ strigînd.*

Iar, cînd e vorba de a porni, semnele se întrebă.

Și-atuncea fulgerare de către mîna dreaptă.

Noroc bun și biruință voinicilor ! Acum partea mesei, care precede și încheie luptele.

Cămările sunt ca pe timpurile istoriei, care e o legendă, și ale legendei care poate fi o bună realitate rurală :

*De-a dreapta și de-a stînga se-ntrec în strălucire
Icoane daurite și chipuri de mărire
Ce-mbracă-n jur păreții scobiți de săpături
Și zugrăviți în vîrste și pintre vîrste flori.*

Aici pune harnica bătrînă „Bogdăneasă“ ospățul cel de cinste. Sala ni se înfățișează în strălucirea ei, care e mai mult de legendă :

*Treizeci de policandre cu lanțuri de argint,
Iar crestele de aur de cel mai lămurit,*

Vioi lucesc la focul făcliilor aprinse,
Ce lumineaza sala de străluciri cuprinsă :
Trei mese stau de-a lungul odăii atârinate,
Tustrele-acoperite cu fețe-nciucurate,
Țesute-acolo-n casă de-a Bogdănesei mîni,
Cu gust, cu iscusință lăsată de bătrîni,
Cusute pe la cornuri cu scumpă strămătură,
Iar ciucurii din cornuri, ce greu în jos atîrnă,
Suat numai fir de aur, lucrați de-a doamnei mîni,
Și fel de fel de vinuri prin plosce puse-n rînd,
Pe lucedele mese te-ngîină și-ți aprind
Un gust și-o sete-adîncă...

Dar masă bătrînească fără cîntec nu se poate, și iată și
rîndul cîntăreților cu alăute, din meșteșugul naiv al
căror :

Ospățul lui se-ngîină prin farmecul de strune,

căci :

...meșterii de coarde arcușuri iau și trag
Și zic un cîntec dulce și zic un cîntec drag :
Toți tac, și toți ascultă a coardelor suptiri
Farmecatoare ziceri și tainice șoptiri.
Și cupele direse cu vinuri vechi și bune
Frunțașii le ridică și-nchină și ciocnesc,
Și cîna strălucită timp lung se trăgănează,
Și glasul de-alăută ospățul desfătează

Și așa într-una de la un păhar la altul, de la un cîntec
la altul, de la un cuvînt la altul, de cînd :

...soarele se culcă și ciurdele de stele
Ici, colo licurează cu focuri mititele,
Plutind deasupra nopții pe depărtatul cer,

pină ce, de spre ziuă :

...noaptea-și păturește veșmîntul ei cernit
Și fuge-nspăimîntată prin peșterile-ascunse.

IV

De unde însă acest grai nou, așa de real, de popular, de arhaic și de prezent, purtînd atîtea amintiri și trezînd atîtea icoane de cel mai actual și mai obștesc adevăr? De unde această revelație față de literatura fără miez și, de la un timp și fără de formă, a lui Bolintineanu, pe lingă ușorul cîntec al lui Alecsandri, așa de iubit totuși în Bucovina boierească a meritoșilor frați Hurmuzachi — acel cîntec care recheamă în minte nu pajiști înflorite și văi pline de umbră, și drumuri tăiate în stîncă, și culmi de munți fără îmblînzire, ci miresme de saloane moldovenești într-o epocă de prefacere, policandre cu luminări de spermanțetă, acorduri de harpă și cîntec romantics pe clavirul domnișoarelor ieșite de la pension cu *savoir vivre* și „sentiment ?“.

Ca să găsim explicația, n-avem decît să mărturisim așămănarea, care se impune, cu unul mult mai mare, de un avînt epic chiar superior și de-o lirieă absolut nouă în farmecul ei cuceritor de suflete prin ritm și armonie : cu Eminescu. Și să ne gîndim și la acel prieten al amîndurora, al bucovineanului și al moldoveanului, cari amîndoi facuseră aceeași școala supt auspiciile țăranelui ardelean Aron Pumnul, apoi, la Blaj, de unde venise acesta : ungureanul, Ioan Slavici, care, pe o vreme cînd d. Iacob Negruzzi dădea nuvele cu teorii după moda Berlinului și N. Gane, în cea dintîi fază, desfăcea în proză poezia artificială a lui Alecsandri despre „țăraniile ideali“, cuteza să prezinte, în toată asprimca lui zguduitoare și înduioșătoare, traiul țăranelui de pe Murăș.

Tustrei se întîlniseră însă la Universitatea din Viena. Nu ne interesează ce se învăța pe atunci acolo, în ce spirit se predau lecțiile pe o vreme cînd, știm, energia creatoare în toate domeniile, avîntul de luptă, îndărătnicia în credință a poporului german întreg scăzuse și

auarea decît în aceasta Austrie condamnată a gîndi și simți ca și oficialitatea...¹

Ne interesează ce au putut schimba între ei românii veniți din toate provinciile teritoriului național românesc. Această atmosferă pan-românească a creat starea de spirit națională din care a ieșit ideea acelor serbări de la Putna, în 1870, care pentru întîia oară au adus umbrei lui Ștefan cel Mare prinosul de recunoscătoare admirație și de făgăduinți de a nu-i părăsi moștenirea, al întregului său popor.

Eminescu, Bumbac, Slavici s-au întilnit aici și cu alții, cu d. A. D. Xenopol, venit de la Berlin pentru a ținea vestita sa cuvîntare.

Dar la Viena nu erau, ca la Paris, bogați băieți de boieri, binc crescuți cu preceptori francezi și inițiați așa de mult în tainele culturii străine, încît pe a lor o uitaseră cu totul. Aici erau mai mult copiii satelor din Bucovina și Ardeal, și marea lor energie, spontaneitatea lor sinceră, iubirea lor absolută și înțelegerea lor adîncă pentru realitățile fecunde, în fapta vieții și în stilul scrisului, domină ușor orice alte tendinți.

Caracterul popular se impune astfel, prin ei, prin originea și caracterul vieții lor, prin întorsătura pe care trebuie s-o ia orice învățătură mai înaltă, literaturii noua românești, care a putut să vie pe urmă la *Convorbiri literare*, redactate de foștii studenți din Germania, vlăstare ale aristocrației ori ale noii intelectualități, dar n-a și pornit de la dînșii.

Și întro cele dintîi produse ale acestei literaturi nouă a fost „cîntecul dulce și cîntecul drag“ al lui Bumbac pe care ni-l amintim cu atît mai bucuros, cu cît azi din acele părți, ca și de pretutindeni, un cîntec trist ni vine în auz, acel cîntec trist de care l-a sculit soarta pe bătrînul, blindul pensionar în clipa cînd cu ochii la

¹ Cenzurat (n.a.)

s'eaagul românesc pe cetatea lui Ștefan cel Mare el se stingea, binecuvîntînd. ¹

1918

(II)

GHEORGHE COȘBUC

Întregul neam românesc pierde în aceste zile grele pe un om care era printre acele puține indiscutabile glorie ale lui.

Gheorghe Coșbuc a închis ochii la București.

Sufletul adînc și tăcut s-a sfărmat de necuprinsa durere a românului și a fiului locurilor unde s-a născut.

Cel ce a cîntat toate vitejiile neamului, de la Gelu al legendei pînă la dorobanții din 77, moare fără să fi văzut cu ochii sub steag pe aceia cari au onorat din nou sfîntul drapel al țării.

Să lăsăm ca asupra frunții lui palide, acum liniștite, să cadă o umbră mîngîietoare a depărtatului tricolor nevăzut.

1918

(II)

¹ Un nepot al său mă asigură că în hîrțile lui se găseau șase cînturi din această epopăe. Sînt sigur că familia va ști să pastreze cu pietate tot ce a rămas pe urma lui (n.a.).

DELAVRANCEA

În momentul cînd dădeam la tipar vestea morții lui Coșbuc, aflăm aceea, fulgerătoare, a morții lui Delavrancea.

Cînd cea mai duiosă coardă a poeziei românești se rupe, amuțește glasul cel mai zguduitor de suflete.

Nu e nevoie să spunem ce l-a ucis.

El moare ca ostașul căruia în mîni i s-a frînt arma.

Ori, printr-o fatalitate sălbatecă, suntem osîndiți și la mutilarea noastră sufletească ?

1918

(II)

ULTIMA CUVÎNTARE A LUI DELAVRANCEA

Care a fost ultimul cîntec al lui Coșbuc, ultima operă asupra căreia s-a oprit în nopțile de trudă care i-au pregătit și grăbit sfîrșitul — poate nu vom ști niciodată. Acest tăcut țăran, cu sufletul închis chiar pentru cel mai de aproape ai lui, această discretă și sfioasă natură de sătean căruia nu-i place a împărtăși nimănui ce se petrece în „sfînta sfintelor“, în intimitatea sacră a sufletului său, va trece ducînd cu dînsul, între atîtea alte taine, și aceasta.

Dar știm care au fost ultimele cuvinte pe care le-a rostit în public oratorul tuturor nuanțelor și finețelor, acela de pe buzele căruia nu se desfăcea nici un cuvînt care să n-aibă ca o mireasmă nouă, acela înaintea sicriului căruia, în marea lui nenorocire, îngreuiată prin această nouă lovitură, se descopere azi un neam întreg.

Nu a fost discursul la reforme. Acum cînd el nu mai e în viață, cînd anume adevăruri se pot spune fără ca sufletul lui să sufere — și de aceea, o viață întreaga, în treizeci de ani încheiați cît l-am cunoscut, nici nu le-am spus — putem arăta de ce acele frumoase fraze nu și-au luat avîntul care ar fi înduioșat și cucerit.

Membru al partidului conservator, pentru că — și aceasta trebuie s-o spunem — în partidul liberal de pe vremuri inteligența lui superioară și suprema lui virtuozitate oratorică nu puteau găsi altă întrebuintare decît aceea de gazetar de porunceală, fie și sub un șef ca G. Cantacuzino, la *Voința națională*, fiul de țăran din Delea Veche trebuia să aducă laude unui proiect care fusese smuls interesului egoist al mării proprietăți și, mai mult decît atîta, să facă cea mai largă parte acelorora chiar cari, în coaliția din 1917, o reprezentau raai legitim, desigur, dar evident, și mai puțin gencros.

A simțit deci nevoie să se îndreptățească pe sine însuși înainte de a îndreptăți pe alții. A făcut — jenat și jenant — istoria carierii sale. O grea carieră pe care, desigur, cu experiența unei vieți întregi, ar fi vrut-o, acum, altfel. Se va fi închipuit vorbind mulțimilor sale, săracilor și harnicilor acestui pămînt, ostașilor și muce-nicilor, fraților săi de sînge de cari-l despărțise soarta, pentru ca din cuvîntul lui minunat să se desfacă toată povestea suferinții lor, toată siguranța dreptului lor, toată chemarea lor de viitor. În locul aplauzelor pe care le dau minile albe, suptiri cînd cineva bate în struna nevoilor celor de sus, i se va fi părut că aude ridicîndu-se din adîncurile norodului zguduit și aprins de rostul lui acel glas care nu se poate asemăna în înfricoșatul său vuiet decît cu al mării cînd sare la asaltul stîncilor. Cine știe? Poate și el ca alții din osul lui ar fi fost, la vremi hotărîtoare, un conducător de oameni, din robia Eghiptului în Țara Făgăduinții, și aceasta cu vorba lui, dar și cu dreptatea lor.

Și acum să cînte și să descînte milostenia boierilor și sa-i dea ca sprijin, nu numai vorba lui așa de tare, dar viața lui pe care nu știuse a și-o face tot așa de tare — și o simțea. În acel moment mai mult ca oricînd.

Au trecut însă luni de zile. Victoria care se pregătea atunci, pe care toți o credeam sigură, n-a fost decît o mare jertfă, o mare cinste — și atît. Ce vremi grele au venit după ce dădusem tot ce un neam poate da, și nimeni mai mult decît sătenii, frații lui ! Dezertîunea aliaților celor mai de aproape, izolarea, împresurarea, momentul suprem al hotărîrii care nu putea duce nici măcar la păstrarea celor ce le avusem.

Un general, un general biruitor a venit la putere, și în parlament, într-o ședință neuitată, la 19 februar, cel însărcinat de dînsul a venit să ni spuie că țara se va sfîșia.

Atunci Delavrancea a rostit ultimul său discurs.

Desigur cel mai zguduitor. Nu mai erau nici considerații de partid, nici interese de clasă. N-avea de apărat o tagmă de români contra altora. Ci în glasul lui tremura numai durerea fără margini a unei țări prin care trece fierul despoierilor și al cărui trup întreg se strînge într-un ultim spasm de apărare. Înăbușîndu-și strigătul care nu trebuie să se audă.

Vă închipuiți ce a spus. Ce ar fi spus un ostaș de la Mărășești dacă i-ar fi fost dat să aibă dumnezeiescul lui dar... O formulă mi-a rămas însă în minte : „Se cîntește azi hotarul pe care de la Neagoe Basarab pînă astazi nimeni nu l-a atîns.“

A doua zi s-a găsit cine să rîdă de aceste cuvinte, al caror adevăr scormonise toate fibrele sufletelor noastre

Și, azi, cînd sufletul lui poartă mărturie aiurea despre suferințele poporului care l-a născut, am vrut să amințesc, cît lacrimile pentru el curg încă. această apărare

a dreptului nostru în cel mai frumos discurs al lui ~ care a fost și cel mai sincer.

1918
(II)

IDEILE POLITICE ALE LUI COȘBUC

Cu sufletul marelui poet care s-a stins la București de o boală veche și de dureri nouă, nu s-au prea ocupat ziarele de acolo, care au atâtea alte lucruri de comunicat cetitorilor obișnuiți și entuziaștilor clienți pe cari și i-au cîștigat în Moldova.

Dar totuși cineva, un scriitor și el, din cei mai noi, pare a fi voit să furișeze, în cele cîteva linii de necrolog, o bănuială cu privire la felul cum feciorul popei din Năsăud ar fi privit și apreciat evenimentele grozave al căror teatru sîngerat a fost țara noastră. De aici nu putem ști ce a spus Coșbuc cui îl întîlnea pe stradă și-i vorbea fără să fie întrebat asupra unor lucruri pe care el avea motive — de temperament și altele — să nu le comunice nimănui.

Dar altceva putem ști. Un om nu se judecă după chiar o vorbă de nerăbdare, de nemulțămire care i-ar fi scăpat într-un moment oarecare sub presiunea unor evenimente capabile să turbure și mințile cele mai sigure de sine, să facă a devia o clipă și convingerile cele mai bine întemeiate și mai statornice. Ci judecata cea dreaptă se poate dobîndi numai după dovezile pe care le dă el în momente decisive sau în lucrări îndelung chibzuite despre ce se găsește în adîncul cugetului său. La Coșbuc, cel tăcut și închis în sine, cel desprețuitor de conversații zadarnice și aplecat mai mult la discuții cu privire la

atîtea probleme de limbă, de literatură, ori chiar de o natură specială care se părea cu totul străină de preocupările unui poet, nu se poate afla acel crez complet, expus în siguri termeni de abstracție filozofică, pe care-l poți găsi și fixa la oameni neconținut amestecați în politica militantă sau deprinși, siliți a-i analiza problemele.

Dar altceva ne poate lumina asupra gîndului acestui om de socoteli încete și adînci: nota fundamentală a scrisului său întreg, aceea care domină toate amintirile de lectură, toate influențele străine, amestecate și contopite într-însul. Și omul care va izbuti, din străbătarea acestei opere cu aparența variată, să culeagă ceva care nu s-ar potrivi cu sîngele lui, cu locul lui de naștere, cu anii lui de lucru de la *Tribuna* cea mare din zilele de luptă, cu tovărășiile lui de acolo, cu spectacolul din acel ceas al dezvoltării ideii românești, cu pribegia lui printre noi — acela, dar numai acela, ar cuteza să rupă, fie și prin simple insinuări, din solidaritatea morală a neamului său în supremă suferință pe cel mai mare din poeții de energie luptătoare al românimii întregi.

1918

(II)

VASILE PODEANU

A încetat din viață la moșia lui din Prahova, pe valca Teleajenului, după „o scurtă suferință“, Vasile Podeanu.

Podeanu a făcut versuri frumoase, de o dulce melancolie, și unele din ele au apărut în revistele de înaintea războiului.

Ele arătau un poet — și dreptate se face celui dispărut, cînd banalul anunț funebru spune, mîndru, „poetul Vasile Podeanu“.

Dar el a fost poet și prin viața pe care a ales-o. A avut curajul să se despartă de tot ce scînteie la orașe și, retrăgîndu-se la țară, să trăiască acolo ca un om al țării și al frumusețelor ei.

Acolo s-a stins, acolo i s-a făcut loc în pămînt — și acolo își vor aduce aminte mai mult de dînsul.¹

21 ianuar 1919

(IV)

ERMETE NOVELLI

Se anunță moartea, la Neapole, a marelui tragedian Ermete Novelli, care era și unul dintre cei mai mari artiști dramatici ai lumii.

Oricît ar avea Italia puteri bogate în toate domeniile artei, totuși *acest om nu va putea fi înlocuit.*

Oricît de multe ar fi talentele, acolo și aiurea, nimeni nu va putea să fie ce a fost el.

Pentru că Ermete Novelli nu era un *talent*, ci altceva.

Era un om, în toată energia, în toată varietatea, în toată contrazicerea și în toate conflictele, dar mai ales în toată *sinceritatea* aceluia care e om adevărat și, mulțămindu-se cu așa de mult, nu vrea să fie în modestia lui decît atîta.

Deosebirea între dînsul și între ceștialalți era numai aceea că, pe cînd noi trăim o *singură viață*, el trăia *mai*

¹ Colaborator al revistelor *Convorbiri literare* și *Flacăra*, Vasile Podeanu a publicat volumele 907 în *versuri* (1910), *Poezii* (1911).

multe, foarte multe, pe rînd — cîte o viață pe seară, în hărnicia lui, avidă de senzații noi pentru el însuși, care nu îngăduia să se piardă măcar o picătură de timp ce putea să fie — pentru el și, deci, pentru ceilalți — un strop de viață.

Juca rolurile lui așa încît părea ca el a creat însăși poezia pasionată al cărei interpret se făcea.

În jurul său avea tovarăși pe cari desigur și-i alesese, cu simțul marelui artist pentru necesitatea ansamblului armonic, dar trebuia să se spuie, totdeauna, că ei nu existau aproape, de mult ce trăia el, capabil să-i suplinească și pe dînșii, *căci în el trăia piesa întreagă, trăia drama toată, trăia sensul ei, gîndul ei inițial și tendința pe care o urmărea.*

Ieșeai de la reprezentație întrebîndu-te dacă împrejurările nu te-au pus cumva în contact cu o dramă omească reală — așa de mult îți vibra sufletul de vijelia pe care el o aruncase asupra lui.

Un astfel de artist *nu face școală* în obișnuitul înțeles al cuvîntului, căci școala înseamnă și manieră, procedeu, artificialitate raționată, atitudine pregătită.

El trezește vocații.

Și astfel de vocații a trebuit să trezească el oriunde a trecut, și între spectatori se găseau de aceia cari în ei înșiși simțeau demonul creațiunii.

La noi, Petru Liciu, care începuse de la Manolescu, acela un mare meșter, pasionat pînă la jertfirea de sine pentru meșteșugul său, a isprăvit prin egalarea, în naivitate superbă, în mîndră abdicare de sine, a lui Novelli care, în drumurile sale triumfătoare, s-a abătut — nu o singură dată — și aici.

Și trebuie să spunem că el, care nu pleca de nicăiri fără a duce în sufletul acela larg și bogat o urma indelebilă a oamenilor între cari trăise și de viața încunjurătoare a căroră vibrase, că el, marele latin, măreț, prin

calitățile rasei ca și prin ale sale proprii, ne-a înțeles și ne-a iubit.

De aceea astăzi, când arta italiană n-are destule cununi pentru acest mormînt de revelator revoluționar al ei, trimetem și noi la doliul fraților unul din acele gînduri sincere care desigur fac să se înfioare țărîna morților.¹

2 februar 1919

(IV)

SEPTIMIU ALBINI

În satul său ardelean, între ai săi, s-a stins, după o lungă zăcere, de urmările unei răceli prinse în cel dintîi drum al său spre casa de mult părăsită pentru o lungă pribegie, Septimiu Albini.

Unul din tinerii cari în procesul *Memorandului* au arătat voința de a trăi a neamului nostru, Albini avea un frumos viitor înaintea sa, dacă ar fi putut rezista ispitei de a trece „dincoace“.

Aici, luptătorului politic, ziaristului i s-au închis într-un birou de funcționar la Academia Română perspectivele.

A lucrat cinstit și și-a isprăvit viața fără a fi trăit-o. De aceea îndoit îi plîngem sfîrșitul.²

16 novembre 1919

(IV)

¹ *Ermete Novelli* (1851—1919) a jucat la București (și Iași) în mai multe rînduri, între altele, în stagiunea 1902—1903, avînd o influență considerabilă asupra actorilor români.

² *Septimiu Albini* (1861—1919) a colaborat, între altele, la o lucrare despre anul 1848 în țările române.

THEODORE ROOSEVELT

America suferă o mare pierdere, pe care o împarte cu umanitatea întreagă. Una din cele mai mari energii pe care le avea lumea s-a stins, și încă o dată conștiința umană se poate întreba de ce se lasă pământului pe așa de scurtă vreme puteri așa de mari.

Om care s-a pus la școala aspră a vieții, el a străbătut-o întreagă fără falsă rușine și fără falsă mândrie, ajungând a fi astfel un om în stare să se măsoare ori-cînd, în orice, cu alt om. Și, îndată ce s-a creat forța aceasta nebiruită care căta lupta ca să îngeunche pe orice adversar, din fericire ea a fost închinată numai celor mai nobile scopuri. Aceasta s-a văzut în clipa care a hotărît despre cum vor trăi veacurile viitoare. Dacă America a mers, e și pentru că Roosevelt a vrut așa.

Și astăzi, în momentul de biruință, care trebuie să încunjure rămășițele triumfătorului, se amestecă, pare că, toate colorile steagurilor stropite cu sîngele răscumpărător.¹

1919
(II)

IOAN BOGDAN

Duminecă, 1 iunie, s-a stins, după o lungă și grozavă boală, încă unul din oamenii cari aveau înaintea lor o întreagă muncă pe care alții n-o vor putea face ca dinșii : Ioan Bogdan, profesor la Facultatea de istorie din Bucu-

¹ Theodore Roosevelt (1858—1919) a fost președinte al Statelor Unite între 1901 și 1909.

rești, fost decan al ei, un moment rector, săpat și răsturnat de intriga politicianismului, coalizat, al Universității.

Amintirile care mi se trezesc în suflet în această clipă, cuprinzând viața mea întreagă, sunt prea multe și prea duioase, ele închid prea mult din ce a fost mai intim în ființa mea însăși pentru ca să nu-mi impun, cu atîta greutate totuși, să le păstrez pentru durerea mea. Mă voi sîi să vorbesc lumii numai despre ce o privește pe dînsa, pentru ca să poată prețui după cuviință pe acela care, printr-o modestie exagerată, în mijlocul pretențiilor curente care l-au năvălit și înăbușit și pe dînsul, s-a ținut de o parte în atîtea împrejurări în care el se impunea prin calități incomparabil superioare acelorale concurenților și rivalilor săi. Voi fi savîrșit astfel, o dată cu o datorie de pietate, care mă privește printre cei dintîi, și o mare datorie ce trebuie îndeplinită măcar față de memoria omului neglijat și calomniat în țara unde, de atîtea ori, compromișind-o și păgubind-o, a triumfat șarlatanismul oamenilor fără cunoștinți și fără talent.

Sfiosul copil care, acum patruzeci de ani aproape, venea din Brașov, unde în casa mamei sale însăși văzuse ce poate fi o muncă de toate zilele, o luptă neconținută cu greutățile vieții și o jertfă neîntreruptă pentru datorie, aducea cu dînsul însușiri din cele mai prețioase oriunde — căci în orice țară el ar fi ajuns la situația pe care și-a cîștigat-o aici, dar poate fără suferințele pe care, dacă a tăcut despre ele, nu înseamnă că nu l-au pătruns adînc, zguduindu-i pe încetul puternica sănătate — dar prețioase, aceste însușiri, mai ales la noi și în acel moment cînd se trecea de la un romantism definitiv răsuflet, de la un criticism sterp — ca al „Junimii“, admiratoare a singurelor ei negații — la un realism constructiv.

A făcut bune studii de filozofie la Iași, și un raport din tinereță despre învățămîntul din Germania arată ce competență își putuse cîștiga, așa de răpede, în domeniul pedagogiei. Dar, cerîndu-se un specialist de limbi slave,

în care pînă atunci se pricepea numai genialitatea necritică a lui Hasdeu și tot așa de puțin criticul diletan-tism naiv al episcopului Melhisedec, el a avut curajul, extraordinarul curaj de a se iniția în cîteva luni într-o materie din cele mai grele și, adăugim, din cele mai puțin simpatice.

A făcut solide studii la Universitatea din Austria și a petrecut un timp în mediul rusesc, a cărui limbă o vorbea cu ușurință și eleganță, cunoscînd în același timp, cu o stăpînire deplină de filolog, celelalte limbi ale vastei familii slave. S-a întors la București pentru a crea ca-tedra de limbi slave pe care era s-o ocupe trei decenii întregi și care, prin pierderea lui, la cincizeci și cinci de ani abia, rămîne goală fără să vedem cine ar putea primi, dintre cei din țară, o succesiune ca aceasta, care cere cunoștinți, metodă și un spirit critic ales.

Publicații hotărîtoare pentru știința noastră și care pînă azi sunt punctul de plecare al oricărui cercetări despre istoria noastră mai veche, fără să fi pierdut nimic din valoarea lor, în text și chiar în comentarii, cu toată îmbogățirea, datorită și lui, a cunoștinților de amanunte, au apărut îndată. Prin el am ajuns a cunoaște, peste tîrzia prelucrare de compilator stingaci a vornicului Grigore Ureche, originalele slave, izvoarele primitive ale istoriei Moldovei, de la însemnările din Bistrița și Putna pînă la adausurile, supt Petru Șchiopul, tîrziu în veacul al XVI-lea, ale călugărului Azarie. Tot prin el s-a avut culegerea, de o capitală importanță, a scrisorilor domnești în limba slavonă păstrate în arhivele din Brașov. Și, în sfîrșit, prin munca lui s-au adunat și publicat, într-o colecție model, în aceeași veche limbă diplomatică, ac-tele lui Ștefan cel Mare. Aceste trei lucrări fundamentale pentru istoria noastră vor fi, necontenit, titlul lui de glorie în istoria științei filologice și istorice la noi.

Înzestrat cu un spirit de organizare, armonizare și conducere puțin obișnuit, acela căruia i se datorește și

intemeierea Comisiei istorice, cu edițiunile ei admirabile supt toate raporturile, ar fi putut îndeplini, într-o societate mai dreaptă în aprecierile ei, și rosturi superioare acelora în care a lăsat urme care nu se vor putea șterge. Rareori a fost între intelectualii noștri un om de un mai sănătos simț real și totdeodată de o conștiință idealistă mai sigură decât dînsul. Cei ce l-au cunoscut bine au avut astfel pentru dînsul un respect care, în aceste momente duioase, biruie cele mai fîrcești lacrimi.

În ultimul timp, chinurile bolii nu-l împiedicau de a se gîndi necurmat, cu o dureroasă urmărire a tuturor știrilor, la soliditatea mării clădiri naționale pe care ni-a dat-o soarta. Trei-patru zile înainte de moarte, cînd i s-a vorbit de documentele noastre de la Moscova și de alte averi amenințate, a obiectat : „Totul se poate pune la loc, documente și averi ; țara să rămîie“.

Țara nu-l va putea uita, și memoria lui va fi cu atît mai vrednic onorată, cu cît discernămintul însuși al societății noastre va crește.¹

1919

(II și III)

TEODOR AMAN : LA POMENIREA LUI

În zilele acestea de supreme încordări și de suferințe cum de mult nu le-am avut, pregătind supreme bucurii,

¹ Pentru N. Iorga, moartea filologului și istoricului Ioan Bogdan (1864—1919) a fost și un doliu de familie, deoarece era cumnatul său. Dintre lucrările întemeietorului cercetărilor de slavistică : *Vechile cronicî moldovenești pînă la Ureche* (1891), *Ietoniseșul lui Azarie* (1909), *Documentele lui Ștefan cel Mare* (1913).

cum de veacuri nu le-a mai avut acest neam, se serba într-un colț de țară, în Craiova, amintirea pictorului Aman.

Fără această hotărîre mult așteptată, fără această sacră ridicare de steaguri, această serbare nu și-ar fi avut mediul. În adevăr, arta de azi, complicată, dorită de senzații nouă, iscoditoare de procedee tehnice încă inedite — mergînd pînă la grandomania șarlatană și pînă la barbaria brutală — n-are multă evlavie pentru acest înaintaș. Aman n-a fost nici un virtuos al desemnului, nici un original al colorii — tablourile lui fiind sure și șterse — nici un om de îndrăzneală concepție. Fiul negustorului grec din Craiova și al femeii care pare a-i fi dat ea istețimea și idealismul a fost un sîrguincios școlar al maeștrilor săi din Apus, un onorabil absolvent al bunei educații artistice primite și... Și un bun și mare patriot cu mijloaccele artei sale.

A revenit în țară, cu un idealism legat de nevoile înseși ale ei. Dorea să facă a se cunoaște, a se păstra în formele nemuritoare ale artei tot ce cuprindea România în prezent, tot ce-și putea aminti în trecut. Îi era drag de fața oamenilor, de veșmîntul lor, el însuși operă de artă, de datinile de la țară și de felul de viață, încă patriarhal, de la orașe, de luptele voievozilor și de triumfurile lor. Și în tablouri, în acvaforte, în schițe el le-a prins pe toate așa de răbdător și de statornic, o viață întregă, fie și fără vreo recunoaștere și răsplată, încît a trebuit casa lui întregă — azi, un muzeu — ca să-i cuprindă opera.

Și de aceea e bine să-l sărbătorim astăzi cînd micile piraie ale vieții de specialitate se varsă toate cu avînt, cu setc, în rîul cel mare al vieții naționale.

Un gînd bun, români, pentru acela care a pus pe pînză, inspirat de melancolia poeziei, a Bolintineanului „ultima

noapte a lui Mihai Viteazul“ — dincolo de care astăzi pentru noi se luminează zorile.

1919

(II)

LA INMORMÎNTAREA POETULUI AL. VLAHUȚĂ

Cînd ai ținut, prietene, frate, cum îți plăcea să ni spui, acum treizeci de ani, și celor mai tineri dintre noi, cînd ai ținut ca orice curiozitate să fie departe de patul suferinții tale, orice iubire chiar să fie cruțată de a suferi împreună cu tine, cînd ai interzis zădărnicia pompeilor și trufia goală a oficialității la ultimele îngrijiri ce putem da ființei tale pămîntești, n-ai putut gîndi să ne împiedeci pe cei cari nu te-am văzut de mult și cari nu te vom mai vedea niciodată de a-ți spune un ultim cuvînt. Un ultim cuvînt ție, celui ce ai fost om ca noi, supus mizeriilor noastre, pe care, vileaz ca un ostaș de rasă, din vremurile eroilor cari-ți erau dragi și pe cari-ți cîntai în cei din urmă ani ai vieții tale, le-ai biruit, senin, rîzînd de cine te putea răpune, dar învinge nu, și în ceasul cînd vîntul morții rupe pînza steagului, dar vulturul suliiței nu-l poate apleca.

Dar ție celui care ai fost mai mult ca gloata omenească, care te-ai ridicat cît de sus poate un suflet nobil și mare, în avîntul suprem al inspirației, ție celui a cărui divină putere creatoare s-a coborît pe vecie în pagini care nu pot muri, ție îți vom vorbi adesea, mult, duios, cu drag, în adîncul unde încap toți morții iubiți, al sufletelor noastre înseși — temple ale iubirilor răpite și ale prietenilor ce s-au dus.

Îți vom vorbi, ne vom mărturisi ție, ne vom sfătui cu tine, vom aștepta mîngîierea și vom primi judecata ta. În acest suprem adăpost pe care și-l vor transmite generațiile pe rînd pentru viața vie a sufletului tău, tu nu vei mai trece prin durcrile pămîntului din care noi nu venim, dar spre care soarta ne apleacă pînă ne confundăm cu dînsul.

Și de aceea să-ți vorbim ție, cel din țărîină, care ai pătimit de osînde de ei, să-ți vorbim de cele din urmă prin care ai trecut pentru ca, la capătul lor, inima din tine să se rupă.

Te văd despărțit de vremea ta. pe rînd despoiat de prietenia celor dragi ție, te văd izolat în mijlocul unei lumi pretențioase, pline de zgomote bizare, care, în delicateța ta superioară, te sperie, făcînd ca tot mai mult să cauți un colț de țara blînda și bună, unde să te întovărășești cu natura care n-are pretenții și rămîne tot aceeași.

Te văd prins de furtuna cumplitului război, fugăr, cu toate cele scumpe rămase în urma ta, bătînd drumurile nenorocirii în car cu boi, între săteni înspăimîntați și ostași fără putere să se mai lupte ; te văd cărunt, obosit, sfărîmat luînd parte, cu o ascunsă mulțămire în suflet că n-ai fost fericit în mijlocul nenorocirii altora, la mucenicia neamului tău.

Te văd în odăița pusă la îndemînă de un prețuitor, în Iașul îmbulzit de o mulțime care nu te înțelege și pe care nu vrei s-o înțelegi, te văd bolnav, aproape murînd. avînd o singură durere : că nu poți vedea biruința în care crezi. Te văd aducînd solia apropiatei liberări, îndată, peste o lună, întrezărînd cu atîta timp înainte izbăvirea care era să încunjure de lumină apusul tău însuși.

Te văd lăcrămînd pe ruinele micii tale averi, a scumpeilor tale odoare, te văd din nou iarăși pribeag, cînd pașii altora se opreau la un prag mult dorit

Te vedem acuma așa cum ești — peste tot ce-ți poate da vremea mai rău, peste tot ce ți-am putea da noi mai bun. Și, cînd ne vom întoarce după împlinirea supremei datorii față de acest lăcaș al nemuririi tale, ceea ce ne va usca lacrămile va fi partea din tine pe care am furat-o în sufletul nostru și de care nimic nu ne va mai despărți.

1919

(II)

UN OM DE ISPRAVĂ : SCARLAT VÎRNAV

Fulgerător a venit vestea morții vigurosului bătrîn Scarlat Vîrnăv. Mai dăunăzi el asista la o ședință a Academiei în care se pomeneau oamenii de mare merit în lupta pentru noua Românie cari au fost : tatăl său, d-rul Costachi Vîrnăv, și unchiul său, călugărul Sofronie. Ieri încă el se ocupa de campania electorală în care se prezinta, în fața dobrogenilor, ca reprezentant al intereselor și aspirațiilor țărănești. Și astăzi din ziare aflăm, brutal, sfîrșitul lui. Acest frumos bătrîn, cu atîta simț de demnitate personală în fiecare acțiune a sa și în fiecare cuvînt al său, acest tip al boierului de o aleasă educație a fost acum zece-cincisprezece ani unul din binefăcătorii prin faptă ai Dobrogii unde îl adusesese ca prefect de Constanța hazardul politicei.

Aici e unul din cei mulți cari, împovărați de zile, se duc. Dar acolo, în fiecare sat trăiește și va trăi amintirea lui, prin școlile pe care le-a făcut, prin bisericile pe care le-a înălțat, cinstit, harnic, gospodărește, cu priceperea lui tehnică de arhitect și cu caldul lui avînt de patriot, cu nesfîrșita lui iubire de om de bine.

A fost, în acel timp, acest organizator și civilizator, și unul din acei oameni de autoritate cari oriunde, și mai ales acolo, sunt de cel mai mare folos. A fost un mîndru reprezentant al statului român, care numai arareori a fost servit de oameni cu fibra lui.

Și astăzi încă, în Dobrogea prădată, el își avea locul. Politica de partid nu i l-a dat în viață ; politica națională îl va găsi de mult odihnit în mormînt.

1919
(II)

UN MODEST ÎNVĂȚAT : GRIGORE CREȚU

O notiță prin ziare, între cele neînsemnate, cu litere mărunțele, anunță moartea lui Grigore Crețu și înmormîntarea lui la București.

Crețu, pe care cea mai mare parte din cetitori nu l-au putut cunoaște, era în adevăr un om de pricepere și muncă în specialitatea lui. Profesor de liceu, copleșit de ocupațiile sale la școală, neîndemnat și nesprijinit de nicăiri, el a prins pentru graiul românesc în dezvoltarea lui seculară o pasiune atotestăpînitoare. I-a închinat toată vremea sa, renunțînd la orice mulțămiri obișnuite poate să dea viața.

Un hazard extraordinar îl făcuse să descopere acel vechi manuscript, cuprinzînd *Faptele apostolilor*, care, din al XV-lea veac încă, se așază în fruntea monumentelor limbii românești medicvale. Editarea așa de prețiosului text a luat-o asupra-și un filolog bucovinean, I. Sbiera, care și-a legat numele de *Codicele voronețean* (manuscriptul fusese aflat în mănăstirea Voronțului, din

Bucovina). Niciodată Crețu n-a putut uita aceasta jignire adusă dreptului său.

A lucrat și mai departe în acest domeniu și în cele învecinate. Orice chestie de limbă românească îl interesa.

Se consacră pentru săptămîni și luni întregi elucidării problemelor ce i se înfățișau.

Vedea bine că viața lui întreagă e legată de această lămurire. Mulți ani el a fost unul dintre cei mai stăruitori oaspeți ai Bibliotecii Academiei Române. Migălea la manuscrite cum n-a mai făcut altul. Le cetea și le răs-cetea, le aducea la lumină, le observa îndelung, le stră-bătea, le mînca, poți zice, cu ochii.

Era în stare să străbată mii de pagini pentru a-și face cîteva rînduri de însemnări cu privire la un cuvînt. Și cu ce ironie se uita el la noi, pripiții, cari ne mulțămim, în superficialitatea noastră, cu mult mai puțin și ale căror aserțiuni trebuie privite totdeauna numai cu îndoiala criticei !

Se pare că pregătea o lucrare mai întinsă, dar subiectul nu vroia să-l spuie nimănui. Trăind așa singuratec, în familia sa, între cărțile sale, în mijlocul notelor sale, ajunsese un mizantrop. Abia răspundea la ce-l întrebai, și în fiecare vorbă parcă bănuia intenția de a descoperi secretele lui, de a împiedeca astfel marea răzbunare pe care înțelegea să și-o ia cîndva, contra celor cari nu-l băgaseră în seamă și nu-l făcuseră măcar membru co-respondent al acelei Academii pentru care editase, comentîndu-l îndelung, dicționarul slavon al lui Mardarie Cozianul.

Ceea ce a scris e cinstit și solid. Un autodidact nu putea da mai mult ; un om cu școală n-ar fi putut aduce atîta dragoste. Din cînd în cînd știința noastră filologică tot va întîlni pe Grigore Crețu.

La el acasă trebuie să fi rămas o bogată colecție de manuscrite.

Ele nu trebuie să se risipească. Acei cari se vor folosi de ele nu vor trebui să uite însă pe omul care cu o nesfârșită iubire le-a adunat ca să li închine toate zilele unei harnice vieți modeste.¹

1919
(II)

UN SUFLET ADÎNC (AL. VLAHUȚĂ)

Acei cari cunoșteau în Alexandru Vlahuță pe poetul de o artă sigură și mîndră, dînd, greu, lucruri de o formă neatacabilă, a căror răspundere părea că se declară gata a o înfrunta, peste orice schimbări de gust, deasupra veacurilor, aceia cărora li mîngîia sufletul proza de o cadențată armonie. ducînd în valul ei frumuseți îndelung socotite și primite numai la capătul celor mai îngrijite cercetări, toți cetitorii, din toate ținuturile românești, pe cari nu i-a dezlipit de dînsul triviala reclamă pentru bizarele lucruri, atît de inferioare, venite pe urma lui, nu l-au cunoscut totuși pe acela care cu atîta discreție iese din lume, închizînd cu grijă, cu frică, pare că, ușa după dînsul. Omul, așa cum am avut norocul de a-l cunoaște, de cînd aveam nouăsprezece ani abia impliniți, fiind începător în ale scrisului, pînă acum, cînd generația mea trece în rîndul celor ce, fără a slăbi arma, privesc totuși moartea în față, omul era superior și acestei opere literare, de care, sunt sigur, vremurile se vor atinge pe rînd numai pentru a constata cît a fost de românească

¹ Profesor la liceul „Matei Basarab” din București, Grigore Creșu (1848—1919) a mai publicat studii de etimologie, precum și lucrarea *Tipografiile din România de la 1801 pînă azi* (1910—1911).

și cît a fost de umană în rezerva-i fără orgoliu, dar fără concesi. Era în acest om care nu voia să se comunice decît într-un cerc restrîns și pe care părea că-l sperie, că-l îngrozește, mai mult chiar decît îl dezgustă, orice trivială apariție, orice imbulzeală cutezătoare, o adevărată și neprețuită comoară de care, zgîrcit al visteriei sale celei mai din lăuntru, scîntind la lumina razelor inspirației pentru a se pecetlui îndată, nu lăsa pe nimeni decît pe cei mai de aproape, și încă numai la ceasurile lui, să se apropie.

Dintr-o familie care-și trecea din generație în generație ca o misiune mistică, în legătură cu ceea ce natura cuprinde mai tainuit și sufletul omenesc ascunde mai cu pază, el avea în figura lui brăzdată adînc, din tinereță încă, plină de umbra propriilor sale gînduri, în ochii de o așa de înțelegătoare lumină tainică, urmărind toate, dar răsfrîngînd numai izvorul ei neștiut, enigmatic, în glasul potolit, care părea că recitează litanii dintr-o carte pe care nimeni altul n-avea voie s-o deschidă, în sonoritatea religioasă a intonațiilor sale, ca și cînd, fără poza care-l scirbea la alții, de la sine ființa-i toată se concentra într-o formulă fulgerător de justă, avea, zic, ceva ocult și sacru. Era în trupul mic, dar vînjos, ușor îndoit de povară, dar capabil totuși s-o sprijine, unul din templele marilor mistere.

N-a vorbit decît rareori, în relație cu o chemare oficială de care-l legau nevoile vieții, înaintea unui auditoriu de școlari sau de săteni. Prieten al lui Dclavrancea, care a făcut să vibreze, atingînd toate coardele, cu o măiestrie infinită, sufletele mai multor generații, tot așa de mult legat și de Caragiale, care-și expunea verva cuceritoare și gata să muște în prieten ca și în dușman oricărui rînd de ascultători vulgari, el desprețuia contactul acelor de cari nu se simțea legat prin ce poate avea mai bun natura omenească.

Însă în conversațiile pe care nu le căuta, dar de care delicata lui sensibilitate, cald prietenoasă, avea o neapărată nevoie pînă și în clipa din urmă, cînd, ironic, dar rezignat, și-a plecat singur pleoapele, despărțindu-se de lume, se desfăcea o întreagă bogăție de cunoștințe onest adunate și controlate neconținut, de observații originale asupra vieții, de scînteieri uimitoare, care meritau a fi pastrate printre cele mai frumoase formule ale realităților celor mai importante. Întreaga orchestrație a unei armonii intime, neconținut înnoite, împuternicite, înălțate se simțea în vigoarea ca și în fineța fiecărei note.

De ani de zile să-l fi cunoscut, și totuși revelațiile se îngrămădeau ca să nu se mai repete altădată, făcînd loc altor unde, tot așa de puternice și de curate.

Un capac de sicriu s-a lăsat acum peste acest tezaur răpit nouă pentru totdeauna, și bulgării de țărîină au căzut peste atîta viață oprită brusc, în plină radiere, de legea căreia toți îi suntem supuși.

Țara a pierdut nu numai pe un mare scriitor, dar și unul din cele mai adînci suflete ale neamului, iar, pentru vremea de azi, cel mai adînc.

1919

(II)

BADEA GHEORGHE

Gheorghe Pop de Băsești și-a isprăvit lungul veleaț. Și-a închis ochii trudiți. A murit pe urma dușmanilor ori că au trimes un glonte în trupul patriarhului cauzei românești, ori că l-a doborît durerea patimilor ce se adaugă astăzi la acelea care se cer pentru răscumpărarea din robia de o mie de ani a neamului celui încercat peste

măsura puterilor omenești. L-au omorît astfel, de-a dreptul sau prin zvonul năvălirii lor păgîne asupra nenorocitului Salagiu, accia în cari, cînd el avea vîrsta visurilor, cînd brațele se întindeau generos spre îmbrățișarea tuturor popoarelor în zi de libertate pentru toți, a crezut și el.

Era în 1848. Poeții cîntau începerea unei noi ere pe ruinele tuturor bastiliilor politice și un vînt de primăvară făcea să miște și steagurile roșii care păreau să aibă, nu culoarea sîngelui, ci culoarea florilor. Gheorghe Pop, feciorul de nemeș, moștenitorul de „iugăre cadastrale“, a fost printre aceia cari au crezut că la izvorul fermecat pot bea laolaltă lupul și mielul. Viața l-a învățat altfel.

Ea l-a putut lămuri răpede că osînda lui Adam apasă încă asupra urmașilor lui și că „umanitatea“ e poate unul din cuvintele frumoase culesc din gura șarpelui cînd se învîrtea în jurul pomului cunoștinții binelui și a răului. De atunci și-a iubit neamul, neamul lui singur. Alții îi aduceau prinosul talentului, al științii, al energiei luptătoare. El i-a adus, după ce și-a găsit drumul care nu se mai poate parăsi, ceea ce la puțini oameni se dă din mila unui Dumnezeu care în veșnicia lui pare gelos de bătrînețele prea lungi ale oamenilor, șubrede făpturi ale jocului său sublim cu viața.

A fost bătrînul nației.

Era astfel mai presus și decît arhieriei pe cari-i văzuse copilandri, și, față de aceia dintre vlădici cari — așa de puțini — erau de sama lui ca vrîstă, avea încă avantajul descendenței dintre oamenii cari au avut pămîntul fără a trebui să-și innoiască dreptul asupra lui prin picătura de sudoare a fiecării brazde deschise din nou.

Tocmai fiindcă este acolo o așa de mare și mîndră oaste de țărani, îi trebuia voievodul ca pentru obștile — și oștile — țărănimii celei vechi, întemeietoare și sprijinitoare de domnii. Sunt domni cari nu domnesc, și sunt de aceia cari fără a sta în scaun de stăpînire au rost

domnesc între ai lor. Icoană de trecut, garanție morală pentru prezent, îndemn către tineretul viitorului, așa a fost când l-au lăsat să trăiască dușmanii seminției sale, în castelul său care era o căsuță, între țărani săi care-i erau frați, bătrînul Gheorghe Pop.

Nația i-a zis „badea Gheorghe“.

În acest dulce nume, pe care nu a simțit nevoie să-l prefacă potrivit cu căruntețele lui, este o notă de iubire și încredere cum n-a mai avut-o altul.

Și, când vremurile se vor așeza și dreptul nu va mai trebui să se teamă de nimic, legenda patriarhilor se va țese pe locul unde bătrînul a murit de durerea neamului de care nu se îndura să se despartă prin moarte.¹

1919

(II)

UN PRIETEN STRĂIN PE CARE L-AM PIERDUT

În totala noastră încercuire de la Iași și chiar după aceea, în așa de grelele legături, mai mult accidentale, dintre România liberată și liberatorul Apus, n-am aflat despre încetarea din viață a unui om pe care, cu toate legăturile lui de familie, ce-i impuneau simpatii față de poporul maghiar, România întregită l-ar fi bucurat, fiindcă nu se poate ca, o viață întregă, să fi cercetat cineva istoria unui popor, să-i fi cunoscut luptele, să-i fi descoperit vechile suferinți, să-i fi atins sfintele speranțe fără ca între acesta și dînsul să se creeze legături

¹ Gheorghe Pop de Băsești (1835—1919), unul dintre inițiatorii Memorandului din 1892, a fost președinte al Partidului național român din Transilvania între 1903 și 1918, reprezentînd cele mai categorice tendințe antihabsburgice.

de acelea pe care nimic nu le poate rupe. Acest om, care, astfel, a fost amintit doar într-un colț din ziarul de la Paris al partidului d-lui Take Ionescu, *La Roumanie*, fără ca presa de la noi, presa, dușmană a sufletului românesc, de aici, din București, ori biata presă lipsită de informații din Iași să ia notă despre dispariția lui, trebuie înfățișat însă poporului nostru la cea dintâi știre, fie ea și atît de tîrzie, veche de aproape jumătate de an, a dispariției sale.

E Émile Picot.

Întîmplarea l-a pus în legătură cu țara noastră. Secretariatul princiar, apoi regal, care a introdus în intimitățile noastre politice atîția oameni fără credință, fără iubire față de noi, fără înțelegere față de inexorabila necesitate a scopurilor noastre naționale, a fost o dată încredințat și unui tînar francez inteligent și harnic, pe care-l puteau interesa, dacă nu și pasiona — căci Picot nu era nici un romantic, nici un sentimental, și anume *engouements*¹, totuși atît de nobile, erau străine de firea lui socotită — elementele vieții noastre în trecut, atît cele politice, cît și cele culturale chiar.

Émile Picot, fratele altui învățat, care s-a distins într-un domeniu vecin, Georges Picot, era o fire de erudit, dintre aceia cărora de la sine li se alipește — proștij o adaugă și altora, crezînd că astfel și-i fac inferiori printr-o condescendentă recunoaștere — calificația de „benedictini“. Avea vocația bibliografului care caută cu neobosită sîrguință ceea ce descopere cu o bucurie fără margini, care etichetează cu o admirabilă ordine și care, în sfîrșit, prezintă, la vremea sa, cînd crede că întreg cîmpul, pînă la ultimul spic rătăcit sau ascuns, a fost explorat, cu suprema satisfacție rezultatele unei munci de care puțini pot fi capabili. Astfel învățînd românește, răpede și bine, atîta cît să nu uite niciodată, și fără neconținutul contact viu, această limbă, sora limbii sale, cetînd în original

¹ *Engouement* — pasiune, admirație exagerată (*fr.*).

acele cronici care sunt o comoară de cuvinte și de întorsături stilistice, vrednice să fie cunoscute și înviate, el ajuns, pînă să aibă ideea unei activități științifice închinată românilor, la hotărîrea de a începe la Paris lecții privitoare la graiul nostru.

Picot, secretarul domnesc din București, a fost apoi consul la Timișoara, a cumpărat, acolo-n Banaț ori și peste Dunăre, cai pentru remonta armatei franceze.

O bucată de vreme, viața lui avu astfel atingere mai mult cu interese practice, de negoț. Și i s-a părut că pentru francezi, la cari marea tradiție nobilă a epocii lui Michelet, lui Edgar Quinet, lui Bataillard¹ — ca să nu mai vorbim de epoca lui Vaillant și a directorilor de școală din Iași, cari învățară pe un Mihail Kogălniceanu — se încheiase, ar avea un interes, în legătură cu activitatea practică ce ar putea să desfășoare în Orient, cunoștința limbii noastre.

Aceasta e originea învățămîntului de românește la Școala limbilor orientale. Rostul nostru, așa de apropiat de al neamurilor latine din Vestul cu origini romanice, pus alături de graiurile și de jargoanele Orientului semit și turanian, era în adevăr o ciudățenie pe care, deoarece altă catedră de românește nu mai era în Franța întregă și mai ales în acest Paris plin de atîta învățătură în domeniile cele mai neașteptate o puteam simți și ca o jignire, o mare jignire nemeritată pentru un popor care a căutat totdeauna să cunoască tot ce privește Franța ca pe niște lucruri ce ar face parte din propriul său patrimoniu, din propria sa avere, și a adaus totdeauna la această cunoștință, pe lîngă îndemnurile tradiției și cerințele modei, și o sinceră iubire. Dar, oricum, se învăța românește la Paris, și cutare elev al lui Picot, care, în loc de a se face consul ori de a căuta speculații în

¹ Paul Bataillard (1816—1894) — istoric și publicist francez, membru corespondent al Academiei Române. În 1858 a publicat lucrări despre țările românești.

Orient, era bibliotecar la Naționala¹, arată că lecțiile învățatului profesor pot deștepta și anumite curiozități distinse în sufletul ascultătorilor, oricît de real ar fi fost făcute.

Dar bibliograful de vocație nu se lăsă înăbușit de nici o altă preocupare sau îndatorire. Se pare că, explicînd școlarilor săi, ca un adevărat și simplu text de limba, leatopisețul bătrînului vornic Ureche, profesorul ajunse la ideea de a-l retipări la Paris, nu după manuscrite care nu-1 stăteau la îndemînă, dar, pentru a fi totuși o nota de raritate, în litere chirilice, oricît ar fi creat aceasta un zid de veche piatră slavonă între limba noastră și publicul francez. A pus în față traducerea franceză, dar, mai ales, a grămădit în note, nu simpla indicație a izvoarelor care lumineau și complectau pe cronicar, ci însuși textul lor. Își poate închipui cineva ce mană cerească pentru cercetătorii istorici de la noi, cari n-aveau totdeauna o bună bibliotecă la îndemînă, ori cari găseau mai comod să afle „totul“ în cuprinsul unei singure cărți !

Ar fi putut face pentru noi, cu cît știa și cu cît era în stare să mai afle, mult mai mult, dacă am fi făcut parte din și alt cerc decît al curiozității sale bibliografice. Dar autorul studiilor asupra relațiilor dintre Franța și Italia în secolul al XVI-lea, alcătuitorul catalogului științific al bibliotecii Rothschild, n-avea destulă vreme pentru aceasta, și astfel a trebuit să ne mulțămim cu note asupra istoriei literaturii românești (Nicolae Mileșcu) ori asupra tiparului nostru, de la vechile cărți slavone de după 1500 la lucrările rusului Strilbički. În vremi și mai nouă îmi oferise — din nenorocire prea tîrziu — la 1902 o contribuție la *Prinosul Sturdza*.

Nu știu cît vom fi arătat la moartea lui Émile Picot o recunoștință care e în cele mai frumoase tradiții ale poporului nostru. Sunt sigur că nu s-a luat încă nici o măsură pentru ca să putem avea partea românească din

¹ Biblioteca națională din Paris

frumoasa lui bibliotecă și notele lui, care trebuie să fie numeroase și importante¹, asupra vieții noastre naționale. N-am voit însă ca o comemorare pe deplin cuvenită să lipscască în presa României. Și la dînsa să-mi fie iertat să adaug o dorință : aceea ca după faza erudiției bibliografice ori a erudiției filologice, care i-a urmat, să revie, în atenția față de noi a marelui popor francez, care a fost aliatul nostru și un așa de puternic sprijin în războiul unității naționale, acea fază de înțelegătoare și sensibilă prețuire a sufletului nostru întreg, demn de a fi cunoscut, credem, în totalitatea lui originală².

1919

(III)

I. C. FRIMU

Se anunță moartea șefului socialist I. C. Frimu. Om statornic în vederile sale, camarad credincios al celor cari au luptat alături de dînsul, om de treabă, iar, nu mai puțin, evoluționist convins, care aducea o notă de calm în vălmășagul revendicațiilor sociale, el merita stima adversarilor³.

1919

(IV)

¹ Se află acum la Biblioteca națională din Paris și au servit d-lui Georgescu-Tistu pentru un studiu în *Mélanges* ale Școlii române în Franța (1926) (n.a.).

² *Auguste Émile Picot* (1844—1918), membru onorar al Academiei Române, a avut și activitate de folclorist, publicînd poezii populare culese de la românii din Serbia.

³ Restul, cenzurat la acea dată (n.a.).

O COMEMORARE A LUI EMINESCU

De Alecsandri, al cărui centenariu de la naștere se serbează acum, așa cum știm noi serba aici, cu două-trei articole șchioape de gazete proaste, nu s-a putut despărți nici cu acest prilej gloria rivală a aceluși Eminescu, în care nu știu ce pot recunoaște reprezentanții generațiilor mai bătrâne, dar pe care cei cari n-au cincizeci de ani îl consideră și ca pe spiritul care a exercitat cea mai adâncă influență asupra sufletelor lor. Nu se va putea spune îndeajuns cât de mult au fost pătrunse două, trei generații în șir, și nu numai de sentimentalitatea specială a poetului — ceea ce înseamnă foarte mult lucru, căci, dacă unii oameni simt cu ideile lor, cei mai mulți judecă obișnuit cu sentimentele pe care le au — dar și de credințele pe care, și atunci când era pus a vorbi în numele unui singur partid, le exprima cu aceeași convingere și cu aceeași lărgime omul care a fost și un mare cugetător.

Față de dînsul avem însă grele datorii, care n-au fost îndeplinite. S-ar putea crede, de cineva venit de aiurea, că nici pînă astăzi, oricît de mult ar cuprinde ediția de la Iași, manuscriptele de la Academie ale lui Eminescu n-au fost prelucrate așa cum se face în toată lumea pentru edițiile definitive ale clasicilor? S-ar putea crede, de același, că nici o ediție portativă, elegantă, frumos ilustrată a lui Eminescu n-a fost încercată de editorii cari au atîta cerneală și hîrtie pentru copleșitoarea mediocritate curentă, în cărți și în reviste?

Astfel comemorarea lui Eminescu e și un prilej pentru cele mai grele muștrări de cuget.

Și ele sunt și mai grele prin amintirea, pe care cei treizeci de ani trecuți de la moartea lui o recheamă în mințile noastre, a condițiilor de viață mizerabile în care

această genială personalitate a fost lăsată să decadă pînă la izbavirea prin loviturile nebunului asasin.

1919

(III)

GENERALUL GRIGORESCU

Nu, asupra morții, alît de premature, a generalului Grigorescu ¹ nu se poate trece așa de ușor, cu o notiță de citeva rînduri pierdută în nimicniciile care, strînse la un loc, și cu praful de stradă al așa-ziselor „informații“, dau împreună un ziar popular sau de partid în România. Simpatice sau antipatice după punctul de vedere al unuia și altuia, generalul care se coboară în mormînt după ce așa de frumos l-a luminat o așa de curată glorie, a însemnat pentru poporul nostru mult încercat, în suprema lui criză, raziul pe care nimic nu l-a putut zgudui.

În rezistența fără care, cu neutralitatea cutărilor inventatori s.g.d.g. sau în lipsa ei, am fi rămas un neam dezonorat, fiecare și-a adus partea : unul siguranța metodică a comandantului pregătirilor minuțioase, altul lărgimea planurilor fericite, cutare altul avîntul disprețuitor de moarte. Dar el, generalul Grigorescu, a contribuit esențial la izbînda de la Mărășești prin acea însușire, fericită între cele fericite, care e siguranța de sine, încrederea absolută în neapăratul succes, farmecul ce aceste calități de voință-l exercită asupra tuturor celor ce stau sub ordinele unui asemenea om, sugestați de cuvîntul, de gestul, dar mai ales de neclintita lui atitudine.

¹ Eremia Grigorescu (1864—1919) a fost general de divizie, apoi de armată.

Dupa Ieremia Grigorescu n-au mers numai, supunându-se efluviilor cuceritoare ale voinții lui fără margini de încredute, ofițerii și soldații armatei căreia-i aparținca, ci și comandanți ruși cari credeau că e o cinste pentru ei să-l secondeze. Și aceluiași prestigiu al hotărîrii neclintite trebuie sa i se atribuie considerarea respectuoasă de care l-au încunjurat aliații. de la Franța, cu ai cării ostași a colaborat frățeste, pîna la depărtata Japonie, care i-a trimis o sabie de onoare.

Prea curînd face drumul cel mare generalul de la Oituz și de la Mărășești. Țara avea nevoie de dînsul pentru lucruri în care nimeni nu-l va putea înlocui.

Iar a-l ignora în dispariția lui neașteptată pentru că, amestecat o clipă în politica, nu s-a afiliat nici uneia din asociațiile care tind a monopoliza totul, este o ignominie.

La marginea mormîntului proaspăt am ținut ca aceasta să fie spus

1919
(III)

BĂTRÎNUL MEU ELEV

La Agapia, în Munții Neamțului, s-a stins profesorul ieșean Vasile Botez. Numai celor din orașul lui, colegilor, cîtorva elevi li e cunoscut numele acestui dascăl de istorie, cum, în ce privește studiile, cunoștințele, talentul, sunt așa de mulți, ca dînsul și mai mult decît dînsul. Căci Botez nu s-a deosebit nici prin studii, nici prin elocvență, nici prin publicații. Dar iată ce-l păstrează și-l va păstra totdeauna în amintirea mea pe bietul bătrîn.

La Iași, deși n-am fost niciodată profesor acolo, am ținut, ca deputat. apoi după ce nu mai eram deputat și,

acum în urmă, doi ani de zile întregi, ca pribeg al luptei naționale, multe lecții din deosebite domenii ale istoriei. Cînd în aula neîncalzită, de înghețăm cu toții, a Universității, cînd în amfiteatrul de la Anatomie, în miros de cadavre și cu muștile infecțioase bîzîind uncori lîngă noi, cînd într-o camaruța de la Liceul național, la lumina luminării aduse de-acasa de una din ascultătoare,

Afara de anume momente, rari și trecătoare, eram puțini, foarte puțini la aceste lecții. Uneori zece, douăzeci de persoane. Dar printre ele mare lucru să fi fost dacă, dintre atîția profesori de istorie, lipsa Vasile Botz. Asculta. În capul rotund, pleșuv, cu ochii mici, grămădit în umeri, se petrecea o neobișnuită operație de continuu control al cunoștințelor sale. Uneori șoptea, alteori auzeam raspunsul dat cu anticipație întrebărilor mele dialectice. Aceste lucruri Botz le știa. Și ce bucuros, ce mîndru era că le știe ! Unde era. Însa. explicația nouă, ideea originală ori măcar faptul necunoscut, repede lua creionul și, în carnetul lui, însemna. Nu era să ție curs despre aceasta materie, pensionarul. Dar ce are a face ? Însemna. Pentru el, pentru a nu fi în urmă, pentru ca să poată, la cea dintîi ocazie, să dea din cap că și aceasta o știe.

De ar avea învațămîntul cel nou mulți profesori ca acei bătrîn elev !

1919

(III)

RUSKIN

Anglia a comemorat pe unul dintre cei mai mari scriitori ai săi în veacul trecut, pe unul care era în același timp un adânc și personal cunoscător de artă — cum dovedesc și schițele lui expuse cu această ocazie, și în forma sa originală care nu îngăduie metodă și dogmatism — și un cugetător dintre aceia cari au revoluționat datina despre frumusețe. John Ruskin a fost în afară de aceasta un înțelegător al misterului, un spirit eminentemente religios, al cărui entuziasm descoperirea adesea pe căile lui proprii ceea ce-i este interzis cugetării reci procedînd după metodele pe care ni le-au transmis vechii greci, moștenitori ai abstracției asiaticе, și pe care ne-am deprins, de reci ce sunt, a le crede veșnice.

Venerat în Anglia sa, Ruskin a găsit mai puțină pricepere în acea Italie care i-a fost așa de dragă, care l-a reținut la sine atîta timp din viața lui, care prin splendorile sale i-a dat mijlocul de a înțelege în felul lui marile probleme. Nu știu să se fi făcut ceva în Veneția pentru acela care în *Pietrele Veneției* a dat una din cărțile cele mai bizar frumoase care s-au scris cu privire la comorile orașului fără părche. Francezii, cari l-au privit, cu „estetismul“ lui, ca o curiozitate a vremii, s-au asociat și mai puțin la omagiul adus memoriei marelui suflet.

Și e ciudat cum potrivește hazardul pomenirea oamenilor cari și-au tras dunga de lumină pe cenușiul banalității curente !

Omul adorațiilor către divinitatea frumuseții răsare astăzi, cînd Veneția se desface abia din sacii de nisip ai apărării contra culturii austro-germane. Și evanghelia lui de pace senină, în numele revelațiilor mistice prin linii și colori, se înăbușă în vălmășagul urgiei materialiste care, sub toate numele, a năvălit lumea și amenință să

facă, în generația viitoare, neînțelese de nimeni solii ca a lui.

Noi, cei de ieri, însă, avem datoria să nu-l uităm.¹

1919
(III)

A. D. XENOPOL

Cuvîntarea rostită la înmormîntarea lui, în numele
Academiei Române

Academia Români pierde în A. D. Xenopol nu un colaborator de fiecare moment, fiindcă de multă vreme — ani întregi de zile, nespus de dureroși — el era oprit de a participa la lucrările ei, dar, desigur, pe acela dintre membrii ei, a cărui largă popularitate științifică în lumea întreagă n-a putut fi întrecută de a nimănua. Suntem datori a spune înaintea celui care a reprezentat atîția ani ceea ce avea știința românească mai activ, mai plin de inițiativă și mai amabil în stil, întii, fără îndoială, ce-i datorește istoria românilor.

Odată, cu oricît entuziasm la unii, cu oricîtă naivă poezie la alții, cu oricît de fericită divinație la cîte unul, superior înzestrat, istoria trecutului nostru se desfăcea ca o expunere interesantă sau ca o luminoasă proiecțiune de figuri și scene.

¹ Critic de artă și sociolog, *John Ruskin* (1819—1900) a fost teoretician al curentului prerafaelit în arta engleză. Scrierile lui, opere ale unui vibrant artist al cuvîntului, sînt străbătute de un suflu de generozitate umanitaristă, dar de pe poziții idealiste și mistice. Alte cărți : *Pictori moderni*, *Cele șapte lămpi ale arhitecturii*.

Crescut în cele mai bune tradiții ale școlii economice de la jumătatea veacului al XIX-lea și, mai presus de toate, minte filozofică, deprins cu abstracțiile și cu o nesfârșită iubire față de subtilele legături dintre dîsele, A. D. Xenopol a făcut, prin cunoștințele și aplecările sale de spirit, din istoria românilor pentru întia oară un sistem. Am urmărit apoi aceeași minte pe care anii n-au putut-o obosi, căutînd, îndrăzneță; ultimele și supremele adevăruri privitoare la doctrina științifică a disciplinei sale. Cartea care a rezultat din acest studiu a reprezentat fără îndoială una din cele mai mari eforturi ale spiritului românesc aplicat la știință.

Nu vom uita niciodată — și vom înfățișa aceasta ca un sublim exemplu pentru tineretul care trebuie deprins cu munca spornică și idealismul activ — acel moment eroic, epic, aș zice, din viața colegului nostru cînd el, smulgîndu-se de la speculațiile sale înalte, s-a întors spre istoria neamului său, nu numai cu acea iubire adîncă ce se ascundea sub glumele lui ușoare și sub critica lui surîzătoare, dar cu hotărîrea de a-și asimila imediat rezultatul muncii de cîteva decenii a unei generații întregi. Am avut volumele revăzute ale mării sale lucrări : ele reprezintă o inițiere fulgerătoare, care inspiră respectul. Trăsnit, el însuși a căzut. Niciodată căderea unui învățat n-a fost mai nobilă decît aceasta.

Dar la acest mormînt părerile noastre de rău se unesc nu numai cu ale unei națiuni întregi, ci și cu ale unor cercuri foarte largi din lumea culturală străină.

Acolo el, membru asociat al Institutului Franciei, a fost nu numai învățatul român care făcea cinste patriei sale, dar și un sol, statornic și totdeauna bine primit, al drepturilor noastre naționale. Ani de zile, el le-a apărat cu tot talentul său și cu acea vitalitate vie care era una din cele mai plăcute însușiri ale mării sale intelectualități.

Cînd a început lupta noastră pentru drept, luptă pe care o inițiasem prin propaganda care-i măcinase ultimele

puteri, succesele ei erau ultima mângiere a bolnavului zdrobit trupește, și soarta nu i-a refuzat bucuria, reparatoare a tuturor suferinților, de a vedea miracolul acelei Dacii traiane a căii istorie o scrisese.

Am fost martur adeseori al sfârșitului acestei vicți. Duiioase amintiri despre profesorul care avea în cel mai înalt grad interes pentru orice licărire înaintea ucenicilor săi se amestecau în sentimentul de durere pentru neșpusa lui suferință. El părea indiferent față de dînsa.

Un zîmbet se rătacea din cînd în cînd pe buzele care nu mai puteau vorbi. În acel zîmbet era ironia ultimă a vicții, dar îndoiala față de idcea eternă nu era.

Pe această idee o vede poate acuma întreaga. Servind-o în penumbra existenței mărgenite pe care el a părăsit-o, noi îl vom simți lîngă noi, ca o veșnică întărire pe drumurile științei, care nu duc la adevărul absolut numai fiindcă la fiecare pas găsim dintr-însul atîta cît ni trebuie aici ¹

1920

(III)

CENTENARUL NAȘTERII LUI CUZA VODĂ

Astăzi, vineri, se împlinesc o sută de ani de la nașterea lui Cuza voda. Un domn care nu s-a născut din neam

¹ *Alexandru Xenopol* (1847—1920) a reprezentat cu strălucire școala istorica românească peste hotare, participînd la congrese internaționale, predînd lecții la Sorbona, tiparînd lucrări în reviste de specialitate și edituri straine. Lucrarea sa capitală, la care se referă N. Iorga, este *Istoria românilor în Dacia traiana*, apărută într-o formă prescurtata și în ediție franceza (Paris 1896). În economia politică a reprezentat concepția protecționistă, pozitivă și utilă într-o epoca în care se puneau problema încurajării industriei naționale.

mare, care n-a avut o cultura superioară, care n-a protejat artele, care n-a înălțat clădiri menite să rămîie, care n-a strîns în jurul său pe fruntașii prin talente ai neamului, care s-a arătat indiferent față de opinia scrisă. Un român care n-a iubit solemnitățile și care nu s-a gîndit că ar putea să poarte, dacă nu coroana vechilor domni independenți, măcar cuca¹ lui Alexandru Ghica și a lui Bibescu, a lui Mihai Sturdza. Un stăpînitor care nu s-a deosebit prin fapte de milostenie, prin mari așezăminte pentru ajutorarea semenului său. Un monarh care nu și-a însemnat numele între ale voievozilor celor cucernici — căci a bruscat pe mitropolit și a „stricat legea“ canoanelor — ori ale celor virtuoși, căci a fost aplecat patimilor pămîntului și a crescut în palatul său copii cari nu erau ai doamnei. Și, în sfîrșit, un domn care n-a purtat nici un război, n-a cîștigat nici o biruință, n-a adaos o palmă de pămînt țării așa cum o apucase.

Dar Alexandru Ioan I a intrupat lupta de veacuri a săracului țăran român, veșnic obișduit și jignit, peste marginile suferinții omenеști, contra acelor exploatatori, din toate neamurile și cu nici un suflet, pe care el i-a fixat cu numele de „ciocoi“ — ceea ce înseamnă (s-o știți bine), nu o clasă socială, ci o categorie politică și economică, o varietate morală degenerată a omenirii. I-a sfidat, în ciuda tuturor legăturilor pe care le avea cu dînsii, s-a bătut vitejește cu ei și, a doua zi după împrăștierea care a fost, de fapt, sămînța cea mai bună pentru viitor, a căzut prin răzbunarea lor. Erou și mucenic al aceleiași cauze, de aceea a rămas pentru poporul nostru nu idolul de o clipă, ci neuitatul părinte și binefăcător.

Veșnică fie amintirea lui !

1920

(III)

¹ *Cuca* — căciulă domnească, purtată la ceremonii.

A. D. XENOPOL,

rolul său din viața politică

Intellectualitatea românească pierde prin dispariția lui A. D. Xenopol, mucenic liniștit, resemnat, de o blîndă filozofie, al unei cumplite boli de cinci ani încheiați, pe unul dintre cei mai glorioși reprezentanți ai ei. Știința istorică va ști să arăte cît de mare a fost rolul aceluia care, venit într-un moment cînd studiile de trecut se opreau la cercetarea migăloasă a unor amănunțe înfățișate fără interpretare și cînd cugetarea asupra lor pornea fără metodă pe verzile plaiuri înflorite ale genialității romantice, a știut să introducă în orînduirea și tîlmăcirea acelor lucruri de trecut, care condiționează așa de mult prezentul, metoda științifică obișnuită în alte domenii, mai puțin deschise ipotezei. Literatura ea însăși va trebui să însemne, recunoscătoare, meritele omului care, iarăși, străin și de grobienia stilului specialist și de capriciile poetice de la începutul veacului trecut, a știut totdeauna să dea o formă interesantă, dar ușoară de înțeles pentru oricine, considerațiilor asupra istoriei românilor. Și acela care va urmări dezvoltarea educației noastre ca popor va trebui să desfacă o largă parte pentru omul care a înțeles — în deosebire de atîția alții — că energia noastră etnică ea însăși crește în măsura cunoștințelor serioase și întinse despre toată această experiență, verificată îndelung, a vieții neamurilor care se cheamă istoria.

Dar și în viața politică A. D. Xenopol, deși atît de scurtă vreme numai deputat, sub un regim liberal, ni se pare a fi lăsat urme care, cu tot covîrșitorul rost pe care istoricul și filozoful istoriei l-a avut în domeniile ce i-au fost mai iubite, merită să fie relevate cu tot respectul și recunoștința ce se cuvin, mai ales în ceasul cînd șanțul negru, plin de infinit, se sapă între el care a fost și noi cari mai rămînem o vreme.

Xenopol a fost un economist remarcabil, pe o vreme cînd noua economie politică se socotea un indispensabil element de educație pentru oricine se amesteca în viața publică și pentru oricine atingea probleme de viață socială, căci atunci tocmai ceea ce s-a numit apoi, de partidul socialist, „concepția materialistă a istoriei“ punea stăpînire pe spirite. Cunoștințele lui în acest domeniu erau foarte adîncite și ar fi putut face mîndria unui om de specialitate. Încă de prin 1870 el a dorit o politică reală, practică, sprijinindu-se pe aceste adevăruri ale economiei de stat, care erau pentru dînsul de un caracter strict național. A scris o carte populară — care, din nenorocire, de mult timp nu mai este în circulație, și care — lucru vrednic de a fi remarcat — exprima, cu energie, păreri opuse acelorale ale mediului junimist în care-l aduseseră împrejurările. În acest sens se poate zice că el este, împreună cu P. S. Aurelian, dar cu o înălțime de concepție la care acesta nici n-a rîvnit vreodată, creatorul școlii naționale în ce privește cercetarea bogățiilor țării.

Dacă ar fi întilnit tovarăși de păreri, el ar fi putut porni o acțiune binefăcătoare, de înnoire a vieții politice. Am fi avut încă de atunci o școală națională în lupta partidelor. Venise prea devreme însă și, în lipsa de înțelegere și de sprijin, el a ajuns — desigur și de pe urma ideilor sale economice — în partidul liberal.

O dată acest pas făcut, cugetătorul independent a fost, ca acțiune, desființat.

Acei cari, azi, reprezintă, într-un mediu mai favorabil, aceeași concepție, nu pot uita însă pe marele înaintaș.

1920

(III)

T. V. STEFANELLI

O boală aprigă a luat în câteva săptămîni pe septuagenarul membru al Academiei Române, T. V. Stefanelli.

Vechi coleg al lui Eminescu, căruia-i păstra o duioasă memorie, Stefanelli fusese un eminent magistrat, care, în ceasurile-i libere, se ocupa cu interes și de istoria colțului de pămînt românesc unde se născuse. Astfel a strîns, ani de zile, asupra republicei de țărani a Cîmpulungului atîtea documente, care, tipărite dăunăzi, luminează puternic această viață sătească de un caracter așa de original. S-a ocupat și de stîlpul de la Vama, pomenindu-ni de ultimele biruinți românești în epoca fanarioților, și a lămurit mai bine începuturile neamului Calmășul, care a dat patru Callimachi ca domni Moldovei.

În zilele de încercare ale războiului, bătrînul refugiat la Folticeni, de unde e soția sa, a fost unul dintre aceia cari au pătimit mai greu în viața lor materială. Bucuros că lucrurile s-au isprăvit cum le vedem, el reîncepuse studiile sale iubite. La câteva săptămîni înainte de moarte, chinuit de dureri cari-i răpeau somnul, el vorbea la Academie despre cadastru și cărți funduare în Bucovina.

De o corectitudine exemplară în toate manifestările sale, el poate fi dat ca un exemplu tineretului.¹

1920

(III)

¹ Teodor V. Stefanelli (1847—1920) a fost coleg al lui Eminescu în primii ani de școală ai acestuia la Cernăuți, apoi la Viena. L-a evocat pe marele poet în volumul *Amintiri despre Eminescu* (1914). Lucrarea la care se referă Iorga : *Stîlpul lui Mihail Racoviță* (1914).

UN BOIER DIN ALTĂ VREME : DIMITRIE STURDZA ȘCHEIANU

Bătrînul Dimitrie Sturdza Șcheianu s-a stins în casa ultimului său adăpost la București. Acest nume, identic, afară de adausul care arată moșia lui de odinioară, cu al unui cunoscut om de stat, vărul său, nu spune nimic celor cari n-au pătruns în lunga existență, de o nobilă rivnă pentru cultură, a celui care, de mult dispărut din viața socială, își află astăzi încetarea suferinților.

Aceia pe cari împrejurările i-au pus în atingere cu acest mare om de treabă, care a fost și unul din cei mai de samă — deși din cei mai modești — cărturari ai țării, știu însă că el a reprezentat într-o formă deosebit de simpatică pe boierul român, mai precis, pe boierul moldovean de veche viță, așa cum el era în altă vreme decît a noastră. Fiul unuia din stîlpii țării în vremea sa, purtător al unui nume ilustru, posesorul unei mari averi și, pe lîngă toate aceste daruri ale norocului, și împodobit cu o bogată cultură, foarte variată, el și-a pus ca scop de căpetenie a vieții — într-o țară unde și atunci puțința unei strălucite cariere, chiar și fără un deosebit talent și mai ales fără prea multă muncă, scormonea pe atîția de la ocupațiile folositoare nației — să adune într-o imensă bibliotecă tot ce putea servi ca să lumineze trecutul nostru. Cu nesfîrșită răbdare, cu o cunoștință adîncă a istoriei, cu un simț fin în alegere, el n-a pregetat să-și sacrifice pentru această unică țintă întîi veniturile sale, apoi și capitalul, pînă ce, și în urma altor împrejurări, nenorocite, din ceea ce avuse odinioară i-a rămas atîta cu cît să-și asigure la bătrîneță, adăugindu-se măcar, un timp, și cuvenitul ajutor de aiurea, traiul cel mai modest. Am văzut cîndva frumoasa și largă lui casă, din satul, odinioară un oraș, legat și de lupte în epoca glorioasă a vechii noastre domnii.

Alții locuiau acolo unde el se găsisese așa de fericit între scumpii sai tovarăși, cu nerăbdătoare dragoste cîști-gați din largul lumii civilizate. O gospodărie modernă, care nu amintea prin nimic suprema distincție culturală ce fusese acolo. Unde se înșiraseră pe polițele bibliotecilor scumpe volumele venerabile în care se ascundea cîte ceva din isprava veacurilor românești, zburătăcea un stol de canari, căci odaia plină de soare se prefăcuse într-o imensă cușcă pentru zglobiii favoriți ai casei celei nouă. Cărțile — plecaseră la Academia Română.

Condițiile în care ele au putut întregi colecțiile insti-tuției fac cea mai mare onoare acestui boier de viță curată. Se poate spune că fără cuprinsul prețios al „Bi-bliotecii șcheiene“ lucrul tuturor istoricilor cari s-au străduit de cîteva decenii ca să dea istoriei naționale o mai mare siguranță și amploare ar fi fost esențial im-piedecat. O recunoștință nesfîrșită se datorește lui care, fără nici o pretenție, a făcut acest lucru în adevăr mare. Din cînd în cînd, ca omul care și-a legat sufletul de ce n-a putut păstra lîngă sine, el revenea între ceea ce fusese pentru el, odinioară, podoaba locuinții sale și o-biectul celei mai devotate iubiri. Ochii oboșiți se opreau îndelung asupra spinărilor de piele aurită pe care le cuprinsese de atîtea ori în minile lui. Îi venise gîndul, pentru a-și face un rost statornic pe lîngă ele, să li alcătuiască un catalog, să lucreze la o bibliografie is-torică. În mișcări încete el mînuia la ceasurile de dimi-neață fișele cu titluri așa de cunoscute lui, care înfățișau marea aventură a vieții sale.

Știa adînc tot ce privea trecutul nostru, și, cînd cineva mai îndrăzneț decît dînsul a avut să scrie despre chestia agrară la români, el a deschis cu cea mai largă bună-voință saltarele sale, dînd fără nici un sentiment de

egoism științific tot ce adunase asupra evoluției proprietății de pământ în Moldova.

Apoi într-o zi n-a mai venit la Academie. Boala îl oprea de a-și face obișnuita vizită. Se despărțise de sine însuși, despărțindu-se definitiv de tezaurul său.

Dar, multă vreme după ce-l va acoperi țărîna, în umbra care se lasă asupra cămărilor științei, ni se va parea că vedem încă pe bătrînul alb strecurîndu-se printre dulapurile încărcate de ce i-a fost mai drag decît dorul plăcerilor care nu-i mai erau îngăduite.

1920

(III)

GHEORGHE PITIȘ

Cu totul neobservată a trecut, în mijlocul gravelor evenimente și într-un mediu din ce în ce mai înstrăinat de bucuriile sufletului, moartea. la o vîrsta cînd putea să mai aducă servicii în școala românească, a brașoveanului Gheorghe Pitiș — Ghiță, cum îi ziceau cei din orașul lui natal

L-am cunoscut la *Revista nouă* a lui Hasdeu, în odăița lui din strada Regală, unde în jurul magului îmbătrînit care, zdrobit de moartea fiicei sale, ni anunța solemn, în fiecare sîdînță de vineri seara, data precisă a morții sale, prevestită prin spirite, se aduna, nu o școală literară, fiindcă Hasdeu nu cunoștea decît prieteni personali și admiratori, ci un număr de persoane care alături de literatură aveau o pregătire culturală ce-i apropia de învățatul conducător al cercului. Era cu puțință deci să stea alături Delavrancea care venea destul de adesea — Vlahuță figura

numai pe copertă între redactori — Ionescu-Gion¹ cu poza lui vană, Șăineanu², exprimînd cu dinții strînși idei cumiști asupra chestiilor întimplător aduse în discuție, și Speranță anecdotistul, care-și făcea un loc tot mai mare în încrederea marelui său prieten și, apoi, cu poetul Stavri³, cu Vasile Cosmovici, și el poet în vremurile prielnice, cu alții, tineretul începător.

Pitiș era singurul care aducea, în această intimitate literară a omului care a făcut așa de mult pentru știința și aprecierea sufletului popular, cunoașterea adevărată, personală a acestui suflet și puțința de a-l reda în scrisul său. Oacheș și slab, cu dinții albi și ochii jucăuși, părea că stă gata să înceapă povestea. Și o spunea bine; păcat numai că a spus-o prea puțin, căci fără îndoială avea toate însușirile pentru a fi adunătorul basmelor aidelene, mult mai puțin cunoscute decît ale noastre, cari am avut, pînă dăunăzi, cînd ne-am cufundat iarăși într-o stearpă literatură artificială, de imitație pretențioasă și zadarnică, un șir întreg de harnici povestași.

Se pare că interesul lui Pitiș mergea însă mai departe decît basmul. Studiul lui, vrednic de toată lauda, despre obiceiurile „junilor“ de la Brașov poate servi drept model pentru alții, dar el arată și ce înțelegea sa scoată el însuși din cercetarca serioasă a datinelor poporului român. Pentru orice ocupație literară continuă mediul nostru este desigur cu totul neprielnic. Puțini rezistă. La Pitiș izvorul interior nu era destul de bogat pentru aceasta.

Profesorul de grecește la Sfîntul Sava a trecut astfel între cei cari au renunțat. Viața lui a aparținut treizeci de ani numai școlarilor și familiei. Constatînd, o dată cu părerile de rău pentru omul blînd și prietenos, această

¹ G. Ionescu-Gion (1857—1904) — publicist, autor al *Istoriei Bucureștilor* (1899).

² Lazăr Șăineanu (1859—1934) — filolog (*Dicționarul universal al limbii române*) și folclorist.

³ Artur Stavri (1869—1929) — poet de inspirație preponderent rurală.

pierdere mai veche decît încetarea lui din viață, ne întrebăm dacă nu cumva povești nepublicate se găsesc între scrisele rămase pe urma lui Pitiș. Ele ar trebui păstrate pentru publicarea în vremuri mai bune decît ale sălbătăciei și speculei actuale¹.

1920
(III)

CEI CARI SE DUC : CONSTANTIN LUCACIU

S-a stins în Ardeal preotul C. Lucaciu, fratele părintelui Vasile Lucaciu, a cărui zgomotoasă faimă îi umbrise toată viața. Și totuși acest mărunțel și slăbuț preot avea calități refuzate de soartă marelui retor de pe vremuri al cauzei naționale și osînditului, cu un așa de răsunător proces, al *Memorandului*.

Nu-i lipseau cunoștințele, și, în felul cum le prezenta — astfel în cutare carte pe care a tipărit-o prin anii neutralității² — avea curajul de a judeca independent, lovind curagios neajunsurile, fără a se întreba dacă printr-aceasta supără pe aceia de care putea să atirne situația sa. Am vorbit pe vremuri despre această lucrare de critică

¹ G. I. Pitiș (cca. 1864—1920) a fost un cercetător competent al folclorului transilvănean, dar nu s-a îngrijit de adunarea studiilor sale în volume. Le-a părăsit în paginile periodicelor, mai ales în *Revista nouă*, în care le-a tipărit între 1888 și 1893. S-a ocupat cu ceremonialele de muncă agrară, jocurile de copii, obiceiurile la naștere, nuntă și înmormîntare.

„Junii” din Brașov și din alte centre, cărora le-a dedicat un substanțial studiu, erau asociații de tineri ocazionate de petrecerile populare în timpul sărbătorilor de primăvară (în alte părți, de iarnă).

² *Biserica, școala și armata* (1915).

socială, în care se atingeau uneori foarte dur, și cu o puțință de informație răpede, care era în adevăr remarcabilă, viciile organizației noastre de astăzi. Vedeți pentru îndreptarea rețelor numai marele mijloc al culturii, biserică și laice, al unei solide culturi naționale, în care singură, cu adevărat, ni este mîntuirea, iar nu în exagerațiile de o clipă ale retoricii ieftine și în carnavalesca exhibiție de idoli găunoși și de fetiși surzi și muți.

Pentru acest crez al lui îmi place să-l amintesc astăzi, cînd la orice se „îndește lumea interesată în ciștiguri providențiale și în sortii marelui mezat de conștiințe, decît la condiția sufletească neapărată pentru menținerea și dezvoltarea noastră.

Învățați profesori cari vă schimbați la față după un dar mărmimos, talente care vă prostituiți unde vă prinde ispita, pe piatra murdară a drumului public, autorități recunoscute care cu atîta indiferență pentru faima ce-o veți lăsa vă angajați în întreprinderi rentabile, tineri cu șapte piei la obraz, cari călcați în picioare cele mai sfinte îndatoriri ca să vă căpătuiți cu o carieră neciștigată prin muncă, să știți că dreptatea în ce privește puțința unui viitor pentru acest neam nu stă decît în ce spunea acest biet popă pribeag, în exilul neutralității noastre, la 1915.

1920

(III)

MIRCEA CHRISTIAN

Din Roma vine trista știre a morții prietenului nostru Mircea Christian, atașat comercial pe lângă legația română de acolo

Om tinar, frumos și bun, avînd cele mai nobile calități, el facuse studii frumoase și publicase în foaia noastră¹ la Iași articole prin care se semnalase atenției.

Inteligent și plin de învațătură, el era în Italia sufletul mișcării de răspîndire a cunoștințelor despre România, împreună cu atît de meritosul profesor Silvestri și cu talentata soție a acestuia.

Revista sa, *Romania*, care apare de doi ani, ni aducea cele mai mari servicii.

Abia se întorsese dintr-o călătorie la Bîcurești, unde o criză de rinichi îl zguduise ; ostencile drumului, facut imediat, fără cruțare pentru sine, l-au rapus.

În orice prilej, era unul la care te puteai adresa pentru o faptă bună, pentru o acțiune folositoare. Va fi cu neputință a-l înlocui.

Nu găsim cuvinte pentru a mîngîia pe nenorocita lui soție

19 iunie 1921

(IV)

UN POET REPRESENTATIV : IVAN VAZOV

Bulgarii au înmormîntat cu cele mai mari onoruri pe poetul reprezentativ al nației lor, pe Ivan Vazov, a căru lungă, foarte lungă viață i-a îngăduit sa fie martor al întregii lupte pentru libertate, din zilele grele pe care le-a pomenit în romanul său *Sub jug* pînă la căpătarea independenței și la acea mare situație în lume pe care au zguduit-o actele de nebunie imperialistă din ultimele timpuri, cu aprobarea lui însuși.

¹ *Neamul românesc* (n.a.).

Regele a mers după sicriul gloriosului bătrîn : fără deosebire de păreri politice toți au plîns pe acela în care trăia conștiința națiunii lui, înălțată în formele imperioase ale literaturii. Clopotele au sunat pentru dînsul în fiecare biserică de sat. Pe alocurea, spune darea de seamă, mulțimea de la sine a format cortegii care au străbătut localitatea cîntînd marșuri funebre.

Această atitudine e desigur o dovadă de simțire din partea poporului bulgăresc. Dar ea se datorește și felului în care Vazov și-a înțeles misiunea. De la început pînă la sfîrșit el s-a identificat cu ai săi. Orice suferință, orice bucurie, orice speranță a lor a găsit într-însul glasul care a mărturisit-o.

Generații întregi s-au strecurat aducînd în materie de literatură estetică altă formulă, care a venit și s-a dus în forma simplă a interpretului sentimentului societății care l-a produs, el a continuat a spune, în proză și în versuri, povestea, dinafară și dinlăuntru, a neamului său.

Teoreticienii artei pot spune ce voiesc : nu poate fi pe lume o activitate mai frumoasă și mai binecuvîntată decît aceasta și, față de orice tîlmăciri filozofice ale operei sale, un scriitor de inimă va prîni mai curînd soarta lui Ivan Vazov.

1921

(III)

UN BINEFĂCĂTOR CULTURAL : IOAN BIBICESCU

D. I. Bibicescu a dăruit o bibliotecă de optzeci de mii de volume liceului din Severin. E opera de răbdare, de inteligență și de sacrificiu a unei vieți întregi. Neobosit, iubitorul de scrieri bune și de publicații rare și-a sporit,

zeci de ani, comoara, și astăzi, cînd l-au razbit bătrînețele, închină acest neprețuit prinos orașului care l-a vazut făcînd cei dintîi pași în lume.

Cetitorul pasionat, ziaristul cu avînt, culegătorul cîntecelor poporului a voit ca în acest oraș, multă vreme strajă fața de Banatul rob, să se aprindă o lumină care să se vadă departe și să arate drumul cel bun poporului său înca ațit de adînc cufundat în noapte.

Severinenii, cari au primit acest tezaur, n-au însă numai datoria de a-l instala, de a-l cataloga și de a-l închide în rafturile frumos lustruite. Ei au datoria de a-l întrebuița întii. Este acolo un liceu și este atîta lume care a făcut studii mai înalte. Profesorii trebuie să îndemne pe școlari la munca personală, iar acei oameni culți să formeze o societate literară și științifică în jurul bibliotecii.

A doua datorie e de a ținea biblioteca la dispoziția vizitatorilor de aiurca, căroră bogăția ei să le fie împărtășită printr-o analiză sumară a cuprinsului și prin amănunțita însemnare a pieselor rare.

Vor fi oameni cari să înțeleagă că un dar e o datorie, cu atît mai mare, cu cît mai mare e darul ?

1921

(III)

CENTENARUL LUI NAPOLEON

O sută de ani de cînd, a doua zi după o furtună cumplită, s-a stîns, într-o biată odaie pe care o cutremurau furiile naturii năpustite pe nesfîrșita întindere a oceanului, acela din care, de un an de zile, nu mai rămasese decît o biată umanitate dureroasă : Napoleon.

Atunci, în 1821, era numai un fapt divers tragic. Din depărtările „stincii bătute de unda plîngătoare“, nu era să se mai întoarcă niciodată cel care îngenunchease lumea : aceasta o ştia oricine, N-a fost măcar o uşurare pentru un regim ameninţat : duşmanul cel mare era trecut dincolo de marginile posibilităţilor istorice. În sufletele credincioşilor incomparabilei glorii a fost numai dispariţia fără zgomot a unor speranţe nebune. O nouă regalitate, „cetăţenească“, a crezut că se asigură arătînd că nu se teme de eroul mort, şi, sub Ludovic-Filip, pe străzile Parisului care părăsise de două ori pe atletul învins s-a desfăşurat convoiul imens care ducea la Invalizi, în sicriul de porfir, rămăşiţile desfăcute din groapa meschină a insulei pierdute. Era restituit pămîntului Franciei pe care, fie şi numai pentru a o servi unei ambiţii supraumane, o voise doamnă lumii. Restituirea în istoria însăşi a poporului francez a fost mai grea. Victoriile lui, fundaţiile lui, legislaţia şi organizaţia lui încăpeau acolo ; personalitatea lui, însă, nu.

Teamă de un partid bonapartist, care dovedise la 1848 că poate da, ajutat de dorinţa unei societăţi întregi anarhiste, un al doilea imperiu ? Antagonismul de principii al republicanilor faţă de tiran ? Oroarea sacrificiilor de sînge pentru satisfacerea unei lăcomii războinice fără margini ?

Ceva din toate, desigur. Dar mai ales lipsa pentru cîtva timp a aceluia element care consolidează mai mult şi asigură mai puternic naţiunile : simţul continuităţii istorice. Şi nu, o naţie, oricare ar fi patimile care o dezbină la fiecare moment, nu poate renunţa la nimic din ceea ce s-a făcut în numele ei şi spre folosul ei, material şi moral. Şi în numele Franciei, pentru creşterea hotarelor ei, pentru mărirea prestigiului ei a făcut acel mare între cei mari opera sa de pace şi opera sa de război.

Azi se recunoaște aceasta. La o sută de ani după moartea sa, omul pătrunde întreg în cetatea cea mai grea de cucerit: inima națiunii sale fără deosebire, căci și cel mai îndârjit socialist simte vibrând în ființa sa ceva la auzul numelui care rezumă o legendă.

E cea mai mare din biruințele lui, și era firesc să vie așa de târziu după însăși desfaccrea ființii pămîntești.

Și cu aceasta Franța se simte mai mare, fiindcă s-a reîntregit într-unul din cele mai glorioase domenii ale trecutului ei.

1921

(III)

IOAN SCURTU

Și ieri am dus la mormînt puteri din acelea pe care o soartă rea nu le îngăduie să fie cheltuite pînă la capăt pentru ce ni este mai scump astăzi: cultura poporului nostru.

O soartă tragică pare a fi urmărit întreaga generație care, acum aproape douăzeci de ani, a înnoit în numele ideii naționale și a iubirii pentru clasele populare literatura românească. După Gârleanu, Chendi, Iosif, Anghel, pămîntul ni cere astăzi pe Ioan Scurtu.

Ardelean din aceia pentru cari România era țara făgăduinții, unde veneau să samene grîul curat al idealismului, el a aflat în Eminescu un profetic călăuz al propriilor lui silinți, și opera incomparabilului poet nu va putea fi niciodată scormonită fără a recurge la ostenele lui devotate.

Potrivit cu principiile trase din ea și care erau sacre pentru dînsul, Ioan Scurtu a fost, la *Sămănătorul*, criticul

neinduplecat, informatorul curajos care stătea cu cre-
dință pe pragul idcii apărafe de dînsul.

O lungă mucenicie i-a fost viața în anii maturității,
cînd ar fi putut da mai mult. Rețras de lume, și-a purtat
crucea cu discreția sufletelor nobile care nu cer lumii
compătimirea ei.

Cu atît mai multă durere sîmțim astăzi cei cari n-am
avut prilejul să-i aducem mîngîieri, cu care eram datori,
dar de care sufletul lui hotărît n-a sîmțit nevoie.

Acuma, cînd nesănătatea unci vremi de criză a na-
valit și cuprinsul literaturii, al culturii întregi, oricine
se duce dintre cei buni lasa un loc pe care nimeni nu
se va grăbi să-l umple.

Locul pe care l-a avut însa Ioan Scurtu în inima
prietenilor va rămînea totdeauna al lui ¹.

26 iulie 1922

(IV)

LORD NORTHCLIFFE

A murit, după un lung zbucium, cel mai mare din
ziariștii pe cari-i are lumea, acela care prin talentul și
energia sa, prin uriașa sa muncă de o viața, a putut să
între, printr-un fel de recompensă națională, în rîndul
lorzilor, luînd loc alături cu urmașii celor mai glorioase
familii, lordul Northcliffe.

Ici și colo în ziarele noastre s-a relevat această dispa-
riție, care n-a emoționat numai Anglia. Ea va influența

¹ Din activitatea criticului literar sămănătorist *Ioan Scurtu*
(1877—1922) rămîn utile contribuțiile eminesciene: *Viața și*
scrierile în proză ale lui Mihail Eminescu (1903), ediții din
proza și versurile poetului.

asupra politicei curente, căci lordul Northcliffe era un sprijinitor puternic și un dușman de temut, un creator și un stăpînitor al curentelor de opinie publică prin care astăzi se mișcă lumea.

Dar, gîndindu-se cineva la această lungă și glorioasă carieră, glorioasă ca a unui comandant de oștire, el poate prinde și o lecție de morală.

Au mai fost între ziariștii contemporani oameni cu însușirile lui și atîția cari aveau și mai multe cunoștinți. Viața zbuciumată a sfătuitoților zilnici ai publicului de milioane nu cunoaște odihnă. Pricepere administrativă posedă și atîția alți directori de gazetă, cari realizează averi din cele mai impunătoare.

Pe dînsul ce l-a ridicat, l-a făcut influent și puternic era însă altceva: *convingerea absolută că servește o cauză dreaptă și buna și neclintita hotărîre de a o urma pînă la capăt.*

Cetitorul poate fi nesigur și capricios. Dar stima lui nu va căuta niciodată pe aceia cari se încovoie, se mlădie, se schimbă după nesiguranțele și capriciile lui.

„Învățătorul“ care i se înfățișează trebuie să aibă un sincer crez.

Și, în timpul războiului, ca și înainte, ca și după, lord Northcliffe l-a avut.

5 septembrie 1922

(IV)

DUILIU ZAMFIRESCU

Vestea despre moartea lui Duiliu Zamfirescu m-a uimit

Era în acest om, sangvin, voluntar, dirz, mîndru, nu numai de scrisul său și de talentul său, dar de puterea

sa fizică și de eleganța căutată a îmbrăcămînții sale material cu care s-o ducă înainte măcar douăzeci de ani. În ultimele zile cînd l-am văzut la Academie, cu tot părul lui alb, era gata să poarte război oricînd, cu oricine, pentru convingerile sau numai pentru fantaziile sale, care-i erau mai presus de orice. Dacă l-a răpus ceva, a fost desigur osteneala zădărniciilor politice la care l-au supus în ultimii ani anume prietenii. Căci în politica românească nu l-a adus pe dînsul o aplecare deosebită, o chemare netăgăduită, nici o credință careia să fi fost în stare a-i sacrifica totul.

Nu, s-a dus unde nu-l reclama nimic și unde n-avea nimic de îndeplinit. Cu exagerata lui simțire de poet, cu ușoara poză a romanticului din generația lui s-a frămîntat cu toată lumea, și-a înstrăinat prietenii, nu și-a cîștigat dușmanii și a otrăvit un organism extraordinar de puternic, care n-a putut rezista.

Acei cari la mormîntul lui au aflat laude pentru dînsul, puteau găsi motive de muștrare pentru dînșii.

„Partidul“¹ se putea completa și fără să ruineze pe acest om distins.

1922

(III)

VASILE LUCACIU

O amintire mare, scăzută de mizeriile zilei prezente, dispare dinaintea ochilor noștri, o dată cu bătrînul cleric care și-a isprăvit, singuratec, suferințele la Sătmar.

¹ Așa-numitul „partid al poporului“ condus de generalul Averescu.

Odată, pe cînd oamenii cari îmbătrînesc astăzi își începeau viața, contra urgiei Ungariei desnaționalizatoare, a lui Tisza tatăl și Tisza fiul, s-a ridicat un popă de sat român, ca în zilele acelea eroice cînd ajungea o reverendă veche și o cruce de lemn pentru ca mii și mii de țărani să samene cu trupurile lor calea dreptății. A fost un simbol pentru mulțimile care văd și simt, lucrează și biruiesc prin simbol. Și el a știut, prinzînd de la început sufletul neamului obișnuit a voi „preoții cu crucea-n frunte“ mai presus de avocați și alte spețe de oameni, să fie vrednic de această credință a mulțimilor care prin el mergeau spre luminosul necunoscut.

Frumos, cu capul roman rotund, cu liniștiții ochi mari negri, cu gura fin tăiată ca de un artist antic, zdravăn și proporționat în toată făptura sa deplină, el aducea înaintea închiziției curților maghiare ceva din acea maiestate a Romei pe care-i plăcea s-o amintească. Și, pe lîngă accasta, din studiile sale prin seminariile catolice ale Romei nouă, acea elocvența de amvon, solemnă și răsunătoare, care, pe atunci mai ales, trezea o reală admirație și la dușmani cînd atingea lucrurile cele mari ale lumii și ale omului.

I-a trebuit, pentru romantismul popular, și fondul de întunec al unei temnițe. Curtea s-a grăbit sa-l dea îndărătnicului.

Și atunci către acei păreți de piatră s-au dus gînduri recunoscătoare, îndemnuri de stăruință pînă la capăt și triste doine răsărite spontan în răslețirea satelor care de mult n-aveau pe cine să cînte.

Ce a fost pe urmă ? Împrejurări omenești...

Cine știe ce se va prinde cîndva de fiecare din noi cînd nu vom putea stăpîni vremea noastră ! Nimic nu va putea distruge însă în marturii acelor timpuri această icoană desfăcută pe linia de mucenicie a unui calvar.

Azi, cînd bătrînul ia cu sine elementele din care s-a dat românismului acest neuitat episod, e drept că aureola

pe care greșelile vrăstei o întunecaseră să încunjure din nou capul celui adormit ¹.

1922

(III)

ANDREI BÎRSEANU

Andrei Bîrseanu, președintele Asociației, părăsește Ardealul său, acela care l-a născut, l-a crescut și de care nu s-a depărtat niciodată, fără a se gândi însă a face din el o armă contra siguranței marii patrii răsărite ca prin minune. Îl părăsește tocmai atunci când e mai mare nevoie de oameni ca dînsul.

Suflet de poezie, el a dat versuri de o liniștită, dar duioasă și nobilă inspirație. Inimă iubitoare de tineret, el, căruia nu i-a fost dat să crească în casa sa copii care să-i ducă numele și fapta mai departe, a fost, o viață întreagă, idealul profesorului care nu știe ce e supărarea, cum nu știe ce e oboseala : din graiul lui măsurat și blînd s-au desfăcut nu lecții de un ceas, ci învățătura de o viață.

Minte perfect echilibrată, stăpînind armonios însușiri pe care le făcea să reiasă numai cu cea mai perfectă discreție, el a trăit între cărțile sale, luînd din ele doar ce era mai potrivit ca să completeze frumoasele cunoștinți

¹ Preotul Vasile Lucaciu (1852—1922) a fost unul dintre cel mai energici conducători ai luptei pentru eliberare națională a românilor din Transilvania. Semnatar al *Memorandului*, a fost condamnat la închisoare de justiția habsburgică. În anii următori, a desfășurat o intensă activitate, în țară și peste hotare, pentru alipirea Transilvaniei la România. În 1918, a fost vicepreședinte al Consiliului unității naționale creat la Paris.

pe care și le căpătase în studioasa-i tinerețe. Într-o lume silită la izolarea provincială, adesea rău sfătuitoare, înțefitoare la ambiții și trezitoare de uri, el a fost totdeauna prietenul celor buni, îndreptătorul celor șovăielnici, acela de la care și cei mai răi erau siguri că, pornind pe altă cale, vor găsi cea mai deplină iertare și primirea cea mai frățescă.

Era în ființa acestui om palid, cu privirea tristă, cu glasul învăluit de o veche suferință, alinată prin cele mai iubitoare îngrijiri casnice, ceva care-l pune la o parte de trivialele încăierări ale puterilor ce se luptă pentru a stăpîni o societate — și aceasta-i crea un loc cu totul deosebit, în care era ceva misterios și sacru, ca oriunde o mare onestitate stă alături cu o modestie încîntătoare.

Asociația nu putea să aibă mai bun președinte. Pentru înția oară ea își recunoștea într-însul misiunea ei înseși. Cuvîntările acestui om de adevărată cultură, cu o superioară valoare etică, sunt lecții de morală publică și capitolele unui catehism al ideii cultural-naționale. Nimic din nerăbdările, din violențele și nedreptățile acestor timpuri tulburi n-a putut atinge conștiința înțeleptului. Jignit crud el însuși, el n-a găsit un cuvînt de protestare contra moravurilor războiului civil în care trăim. Dacă în Ardealul care și-a pierdut cumpătul în clasele de sus ar fi rămas numai un singur om mai presus de partidul său, de confesiunea sa, de provincia sa, acela ar fi fost desigur Andrei Bîrseanu.

Sunt oameni cari pot transmite, cînd închid ochii, sufletul lor întreg instituției pe care au condus-o, cauzei căreia i s-au devotat. El era dintre aceia. Nimic nu trebuie adăus la ceea ce a fost el, nimic nu e iertat să se retragă din această comoară morală.

Astfel, la dispariția lui, avem sentimentul atît de rar

că nimic nu s-a schimbat în jurul nostru, nimic alta decît bunii ochi blînzi pe cari nu-i vom mai vedea niciodată și zîmbetul trist care mîngîie însă toate tristețile umane.

1922
(III)

VASILE LIȚU

Tînăr încă se stinge la Vatra Dornei profesorul bucovinean Vasile Lițu.

Cînd a pornit în Bucovina mișcarea națională, care a dat românilor de acolo, împărțiți, învrăjbiți, descurajați și gata a primi toate impunerile unei stăpîniri tiranice, dar foarte dibace, o încredere în sine fără care nici o nație nu-și poate urma menirea, s-au găsit în generația care se ridica atunci mărturisitori și luptători de tot felul, fiecare lucrînd după puterile sale și după temperamentul său. Dar între ei toți nici unul n-avea dîrzenia neînduplecată, focul în privire, hotărîrea în glas, însușirile care fac pe cineva în stare să tîrască mulțimile după dînsul ca frumosul cîmpulungean sprinten, cu fața fină, mărturie de rasă bună și veche, care a fost Vasile Lițu.

L-am văzut venind spre mine, nu cu sfiala unui student care-și caută calea și simte nevoia de ocrotire morală și atunci cînd e pe drumul cel bun, ci cu siguranța unui ostaș care știe bine unde-i e steagul și nu pregetă să sară oricînd în apărarea lui. Nu l-am auzit vorbind mulțimilor, dar avea tot ce trebuie pentru a li impune și a le face să vie după dînsul unde ar crede el că e bine să se ducă.

N-a arătat nici un fel de șovăire în ce privește viitorul neamului său și acela al statului din multe petece care stăpînea și prin acele văi românești.

Simțea, din puterea credinții sale, că Austria se duce și se apropie ceasul nostru. Îi va fi părut bine, în timpul războiului, că această oblăduire, reprezentată acolo prin turbata prigonire a unui colonel Fischer, îl trimete la loc de popreală, bănuind că prin el duhul cel rău ar intra între „supușii” țărănești ai Bucovinei austriace. Nu era om care să se dea în lături la apropierea suferințelor necesare, care răscumpără și înalță.

De ce, pe urmă, cînd izbăvirea a venit, răsplătitoare și pentru cei cari nu speraseră și nu aduseseră jertfa, el, care pe vremuri avuse un puternic, fie și uneori greșit, amestec în meschinele lupte de clopotniță dintre partidele micii sale patrii, n-a arătat nici o dorință de a se manifesta într-o viață politică în care era nevoie și de francheța, de energia lui ?

S-a mulțumit cu un loc în învățămînt, și moartea l-a prins la școala lui.

Oricine l-a cunoscut trebuie să regrete că ni s-a luat înainte de vreme una din acele puteri adevărate, care, oricît s-ar ascunde, totuși pot fi descoperite și întrebuințate.

1922
(III)

ION SÎRBU

Amintesc în acest loc, după datoria ce o are față de dînsul istoriografia română, pe Ion Sîrbu, paroh din Rudația, pentru cine nu i-a cunoscut munca științifică de

mult întreruptă, iar pentru scriitorii și cetitorii paginilor de istorie unul din cei mai răbdători și conștiincioși printre aceia cari în ultimele decenii s-au trudit să deslușească, pînă în amănunte, trecutul, plin de exemple și făgăduieli pentru viitor, al acestui neam.

Format la școala de migăleală critică fără orizont a Vienei, întors de acolo cu o perfectă cunoștință a tehnicii capabile de a fixa detaliul material, el aducea o istețime firească și un dar de a răzbate pînă la ultima expresie a precizunii, care fac parte desigur din calitățile ce trebuie să aibă un istoric.

Astfel a putut să dea, și după izvoarele ungurești, pe care putea să le utilizeze, o istorie a politicei lui Matei vodă Basarab, dincolo de care e imposibil a se merge, ca atență fixare a faptelor, de toată ordinea.

Această lucrare germană a fost foarte bine primită de critică, în țară și aiurea. Aceasta l-a îndemnat pe Sîmbu să caute un mai important subiect. Pe el, ca bănățean, îl interesa cariera fulgerătoare a lui Mihai Viteazul.

A consacrat acestuia ani de zeloase cercetări în arhivele vieneze, și, cînd i s-a părut că a terminat recolta materialului, s-a pus să redacteze. Întîiul volum din cartea plănuită foarte vast a primit marele premiu al Academiei. E și aceasta o lucrare foarte prețioasă. Dar eruditul nu era un scriitor. Mai mult, îi lipsea cunoștința deplină a limbii literare, și pretenția lui de a scrie „bănățenește“ n-a putut fi luată în serios. Aceasta a împiedecat răs-pîndirea scrierii, care trebuie socotită oricînd ca un indispensabil mijloc de control.

Neajunsuri de caracter, porniri polemice care-i făceau mai mult rău lui decît presupușilor adversari, un fel de firească antipatie față de orice prietenie și solidaritate științifică au condamnat întîi la izolare pe om, și pe urmă i-au întrerupt și opera. Azi, cînd el dispăre de o moarte timpurie, e o datorie să se caute în hîrțile lui ceea ce ar putea duce cu un pas mai departe expunerea critică

a marelui subiect și să se dea publicității întregirea la cele două volume apărute ¹.

1922

(III)

ERNEST LAVISSE

Franța a pierdut în foarte bătrînul istoric Ernest Lavisse, nu numai pe un om de știință a cărui operă, ca scriitor, despre formarea și dezvoltarea Prusiei, mai ales, și de organizator pentru marea operă de istorie universală și de istorie a patriei sale, nu poate fi prețuită în-deajuns, ci mai mult decît atîta : pe inspiratorul, atîția ani, al învățămîntului ei și mai ales al celui superior.

Acest învățămînt trebuia înnoit, apropiat de cerințele și de nevoile vremii. Prin Școala de înalte studii închinată erudiției active, plină de avînt, dar stăpîină pe metodele critice de azi, se începuse reforma. Sorbona se apăra încă, în vechile ei ziduri medievale. A trebuit timp, a trebuit stăruință, mult prestigiu personal și multă influență pentru ca și aici să pătrundă aerul liber al cugețării actuale, al preocupățiilor din timpul nostru.

Lărgindu-i-se cadrul de litere, acordîndu-se un mult mai mare loc științelor, Universitatea Parisului a devenit școala de care Franța și lumea au nevoie azi. Și, pentru a se adapta și mai bine, pentru a se complecta și mai bogat, nu-i trebuie decît să meargă mai departe pe calea deschisă de generația pe care a condus-o în atîtea privinți Lavisse. Așa cum e, noua clădire pare că simboliz-

¹ Lucrările lui Ion Sirbu (1865—1922) : *Relațiile externe ale lui Matei vodă Basarab* (Leipzig, 1899), *Istoria lui Mihai vodă Viteazul* (vol. I, partea I, 1904, partea II, 1907).

zează întinerirea instituției care a cîștigat în curs de multe veacuri dreptul la stima întregii umanități culturale.

Și amintirea lui Lavisse, ieșind din frumoasele lui cărți, care vor fi și ele cîndva învechite, se va păstra ocrotitoare asupra Sorbonei, cu acea putere pe care n-o are decît ctitoria marilor opere colective ¹.

1922

(III)

PIERRE LOTI

Moartea lui Pierre Loti, pe care închipuirea noastră, a celor cari am fost încîntați de tinereța lui visătoare, pornită spre aventuri exotice, nu și-l putea închipui bătrîn, zdrobit de vîrstă, izolat, aduce aminte nu numai o încîntătoare literatură, plină de ceața orizonturilor infinite deasupra mării, ci și o fază din dezvoltarea literaturii contemporane, pretutindeni, dar mai ales în Franța.

În legătură cu filozofia pozitivistă, sigură în conturile-i trase drept, și cu ordinea perfect ierarhizată a unui imperiu conservator, o literatură se desemnase în care nimic nu era lăsat nelămuririi, gîcirii și prevestirilor misterioase ale sufletului omenesc. Epopeea masivă a lui Zola domina scrisul timpului și poezia însăși, cînd nu suspina arii familiare cu François Coppée, urmărea linia dreaptă, precisă a templelor antice.

Atunci, un ofițer de marină, fără pregătirea profesională, fără legături în cercurile care stabilesc reputa-

¹ Ernest Lavisse (1842—1922), istoric francez de orientare burghezo-liberală, membru al Academiei Franceze, a publicat cîteva opere monumentale: *Istoria Franței de la origine pînă la revoluție*, *Istoria contemporană a Franței* etc.

țiile, a încercat, într-un stil nou prin libertatea lui, de o ușurință care ascunde totuși efecte măestrite, să vorbească unei lumi deprinse cu altă lectură despre cele veșnic incapabile de definiție din infinitul sufletului omenesc.

Plutind cu creațiunile lui „între vis și viață“, el a vrăjit înaintea unor ochi deprinși cu viziuni clare, netede, icoane în care țări depărtate, rase necunoscute și neînțelese, pînă la arhaicul mister psihologic al Britaniei sale înseși, adăugeau farmecul cadrului și cuprinsului lor pentru ca să se întrevadă figuri femeiești de o ispitoare irealitate, chemînd, mîngîind și dispărînd ca o iluzie.

Pe urmă a venit altă generație. Ea a căutat, afară din subiecte și afară din virtuozitatea însăși a stilului, prin aruncarea îndrăzneată în anormal și absurd, acea nou-tate pe care el o găsisese la un colț de zare străină, de unde veneau razele palide ale unor stranii iubiri. N-a mai fost înțeles acela care de fapt nu fusese întrecut.

El se duce astăzi străin de literatura cea nouă, după ce străin de cea veche se ivise, împrăștiator de vedenii, ca o protestare contra marilor clădiri ale brutalității constructive.

17 februar 1923

(IV)

MOARTEA UNUI TÎNĂR : NICOLAE BELDICEANU

Tînăr și-a isprăvit Nicolae Beldiceanu zilele întunecate la sfîrșit de una din cele mai schimonosite forme ale nebuniei.

Era de la *Semănătorul*, s-a spus — și de aceia cari-și înfățișează acea epocă de solidaritate, de armonie, de utilitate morală și de avînt național al literaturii noastre

ca pe o închisoare în care sub o ferulă de dascăl — și Dumnezeu știe cât de mult ea lipsea ! — talentele n-aveau voie să se consulte pe sine, ci erau datorate să se supuie unei direcții, unui control, poate chiar unei umilitoare pedagogii.

Și cazul, așa de trist, al lui Beldiceanu, vine tocmai să lămurească o neînțelegere pe care anumite interese, tot atît de urîte în fond, pe cît sunt de grosolane în felul de exprimare, caută a o face să dăinuiască. Începînd a scrie alături de d-l Sadoveanu și făcînd din acesta modelul său statornic pînă și în potolita armonie a frazei moldovenești fluide, Beldiceanu n-a avut niciodată — ca și oricare din ceilalți — să treacă pe la ortopedii estetice pretențioase, de care totdeauna mi-a fost prea silă la alții ca să le practic eu însumi. Criteriul era numai acesta : E bun ? E sănătos ? Da, și sănătos... Fiindcă fără aceasta literatura e un păcat, și nu înțelegeam a-i fi complice.

Aceasta era deci o direcție. De la o vreme ea a fost părăsită de cei mai mari, iar cei mai mici au apucat unde au vrut și au scris ce au vrut. Cu același talent, desigur, dar nu cu același echilibru, fiindcă literatura fără inspirație etică se lovește cu capul de toți păreții.

Beldiceanu n-a căzut în falsificațiile de modă, fiind pentru aceasta un moldovean prea cuminte. Dar rodul ostenețelor sale s-a fărîmițat și s-a pierdut în bună parte, și nici mulțămirile marilor camaraderii oneste, pe care nu le pot înlocui măgulelele ipocrite ale cenaculelor de fabricație literară, nu le-a gustat în anii din urmă ai unei vieți prea repede isprăvite¹.

Ceea ce era de constatat.

1923

(III)

¹ Nicolae N. Beldiceanu (1881—1923) a părăsit *Sămănătorul*, pentru a deveni colaborator al *Vieții românești*, împreună cu

TEODOR BURADA

Un bătrîn a cărui viață întregă a fost numai dorință de a ști, plăcere de a comunica, sentiment pentru binele obștesc și modestă hărnicie în serviciul patriei, s-a stins la Iași, în vîrsta fericită a patriarhilor.

Pelerin pe toate plaiurile rătăcirilor românești, din Moravia pînă în Asia Mică, cercetător al Dobrogii mocanilor și cojanilor încă înainte de alipirea ei la țară, purtător entuziast al dorințelor noastre prin orașele tuturor țărilor, el a consacrat ani de zile cercetării teatrului ieșean, pe vremea cînd artiștii lui îndeplineau ca o misiune națională.

Colecția adunată cu atîta trudă, știință și gust, trebuie păstrată întregă, așa cum este.

Singurul ministru care reprezintă Moldova în cabinetul actual trebuie să se îngrijească de aceasta.

Va rămînea după el însă și altceva decît cărțile, ziarul, placardele și afișele lui : va rămînea exemplul unui om care a adus tinereța creatoare pînă la ultimele hotare ale dăinuirii pe care soarta a lăsat-o omului pe pămînt¹.

1923

(III)

„cei mai mari“ — M. Sadoveanu, Anghel, Iosif. Literatura lui de inspirație mai ales rurală recomandă un spirit generos, dar nu și forța unui talent realist (*Chipuri de mahala, Cea dintîi iubire, La un han odată, Chilia dragostei* etc).

¹ Teodor Burada (1839—1923) a editat un *Almanah muzical* (1875—1877). a publicat studii de istorie, arheologie, etnografie și folclor. Teatrului ieșean i-a dedicat lucrarea *Istoria teatrului în Moldova* (1915—1922).

În zăbava veștilor din străinătate și în mijlocul grijilor felurite, în ruperea legăturilor celor mai strînse cu străinătatea dușmană, nu s-a găsit prilejul de a pomeni și aici, cu sentimentele cuvenite, moartea lui Vratoslav Jagić.

În Boemia s-a vorbit mult și duios despre dînsul. Acest filolog jugoslav, care atîția ani a condus cu trăinicie și cu tact marea publicație care e *Archiv für slavische Philologie*, nu era numai un căutător norocos de etimologii, un meșter deslușitor de schimbări fonetice.

Poate — pare ciudat s-o spunem — el nici nu era aceasta, deși putea să fie. Idealist din vremurile de largi concepții, de simțire caldă, de atingere cu viața practică — știința reprezentînd și o țintă, dar și un punct de plecare — el și-a început activitatea din curentul romantic care ducea la cercetarea tuturor limbilor înrudite ale marii familii slave, și a avut totdeauna în vedere puțința unei tot mai strînse legături între ele. Limba germană, ca și catedra universitară din Viena erau pentru dînsul numai mijloace — și instrumente de prestigiu.

Prin tot ce ne apropie de slavi, el a fost îndreptat și spre noi.

Mult timp și-a căutat la noi ucenicul. L-a găsit în munca, răbdarea, claritatea de cugetare și măsura de formă ale lui Ioan Bogdan, care i-a fost și colaborator prețios, și prieten mai tînăr.

Dacă Bogdan ar fi trăit, de la dînsul am fi avut paginile mișcate pe care i le-ar fi dictat lungi și sincere relații. În lipsa aceluia care avea toată competența specialistului, fie-mi îngăduită această recunoaștere, ca unuia care, știindu-i numai viața și reputația, caută a trage

din lungile zile ale acestui conducător însuflețit exemple și pentru noi¹.

1923
(III)

DIMITRIE ONCIUL

Cu Dimitrie Onciul pleacă din mijlocul nostru, desigur la o vîrstă cînd putea să mai aducă multe și însemnate servicii învățămîntului, inițiatorul însuși al studiilor critice de istoria românilor.

Începîndu-și lucrul într-o vreme cînd o școală învechită nu-și dădea osteneala de a strînge de aproape izvorul și nu-și impunea disciplina necesară pentru ca să nu întreacă rezultatele cercetării obiective, el a fost prin scrisul său învățătorul la noi al doctrinei germane, cu toate însușirile ei, pe lîngă care sunt și neapărate defecte. Ca profesor, a fost același strict păzitor al unei doctrine severe, pe care a transmis-o cu autoritate elevilor săi.

În multe prilejuri cuvîntul său grav a servit pentru exprimarea demnă a sentimentului general.

Pretutindeni unde, ca la Arhivele statului și la Comisia monumentelor istorice, o sarcină administrativă i-a fost încredințată, el a îndeplinit-o cu o scrupulozitate care poate servi de model.

Cu aceste însușiri pozitive va rămînea el în amintirea elevilor săi și a opiniei publice, îndurerată azi și totdeauna recunoscătoare.

1923
(III)

¹ Mai înainte de a deveni profesor la Universitatea din Viena, *Vratoslav Jagić* (1838—1923) a funcționat succesiv la

IOAN PAPINIU

Ioan Papiniu, pe care-l puneau în pământ ieri, a fost un simpatic reprezentant-tip al diplomației care dispare.

Fiul preotului de la Ploiești, om harnic și solid, pornit pe studiu și capabil de muncă grea, n-a plecat la o legație nici din personalul unui club, nici din încunjurimea unui om politic. El nu s-a menținut prin legături personale și intriga n-a intrat în combinațiile lui. Din cei mai tineri ani pînă cînd moartea a cules pe sepluagenar la lucru, el a fost un perfect funcționar și un muncitor neobosit.

Astfel de oameni sunt în tradiție — o veche tradiție a noastră, care-și are originea în aspra și greaua veghe a agenților pe lingă Poartă — oameni modești și economi, cu ochii deschiși la toate primejdiile.

La Constantinopol, la Haga el era neconținut la masa lui de lucru, puțin strălucitor desigur, dar cu atîta mai util.

Legățiile erau pe atunci laboratorii : rapoartele, care nu se trimeteau la șeful de partid acasă, o dovedesc.

Azi sunt alte vremi. Politica a cotropit și diplomația, cu aceleași defecte. E un progres ? Cine va pune față în față o diplomație și alta, va răspunde cîndva, cum fac astăzi eu : *nu*.

11 decembre 1924

(IV)

universitățile din Odesa, Berlin, Petersburg. A fost membru al Academiei Române. Este, între altele, autorul unei *Istorii a literaturii sirbe și croate*.

UN ACT DE PIETATE

S-a ridicat la Bîrlad un bust lui Alexandru Vlahuță. Știm ce puțin înseamnă pentru o literatură rătăcită și năraivită acest frumos nume de conștiință și onestitate literară.

Liber e oricine să creadă că o nouă formă a geniului uman s-a sălășluit în tărtăcuța sa craniană ! Noi, toți cari ne-am încălzit și ne-am mîngîiat din scrisul lui, cîțiva avînd și aleasa onoare de a-l fi cunoscut în mîndra lui discreție, vom continua să păstrăm în ce are mai adînc sufletul nostru nu numai amintirea, ci prezența vie a acestui suflet superior.

Dar monumentul de la Bîrlad nu e numai omagiul adus unui literat, ci mai mult decît atîta.

Poate l-au așezat acolo pentru faptul, întîmplător, că poetul s-a născut în Tutova. Dar acei cari i-au urmărit viața, în mijlocul celei mai complicate vijelii prin care a trecut neamul nostru, se gîndesc la altceva.

Vlahuță a fost un om de critică și de credință. De nemiioasă critică tocmai pentru că puternică și nezguduită era credința lui. De natură înalt-etică, ea a întrebuițat literatura ca un mijloc. Dar ținta nu era frumosul, întrucîtva schimbător, ci nașia eternă. Cînd a pornit războiul, el a fost unul din acei cari nu s-au clintit. A vrut să sufere pribegind, dacă nu putea s-o facă luptînd. Și, neputînd organiza lupta, el a căutat să organizeze, unde a fost, conștiințele.

Astfel în Bîrlad, ca și în Iași, el a fost îndemnător, îndrumător și sprijinitor. Și de aceea se cuvine acolo să se înfățișeze chipul lui, pentru zilele de ieri ca o amintire, pentru cele de azi — ca o mustrare.

1924

(III)

Să-i zicem așa, cum îi ziceau ai lui înainte de 1875, când în țara furată nu ploua asupra boierilor mari și mici titlurile de cavaleri și baroni, particulele nobiliare ale Austriei stăpînitoare : Iancu Flondor.

Purtătorul acestui nume se cobora din cele mai vechi neamuri. Încercarea de a lega pe Flondorești de un Albotă al Moldovei de Sus, boieria lui, oricît de lustruită prin școala și societatea austriacă, nu-l smulgea dintre mulțimile românești al Bucovinei sale.

Totuși o anumită demagogie, care a trecut la străin în timpul războiului, a lui Aurel Onciul, l-a fixat în tabăra boierilor. De fapt, ea era înainte de toate o tabără națională, plină de amintiri ale trecutului, plină de aspirații către viitor.

În timpul războiului cei ce făceau parte dintr-însă n-au avut un moment de nesiguranță. Iar șefului lor, de un timp depărtat de politică prin dezgust, i-a fost rezervată suprema bucurie de a prezida adunarea care a readus Bucovina la trupul cel liber al poporului românesc.

A știut să-și guverneze noul ținut eliberat, cu prestigiu și autoritate. Cei cari l-au răsturnat o vor recunoaște azi, alături cu aceia cari s-au folosit apoi de dînsul în tristele noastre discordii de după război.

Nu însă în mijlocul lor va rămîne amintirea lui, ci în mijlocul luptei pe care a dus-o sincer și cavaleresc și în mijlocul biruinței pe care a meritat s-o reprezinte.

1924

(III)

Poporul polon plătește azi datoria lui de recunoștință față de unul din scriitorii cari, în veacul al XIX-lea, de sfișiere și suferință, i-au făcut gloria.

Henryk Sienkiewicz aparține de mult umanității. Cărți cum e *Quo vadis* sînt scrise pentru lumea de oriunde și din orice vreme, asupra căreia autorul lor a aruncat o suflare de nobil sentiment creștin, înălțînd și purificînd sufletele. În *Fără dogmă*, cetitorul de orice nație s-a putut lăsa prins de același farmec al celor mai delicate schișări de sentimente omenești. Marele povestitor polon a fost un sol de bine, un mîngîietor, un îndemnător pentru oricine are simțul sfințeniei vieții morale.

Dar, vorbind umanității, el a rămas omul nației sale. Ar fi putut să se spuie că a iubit-o ; el a trăit în ea și pentru ea, înlocuind vremelnicia cu conștiința existenței marelui suflet polon de-a lungul secolelor. Și de aceea țara lui îl primește azi pe dînsul, pribeagul, nu numai cu admirația pe care, ieri, Franța o dădea, la mormînt, altui scriitor de mare faimă, ci cu acea duioșie care se cuvine numai celor cari mult au suferit și au sperat mult, crezînd în om și în viață, în cele bune și în cele drepte.

Sînt ani de cînt Polonia slavă ducea la locul de odihnă, cu o grandioasă manifestare de solidaritate, pe pictorul Siemiradzki. Pe Sienkiewicz îl readuce la sine cu același sentiment de frăție națională Polonia liberă, dovedind că la popoarele alese fericirea nu conrupe.

1924

(III)

Germania revanșistă mai are un trădător de urmărit și de pedepsit.

E profesorul, istoricul Quidde.

Acest rău patriot, al cărui nume se cetește acum în lumina verde a urii conașionalilor săi — cari cred că o țară nenorocită are ca întâia datorie nu să se refacă, material și moral, pe sine, ci să provoace din nou nenorocirea, cât mai deplină și mai neîntârziată, a altora — nu e la cea dintii greșeală a sa față de nația care l-a născut.

În adevăr, sunt vreo treizeci de ani — dacă-mi aduc bine aminte — de când același scriitor era amenințat cu alte fulgere pentru că-și permisesese, în plină strălucire a domniei lui Wilhelm al II-lea, împărat și rege, considerat de majoritatea germanilor ca un nou Lohengrin, înfățișare cavaleriească a rasei, să găsească oarecare similitudine între tânărul cezar germanic îmbrăcat în platoșă de argint și Caligula însuși.

Caligula, maiestatea-sa împărătească ! Dar se poate o blasfemie mai teribilă decît aceasta ? Toți zeii din Walhalla urlau de minie, și Wotan era gata să trăsnească pe acest profesor obraznic... Dar, vezi, vremea a trecut, și an de an, zi de zi, dreptatea nerespectuosului cunoscător al trecutului roman și al prezentului nației sale ieșea mai limpede la iveală.

După întiiul farmec de noutate, monarhul care scria în cartea de onoare a primăriei din Berlin dictonul homeric că „nu e bună stăpînirea a mai mulți, ci unul să fie stăpînitorul“ destăinuia prin gesturi dezordonate ce se ascundea sub exploziva-i genialitate falsă : imensa vanitate a lucrurilor cum nu le-a mai făcut nimeni, patima furioasă de a uimi.

Actul însuși al războiului a încheiat demonstrația : istoricul avea dreptate.

Dar el se îndărătnicește s-o aibă încă mai departe. În locul unui om vărsînd pe nas ca un zmeu focul patimei sale și întinzînd dinții să mănînce jeratec ca un cal năzdrăvan e un popor întreg. Germanul învins nu se resignează.

El nu caută în el pe vinovatul catastrofei, ci aruncă răspunderea asupra acelor pe cari i-a atacat. Propria lui însănătoșire-i e indiferentă, numai să cadă asupra dușmanului urgiile iadului.

Din colțul lui, Quidde, acum gîrbovit de bătrînețe, judecă. Răspingînd pentru el ispita nebuniei încunjurătoare, el cere poporului său un curajos examen de conștiință, o hotărîre eroică împotriva propriei lui dureri și sfătuiește să se crească noua generație, sălbătecită sistematic, după principii de bunătate și de înfrățire.

Nu va fi ascultat. Dar vreme multă nu va trece în Germania lui Ludendorff¹ și Hitler și, poate, din nou el va auzi cu urechile de om viu vechea constatare : Quidde a avut dreptate².

1924

(III)

STINNES

A murit acela care ținea în mini firele tuturor intrigilor împotriva păcii dreptului național, acela care a

¹ Generalul *Erich Ludendorff* (1865—1937) — reprezentant al militarismului german, sprijinitor al lui Hitler.

² Istoricul *Ludwig Quidde* (1858—1941) a practicat convingeri democratice și pacifiste. A fost membru al Comitetului internațional pentru pace (1901), președinte al Societății germane pentru pace (1914—1929) etc. În 1927, i s-a acordat Premiul Nobel pentru pace.

întrebuițat imense mijloace bănești și o energie fără pereche, o cutezanță fără margini, un absolut dispreț de orice risc în servirea Germaniei capitaliste. Căpetenia baronilor industriei întrupa ceea ce noua Germanie avea mai caracteristic: materialismul avid de dominație, pofticios de stoarcere și construcția uriașă care trebuia să-i servească în atingerea celei mai mari satisfacții.

Ridicat, dacă nu din nimic, măcar din cercurile nebăgate în seamă ale câștigului obișnuit prin mijloace obișnuite, el și-a făcut aripi, nu atât prin ambiția sa proprie, cât prin împingerea spre înălțimi a unei societăți dispuse cu patimă a escalada cerurile.

Dar pornirile lui furioase către culmile puterii prin ban, numai prin ban, n-ar fi ajuns atât de repede dacă, după viziunile nebune ale nației sale, sfărimate de rezistența morală a lumii civilizate, n-ar fi urmat față de înfrângere atitudinea pe care măcar trei șferturi din societatea germană o urmează pînă astăzi.

Pentru doritorii de revanșe, pentru iluzioniștii de putere, Hugo Stinnes făcea o concurență puternică lui Ludendorff și venerabilului *Kraftmensch*¹ Hindenburg. Omul care cumpăra tot, care exploata tot și, în fundul sufletului sătul de izbîndă, își bătea joc de tot era o mîngîiere pentru sufletele jignite de dispariția unei hegemonii de apăsare și stoarcere.

Azi, această mîngîiere dispăre. Omul fără uniformă și fără gloriolă s-a dus în mormînt, trăgînd cu dînsul acolo o iluzie germană mai mult. Iar opera lui se va destrăma. Vor trece luni numai, și nimic din ea n-o să mai învie. Materialismul în sine nu poate avea decît victorii trecătoare, dar, cînd se adaugă și individualismul aventuros, și mai trecătoare e opera lui.

Iar cei cari cred în altceva decît în munca pentru aur și în aurul pentru plăcere, pot privi încă o dată

¹ Om de mînă forte (germ.).

cu o satisfacție intimă la zădărnicia clădirilor, oricît de mărețe, în care sufletul omenesc n-a fost întru nimic și care pentru aceasta în nimic sunt menite a se preface ¹.

1924
(III)

HELFFERICH

Germania tulburată de neîmpăcate uri, contra altora și contra ei înseși, nu mai are nevoie să-șiucidă conducătorii. O fatalitate-i culege acum unii după alții. După cei uciși de glonte vin cei pe care-i lovește o soartă îndărătnică.

Strivit și ars într-o oribilă catastrofă de cale ferată, în momentul chiar cînd, pe deplin întărit, revenea pentru noi încăierări pătimase, Helfferich lasă, ca și Stinnes ieri, un loc care nu va putea fi împlinit de altul.

Acest omuleț slăbănog, numai nervi, și în nervi numai zbucium, fusese cîndva unul din înteiitorii la război. Văzuse ca și ceilalți corifei ai atacului dezlănțuit contra libertății lumii cum opera nefastă pierde prin blăstămul păcatului care-i dăduse naștere.

Dar, cît despre aceea, sigur de puterile poporului său, de capacitatea lui, incontestabilă, de a se reface după înfrîngere, el nu se dădea bătut.

Versailles era pentru dînsul o rană care nu se putea închide. A, să fi fost învinși dușmanii, ar fi plătit pînă

¹ *Hugo Stinnes* (1870—1924), mare industriaș german, a înființat îndată după război un concern care reunea întreprinderi extractive, societăți de transporturi navale, fabrici de hîrtie, de automobile etc. A sprijinit cercurile politice revanșarde.

la istovirea puterilor lor! Doar restul lumii nu merită decît soarta sclavilor... Dar Germania s-ar înjosi ispăşind, ea, care a fost cruţată de grozăviile războiului, măcar cu banul ei, pe care-l ascunde, dar îl are.

Atunci, cu toate puterile unei cugetări fanatice, ale unui temperament pornit pe bătaie, el s-a apucat să stîr-nească tot ce nenorocirea şi mizeria, de o parte, tot ce trufia şi setea de a domina, de alta, pot să aibă mai neîmpăcat pentru a sfărîma „lanţurile“ Germaniei sale.

A văzut rezultatul criminal ieşit din excitările lui neobosite şi, oricît s-ar fi jurat că n-are nimic cu oamenii, ci numai cu politica lor, s-a bucurat în adîncul conştiinţii sale.

Oricît de înverşunată în ura ei, societatea germană a trebuit să capituleze. America, pînă ieri şovăitoare în filantropia ei, a recunoscut că puţinţa de a executa tratatul este. S-a pregătit o bază pentru convieţuirile viitoare.

Aceasta nu putea s-o ierte însă omul în sufletul căruia ardea iadul furiilor nesatisfăcute.

Astăzi el e o mîină de cenuşă. Dar flacăra din el va trece în alţii şi în alţii, pentru nenorocirea lor şi a omenirii. Căci niciodată instinctul cel mai barbar nu poate face atîta rău ca o cugetare metodică rătăcită prin pasiune¹.

1924
(III)

¹ *Karl Helfferich* (1872—1924), de mai multe ori ministru în timpul primului război mondial, a fost conducătorul finanţelor în Germania şi un exponent al politicii revanşarde.

AMINTIREA LUI BYRON

E ușor a comemora cînd ai uitat. Și cei comemorați cu mai mult zgomot sunt aceia asupra cărora de multă vreme a trecut valul greu de mituri al uitării.

E și cazul lui Byron, care iese din nou la suprafață, în legătură și cu unele nevoi ale Greciei de azi, împovărat de amintiri biografice, de liste bibliografice și de anecdote discutabile, dar fără acea atmosferă de mișcată înțelegere care singură face valoarea unor asemenea serbări.

El a fost furtunosul reprezentant al unei stări de suflet, violente, dar trecătoare. Ieșise lumea din vârtejul epopeii napoleoniene, și el însuși plecase din imensul amestec omenesc, stropit larg cu sînge, al revoluției. Oștile tricolorului străbătuseră Europa, apropiind țările și amestecînd neamurile. Omenirea se deprinsese a trăi mai larg, în vaste îmbrățișări, de ură și de prietenie, pe care nu le mai cunoscuse.

Un cadru unic se deschisese și poeziei. Personalitatea exagerată pînă la nebunie a oricui se putea cufunda în undele răscolite ale veacurilor și putea să zboare pînă în fundul zărilor geografiei și legendei.

Supraom, cuprinzînd vulturește totul cu priviri de îndrăzneală și de sfidare, călător călcînd împărătește țărna tuturor regiunilor și spintecînd rezistența oricăror obiceiuri tradiționale, astfel porni tînărul englez avînd o singură călăuză: steaua neconținut întunecată de negura pasiunilor, a egoismului său imens.

Astfel a răscolit tot ce poate încăpea în domeniul poeziei, dar nu s-a oprit cu credință și cu iubire nicăieri. Și n-a respectat măcar instrumentul poetic cu care lovea, în toate stîncile, și din ele ieșea foc mistuitor pentru dînsul, dar apă răcoritoare pentru nimeni.

Iar, admirîndu-l azi, îi găsim o singură lipsă, dar hotărîtoare : fiind poet așa de mare pentru el, l-am fi dorit cît de puțin și pentru noi.

1924

(III)

WILSON

A murit omul prin ale cărui idei — intrate în cercul de viziune al diplomaților la capătul războiului, impuse prin valoarea intervenției americane și menținute cu o energie nezguduită — trăim noi astăzi între hotarele statului național aproape deplin, întemeiat prin voința însăși a mării majorități de locuitori ai lui.

Și, dacă ideile lui ar fi fost sincer adoptate pînă la sfîrșit, astăzi Societatea Națiunilor n-ar fi prea adeseori redusă a exprima deziderate, ci în legătura ei, primită cu convingere adevărată, s-ar rezolva toate problemele încă deschise și care vor rămînea probabil tot astfel pînă la noi vărsări de sînge.

Acel care a izbutit a stabili o așa de binecuvîntată realitate și a începe îndeplinirea unui și mai îndrăzneț program a jucat un astfel de rol, unic în istoria omenirii, prin două împrejurări care nu pot fi îndeștate de prețuite.

A vorbit în numele unei țări, mare cît o lume, care era în deplin acord, măcar în ce privește sfîntul principiu al liberării popoarelor prin dreptul lor de autodeterminare, cu șeful său oficial. Și, mai ales, pentru că propunerile lui nu veneau din chibzuirea cît de deșteaptă a unei situații de fapt, ci din tezaurele neprețuite ale unei ideologii la care ajunsese prin gîndirea unei vieți întregi.

N-a fost o lecție mai usturătoare decît aceea care s-a dat Europei, mîndră de cugetarea ei milenară, de către acea societate americană pe care cei mai mulți o considerau ca închinată cuceririlor materiale.

Un binefăcător al omenirii s-a trecut din viață. Nu, însă, fără a lăsa formula, simplă și mare, prin care opera lui poate fi continuată.

Dacă Wilson ar mai fi rămas să conducă soarta marii republici de peste Ocean¹, dacă ar fi reușit să miște mai departe opera de împăciuire politică la care i se ducea gîndul, el ar fi trecut poate și la alt capitol din orînduirea lumii : la acela, așa de important și de greu, al noilor așezări economice.

Am ajuns acolo, în adevăr, încît războaiele nu mai sunt pornite din capricii sau pasiuni de suverani, atît de reduși în acțiunea lor, nici din neastîmpărul unei clase militare, nici din furia nesocotită a unor mulțimi fanatizate, ci din necesitatea — tristă necesitate ! — de a învinge, altfel decît prin calitatea și cantitatea producției, pe un adversar economic.

Trăim în faza asasinatelor în masă, cu milioanele, pentru a servi interesele producătorilor industriali, cari strîng o nație întregă în jurul avîntului de cucerire, de înlăturare, de cotropire.

A stîmpăra această furie de producție anarhică și prea adeseori inutilă, a cruța și mijloacele naturii și energiile umanității, a distribui roluri prin care popoarele să se completeze în loc să se împiedece, a supune munca rasei noastre unui program din care să poată folosi oricine, această reglementare ar fi, fără îndoială, după aceea a statelor naționale de drept național, cea mai mare pe care, astăzi, o poate dori conștiința lumii.

A stabili apoi, după mulțămirea cui se află în statul pe care l-a vrut și a știut de ce-l vrea, și aceea a

¹ *Thomas Woodrow Wilson* (1856—1924) a fost președinte al Statelor Unite între 1912 și 1920.

muncitorului care lucrează la ce și-a ales și, știind că ajută la altceva decît cîștigul capitalismului, adesea anonim, a pune problema socială, ca și cea politică, pe bazele conștiinții umane, aceasta ar încorona opera lui Wilson.

Cine o va face cîndva, atîta timp după moartea inițiatorului, nu va uita însă tot ce se cuvine acestuia.

1924

(III)

UN CUGETĂTOR ALES AL SAȘILOR DIN ARDEAL : ȘTEFAN LUDWIG ROTH

Un tînăr profesor ardelean, d. Otto Folberth, a descoperit, se poate zice, un adevărat și ales cugetător în cineva care era cunoscut pînă acum mai curînd prin rolul său politic și prin tragedia morții sale, de glonțul revoluționarilor unguri, în mai 1849, moarte care a fost a unui nobil martir.

Cîteva cuvinte despre acest om de credință și voință, care a fost, în mijlocul unei lumi de provincie, muncitoare, econoamă și morală, dar îngustă în orizont și fricoasă față de orice inițiativă, un adevărat fenomen de intelectualitate capabilă de a adînci întreaga viață contemporană și de a o înălța pînă la cele mai superioare ideologii.

Fiu de cărturar, de preot, crescut fără mamă, elev al modestelor școli ardelene de vechi regim, dorul de a ști, dar mai ales de a se înnoi și de a crea îl mîna în Apus, pînă la acel sat elvețian Yverdon, unde aproape octogenarul Pestalozzi, între sarcasme și insulte, continua curata iluzie a regenerării omenirii întregi printr-o pe-

dagogie sentimentală. Scurtă iubire cu o femeie, o tovară de predicăție, care va mărturisi mai târziu că ea lucrează pentru a fi bine plătită. La întors, vrea să introducă pe ai săi în noua viață a secolului prin sistemul a cărui aplicare, cu succes măcar relativ, o văzuse.

În Ardeal, îl iau în batjocură pe vizionar, care se alege cu porecla de „Pestalozzi“, cu care se putea mindri. La Viena, nimic din sprijinul ce aștepta. Instituția plănuită, pregătită, n-a funcționat niciodată. Revista menită a revoluționa spiritele cade într-o perfectă indiferență. Se face profesor la Mediaș, mai târziu paroh de sat. Două căsătorii terminate prin morți premature. Cei doi copii mai mari se sting de oftică.

O viață amărită, pe care o suportă credința adincă în voința divină, care prin suferință ne conduce aiurea. Tot ce e în jur îl interesează și devine prilej de analiză, de sistematizare, de orientație morală. Astfel, desfacerea vechilor bresle, dincolo de care vedea, profetic, aglomerația, nesiguranța materială și mizeria morală a fabricii. Apoi măsurile de maghiarizare ale ungarilor în plin marș de cucerire a „moștenirii“ lor.

Anul 1848 aduce alte probleme.

Iar pe acestea caută a le rezolvi, din parte-i, și altfel decât cu condeiul.

E credincios împăratului. Puechner, reprezentantul acestuia, îi dă sarcina de pacificare în cele trei districte unde erau sași în șerbia nemeșilor. Cu truda și riscul său reușește: frații pierduți se aduc la atîrnarea de Scaunele naționale.

În ceasul răsplătirii biruie revoluția maghiară. Căvalerescul Bem, victoriosul, nu se atinge de acest om al loialității. Dar comisarul civil, Csányi, îl arestează. E dus în lovitură la Cluj. Doarme în temniță pe lemnul gol, de-și rănește coastele.

Actul de acuzare-l prezintă ca pe un „conducător de horde săsești și valahe cu sabia scoasă“. E condamnat

la moarte. În scrisoarea către fiica sa, Sofia, osînditul asigură că „bine a voit nației sale fără a purta gînd rău altor nații ; nici în viață, nici în moarte, spune el, n-am fost dușman al nației ungurești“.

E tîrît prin noroi între insulte pînă în cetățuie și, refuzîndu-i-se grația cerută *in extremis*, e pătruns de trei gloanțe : în braț, în șale, în cap. Căpitanul care comandă execuția, adînc mișcat, strigă : „Soldați, deprindeți de la acest om cum se moare pentru poporul său“.

19 februar 1925

(IV)

UNUL PE CARE NU L-AM UITAT : GENERALUL LAFONT

O văduvă și două fiice vin din Franța prietenă ca să ingenunche la un mormînt. După atîția ani de la sfîrșitul războiului care ni-a mărit și înălțat țara, pentru întîia oară se trezește astfel, public, amintirea aceluia care pe pragul triumfului a fost smuls sărbătoririi : generalul Lafont.

Fuseserăm siliți a înceta lupta. Armele noastre se cărau cu grămada în depozitele trufașilor învingători. Delegatul lor, „ministru“ de ocupație, un român, venea la Iași și constata că „mîncam prea bine“ și se mai putea lua ceva pentru biata Germanie flămîndă. Uniformele stăpînilor răsăreau pe străzile Iașilor, unde-și făcea zilnic plimbarea colonelul care-și da aere de guvernator.

Reprezintanții aliaților noștri plecaseră, noaptea, de la o gară de suburbie, regele, regina furișîndu-se pentru a-și lua rămas bun. Chipiurile roșii dispăruseră. Dar între aceia a căror vedere singură inspira încă speranța era,

În haina lui civilă, purtată cu distincție, un ofițer francez încă tânăr și voinic, sprinten și mândru, generalul Lafont. De câte ori din convorbirile cu dînsul s-a desprins încrederea în rezultatul final !

Profețiile lui se apropiau. Ceasul liberării stătea să bată. Atunci o undă nouă de suferințe se abătu asupra noastră. Și una din victimele bolii, ostnelilor și lipsurilor a fost el. În căsuța de la Copou, el s-a stins strîngînd mîna colegilor săi, cu mintea trează, arătînd cum cade la datoria lui un ostaș. Și o lume imensă-l întovărășea apoi la locul lui de odihnă pe acela care murise între noi și pentru noi.

Doamnă Lafont, soțul d-tale iubit e în pămîntul nostru, dar mai mult încă în inima noastră.

1925
(III)

DOCTORUL BOTESCU

S-au adus la București rămășițele doctorului Botescu, mort în îndeplinirea datoriei sale de medic și de român în cele mai triste zile ale războiului de unitate națională. Politica noastră nu s-a întîlnit cu politica lui, dar e o datorie pentru oricine vorbește publicului românesc să îndrepte către dînsul o amintire recunoscătoare.

Partidul său îi dăduse grija sănătății publice, în orașul tuturor miasmelor. Nici nu s-a gîndit să-i impuie a îndeplini de fapt sarcina sa. Deasupra unei lumi sistematic neglijate, din vechi orientalism leneș, se urmează nume indiferente de funcționari cari iscălesc în registre și primesc leafa.

Botescu a înțeles lucrul altfel, și ani întregi de zile el și-a distrus popularitatea electorală umblînd din tainiță în tainiță, din speluncă în speluncă, în dorința de a însănătoșa imensa capitală împruțită.

Cu aceeași hotărîre, cu același entuziasm s-a pus el în serviciul unei armate pe care o copleșeau cele mai teribile boli. Din lagăr în lagăr, din spital în spital alerga el, aducînd ajutor și mîngiere. În mijlocul nespuselor suferințe, în fața agoniilor sfișuitoare el își păstra vioiciunea și avîntul; pe fața lui bărbătească era chiar ca o ultimă licărire de voieșie. Pînă ce boala cumplită s-a prins de dînsul și l-a zdrobit.

Din nou amintirea ceasurilor mari trece asupra noastră și în fața profitorilor se profilează umbra mustătoare a martirilor.

1925
(III)

UN OM DE BINE : GHEORGHE DIMA

Ardelenii au dus la mormînt pe una din cele mai respectabile personalități pe care le-a produs în a doua jumătate a secolului al XIX-lea românimea de peste munți.

Brașoveanul Gheorghe Dima era icoana însăși a meritului modest, aproape timid, a omului de muncă pe care-l mulțămeste numai rodul silințelor sale oneste, a omului de talent care caută a se despersonaliza pentru a intra numai, ostaș devotaț, în rîndul acelor cari, solidar, continuă și înalță o tradiție.

Acest compozitor muzical n-a înțeles arta sa ca o magie străină de viață și superioară ei. Crescut în cele

mai bune tradiții germane, vrednic de recunoașterea aceluia care în străinătate pot fixa, neinfluențați, rangurile, el a pus priceperea sa, dorul său în serviciul ideii naționale fără a crede că prin aceasta el e mai puțin un fervent adorator al muzicii internaționale.

Ėlevii din Cluj au de păstrat de la dînsul cunoștinți care nu se întîlnesc pe toate drumurile. Dar mai presus de toate un lucru : convingerea prin exemplu că pentru a fi un „maestru“ nu se cere nici unul din caracterele exterioare pe care le poate da, pe nimic, orice frizer și orice croitor, că divina creațiune poate trăi și într-un simplu corp de burghez, credincios nației sale și părtaș disciplinat al vieții sociale.

1925
(III)

UN CREATOR : ANGHEL SALIGNY

Bătrînul pe care l-au dus la mormînt ieri reprezintă altceva decît o pricepere tehnică și o mare putere de a munci, altceva și decît triumful, pe deplin răsplătit, al ostanelilor sale și acele nesfirșite lĂgături care au umplut un moment de o lume amestecată casa în care el a lucrat neconținut pînă la ultimele zile din viața sa.

Anghel Saligny a fost unul din corifeii unei generații spornice, al mĂnunchiului de creatori cĂruia-i datĂrim atĂta din ce are și din ce poate astĂzi țara.

În oamenii aceștia cari erau în plină vigoare pe la 1880—90 trăia conștiința că România nu e un teren de exploatare pentru norocoși și nici o arenă nepĂzită, prin culoarele subterane ale cĂreia aleargĂ intriganți ca sĂ ajungă mai rĂpede decît aceia cari în vederea tuturor

aiargă la suprafață. Ei aveau credința adincă a necesității creațiunii.

Nu erau atunci hotarele vaste ale României Mari și nesfârșitele mijloace pe care le oferă astăzi o admirabilă situație în lume.

În cuprinsul mic însă s-au făcut planurile mari, și ele au legat numele lui Saligny de podul de peste Dunăre și de alte memorabile înfăptuiri.

De ele nu-i plăcea să vorbească. Dar, cînd, la Iași, a văzut cu ochii dureroși cum s-a făcut fără spirit creator războiul, el, căruia i se dăduse de formă grija munițiilor, care au lipsit, mi-a mărturisit mișcat ce grea răspundere și-au luat, în preocupările meschine de joc de șah, răii gospodari ai unității naționale.

Nu credeți că apusul acestei vieți deprinse cu alte metode și alte scopuri a fost întunecat de melancolia pretențioaselor vremi sterpe ale epigonilor ?

1925

(III)

GH. M. MURGOCI

Lunga și nespus de dureroasa agonie pe care Murgoci o purta în mijlocul prietenilor îndurerați a luat sfîrșit. Marele muncitor, sufletul preocupat de neconținută emiteră a ideilor, de creațiunea veșnic nouă a plecat spre singura odihnă pe care demonul din el nu o va tulbura.

E greu de spus în cîteva rînduri de ziar ce pierde în el știința românească. Ani întregi de muncă i-ar fi putut el cheltui încă pentru cunoștința mai adincă a pămîntului care spunea acestui fiu dorit al lui toate tainele sale. Opera definitivă pe care în dezlînarea capri-

cioasă a vieții lui a tot zăbovit-o s-ar fi putut înjgheba. În străinătate, unde numele lui era rostit cu un deosebit respect, am mai fi avut ani întregi un reprezentant de prima ordine al intereselor noastre. Geolog, și prin aceasta geograf, el n-a rămas cu totul străin nici unui domeniu de cunoștințe privitoare la România. Și, când era vorba de a comunica prin grai sau prin scris rezultatul cercetărilor sale, totdeauna poetul se amesteca: un poet cald și îndrăzneț. Cartea lui pentru școlari e o capodoperă a genului și ar trebui tradusă pentru folosul atîtora cari s-ar lumina printr-însa asupra ființii noastre teritoriale.

N-am văzut om în care spiritul să cerce mai mult a domina materia, de mult deficientă. Aproape distrus, acum cîteva luni încă, el făcea confidențe și lecții de o sfișietoare frumuseță.

Și astfel ceva din glasul ultimelor lui rostiri pare că a rămas definitiv în jurul nostru.¹

1925
(III)

PETRU PONI

În tumultoasa viață politică de azi se uită ușor și aceia cari, fără a fi bătrîni, nu se amestecă, din dezgust,

¹ *Gheorghe Munteanu Murgoci* (1872—1925), profesor la Școala politehnică din București, membru corespondent al Academiei Române, a publicat numeroase studii de geologie, a descoperit „Iotritul“, a alcătuit prima hartă a solului din România. Ca popularizator al științei, a lucrat o vreme în redacția *Sămănătorului*. Prețuirea sa peste hotare s-a vădit și prin aceea că, în 1923, a fost ales președinte al Comisiei internaționale de cartografiere a solului.

în triviala ciocnire a nesăţioaselor patimi. Cu atît mai mult aceia cari, făcînd parte din generaţii aproape total dispărute, nu mai puteau da vieţii de astăzi decît acest aşa de puţin lucru : un model de cinste, de rezervă, de modestie şi de muncă.

Astfel vestea că Petru Poni şi-a isprăvit lunga viaţă de optzeci şi patru de ani şi că are parte, în sfîrşit, de odihna la care de mult rîvnea, nu va trezi o deosebită emoţie într-o vreme care simte nevoie de alte temperamente şi de alte direcţii.

Dar ce frumoasă înfăţişare a omului din rîndul celor cari au întemeiat cultura acestei ţări ! Neclintit la datoria sa, neiertător numai faţă de sine, plin de bunătate faţă de neajunsurile şi greşelile celorlalţi, purtător în orice împrejurări ale socotelii chibzuite şi al vorbei de împăcare, astfel a fost Poni. Că bătrînul senin care stătea în faţa acestei lumi crisplate era unul din marii chimişti ai ţării, că el contribuise la organizarea învăţămîntului ei, că fusese sfetnic al coroanei pe vremea cînd această demnitate impunea respect, cine ar fi crezut-o !

Cînd se va scrie însă un Plutarh al naţiei sale, Petru Poni îşi va avea desigur locul în el, în rîndul cucernicilor înţelepţi şi al făcătorilor de pace.

1925
(III)

AMUNDSEN

Vorbea un politician de duzină, ministru în guvernul „utilităţilor“ momentane, şi, punînd în relief importanţa activităţii sale şi a castei de care se ţine, arunca de sus — o, cît de sus ! — despreţul său universităţilor, unde o

mare parte din profesorii, spunea el, sunt inferiori semenilor săi, ca și intelectualității care nu ar fi singura în drept a se mândri cu ce face și cu ce poate.

Era miezul nopții, și mirosuri cadaverice pluteau în parlamentul călcărilor de drept. Fără voie am avut atunci viziunea pe care lumea întreagă o are astăzi când i se duce gândul către regiunile pustii ale Nordului încă nedescoperit.

Un om e acolo cu o ceată de credincioși. N-au avut parte la nimic din bunurile pe care le împrăștie politica arivismului și săturării. Mînat de singura patimă a cuceririi pentru știință, acela căruia nu-i trebuie în știință lauri noi a pornit cu un curaj de viking spre ghețele polului pentru a găsi sau a muri.

Și iată că nu e un om cult pe coaja globului care să nu uite toate grijile și interesele zilei pentru a rosti, când s-a pierdut urma eroului, o rugăciune pentru Amundsen¹.

1925
(III)

IOAN SLAVICI

Greșelile omului politic nu se mai discută la moartea lui; ele trec în domeniul istoriei, care nu iartă, când judecă în afară de patimile momentului, dar în același timp și explică, puind pe fiecare în mediul epocii lui,

¹ În 1925, exploratorul norvegian *Royal Amundsen* (1872—1928) cerceta Arctica. Atunci s-a întors. A pierit peste trei ani, cînd conducea o expediție organizată pentru salvarea echipei lui U. Nobile.

în acele împrejurări în care a trăit și în mișcarea curen-
telor de care a fost împins și condus.

Fericit însă e acela care, în afară de direcția politică pe care, în conștiința sa, ori, din nenorocire, după interesele sale, a trebuit s-o urmeze, a dat rostire sufletului său, în clipele cele mai însemnate ale lui, în formele durabile ale literaturii. Cu ce sentiment de răspingere s-ar apropia cineva de amintirea lui Ioan Slavici, dacă ar ținea samă numai de acțiunea lui dușmănoasă față de programul, neapărat, de unire a tuturor românilor, de serviciile de sclav pe care le-a adus armatei de ocupație prin scrisul său, de injuriile pe care acel care a dispărut astăzi le-a adresat celor cari, după puțința lor, au luptat pentru izbînda dreptului românesc !¹

Dar cît de mult se dă în urmă — și tot mai în urmă va rămînea cu vremea — vinovatul politic din vremea marelui război cînd apare opera de tinereță și maturitate a scriitorului !

În vremea cînd se căuta fără succes, de ideologi și sentimentali cu scrisul ușor și fără durată, formula vieții noastre populare în deosebitele ținuturi, cînd tot mai palid în zorzoanele lui se făcea „țăranul român“, „descoperit“ de Alecsandri în așa-zisele lui „poezii populare“, acest fiu de țăran din părțile Ardealului, Sirbu după numele lui adevărat, Slavici într-un limbajiu mai

¹ În timpul războiului, Ioan Slavici și-a menținut cu obstinație convingerile filo-habsburgice și, rămînînd în capitala ocupată de armata germană, a colaborat la *Gazeta Bucureștilor*, favorabilă ocupanților. Cum se știe, faptul acesta avea să fie sancționat printr-o condamnare. Vîrsta înaintată a scriitorului (trecuse de 70 de ani) și marile lui merite literare au solicitat bunăvoința confrăților. Insuși N. Iorga, care-l combătuse cu violență mai înainte, și-a dat adeziunea la campania pentru amnistiere. (Vd. P. Marcea, *Ioan Slavici*, Editura pentru literatură, 1965, pp. 120—135.)

„savant“¹, a știut — poate influențat de un Auerbach,² povestitorul german al vieții de la țară germane, căci Rosegger tirolezul nu apăruse încă la orizont, și nu era vorba de idilele lui Bjoernstjerne Bjoernson, — să deie cetitorilor revistei junimiștilor sucule tare și gustos al adevăratei vieți populare, așa cum o văzuse, o trăise în ținutul său de naștere.

Țăranii lui Slavici, adevărați și energici, au intrat biruitori în literatura românească.

Vorba lor puțină și apăsată, exprimând sentimente, când dirze, când duioase, dar totdeauna de o mare demnitate umană, chiar și când erau aduși pe cărările păcatului, dădea nuvelei românești o înfățișare de realitate dramatică necunoscută pînă atunci. Se vedea întîia oară că nu e nevoie să crezi un țăran neexistent pentru a te mîndri cu dînsul, că se poate trezi interesul și produce considerația fără a trece cu un pas dincolo de marginile realității.

Și totodată fostul seminarist³ făcea „preoție“ și în acest scris de imaginație al său. Din toate aceste curente și mișcări se desfăcea o impresie de sănătate morală, robustă și discretă, care n-avea nevoie să întrebuițeze mijloacele predicilor sarbede și bodogănelilor ipocrite.

Opera de atunci a lui Slavici este o contribuție esențială la educația poporului românesc.

N-am așteptat moartea autorului pentru a o spune.

1925

(III)

¹ În monografia citată (p. 9—10), P. Marcea neagă această afirmație, arătînd că tatăl scriitorului se numea Sava Slavici.

² *Berthold Auerbach* (1812—1882) — scriitor german, autor al unor *Povestiri sătęști din Pădurea Neagră*.

³ În realitate, I. Slavici n-a dat urmare dorinței familiei sale de a urma teologia.

I. URSU

Profesorul I. Ursu de la Universitatea din București a început un studiu îngrijit, despre relațiile Moldovei cu Polonia. Trimes în străinătate, a publicat o teză germană despre Petru Rareș și una franceză, plină de informație, despre politica orientală a lui Francisc I-iu. A editat și o cronică venețiană despre luptele lui Ștefan cel Mare. În timpul războiului ni-a apărut drepturile printr-o carte care a fost remarcată. De curînd dăduse un *Petru Rareș* și un *Ștefan cel Mare*, scrise cu multă râvnă.¹

1925

(IV)

BRUSILOV

Generalul Brusilov, conducătorul de pe vremuri al armatelor rusești din Galiția, a murit.

Ce departe părem de vremurile cînd, luni de zile, în neutralitate și în agonia luptei noastre de apărare, ochii tuturor erau îndreptați spre mersul acțiunii sale, cînd acest nume rusesc trezea speranțe bune sau umplea de deznădejdea iluziilor înșelate !

Și, amintindu-mi de vremurile acelea cînd sufeream așa de grozave chinuri sufletești în țara cea mică, amenințată, învinsă, ruptă în bucăți, comparîndu-le cu această întinsă și frumoasă țară de astăzi, lăsată în pradă numai ambițiilor personale și dorințelor de îmbogățire, toată

¹ Lucrările lui Ioan Ursu (1875—1925) : *Politica externă a lui Petru Rareș* (1908), *Ștefan cel Mare și turcii* (1914), *Personalitatea lui Ștefan cel Mare* (1921) etc.

lumea amestecându-se, fără deosebire de rang, în haosul poftelor dezlănțuite — ce curată și sfântă pare nenorocirea de ieri față de această fericire stropită de toate noroaiele intrigilor !

1926

(III)

Dr. VICTOR BABEȘ

Vinerea trecută încă dr. Babeș asista la ședința Academiei Române, al cărei președinte voise, ceruse să fie în ultima sesiune. Un atac de anghină de piept l-a luat vineri dimineață.

Rolul pe care l-a avut în știința medicală acest septuagenar, rămas cu spiritul tânăr și vioi pînă în ultima clipă a vieții lui, îl vor spune alții, cu competență. În lumea întreagă el era cunoscut, nu numai ca un mare învățat, ci, prin urmările practice ale descoperirilor sale, ca un binefăcător al omenirii.

Chemat în România, el părăsise, acum patru decenii, o strălucită situație în Ungaria, și de atunci a rămas legat prin toată munca sa de țara al cărei prestigiu l-a înălțat.

Cugetător a cărui minte se ridica mai presus de marginile specialității lui, a dovedit nu o dată că problemele mari ale naturii și omului îi apar în toată maiestatea și în tot misterul lui.

Oricine prețuiește intelectualitatea activă lucrînd pentru folosul și mîndria unei societăți întregi se va descoperi înaintea acestui mormînt.

1926

(III)

VASILE BOGREA

S-a stins un om cum poate niciodată nu vom mai avea unul.

A doua zi după o operație desperată, Vasile Bogrea a dispărut dintre noi.

Nația noastră a pierdut o comoară. Era cel mai învățat dintre români. Era un neîntrecut vorbitor și un profesor fără pereche.

Era un caracter vrednic de vremile antice. Era, în suferința lui de atîția ani de zile, un sfînt.

Și cei cari l-au urît și prigonit se vor descoperi mișcați în fața unei asemenea pierderi. ¹

1926

(III)

ION GRĂMADĂ

Oasele lui Ion Grămadă au fost așezate cu cinstea cuvenită în pămîntul țărișoarei lui. Tineretul de azi nu va fi știind cine a fost omul căruia i se aduc asemenea onoruri.

El a fost un om întreg și hotărît, pe lîngă o inteligență și o cultură pe care le au pușini, dar viața lui, cu sfîrșitul ei glorios și tragic, este și o mare și frumoasă învățătură.

Scriitor distins, istoric căruia-i era păstrată cea mai mîndră carieră, vorbitor ales, acest fiu de țăran buco-

¹ Vasile Bogrea (1881—1926) a fost profesor de filologie clasică la Universitatea din Cluj. A publicat documentate studii de etimologie, semantică și onomastică.

vinean era legat de ceea ce idealismul dinainte de război avea mai curat.

Războiul cel de acasă de la dînsul a venit însă.

Austriecii au căutat să pîngărească sufletele românești de acolo și silințele lor s-au îndreptat, stăruitoare, asupra acelor cari intrupau aspirațiile spre alt viitor.

Sub presiuni teribile, tînărul naționalist a scris contra ideii naționale.

Apoi, într-o decisivă fulgerare de conștiință, el și-a revenit. Un singur mijloc putea fi prin care să se șteargă greșeala : să lupte cu pieptul lui pentru acest scop suprem al neamului.

A înfruntat moartea, a căutat-o : trupul său a fost sfirtecat de gloanțele acelor cari atentaseră la comoara conștiinței lui.

Azi, cînd acei cari primeau pe austriaci cu discursuri sunt miniștri, orice român cu simț pentru înălțimile morale trebuie să se plece înaintea mormîntului acestui martir al credinței și al pocăinții sale.

1926

(III)

PALACKÝ

Boemia a sărbătorit amintirea lui Palacký.

El e creatorul sufletesc al statuiei cehoslovac de astăzi, chiar dacă, la un moment, metodele lui n-au fost acelea care puteau duce direct — dar venise oare vremea ? — la imediata și întreaga libertate politică.

N-a fost un avocat cu fraza înaripată : agitația lui n-a strigat la răspîntii ; n-a ridicat un steag pe baricade. N-a fost măcar un poet care să fi cîntat psalmii suferinții și îndemnul către răsplătire.

Istoric erudit, prezentînd liniştit concluziile sale, teoretician legat de formulele unei gîndiri filozofice, el a fost însă prin onestitatea superioară a scrisului şi a vieţii sale unul din acei oameni pe cari în ţările civilizate îi respectă şi adversarii lor.

Omul de la 1848 e astfel viu şi astăzi, în opera şi în cugetarea sa.

Şi cei ce-l sărbătoresc nu duc viaţa lor la un mormînt, ci vin la mormînt pentru a lua viaţă¹.

1926

(III)

UN OM DE BINE : GR. CERKEZ

Acum cîteva zile conduceam la mormînt pe Grigore Cerkez.

Presă noastră n-a băgat de samă decît prin necrologul plătit dispariţia unuia din oamenii cei mai distinşi pe cari i-a avut ţara. Cine trece înaintea clădirii impunătoare a şcolii de arhitectură trebuie să-şi aducă aminte că un român e acela care a avut curajul de a întreprinde o aşa de vastă lucrare şi, cînd, peste mulţi ani, se va vedea că nimic nu se cînteşte din piatra ei — atunci cînd Palatul de Justiţie se dejghioacă lamentabil şi ca să ajungi la Cameră treci printre batjocura cari sunt stîlpii triumfali cu cioare berce şi bouri fără bot — se va înţelege cîtă ştiinţă a avut acela care a predat atîta vreme normele construcţiilor.

¹ *František Palacký (1798—1876)* este autorul unei ample *Istории a poporului ceh*, care a contribuit la dezvoltarea conştiinţei naţionale a poporului său şi l-a stimulat în lupta de eliberare.

Dar Cerkez a fost și unul din rarii oameni cari s-au gîndit că Bucureștii nu trebuie să rămîie o învîlmășală de clădiri scuturate ca dintr-un corn de abundență una peste alta. A rostit cuvîntul de „sistemizare“, rămas cuvînt și pînă azi.

Să mai pomenesc pe organizatorul Poștelor? Un om occidental a trăit printre noi. Și nu e de mirare că dispariția lui nu atrage atenția cînd suntem pînă în gît în cel mai haotic Orient ¹.

1927

(III)

V. PÂRVAN

Prin dispariția lui Vasile Pîrvan, cultura românească suferă una din cele mai grele pierderi, mai mult decît aceasta: una ireparabilă. Nu se va găsi nimeni care să unească darurile cele mari adunate în cel care așa de rîpede părăsește o glorioasă carieră: cunoștinți arheologice și istorice de o imensă bogăție, o rîvnă nesfirșită alături de cea mai sistematică muncă, grija de cel mai neînsemnat detaliu alături de îndrăzneala celor mai înalte ipoteze.

Toate făceau din el un arheolog, privit ca egalul oricui, în străinătatea cea mai cultă, înfățișează mai cu autoritate acest domeniu. Dar, inaugurînd și conducînd

¹ Inginerul și arhitectul Grigore Cerkez (1850—1927) a reprezentat tendința specificului național în arhitectura noastră. În afară de localul Institutului de arhitectură, lui i se mai datoresc și alte construcții frumoase din București: aripa în stil românesc a actualului Palat al pionierilor, clădirea de pe calea Victoriei, unde se află sediul Uniunii artiștilor plastici etc.

cu un prestigiu atît de incontestabil o nouă eră în istoria veche și preistoria țărilor noastre, el era încă mai mult. Talentele lui de organizator erau excepționale. Dovadă, cele două frumoase publicații periodice pe care le-a dăruit științei mondiale. Dovadă, mai ales, crearea unui învățămînt al arheologiei din care a ieșit o întreagă pleiadă de tineri erudiți cu cari orice nație s-ar putea mîndri. Era și un scriitor de mari însușiri, căruia nu-i era teamă de nici una din cutezanțele modernismului care-l încînta.

Fără a fi un filozof în sensul specialiștilor, mintea lui superioară obișnuia să răscolească problemele mari, care pe atîția din noi ne încremenesc în atitudinea unei reverențe tăcute. Era unul din șefii tineretului, asupra căruia avea o aproape mistică influență. Cuvîntul lui cu profetice penumbre era primit în aceste cercuri ca al unui oracol.

Și idealistul convins, cu gîcirea supranaturalului, va fi el, oare, azi, în stăpînirea tainei grozave care ni-l răpește așa de curînd ?

1927

(III)

AMINTIREA LUI PAPIU ILARIAN

Departa, într-un sat ardelean, se sărbătorește foarte modest amintirea lui Al. Papiu Ilarian.

O epocă interesantă a istoriei Ardealului învie la rostirea acestui nume. O țară neliberă. Mase țărănești care abia și-au cîștigat drepturile politice. Intelectuali crescuți cu sacul de mălai și bucata de slănină adusă de părinți de acasă, în școli care sunt o sărăcie plină de suflet. Casele fruntașilor acestui popor sunt ca ale

unui preot de sat, goale și curate. Oameni de frunte călătoresc, în căruță, pe cergi. Mîndria cea mare e să știi carte, să te așezi astfel alături de căpeteniile neamurilor mai favorizate de soartă. Înaintea nimănui nu se ridică mai respectuos pălăria decît înaintea profesorului, a scriitorului, care impune, în hăinuța lui ieftenă, pentru ce este în comoara minții lui. Cînd trec munții, acești oameni vin la noi ca niște cenzori aspri de moravuri, ca niște judecători incoruptibili, ca niște preoți neînfricoșați ai idealelor înalte și întregi. Prietenul lor este omul de bine, cît de modest; dușmanul lor e orice trîntor care se lăfăiește în binele nemeritat.

Am avut și eu dascăli de aceștia.

Așa era în Ardealul lui Papiu Ilarian, acum trei șferturi de veac ¹.

1927

(III)

VALERIU BRANIȘTE

Pentru liberarea Ardealului nu s-a cheltuit numai muncă electorală și, ici și colo, puțină agitație, ci gînd și scris.

Știu bine că așa ceva nu mai are preț astăzi; mai mult chiar, experiența mea îmi spune că a le avea este un păcat, un mare păcat, care poate condamna pe cineva și la neizbîndă politică. Dar nu mai puțin respectabili

¹ *Alexandru Papiu-Ilarian* (1828—1878), părtaș la revoluția de la 1848 din Transilvania, a fost profesor la Facultatea de drept din Iași și membru al Academiei Române. Convingerile democratice stau și la baza studiilor sale istorice (*Istoria românilor din Dacia superioară*, 1851—1852).

în viață, regretați la moarte trebuie să fie aceia cari prin suflet au lucrat asupra sufletului omenesc, izvor al tuturor celor bune, cum poate fi și început al celor mai rele.

Valeriu Braniște, care se duce astăzi dintre noi, a fost aceasta, și atîta : cărturar, profesor, scriitor, gazetar — mai ales gazetar, pe un timp cînd în țara lui roabă nu era un loc mai expus decît acesta.

A gustat temnița pentru libera expresie a gazetăriei sale. A gustat-o de la dușmani, cari nu știau că prin sila făcută ideii se prăbușesc toate regimurile. Iar după ce visul lui a devenit faptă...

...După aceea de două ori a căzut la alegeri.

Să ni fie rușine obrazului !¹

1928
(III)

GHEORGHE KIRIAC

Nu vom putea spune îndeajuns cît datorește, nu numai muzica românească, pusă pe alte baze în ce privește înțelegerea sufletului național, dar însuși acest suflet, izvor al tuturor puterilor, lui Gheorghe Kiriac.

Sfios și pasionat de singurătate, grăbit să se ascundă, să dispară, ferindu-se de orice recunoaștere ca de o pedeapsă care-l durea, bucuros de a se vedea tăgăduit și ignorat, și recunoscător aceluia cari, cu mult mai puține mijloace, erau siguri că-l pot înlocui și face uitat, acest om care cu atîta discretă eleganță s-a dat din calea

¹ Valeriu Braniște (1869—1928), fruntaș politic al românilor din Transilvania, a fost redactor al publicațiilor *Tribuna* (Sibiu), *Dreptatea* (Timișoara), *Drapelul* (Lugoj).

orişicui, a îndeplinit, cu un entuziasm pe care numai boala i l-a putut stinge, una din cele mai mari opere din epoca de pregătire spirituală înainte de război.

Adînc înţelegător al originalităţii artistice a neamului său, el nu s-a mulţumit s-o îmbrace în formele unei arte pe atît de ştiutoare pe cît de limpezi, ci a grupat în jurul său, în jurul idealului său o întreagă falangă de luptători întru izbînda acestei lupte pentru sănătatea şi înălţarea societăţii noastre. Luînd tineri din toate clasele, învăţîndu-i şi îndemnîndu-i, dîndu-li ceva din comoara propriei sale fiinţe, el a exercitat asupra lor una din acele hotărîtoare influenţe care transformă fiinţa omenească.

Astfel cîntecul societăţii Carmen nu era numai un îmn spre frumuseţă, ci o mărturisire de puritate morală.

Era unul dintre acei cari nu se duc cu totul, fiindcă atîţia îl vor recunoaşte totdeauna pe dînsul în ei.

1928

(III)

DOI OAMENI MODEŞTI : CORNELIU BOTEZ, VLADIMIR ATANASOVICI

În vremea cînd valoarea oamenilor se socoate după cît intrighează în ascuns şi după cît ţipă în public, doi oameni se duc, putînd fi lăudaţi de oricine şi lăsînd oricui amintirea recunoscătoare a faptei lor.

Din studentul aprins, pasionat de Eminescu, s-a dezvoltat, la Corneliu Botez, un magistrat care era numai ştiinţă şi conştiinţă, hrînind zilnic încrederea în măcar una din instituţiile unei societăţi care-şi distruge zeii.

Intrat în partidul liberal pe vremea cînd el a ajuns ghișeul îmbogățirilor și parvenirilor, Vladimir Atanasovici a fost avocat cu acel sentiment de drept pe care-l au magistrații cari nu apără o cauză controversată, ci rostesc o hotărîre unică. Și în politică el a știut să nu aducă acele două mari defecte ale oamenilor de drept, deosebite sau și concomitente : a judeca viața după formulele abstracte și a le aplica totuși după interese concrete.

Cînd e așa de greu să mai respecti pe cineva, capetele se descopăr la trecerea ultimă printre noi a doi oameni cari au onorat țara fără să pretindă că aceasta a fost și intenția lor.

1928

(III)

AMICUL NOSTRU BASTERA

Moartea a luat din mijlocul celor mai mari chinuri ale omului care simte cum îi alunecă mintea spre locuri unde nu mai e stăpînirea de sine, pe amicul, pe bunul și caldul nostru amic spaniol Ramon de Bastera. Se ceruse la noi, din Italia, unde era cer senin și viață asigurată, și venise în iadul războiului nenorocit, în dezvoltarea unei societăți înfrînte și încătușate. Însărcinat de afaceri al depărtatei țări latine, a fost un sprijin și o mîngîiere.

Dar a fost și altceva. Poet de chemare, unul dintre cei mai înzestrați scriitori ai generației tinere, el a privit cu adînc interes zbuciumul nostru. Și ne-am trezit cu o carte din acelea pe care nu le dau diplomații : *Opera*

lui Traian, în care critica îndreptăţită se uneşte cu cea mai înţelegătoare simţire a tragediei noastre şi care se mintuie cu aceste superbe cuvinte despre latinitate : „e o afinitate de natură spirituală, fără de trup, şi astfel sunt de fine, aici jos, lucrurile sufletului, nu mai puţin solide însă decît umbra ce cade de pe coloana nemuritoare ce stă în For“.

Acest simţ îl mîna veşnic spre noi, pe cari nu ne putea uita.

Omul care ştia româneşte, pe care-l purtasem, cu pasul lui uşor de căprioară bască, pe dilmele Teleajenului, mă întîmpina la Madrid cu aceeaşi stăruitoare amintire înduioşată a lucrurilor de la noi.

De acum, el e numai în rîndurile de poezie închinată rasei noastre. Nu poate fi un omagiu mai frumos memoriei lui decît să le dăm româneşte poporului nostru.

1928

(III)

JERTFELE ZĂDARNICE

Abia a fost adus de pe blocul de gheaţă rătăcitor generalul Nobile. Şi se pare că nimeni nu va mai da de urma locului unde s-a petrecut neştiuta agonie mută a lui Amundsen.

Totuşi alţii merg pe urma aceluia care nu mai poate chema pe nimeni în ajutorul lui. Cei mai viteji dintre exploratori îşi cearcă şi ei norocul în ţinuturile pustiu-lui îngheţat.

Nu se poate lăuda indeajuns această solidaritate între oameni cari s-au închinat atît de dezinteresat unor scopuri atît de înalte.

Și înțelegem bine și câtă nobleță este în dorința fiecăruia de a dovedi că nația lui e aceea care cu mai multă izbîndă poate face eforturile cele mai mari.

Dar omenirea nu e prea bogată în asemenea naturi excepționale.

Atîtea ținte reale stau înaintea lor. În atîtea locuri natura cere numai să fie cercetată pentru ca să-și învedereze tainele, punîndu-se în serviciul nostru.

De ce am forțat-o acolo unde ea nu face decît să interzică omului acele locuri unde pentru dînsul sub nici un raport nu poate să fie, oricît ar suferi el în martiriul pe care și-l impune, de nici un folos ?

1928

(III)

IOAN RAȚIU

În Ardeal s-a comemorat dr. (doctor în drept) Ioan Rațiu și cu acest prilej figura zdravănelui șef al românilor de acolo în lupta pentru căpătarea drepturilor naționale a ieșit din nou la iveală.

Ea merită să nu fie uitată, nu pentru faptul că Rațiu a stat atîția ani în fruntea partidului național român de peste munți, nici pentru talente extraordinare, ci pentru alte două motive.

Cel dintîi a fost momentul istoric pe care l-a reprezentat el.

Români de acolo fuseseră pînă atunci conduși de biserică : „*Preoți cu crucea-n frunte*“...

Șaguna dăduse o deosebită, princiară strălucire acestei hegemonii a cîrjei. Dar, urmașii lui fiind numai

ce-au fost și vremea fiind tot mai laică, s-a căutat aiurea cîrmaciul. Lăsînd la o parte pe profesori, alegerea a căzut asupra unui avocat. Și de atunci cu avocați și avocățește s-a condus politica fraților noștri de acolo.

Dar Rațiu era mai mult decît un avocat. Era un om dintr-o bucată, dîrz, franc, de o sinceritate și de un curaj care fac plăcute și relațiile cu un om politic și dau o linie sigură vieții politice înseși.

Aici stă însemnătatea lui.¹

1928

(III)

TEODOR WESTRIN

În persoana lui Teodor Westrin care, după lungi suferințe, și-a isprăvit o viață plină de muncă științifică și de fapte bune, poporul românesc, așa de lipsit, astăzi, de prieteni, pierde pe unul din acei cari, cunoscîndu-l mai bine, l-a iubit mai mult.

Ocupîndu-se de istoria eroicului rege al neamului său, Carol al XII-lea, adăpostit multă vreme pe pămîntul românesc lângă Tighinea, el a fost adus să se intereseze de noi, și de atunci nu ne-a lipsit niciodată prietenescul lui interes. Străbătuse istoria noastră, încercase limba românească și, oriunde putea să ne dea o dovadă de simpatie, o făcea cu cea mai veselă gra-

¹ Ioan Rațiu (1828—1902) a fost unul dintre memorandiștii azvîrliți în închisoarea de la Szegedin.

bă. I-am putut răspunde făcînd din el un membru corespondent al Academiei noastre.

Ultima oară cînd l-am văzut pe patul lui de boală, el se îngrijise să aibă în mîină un fascicol din *Buletinul francez* și ochii lui luminoși se opreau cu bucurie asupra tovarășului meu de vizită, d-l Karadja, care, fiu al unei suedeze, îi vorbea fără greș în limba nobilei lui patrii.

Să ne grăbim a ni căuta prieteni noi, căci cei vechi se duc unii după alții, și ar fi bine dacă alții ni-ar da aceea ce, la bine și la rău, ni-au dat aceștia !

1928

(III)

CADORNA

Iute se mai uită, dacă nu în țara lor, măcar în marea comunitate, strîns legată, a luptătorilor războiului din care a ieșit cită dreptate și siguranță avem acuma, oamenii cărora li se datorește o victorie așa de scump plătită ! Între dinșii, și în primele rînduri, e și bătrînul general italian pe care l-a fulgerat moartea în retragerea celei mai aristocratice distincții, celei mai perfecte ascunderi a marilor sale merite.

General de socoteală și răbdare, de siguranță în metoda sa, știind că nimic nu poate zdrobi energia conștientă de chemarea ei, a lăsat să treacă asupra lui, fără a se îndoii, cele mai teribile momente ale iurușului Centralilor.

Fortificat pe linia Piavei lui, devenită tranșee a latinității în apărare, ea și-a așteptat ceasul, și l-a avut.

Pe urmă, adevărat urmaș al celor mai nobili din generalii Romei celei vechi, a așteptat să treacă în rîndul umbrelor tutelare ale patriei salvate.

Să ne înclinăm înaintea celui care trece !¹

1928

(III)

EMINESCU ȘI TINERETUL

O scrisoare către studenți

16 iunie 1929

Iubiți studenți,

Cultul vostru pentru Eminescu, acela care n-a avut înaintași și nu va putea să aibă ușor urmași ai geniului său, pentru marele creator de veșnică poezie în care se dovedește strălucit că se pot îmbina armonic cele mai înalte preocupări morale, cel mai nobil avînt național cu cele mai frumoase realizări estetice, e o adevărată garanție pentru viitorul nostru și prin aceasta pentru însuși viitorul acestei țări.

Arătați astfel prin asemenea comemorări pioase și pline de discreție că mintea voastră, bine îndreptată, nu se lasă momită de formulele strălucitoare ale unui esteticism bolnav și ale unei dibace șarlatanii literare, meșteră în a jongla cu cuvintele :

Cuvinte goale, ce din coadă pot să sune...,

că nu cădeți în defectul naivilor sau pretențioșilor, cari, pozînd în „nouă generație“ pentru meritul singur că

¹ Mareșalul Luigi Cadorna (1850—1928) a fost, între 1915 și 1917, generalisim al armatei italiene.

au numai douăzeci de ani, cred că lumea începe cu dînşii, că nu priviți legătura, așa de naturală, cu ceea ce s-a făcut pînă acum ca o îngenunchere la zeii cari au murit, că înțelegeți pe deplin unitatea organismului național urmînd de la sine, peste rătăcirii de moment, drumul care corespunde mai bine cu scopurile lui imutabile.

Vă felicit pentru toată siguranța pe care o dați celor de o vîrstă cu mine, cari nu voiesc să lase în praful aventurilor comoara pe care au primit-o și au adaus-o.

Cu părintești sentimente, al vostru

N. Iorga

(III)

EMANOIL UNGUREANU

Dintre fruntașii de odinioară ai mișcărilor politice, dar mai ales ai vieții sociale a românilor de peste munți, s-a mai desprins unul.

Emanoil Ungureanu, patriarhul bănățenilor, reprezintă unul din cele mai interesante tipuri din acele ținuturi sub stăpînirea maghiară. Făcea parte dintre aceia cari aduceau și cele mai mari servicii poporului lor fără să arăte aceasta cu o vorbă, cu un gest, cu o atitudine. Deci : figuri de aspră datorie, îndeplinită neconținut, ca o sarcină naturală și de nimica toată, chiar atunci cînd omul dădea tot ce are : avere, muncă, jertfă pentru ai săi, a căror recunoștință, oricît de discret exprimată, i-ar fi jignit.

Țărani morocănoși și colțurați, făcuți nu din marmura zîmbitoare Elade, ci din dura piatră de stîncă, la loviturile ciocanului mînios al prigonirilor milenare.

De cite ori pleacă unul din ei se năruie ceva dintr-un munte, munte aprig și prăpăstuit. Dar, din nenorocire, nu curg prin despicătura soartei izvoarele de ape limpezi ale viitorului.

Școala de noroc a României mari nu crește astfel de suflete.

1929

(III)

ALEXANDRU HODOȘ

Unul dintre cei mai aleși scriitori ai generației normale a trecut dincolo de hotarele vieții, așa cum viața însăși și-a trăit-o, la o parte, discret, retras, aproape apărât prin lipsa de știri a sărbătoririi de îmbulzeala amatorilor de spectacole funebre și de discursuri comemorative.

Ion Gorun a fost însuși tipul scriitorului prob. La acest ardelean de mare rasă, în singele căruia erau instincte de dîrz viteaz, din neamuri de cnezi și de voievozi, păstrători îndărătnici ai unui neam osîndit, nimic nu-i era necercetat, necontrolat, nerelevat, cu cea mai dureroasă grijă : ideea generatoare, arhitectura, limba. Gospodar perfect pînă la cea din urmă nuanță a scrisului său, nuvele lui era cum e căsuța femeii din mahalaua moldovenească : fără nici un fir de praf pînă în fundul patului.

De aceea nu poate fi o traducere mai exactă : prin înțelegerea originalului, ca și prin găsirea corespondentului românesc decît ale lui, între care și *Faust*.

Oriunde la alții i se părea că se întrece măsura și se jignește adevărul era cel mai corosiv și mai neîmpăcat dintre critici.

Avea astfel în el ceva rud și neapropiabil, străjuit de țepii disprețului față de favoriții succesului. Dar cine a prins adînca milă de oameni din fundul povestirilor lui a înțeles că ea nu putea să vie decît dintr-un mare izvor de iubire, totdeauna și cu îngrijire ascuns. ¹

1929

(III)

G. G. MATEESCU

S-a dus dintre noi, după cîtă suferință îngerește îndurată, profesorul G. G. Mateescu de la Universitatea din Cluj, directorul Școlii românești din Roma.

Cel care a fost smuls de la iubitele lui ocupații științifice, la vîrsta cînd de obicei abia se începe o carieră universitară, a fost unul dintre cei mai aleși elevi ai lui Pârvan și desigur acela care era mai potrivit ca să-i continue opera, ceea ce ne-a făcut să ducem o adevărată luptă pentru a-l așeza în locul lăsat de învățătorul și maestrul lui.

Cercefător neobosit, cunoscător adînc al tracilor — pentru care stătea alături cu un Seure, dar, mai pe urmă, și al enigmaticilor etrusci — spirit precis, legînd într-o sinteză simplă și tare rezultatul studiilor sale, stăpîn sigur al scrisului și graiului său, el era și de o

¹ Ion Gorun (1863—1929) a evocat viața țărănimii și a micilor funcționari (*Robinson în țara românească, Lume necăjită* etc.). A mai tradus din Kant, Alexandre Dumas.

încântătoare modestie, care făcea să se aprecieze și mai mult aceste înalte însușiri.

Străin de orice patimă urită, frate bun pentru oricine lucra pe același ogor, el dădea zilnic exemplul celor mai înalte virtuți, între care n-a fost cea din urmă eroismul cu care și-a biruit, ca și nobilul Bogrea, atîția ani de zile osînda bolnavului său trup.

Școala poate da învățați : numai o strictă observare de fiecare clipă poate da astfel de oameni.

1929

(III)

PETRU MISSIR

Cu Petru Missir se duce dintre noi unul dintre rarii reprezentanți ai sufletului românesc în epoca de ascuțită și nemiloasă critică prin care s-a pregătit terenul pentru, noul avînt de idealism, necesar înfăptuirilor de ieri.

După studii adîncite în Apus, el s-a întors în țara pe care a iubit-o fără fraze și fără pretenții — adaug și : fără răsplată — pentru a pune cu greu, în știința sa a dreptului, temelii solide pe terenurile vagi ale improvizățiilor îndrăznețe care l-au precedat. Orice rînd a scris era gîndit, orice cuvînt a rostit cuprindea îndatoriri morale, orice cauză a apărat, credea într-însa.

Specialist, da — și cît de serios, deși infirmitatea de încredere a generației sale l-a împiedecat de a scrie.

Dar nu simplul meșteșugar solid, ci mintea deschisă către orice întrebări, spiritul lacom de orice știință.

A fost din vremea oamenilor întregi, cari, știind puțin din orice, știau mai bine ce-și alegeau îndeosebi. Și,

cu acestea, atîta ironie cîtă trebuie ca să-ți dai sama că în nimic nu putem ști tot și nu putem crea definitiv, că e o lipsă de respect față de misterul care învăluie trecătoarea noastră ființă a crede că l-ai străbătut cu cîtă fugară înțelegere ni s-a dat.

1929
(III)

CHARLES VICTOR LANGLOIS

Să ni se îngăduie a vorbi în acest loc, unde se înseamnă mai mult împrejurări politice, despre învățatul francez a cărui dispariție o anunța ieri o telegramă, care schimba numele fiului cu acela, nu mai puțin scump pentru știință, al tatălui său, cunoscutul armenizant. O fac pentru că o datorie de recunoștință mă leagă de dînsul.

Fostul director al Arhivelor statului din Paris era unul din reprezentanții cei mai impunători ai noii școli franceze de după 1880, îngrijită mai presus de toate de a da „adevărul obiectiv“, așa cum spune „mărturia istorică“.

N-a fost un medievist, un „chartist“ mai sigur de ce spune decît dînsul. Și n-a fost scriitor mai păzit în ce privește simpla notațiune, aproape matematică, a „faptului“.

Ca profesor la Inaltele studii, nu atrăgea. Și-a dat sama, și — caz rar — s-a retras. Dar cine l-a cunoscut atunci pe blîndul, înaltul normand, rece, evitînd contactul personal, răspunzînd în cîteva cuvinte, a descoperit în folosul lui o calitate de învățat și de învățător pe care el nu și-a prețuit-o: aceea de a cunoaște din-

tr-o privire ce poate un om și de a-l ajuta, de a-l pune pe cale, de a-i da încredere, fie și celui mai stingaci străin.

Și de aceea simt azi atita recunoștință mișcată pentru profesorul ce mi-a fost Charles V. Langlois.

1929

(III)

LIMAN VON SANDERS

A murit omul pe care Turcia de la 1926 îl ținea în fruntea armatei sale pentru ca s-o pregătească de o victorie care i-a fost refuzată : Liman von Sanders.

Cu dînsul se duce unul din reprezentanții generației de ofițeri germani cari au socotit că soarta lumii poate fi hotărîtă prin atita lucru : o bună armată servită de o tehnică admirabilă și de finanțe solide, sub ordinele unui șef ambițios și mîndru.

Niciodată acest organizator cu contract, pentru care turc sau german însemnau tot una : elementul uman pentru „sistemul“ cu care se poate ajunge oriunde, n-a bănuît acele puteri morale, acea taină a unui singur cuvînt, de a cărui neînțelegere se plîngea ieri fostul *Kronprinz* german.

Brutalul materialism creează oameni ca dînsul, dar, dacă ei pot da succese, în minile lor nu este marea, deplina biruință.

1929

(III)

COMEMORAREA LUI ANDREI BÎRSEANU

O ceremonie privată a adunat, în jurul unui modest mormînt de la Sibiu, un număr restrîns de prieteni pe cari nevoile grele ale vieții de azi i-au îngăduit să aducă acest ultim omagiu.

Cu acest prilej s-a vorbit în presa de acolo, a cărei decadență e așa de grozavă, de Andrei Bîrseanu.

Nu știu dacă s-a prins destul de bină figura și rostul aceluia a cărui lipsă am fi avut de atîtea ori motiv s-o regretăm cu toții.

Era un cărturar din vremea bună. Nu un bătrîn, căci de prea mult gînd n-a îmbătrînit nimeni niciodată. Dar un om de înaltă cuviință și de creștinești purtări, așa cum îi dădea Ardealul de odinioară. Un om fără nevoie de bani și fără sete de onoruri. Un om care-și avea mîndria, mulțămirea și pacea în el însuși.

Cu oameni de aceștia se înseninează viața publică. În fața lor, la anume momente capitulează urile, și mîinile vrăjmașe se întind de la sine una către alta.

Azi, nu numai că nu-i găsim, dar — aceasta e durerea cea mare — nici nu ni-i pregătim.

1929
(III)

LA ÎNMORMÎNTAREA LUI GR. CERKEZ Cuvîntare la mormînt

În momentul cînd se despărțesc de un bun coleg și de un delicat prieten, membrii Comisiunii istorice țin să adaoge la înduioșatul lor cuvînt de adînc regret

recunoaşterea publică a meritelor pe care Grigore Cerkez şi le-a câştigat în opera grea a păstrării celui mai scump al nostru tezaur de artă. Pe cînd monumentele noastre erau lăsate capriciului unor străini nepregătiţi şi neînţelegători, reparînd prin dărîmare şi adăogînd elemente ieşite din închipuirea lor, el a afirmat cu hotărîre principiul că datoria noastră este numai de a conserva consolidînd.

Inteligenţei şi iniţiativei lui i se datoreşte astfel păstrarea frescelor admirabile din biserica domnească de la Argeş, pe care a ştiut-o apăra contra crimei plănuite de a o distruge.

Oricine va călca pragul acestui mai vechi sanctuar românesc va trebui să-şi amintească de dînsul, cum, de cîte ori vom apăra şi noi aceste nepreţuite ziduri contra vandalismului năvălitor, un gînd de recunoştinţă ni se va duce către memoria lui.

1929

(III)

MEMORIA DOCTORULUI CAROL DAVILA

Se mai continuă răsunetul comemorării lui Carol Davila. E o recunoaştere şi o ispăşire.

O recunoaştere, nu pentru un mare învăţat, un descoperitor de adevăruri noi, ci pentru mai mult decît atîta, pentru ce ni lipseşte nouă mai ales, de atîta vreme : pentru creaţiunea lui, pentru nevoia lui organică de a crea, pentru ctitoria lui.

Pe alătura, şi pentru dorinţa lui de a se confunda cu noi, de a întemeia un neam de români, cu nobil sînge românesc, de viteji, cum viteaz, înainte de toate, a fost

el. Uitați-vă la urmașii lui : din amîndouă părțile li vine curajul de a vorbi și de a lucra.

Mai e însă la mijloc și o ispășire.

Contra omului de mare merit s-au coalizat toate neputințele. Aceste neputinți pline de invidie și de ură de care, generație de generație, se frîng toate elanurile frumoase ale vitejilor.

Cînd oare ura va fi trimeasă la sanatoriu și invidia la casa de corecțiune ?

1930

(III)

AMINTIREA LUI SIMION BĂRNUȚ

Între marii ardeleni, Bărnăț e fără îndoială cel mai departe de noi, cel mai puțin în legătură cu ideile și sentimentele noastre de azi. Cine mai crede astăzi, chiar între bătrînii cari l-au ascultat în tinereța lor vorbind despre indestructibila, eterna idee romană înaintea bunilor, molătecilor moldoveni, cari n-aveau mutră de legionari pe front, cine mai crede în ereditatea romană lăsată nouă, numai nouă, romani puri și neschimbați, în posibilitatea refacerii Romei aici chiar și numai aici, în ineluctabila datorie de a da din noi singuri, perfectă și completă, toată lumea de questori și de pretori ?

Dar omul unei singure viziuni și unei singure misiuni cuprinde, în ciuda unor teorii perimate, în aspra lui viață, de cremene și de criță, un învățămînt.

E tipul vechiului ardelean, care, închis în teoria lui măreață, nu vede nimic împrejur. A stat acolo la Iași ca între ruinele unei necontestate Rome pe care vraja

asprului său cuvînt, pe care abia de l-or fi înțeles țăranii de la 1848, ar fi putut s-o ridice în picioare. Într-o viață politică născîndă el nu și-a reclamat nici un rol. N-a văzut decît orizontul iluziei sale și n-a ascultat decît glasurile care-i vorbeau de dînsa.

Cu buzunarul gol — aveau togele buzunar? — cu capul scutit de vanități politice s-a întors, prin unghirimea, pe care o vedea neplăcută, dar trecătoare, ca să meargă, obosit, dar nu înfrînt, la *dii manes*¹ în anul cutare *ab urbe condita*.

El n-a lăsat nici un urmaș.

1930

(III)

IOAN RAȚIU

La o parte de atenția publică, a Ardealului chiar, s-a dezvelit la Turda statuia lui Ioan Rațiu. Generația de astăzi, grăbită să-și valorifice drepturile pe care cu atîta generozitate și le atribuie, va fi făcut un semn mental de întrebare în fața acestui nume, care pe vremuri a avut un așa de mare răsunset. Se vor fi găsit de aceia cari să servească ignoranței lor față de trecut o biografie cu datele cronologice necesare. Eu vreau să-i dau și o interpretare.

Acum jumătate de secol, conducerea românilor de peste munți scăpa din minile clerului. Marele Șaguna murea neînțeles și părăsit.

¹ *Dii manes* — strămoși (lat.).

S-a simțit nevoia unui mirean care să facă el ce fusese pînă atunci în sama „preoților cu crucea-n frunte“. Și s-a prezentat de la sine un om zdravăn trupește și sufletește, nu popular prin cuvînt, nu măgulitor prin patimi, nu dibacî în a găsi mijloacele de a ajunge, de a se menține și de a reveni, și nici un artist în materie de prestigiu, înveșmîntat în tăceri solemne și în izolări impunătoare. Ci un caracter.

Un caracter neînfrînt. Om de *da* și *nu*. Om de orice riscuri. Om care moare pe cuvîntul lui, la datoria lui. Orice material s-ar fi întrebuițat pentru monumentul lui, marmură sau bronz, mai tare a fost sufletul acestui om, a cărui tradiție, din nenorocire pentru Ardeal, a murit cu dînsul.

1930
(III)

GUSTAV WEIGAND

A încetat din viață la Leipzig unul dintre cei mai harnici cercetători ai vieții românilor din Balcani, pe cari oarecum, și mai ales pentru lumea din Apus, i-a descoperit din nou, prin ostenele sale cinstite și îndelungate : Gustav Weigand.

Cercetările lui pornite de la ai noștri cei mai depărtați, mai puțini și mai nenorociți, răzleți, turciți, destinați să se piardă acum prin văile Asiei Mici, megleniții, vardarioții, s-au întins apoi și asupra munților și șesurilor noastre, cari au văzut pe neamțul bărbos călătorind într-un fel de căruță-adăpost, în care minca, dormea și scria.

În jurul lui s-a făcut o școală, de la care au plecat și mulți români. O școală care a fost și o propagandă, o serioasă și bună propagandă.

A fost însă un timp când teorii generale de balcanologie l-au pus pe alte drumuri. A cunoscut albanezi, a cunoscut bulgari. Nu știu dacă ne-a iubit vreodată, dar acestora din urmă vădit li-a dat inima.

Aceasta a avut consecințe științifice. Războiul, care a pus pe ai lui în contra noastră, l-a întărit și mai mult. De aici înainte indiferența lui a devenit și dușmănie, chiar o dușmănie ofensivă.

Totuși pe sicriul lui ar fi trebuit să nu lipsească un mănunchi de flori românești.¹

1930

(III)

ANDRÉE

L-au găsit în Nordul neexplorat, l-au găsit întreg, păstrat cu îngrijire în sicriul său de gheață.

Plecase cu gândul să dea științii lumi nouă, și furtunile polului l-au prins, culcându-l alături de cei din urmă tovarăși ai lui. Acolo, în învelișul lui rece, el a așteptat ziua descoperirii care trebuia să vie.

Nu e, oare, în tragedia exploratorului suedez cu planurile mari, cutezătoare, pe care nedreptatea sorții l-a înțepenit pe blocurile de gheață, ca un simbol ?

¹ Filologul german *Gustav Weigand* (1860—1930) a fost profesor de limbile romanice la Universitatea din Leipzig. În 1893 a înființat acolo un Institut pentru limba română, în cadrul căruia a tipărit un anuar. A tradus în germană *Harap Alb* de I. Creangă și a publicat o gramatică a limbii române.

Astfel, din mijlocul unei societăți neînțelegătoare și crude față de cei mai buni ai săi, cercetători îndrăzneți ai viitorului pornesc pe drumul luminat de un ideal care nu e al vremii lor. Ei cad în drum, la capătul ultimelor eforturi, ca să nu se mai ridice. În gheața nepăsării acelor timpuri triste, ei se păstrează, însă, întregi și frumoși.

Până la timpul când frunțile respectuoase se pleacă asupra rămășiții intacte a gândului și a faptei lor.¹

1930

(III)

AUGUST HEISENBERG

Cîteva săptămîni abia după întoarcerea sa de la Atena, unde, într-o excelentă stare de sănătate, luase o parte așa de activă la congresul de studii bizantine, șeful bizantinologilor germani s-a stins, abia în vîrstă de șaizeci de ani, aproape fără a fi fost bolnav, la München.

Nu se va spune niciodată îndeostul cît de mare a fost devotamentul lui August Heisenberg pentru știința în care ajunsese unul din maștrii cei mai stimați. Filolog de formație, trecuse în domeniul istoric, căruia i-a adus cele mai mari servicii, fără a fi părăsit întorsătura de spirit pe care i-o daseră primele sale studii.

Nu era numai un erudit sever; cărticica sa asupra Greciei noi, de o așa de zîmbitoare prezentație, arătase

¹ Exploratorul *Salomon-August Andrée* (n. 1854) a plecat spre polul nord în 1897 cu un balon și s-a prăbușit deasupra ghețurilor veșnice.

cît de familiar putea să devie pentru toată lumea doritoare de a învăța.

Dar cel mai mare merit al său a fost acela de a întruni, chiar și după război, pe cercetătorii tuturor țărilor în a sa *Byzantinische Zeitschrift*, care a fost îndată un organ central al acestor studii.

Cei cari l-au cunoscut personal regretă adînc pe omul bun și afabil a cărui amintire li va rămînea totdeauna vie.

1930

(III)

C. Z. BUZDUGAN

Se anunță din Galați că „avocatul“ C. Z. Buzdugan și-a dat singur moartea. Puțini, în afară de orașul pe care l-a iubit și de care n-a vrut niciodată să se desparta, vor fi știind ce om rar se desface în acest așa de trist chip din mijlocul acelor cari-l prețuiau cît nu-și dădea sama el însuși.

„Avocatul“ a fost un blînd visător, urmărind nobile gînduri politice, în mijlocul unui partid ca oricare altul, și a fost un ales suflet de scriitor, cu o reală vocație poetică.

Acela care aștepta de la sufragiul universal ceea ce votul anonim al orbilor politici n-a dat nici unei societăți omenești, a fost, acum cîteva decenii, cînd versul reprezenta o cugetare, o simțire, o formă, iar nu gînguritul oricărui anormal ori înșelător, unul din cîntăreții înzestrați ai vremii sale.

Dar mai ales el s-a încumetat, cu atîtea cunoștințe cîte le-a putut strînge singur, fără școală, sa dea din nou în românește grandiosul epos al lui Dante, și cu lungă trudă și-a atins ținta.

Cînd opera era gata, lumina ochilor i s-a acoperit. Și, în întunerecul infernului unde pare că-l coborîse poetul lumii de dincolo, n-a putut trăi acela care cerea vicții lumină și bucurie.

1930

(III)

IOAN VIDU

Omul celor mai dulci cîntări românești, acela ale cărui duioase melodii ni sună în uieche la singura pomenire a numelui său, bănățeanul care, în mijlocul strigătelor răgușite ale ambițiilor ce vor ministere și milioane, a rămas în lumea sa de o înaltă idealitate, Ioan Vidu, ne lasă.

Prin cîntecul pe care l-a cules, l-a armonizat, l-a raspîndit în tot cuprinsul pămîntului românesc, Vidu a fost și un factor de unitate națională și un educator.

Pe de o parte a făcut pe toți românii să se recunoască, sub farmecul muzicii unitare, membri unui singur popor.

Pe de altă parte a strecurat în sufletele ispitite de toate corupțiile și de toate anarhiile ceea ce poate da numai o artă ca a lui: simțul de ordine și instinctul frumuseței.

Fără teorie savantă și lipsit de orice fel de pretenție, el s-a așezat în fruntea tuturor acelor cari, fără a jertfi nimic din regulele artei, au făcut din ea un element de viață și un mijloc de înălțare pentru nația noastră.

12 februar 1931

(IV)

VIRGIL BĂRBAT

A încetat din viață la Cluj profesorul de universitate Virgil Bărbat.

Școala pierde pe unul dintre cei mai devotați servitori ai ei, dintre cei mai zeloși formatori de conștiință în mijlocul tineretului. Inzestrat cu frumoase cunoștinți în domeniul civilizației americane, acest sociolog cu înalte preocupări morale a avut totdeauna înaintea ochilor acea ridicare a nivelului educativ al noilor generații fără care în zădar vor fi fost toate eforturile și toate sacrificiile.

Ținut prea mult în umbră, adesea neînțeles de mediul în care lucra, acest autor zelos, din al cărui scris era totdeauna ceva de învățat pentru oricine, nu și-a dat partea în viața socială și politică, pentru care avea altă pregătire decît a politicianilor de duzină.

Ace'or cari l-au cunoscut el li lasă amintirea unui caracter ferm și unui suflet adînc pătruns de menirea sa ca profesor și ca om. ¹

1931
(III)

EDISON

Acel care, la o vîrstă de patriarh, a închis ochii în America a fost fără îndoială unul din cei mai mari creatori în domeniul tehnicii, unul din cei cari au răzbunat

¹ *Virgil Barbat a publicat un studiu despre Nietzsche, volumul Imperialismul american (1920), traducerii din Ch. Eliot, Hagedorn etc.*

mai mult asupra naturii dușmane geniul omenesc, și prin posibilitățile de legătură între oameni, și prin punerea la îndemîna tuturor a plăcerilor artei, a fost cel mai glorios binefăcător al umanității în vremea noastră.

Inventatorul neobosit a fost, în același timp, un om bun și făcător de bine, care, în fiecare descoperire, s-a gîndit înainte de toate la cît pot folosi semenii săi din noua taină pe care a smuls-o materiei mute și oarbe.

O viață de o puritate de cristal a fost neconținut legată de activitatea vrăjitorului științific care n-a cunoscut odihna.

Cei cari fac deosebire între însușirile sufletești și datoriile morale, arogîndu-și privilegiul de a fi mai răi decît alții fiindcă decît alții se simt sau se cred mai deștepți, ar putea lua exemplul de la americanul simplu și modest, căruia, totuși, în orice oraș de cultură un monument ar trebui să dovedească recunoștința față de marea sa faptă

1931

(III)

MATILDA CUGLER-PONI

Venerabila doamnă care la o așa de înaintată vîrstă pleacă dintre noi a fost, în viața ei împodobită cu atîtea daruri sufletești, un exemplu în toate privințele.

Pe vremea cînd poezia era sinceritate, sentiment și simplitate, versurile Matildei Cugler au fost cetite și, mai mult, cîntate, de atîta lume care a găsit în armonia

ușoara a silabelor ritmice, cu un parfum de sentimentalitate duioasă, mîngiere în multe suferinți și deziluzii.

Soție a unui om eminent, în care era întrupată discreta înțelepciune a rasci lui moldovenești, d-na Poni a fost buna sfatuitoare care se ascunde și sprijinul moral care e totdeauna la căpățiiul îndoicliilor și necazurilor pe care oricui, și mai ales omului drept și bun, lumea le dă din bielșug.

O astfel de viață să îndemne pe femeile de azi, care au nevoie de asemenea îndomnuri, și în sensul ei sa se crească, harnice, modeste și bune, acelea de care, mîne, are nevoie neamul nostru, pentru a nu cădea, pradă păcatelor fatale ale unei modernități în afară de morala eternă, sau contra ei.¹

1931

(III)

N. LEON

La Iași s-a stins d-rul Leon — doctor de științe naturale, nu de medicină — una din figurile cele mai simpătice ale Universității moldovene.

Sprinten pînă la bătrîneță, cu un aer de cavalerasca sfidare a vîrstei, privind viața vesel cu clarii lui ochi albaștri și plimbînd pe străzile capitalei ațipite palaria lui de vechi pictor flamand, cravata lui învoaltă de poet

¹ Soția savantul il Petre Poni, poeta *Matilda Cugler-Poni* (1852—1931) a publicat versuri de un lirism minor mai ales în paginile *Convorbirilor literare*; volume: *Poezii. Fata stolerului* (1884).

romantic de la 1830, Leon era un bun și blind prieten pentru tineretul pe care cu vorbă bună îl îndemna, ca și pentru cei de vîrsta sa.

Unui astfel de om, chiar în atmosfera de ură obișnuită în anumite cercuri intelectuale ieșene, nimeni nu i-ar fi putut ieși în cale cu o vorbă rea.

Naturalistul din școala lui Haeckel, în a carui doctrină a crezut pînă la sfîrșit, era un cercetător atent al fapturilor lui Dumnezeu, pînă la gîngăniile cele mai mărunte și scîrboase, care căpătau un interes deosebit pentru dînsul.

Din această trudă neîntreruptă, din acest zimbet de veșnică tinereță se forma valoarea și farmecul acestui om, asemenea cu care nu dă tineretul crescut și în primejdii, și în răsfaț.¹

1931
(III)

GENERALUL DRAGALINA

A fost cîndva un război pentru întregirea neamului, s-au topit în aceeași voință de sacrificiu toate osebirile meschine care ne scot ca dușmanii unii în fața altora — o, ce ridiculă dușmănie, fără nici o adevărată osebire în idei, fără nici un antagonism de tradiție ; numai vanitate și interes ! — ne-am simțit oare cîndva o nație ? Acestea sunt întrebările care se pun de cîte ori un om de atunci răsare plin de muștrări.

¹ Biologul *Nicolae Leon* (1862—1931), elev și colaborator al lui Haeckel, a fost unul dintre cei mai consecvenți reprezentanți al darwinismului în știința românească. Profesor la Facultatea de medicină din Iași, a creat cel dintîi laborator de parazitologie din România.

Generalul Dragalina, care se comemorează astăzi, a fost un român de la locul lui bănațean, dar un român pentru toți românii, pentru marile scopuri generale românești. Ofițer în România — deci : „regățean“ — el a dat țării libere ceea ce e marea însușire a oamenilor din ținutul său : vitejia sinceră, căreia-i place pericolul, care-l caută, îl înfruntă, pentru scop, desigur, dar și pentru frumuseța gestului.

Gestul, el l-a făcut mergînd în voia soartei după datoria lui, și de gestul acesta a murit.

General, căzînd ca un soldat.

1931

(III)

NESTOR URECHIA

Ne părăsește un om foarte cult și înzestrat cu un frumos talent literar, un iubitor pasionat al țării sale, în natura de azi, în amintirile de ieri, dar mai ales unul de o nesfîrșită modestie și bunătate, Nestor Urechia.

Prin viață s-a strecurat ca o umbră, evitînd tot ce era zgomot, tot ce putea să pară dorință de a fi văzut, puțință de a fi apreciat.

Greaua lui copilărie și tinereță, apăsarea unui nume care sub multe raporturi era greu de purtat i-au dat această înfățișare simbolică, sub care va rămînea în amintirea aceluia cari, fie numai prin scris, ca mine, l-au cunoscut.

Se va găsi greu un om care să facă din diletantismul zelos mai mult decît a izbutit să facă, în cărțile sale de

pitoresc, în articolele sale de istorie românească, acela care a fost Nestor Urechia.¹

1931
(III)

UNUL DIN CEI VECHI : DIMITRIE COMȘA

Bătrînul Dimitrie Comșa a ajuns la ceasul odihnei.

Ce ardelfan de treabă, dintr-o generație a cărei viață a fost numai ideal și sacrificiu, petrecută fiind toată, și cu atîta plăcere, între masa de lucru de acasă și vizita la temnițele politice ale regimului maghiar ! Și ce resemnare la dînsul, cînd altă vreme a adus la suprafață alți oameni, cari nici la masa de lucru n-au prea stat și nici n-au făcut cunoștința cu găzduirea în ghearele stapînilor.

Cînd alții se vor duce, va rămînea o clipă în aer praful pe care-l vor fi răscolit într-o vană zbatere de ambiții. După cei din felul bunului Moș Comșa va rămînea o întregă operă de *folklore* artistic care e pentru noi o veșnică mîndrie. Căci ce n-a făcut el din cămășile și opregele, din covoarele și scoarțele, din furcile și uneltele gospodăriei țărănești din Ardeal în albume a caror executare e o minune și biruie ce au fost în stare să lucreze alte popoare care, etc, aveau statul lor !

Și valoarea unui om se prețuiește în ce lasa după dînsul ca un adaus la viața neamului său.

1931
(III)

¹ Nestor Urechia (1866—1931) a fost unul dintre cei dintîi turiști români și un pasionat explorator al Carpaților. A publicat numeroase articole și cărți de turism, precum și volume de literatură scrise pentru tineret : *Zînele din Valca Cerbului* (1904), *Robinsonii Bucegilor* (1916) etc.

GENERALUL BERTHELOT

Bunul batrîn ai cărui ochi surizatori străluceau de bucurie de cîte ori era în căsuța-i românească de sub muntele ardelean, acela care, în Franța lui, era amicul de fiecare ceas al ficcăruiia dintre martorii luptei pe care am purtat-o împreună. ne-a lasat. A doua zi după ce șeful sau¹ a intrat în lumea umbrelor, el a parut că se supune, vechi soldat, unei misterioase chemari de înto-varășire.

Generalul Berthelot a fost numai un general. Fără idei politice și fără ambiție, fără dorința de a ieși în vitrina. Ostaș din alte timpuri, făcîndu-și serviciul unde era ordinul, fără tristeță în dizgrație, fără trufie în biruință. Un suflet care părea că vine din vremile cînd războiul era o viață pentru oamenii voinici, cu hotarîrile neclintite.

Era pentru el o plăcere cînd își facea datoria în singurul fel pentru care era născut. Își iubea soldații și era prietenul sigur al celor ce iubeau steagul lui. Un francez, un bun francez din timpurile fără teorii.

A fi inutil era pentru dînsul a muri.

Și a murit nemaifiind în serviciu.²

1931

(III)

¹ Mareșalul *Joseph Joffre* (1852—1931) — comandant suprem al armatelor franceze între 1914 și 1916.

² Generalul *Henri Mathias Berthelot* (1861—1931) a fost șeful misiunii militare franceze în România, în timpul primului război mondial.

IACOB NEGRUZZI

La câteva săptămîni după ce i se făcuse lauda la Academia Română, Iacob Negruzzi a trecut la prietenii de cari atîta vreme fusese despărțit.

Cine a putut cunoaște de aproape, dacă nu în casa lui, de mult închisă printr-un doliu de care nu s-a putut mîngîia niciodată, dar în relațiile academice, singurele pe care adîncă lui bătrîneță i le putea îngădui, pe supraviețuitorul „Junimii“, pe conducatorul vechilor *Convorbiri literare* a putut să-și dea seama de cîtă vigoare păstra pînă la nouăzeci de ani, în cugetarea lui clară, fiul lui Costachi Negruzzi.

Literatura lui, destul de bogată, dar de mult încheiată, era a unui om deștept, de vaste cunoștinți, de o cultură generală cîștigată în apusul german, de un simț autocritic care era la el o frumoasă tradiție de familie. Romantismul din unele scrieri e azi cu totul veșted, alt romantism, și mai prost, stăpînind generația actuală, dar, cînd era vorba să dovedească spiritul lui de moldovean șugubaț, de bună rasă răzeșească, el a lasat documente durabile ale vremii sale.

Ce placea la dînsul, ce dădea un farmec minții agere care se zbătea în trupul de mult istovit era curiozitatea lui de a ști, de a înțelege, pe care vrîsta n-o atinsese cîtuși de puțin. Nu o dată acel care prezînta o comunicație auzea de la Negruzzi, anume așezat lîngă dînsul, o exclamație de uimire pentru lucrul nou, care nu putea sa-l lase indiferent.

Cu cei nouăzeci de ani ai lui Iacob Negruzzi, de la Academia Română, ultim și iubit refugiu al lui, pleacă un suflet.

13 ianuar 1932
(IV)

SFÎRȘITUL ZBURĂTORULUI : IONEL GHICA

A fost o uimire dureroasă moartea subită, cu voie, fara voie — taina a dus-o cu dînsul — a admirabilului tînar care a fost Ionel Ghica.

Ieri, se întorcea biruitor de la un drum pe care nimeni nu-l făcuse ca dînsul. Țările-i treceau dedesubt la fiecare ceas. Navigația aeriana olandeză i se dovedise inferioara.

Mersese în excursie la Saigon ca într-o scurtă călătorie de placere. Unde nu-i putea ținti gîndul, cutezatorul gînd care-i dăduse o primă glorie ?

Frumos și voinic, posedînd virtuțile cavaleresti, moștenirea de vitejie a raselor vechi din care venea, urmașul Ghiculeștilor n-avea în el nimic din ceea ce face antipatici pe „eroii“ cari paradează. Vorbea de ce a făcut, de ce a văzut, de ce pregătește cu o minunată simplitate. Bătrînii se simțeau sfioși înaintea grației și eleganței cu care povestea despre marile lui isprăvi.

...Dacă măcar i s-ar fi dat norocul, tristul noroc de a isprăvi în lumea lui, acolo sus, trăsnit de fulgerul fatalității !

1 iunie 1932

(IV)

ANA BRÎNCOVEANU, CONTESĂ DE NOAILLES

A murit cel mai mare poet francez, care era despre partea tatălui o româncă.

Nu e locul în cîteva rînduri, a doua zi după moartea ei, să se arăte cè loc unic a cîștigat în literatura franceză,

în a lumii întregi, femeia care crease din bleșugul sufletului ei, din tot ce poate da o ascendență intelectuală, din îndrăzneala de a face cu desăvârșire nou, din nespusa ei iubire de lumină și de viață, din eroica protestare contra întunecului și a morții o sensibilitate poetica pe care nimeni n-a putut-o imita, de care nimeni nu s-a putut apropia măcar și care e formula cea mai delicată a ce are mai intim și mai misterios sufletul modern.

De la înaintașii români ea a avut acea moștenire de poezie care, prin bunica ei, soția lui Dumitrachi Bibescu, bun gospodar oltean, îi venea din neamul, atât de înzestrat literar, al Văcăreștilor. Tot romantismul ei este de acolo. Dar simțul ales pentru formă are și alta origine: tatăl mamei ei, ambasador al Turciei la Londra, Musurus, a fost traducătorul în grecește al lui Dante.

Pentru nu știu ce cuvinte spuse într-o clipă de capriciu, smuls idealismului ei de acea amintire a Eladei, care e în sufletul oricărui închinător al frumuseții, s-a aruncat împotriva ei, poctă franceză prin toată creșterea pe care o primise, printr-o înstrăinare de copilă de care nu era vinovată, învinuirca că și-a renegat nația. Eu, care am propus și reușit ca Academia Română s-o numere printre membrii ei de onoare, cred cu toată convingerea ca între cine cîntă mediocru în românește după inspirații total străine și între cine aduce, genial, acordurile misterioase ale sufletului nostru într-una din cele mai mari literaturi ale lumii e de preferat cu admirație acesta.¹

1933
(III)

¹ *Anne Elisabeth, contesă de Noailles (1876—1933)* a scris poezii, romane, escuri, încadrîndu-se printre romanticii întîrziatăi captați de simbolism (*Le Cocur innombrable, L'Ombre des jours* etc). Cel care a învinuit-o că și-a „renegat nația“ a fost O. Goga, în poezia *Scrisoare*.

Nonagenarul care și-a găsit locul de odihnă lângă biserica din Calinești a familiei sale, Mihail Suțu, a fost, pînă la accidentul care i-a pregătit moartea, unul din cele mai extraordinare exemple ale vitalității care se capătă de cele mai multe ori numai la sfîrșitul unei lungi dezvoltări de rasă.

Aproape orb, el urmărea nu numai orice se cîștiga în știința căreia-i consacrase de mulți ani de zile toate grijile lui, dar orice se petrecea în domeniul intelectual avînd și cea mai slabă legătură cu aceste preocupări.

L-am văzut într-o zi la Comisiunea monumentelor istorice protestînd contra faptului că n-a fost convocat de mai bine de jumătate de secol, atunci cînd făcea parte din vechea comisiune a lui Odobescu, a cărui continuare ar fi cea de acum. Ne-am făcut o plăcere să-i oferim un loc de unde niciodată n-a lipsit.¹

Pe străzile Parisului pînă acum cîțiva ani umbla pe jos, și cîteva răsturnări nu l-au putut face să renunțe a arăta ca vinatorul pasionat de pe vremuri are încă picioare bune. A biruit o dublă pneumonie și, îndată ce a putut răsufla, a venit la ședințele Academiei. Lupta de zeci de ani cu umbra lui Mommsen și nu s-a lăsat pînă nu i-am adus la Paris ca să-i asculte teoria pe scepticul Théodore Reinach².

Cînd a venit să-mi mulțamească pentru aceasta, a căzut vorba de Fanar și cu cea mai mare energie acest

¹ Mihail C. Suțu (1841—1933) a publicat în țară și peste hotare un mare număr de informatе studii arheologice și numismatice. A fost membru al Academiei Române.

² Théodore Reinach (1860—1928) numismat și istoric francez.

prea perfect gentleman ma asigura că nu se simte în el nimic fanariot.

Vom mai avea oameni de această fibră ?

1933

(III)

AMOS FRÎNCU

A murit în Ardeal un om cum nu se va mai găsi altul prin ciudatele contraste care se găseau într-însul.

Era mic și slab, cu o figură extrem de fină și de nobilă, pe care o străbăteau fulgerele unor visuri ce nu se pot întrupa în cuvinte, și atunci în ochii poate timizi, poate copilărește șireți trecea o flacără. Crescut de o mamă pentru care avea un cult și care ținea pe lângă dînsa foarte strîns pe omul matur, cărunt, el avea totdeauna aerul cui simte o supraveghere și așteaptă o permisiune. Dar în mintea celui care purta un nume de profet al *Vechiului testament* era credința că va face un lucru mare, că e dator să-l facă, aceasta fiind misiunea lui.

Șef de regiuni ale moșilor, crai al munților, Avram Iancu, Horia...

Și în jurul lui era cîte un băiat, cîte o fată cu tricolor la mîneacă — ei, toată oastea...

Dar el o simțea mare, puternică și aștepta proclamarea. Și, cînd a plecat din lume tot cum fusese, un avocat de provincie în România mare de care visase și pentru care suferise, i se va fi părut că soarta a fost cu dînsul grozav de nedreaptă.

1933

(III)

VICTIMA DIN VIENA : CANCELARUL DOLLFUSS

Bestia umană, stăpînă pe soarta lumii în alîtea privinți, a mai făcut o victimă. Un grup de conspiratori în uniforme de polițiști au pătruns în palatul guvernului și au împușcat pe cancelarul Dollfuss.

Piere un om de o energie extraordinară, sărac, de moravuri simple, fără nimic din falsul prestigiu al dictatorilor obișnuiți, un servitor devotat al micii lui țări, pe care credea că trebuie s-o ție la o parte de tulburatele valuri ale imperialismului german. Dollfuss nu era un magician, și el nu plastrona. Funcționar într-o țară deprinsă a asculta de oamenii în funcție, el nu dispunea de mijloace care creează și mențin pe idoli.

Pentru el era o scădere, pentru succesiunea lui, un avantaj. Fiindcă el e dintre oamenii cari se pot înlocui.

Oricine va crede ca dînsul în două lucruri : că un popor nu poate fi mînat cu bomba la o stăpînire care nu-i place și că oamenii bombei merită ștreangul, va putea face la Viena ceea ce a făcut acela pe care l-au suprimat briganzii comandați de acolo unde un mort mai mult nu interesează.

Și, în această apărare, conștiința tuturor oamenilor de bine, supraviețuitori ai unei civilizații morale moarte, va fi cu dînsul.¹

1934

(III)

¹ *Engelbert Dollfuss* (1892—1934), cancelar al Austriei din 1932, a fost asasinat de nașiștii austriecei, agenți ai Germaniei hitleriste.

HINDENBURG

Greoiul soldat aproape nonagenar, care figura ca președinte al statului cîrmuit, reformat și însingurat de Hitler, s-a stîns după ani întregi în cari a dovedit cîta deosebire este între un mare general care distruge pe dușman și între un om politic care zi de zi se lasă distrus de un rival, fie el chiar ieșit din fundul unei aventuri cutezătoare.

Alegerea lui Hindenburg, care a emoționat atunci așa de puternic lumea întreagă, era în legătură nu cu talentele de alt ordin ale mareșalului, ci cu o speranță, cu o iluzie a poporului german : aceea că s-ar putea dărîma tratatele dezonorante și mutilatoare, că Germania, cu acest învingător în frunte, ar putea fi din nou ce a fost.

Și așteptarea era zădarnică : fostul supus al maiestății sale celui de al doilea Wilhelm a fost mai pașnic decît orice burghez așezat, pe baza insignificanței sale, în scaunul confecționat din ideologia, astăzi complet nimicită, de la Weimar ¹.

Atunci, în chip firesc, același popor german, stăpînit de aceeași chinuitoare obsesie, s-a adresat aiurea. Cineva a cutezat să afirme că această operă o va face el, care e în stare să așeze Germania, răzbunată, în fruntea lumii întregi.

Și atunci acei cari voiseră pe Hindenburg președinte l-au ridicat pe Hitler ca „prînz“ al nației.

Bătrînul a tăcut. Poate și el credea că acest nou-venit va săvîrși minunea de care el însuși, care știa ce este războiul, s-a simțit, de la început, incapabil. Va fi avut el în clipa cînd închidea ochii viziunea Rinului trecut, a Poloniei invadate, a Vienei anexate sub conducerea lui

¹ Adunarea Constituantă din Weimar a proclamat în 1919 republica, act rămas fără consecințe, datorită politicii oportuniste a social-democraților de dreapta.

Adolf I, devenit împăratul „Reichului al treilea“, pe care el l-a creat? Ori poate a binecuvîntat pe Dumnezeu ca-l ia înaintea catastrofei pe care o pregătește acesta?

1934

(III)

GHEORGHE BOGDAN-DUICĂ

Cu toată vîrsta lui înaintată, știința românească pierde în Gheorghe Bogdan-Duică, încetat din viața subită la Brașov, locul nașterii sale, pe unul din cei mai activi și mai spornici scriitori ai ei.

Făcea parte dintr-o generație războinică, și vijelios, aprig, peste orice considerații, călcînd în picioare și înrudire, și prietenii și sfidînd orice critică, a fost acest erudit care avea și ceasuri de poezie — ca bun traducător în versuri — dar care, înainte de toate, simțea nevoia să-și descopere un dușman, fie și între cei mai de aproape de din-ului și să caute să-l distrugă, gata, de altfel, să reia de a doua zi relațiile neținute în samă în clipa încheșării, care era pentru dînsul o necesitate și o voluptate.

Tovarășul de tinereță al lui Coșbuc a înfruntat în Ardeal autoritatea mitropolitului Miron Romanul și, trecut în Bucovina, a purtat război cu guvernatorul austriac Bourguignon. Iar cînd s-a așezat la București a alergat îndată după o țintă pentru noi campanii, pe care le-a dus, nedrept, dar desigur sincer, cu oricine i-a răsărit în cale avînd alte idei și alte metode. Ca învățat — și a fost unul dintre românii cari au știut și cercetat mai mult, uimind prin formidabila sa informație — el vădea aceeași tendința dominantă a puternicii sale personalități.

În strângerea știrilor mari și mici, mai ales mici, căci migala îl îmbăta de bucurie cu nesfârșitele surprinderi ce prepară, el avea aerul unui răsturnător de stînci, care le rupe și le sfarmă pentru nisipul de care caută a se folosi, fie și ca să-l arunce în vînt. Nici o piedecă nu-l oprea în avîntul cercetărilor sale. Și ce ieșea din această trudă era neașteptat de nou, stabilindu-se legături a căror delicateța ar fi scăpat privirii, oricît de atente, a altuia.

Dintr-un subiect de nimic el crea o întregă lume, de care acest amoretat de microcosme se îmbăta. A studiat și cunoscut adînc filozofie, pedagogie, istorie, istorie literară, adunînd din banul smuls familiei sale sărace bibliotecă scumpe pe care, apoi, grăbit să scape de dînsule, le dăruia, le împărțea, le-ar fi distrus. Se pare că era în fundul sufletului său un om adînc simțitor, care ascundea această lature, vădit umilitoare, prin brutalități voite. Cu atît mai adîncă a fost părerea de rău a acelor cari, prețuindu-l și iubindu-l, au fost împiedecați, prin surprinderile unui temperament voit bizar, de la colaborarea care ar fi folosit tuturor.

Munca lui, însă, o va întîlni oricînd oricine va cerceta domeniile în care, oprindu-se, fie și numai o clipă, el s-a dovedit stăpîn.

1934

(III)

GEORGE BALȘ

Nu se poate spune îndeajuns ce suflet pleacă dintre noi cu George Balș, răpit de o infecție a doua zi după ultimul drum pe care l-a făcut pentru cîntea științei românești, căreia i-a adus servicii neprețuite.

Cu dînsul se duce un boier, dintre aceia cari de două veacuri, sub influența culturii franceze, se așază în același rînd cu cei mai aleși din aristocrația Apusului. Creșterea lui la Geneva, mediul lui familiar așa de ales au venit ca de la sine pentru dezvoltarea unor însușiri pe care el le avea din instinct. N-am cunoscut, nu se poate cunoaște un om de o mai mare probitate unită cu o discreție și o delicatețea de suflet excepționale. În mijlocul brutalităților unei vieți amestecate, el se retrăgea în cetățuia inexpugnabilă a rezervei sale, a cărui sfială aparenta era singurul mijloc de apărare al unei naturi ca a lui.

Crescut ca pentru altă lume, el s-a inițiat uimitor de răpede în toate realitățile noastre, în toate domeniile căreia, afară de politică, și-a simțit datoria să se amestece, cu aceeași muncă onestă de a cărui mulțamită nu știa cum să se ascunda mai bine, găsind singura răsplată în lucrul bine făcut.

Inginer, el a învățat arhitectura. Ce a putut da în acest domeniu a aratat atît de practic conceputul depozit al Academiei Române, al carui membru devotat a fost, reprezentînd și în administrația ei un spirit de gospodărie luminată, care nu îngadua nici o concesie nici unui interes. Cunoscînd de mult vechile noastre monumente, el a fost aproape silit să comunice comoara unor cunoștințe de o uimitoare bogăție și siguranță. Cu el împreună am publicat în limba franceză cartea de revelație de-pre *Vechea artă românească*. Pentru Moldova a reluat subiectul într-o strălucită prezentare în trei volume a dezvoltării artei de clădire a moldovenilor. Pentru toate timpurile aceasta operă va fi baza, neatacabilă din orice punct de vedere, a orientărilor. Ea e o glorie pentru știința noastră.

În Comisiunea monumentelor istorice el era de fapt conducătorul, prin cunoștințele sale tehnice, prin necontenita prezență la datorie, prin devotamentul său nesfîrșit

pentru urmele cladite ale trecutului în care familia sa jucase o așa de largă parte, fără ca și din aceasta el să fi tras cît de puțină mîndrie.

În jurul nostru, cei cari am rămas, o astfel de pierdere creeaza un gol pe care întrucîtva poate să-l umple numai iubitoarea noastră amintire a bunei și blîndeii lui figuri.¹

1934
(III)

ALEXANDRU MAVRODI

Alexandru Mavrodi a fost un om de mare inteligență, un om de autoritate și un bun conducător de oameni, care știa să se facă ascultat. Cariera strălucită pe care a făcut-o arată cum, fără a trece prin filiera unui învățămînt care dă atîtea suflete sterpe, poate cineva să-și cîștige tot ce trebuie pentru a sta în primele rînduri ale unei societăți. În zilele grele de la Iași a fost unul din puținii cari nu s-au temut, și a răspîndit încredere în jurul său.

Director de teatru național, el a păstrat ca o sfidare către dușman tot ce în timpuri normale e legat de instituția sa. Pe cînd toți croitorii de copii după piesele franceze pretindeau monopolul scenei, el a avut curajul de a reprezenta piesa mea, de afirmație națională, *Învierea lui Ștefan cel Mare*. Dacă m-am legat apoi de teatru, aceasta se datorește încrederii pe care mi-a dat-o și pentru care mă simt dator, în clipa cînd îl coboară în pămînt,

¹ Inginerul *George Balș* (1866—1934) a lucrat la construcția podului de la Cernavoda și a realizat, între altele (în colaborare), clădirea Institutului de seruri și vaccinuri „Louis Pasteur“ din București. A publicat studii despre arhitectura bizantină, despre bisericile și mănăstirile din Serbia, Moldova etc.

cu acest act de adîncă grațitudine, care se unește cu părerea de rău că omul de energie s-a dus dintre noi tocmai cînd de aceștia ni trebuie mai mult decît de oricari alții. ¹

1934
(III)

DR. I. CANTACUZINO

Doctorul Ion Cantacuzino era însași întruparea integrală a puterii, voinții și inteligenței omenești, un exemplar de rasă cum trebuie veacuri pentru a-l dăruia unui popor.

O vitalitate imensă respira din trupul său voinic, din superbu-i cap de rege barbar ducîndu-și oștile la asaltul Romei rîvnite, din podoaba bogată, acuma albă, a părului care-i aureola fruntea, din strîngerea de mîna puternic prietenească, din ochii strălucitori de lumină, bunătate și veselie, din inflexiunile glasului în care era simfonia însăși a acestui tare ritm de viață pe care vrîsta nu-l scăzuse.

Cugetarea lui atingea toate domeniile științei și toate înfățișările frumuseței, unind o cunoaștere profundă cu o aleasă eleganță în prezentare, dar mai presus de toate cu o coloratură pitorească absolut personală, și, la acest uriaș sanguin jucîndu-se cu teoriile și jonglînd cu ipotezele, nu fără oarecare scînteie de îndoială ironică în

¹ *Alexandru Mavrodi* a fost director al Teatrului național din București între : 1915—1916, 1921—1922 (cu Victor Eftimiu), 1922—1923, 1930—1931 (cu I. Gr. Periețeanu), 1931—1933, 1933—1934 (cu Victor Eftimiu).

privirile care nu s-au aprins niciodată de acca prostească încredere în ce ți se pare că este și pe care lumea o numește convingere și o stimează ca atare, din cînd în cînd porneau duioase unde de simțire, care arătau larga generozitate a inimii. Cine a lucrat cu dînsul a simțit-o din cînd în cînd.

Unii au abuzat de această însușire mărinimoasă. Nu era chip să-l ferești de o asemenea exploatare : era prea bun pentru ca să consimtă măcar a o recunoaște.

Un astfel de om, dintr-un neam care a stăpînit din secol în secol, nu se poate să nu se intereseze de politică. El o vedea în linii mari, care se urcau sus, spre un ideal de libertate umana în care nu era nimic din preocupările de partid și de club. Orice mișcare în acest sens putea conta pe dînsul, și el i se dădea întreg. Se putea ca a doua zi s-o uite, cînd, oricît ar fi lăsat sa se întrebuițeze numele său pe vreo fațadă, el scăpa definiției, se revolta, în adîncul său, contra ideii că aparține la cineva, sau la ceva care a devenit o doctrină.

Era în acest domeniu cavalerul steagului liber, și ce putea fi un program pentru inteligența care vînturase toate ideile, dînd fiecăreia ceva de la dînsul numai așa ca o eleimosină¹ pentru săraci !

Fără gestul lui, viața intelectuală a țării va fi ceva mai îngustă și simțitor mai rece.

1934
(III)

¹ Milostenie.

VINCENTIU BABEȘ

Ce a fost, și numai atîta

Conștient de ce a făcut, mărunțelul moșneag, slab și acru, ferit de a lua o atitudine și de a rosti o convingere — mie mi-a refuzat la premiul Academiei *Documentele Bistriței* întii pentru că dădusem numai volumul I și pe urmă fiindcă apucase a refuza acest volum — ar fi fost foarte mirat dacă i s-ar fi spus că pentru onestele sale îndeletniciri, cuviincios și precis răsplătite, i se va ridica o statuie, și mai ales că el va fi privit ca simbolul Banatului în care s-a născut, ca fiu de țăran — ceea ce se pare că e astazi la unii oameni un argument decisiv (dar ei se țineau nobili).

Biografia lui, largă ca a unui rege întemeietor de țară, în *Enciclopedia* de la Sibiu, îl prezintă înainte și dupa 1848 ca avocat — și a fost bun avocat și „translator“ — și ca un meșter redactor de memorii juridice. În era absolutismului austriac a fost întrebuițat ca magistrat, dar continua a fi autorul „petițiilor“ din partea cercurilor românești. În această epocă a fost și deputat.

Rolul său cel mai mare a fost să creeze, sub aceeași administrație a austrieșilor, condițiile juridice ale bisericii românești ortodoxe, desfăcută în sfîrșit, ca un dar împărătesc, de a sîrbilor.

Cînd s-a smuls lui Franz-Joseph constituția monarhiei dualiste, dînd ungarilor tot ce e la est de Leitha, Babeș, care, într-o broșură germană, fusese pentru monarhia unitară vieneză, a fost firește despoiat de ce i se dăduse pentru credința față de vechiul stăpîn. A condus însă și mai departe ziarul *Albina* și a reușit să fie ales în noul parlament budapestan, pe care deci l-a acceptat. Și, cînd a fost vorba de a se fixa ori pactul cu noua Ungarie, ori programul de luptă contra ei, marea experiență a lui Babeș a fost indispensabilă.

Om de teorii și protocoale, fără energie de luptător și cu totul fără poezie, acest om mic, sec și rece a adus servicii care merită recunoaștere. Dar simbol al Banatului nu, căci strigă din mormintele lor cei prigoniți și izgoniți, sufletele de foc : Murgu și mai ales Moise Nicoară, pribegii la noi, oameni slabi în protocoale, dar, în suflete, tari !

1934

(III)

MIREA

A murit la peste optzeci de ani un mare pictor care a fost.

Numele lui Mirea se rostca foarte rar, și de foarte multă vreme. În colecțiile statului se admira poezia, grija de cel din urmă amănunt, unită cu o delicată și originală știință a compoziției, din cea mai mare și cea mai frumoasă pînză a sa. Se mai gîndea cîte unul și la altă vrajire artistică a unei scene, aceasta din trecutul nostru : Mihai Viteazul înaintea capului învinețit al lui Andrei Báthory. Că Mirca lucrase îndelung la catedrala din Constanța, într-un stil care nu e al tradiției, aceasta se daduse uitării, iar că lui i se datorește infrumusețarea fațadci de la Ateneul Român o spune numai acuma necrologul. Doar portrete de ale lui supraviețuiesc.

Desigur că, într-o vreme cînd meșteșugul așa de subtil, vederea așa de personală, neconținută tendința de a observa și a înnoi a unui Grigorescu se socoate lucru de trecut, Mirea nu zice nimic celor cari atît de ușor se ridică prin încrederea în sine și prin superficialitatea unui public care cere numai senzație.

Dar dispariția meșterului moșneag ne face să gîndim la unele laturi ale artei sale pe care le trecusem cu vederea cu toții — și pictorii leneși, și prețuitorii lor generoși. Pictura este și cugetare, și simțire, și putere epică de a lega și de a închea ; este și pătrundere adîncă a sufletului omenesc, și înțelegere a vieții societăților care se schimbă.

El știa acestea, le știa așa de bine, încît a zvîrlit cu dezgust penelul cu care trezise legenda și glorificase trecutul. În alt mediu acest solid muscelean ar fi fost un Matejko¹. În al nostru, el a ajuns un profesor și un funcționar.

Nu e de ajuns ca o țară să dea talente ; ea trebuie să știe a le ținea vii.

1934

(III)

IOAN BIANU

S-a dus întemeietorul cel adevărat, păzitorul statornic și harnicul străjer al cărților, așa de multe și de scumpe, aflate, așezate, catalogate și cu strășnicie apărute de dînsul, însuși sufletul viu al Academiei Române, zeul ei tutelar, viu acolo pentru eternitate — Ioan Bianu.

Ce nu jertfise el acestei instituții, a cărui bibliotecă, a cărui rînduială sunt un ajutor neprețuit pentru cercetători și o mîndrie pentru țară ! Bine pregătit, dus prin străinătate la studii serioase, format de conducători ai cercetărilor romanice, scriitor de talent, cu sufle-

¹ *Jan Matejko* (1838—1893) — pictor polonez, autor de portrete și scene istorice.

lui simțitor și cugetarea sigură pe care le-a arătat în frumosele sale discursuri la Academie, el și-a interzis o activitate științifică pentru a se consacra unei strivitoare gospodării culturale, în care aducea o nebiruită energie. Ani întregi, ca profesor, s-a mulțumit doar cu o obositoare și umilă catedră de liceu.

Marile lui însușiri veneau din vînjosul trunchi țărănesc ardelean, a cărui ramură, dintre cele care nu mai răsar, era el. Cineva, aruncîndu-i injuriile curente la noi, a vorbit de paie pe care a dormit copilul de pe Tîrnave. Somn meritat prin muncă pe floarea uscată a cîmpului părintesc! De acolo a venit acest blăjean de veche modă și de sacră tradiție, așa cum l-am cunoscut, iubit — și uneori și răbdat: cu disciplină de roman întîrziat care nu știe înduplecarea și cu ascunsă inimă dulce de cioban doinind din fluier.

El a murit spre optzeci de ani, întreg și tînăr, fiind dintre aceia cari par a lăsa prietenilor tot ceea ce au fost.¹

1935
(III)

UN VECHI ELIN ÎN PARIS : MAURICE CROISSET

Am fost la mareașta slujbă catolică pentru acela care pînă la vîrsta proorocilor a stat frumos și drept, conținînd tipul bătrînilor dăruți cu euprepie elenică, profesorul Maurice Croiset.

¹ Ioan Bianu (1856—1935) a avut totuși o activitate științifică relativ fecundă. A publicat texte de literatură română veche, materiale folclorice, lucrări de ortografie și bibliografie. Sub conducerea lui s-a alcătuit și tipărit *Bibliografia românească veche* (1904—1936).

Și la noi oricine a atins studiile grecești a trebuit neaparat să-l cunoască și să se inspire de la dînsul, de la gîndul lui senin, de la fraza lui de armonie și claritate. Dar ce fericiți au fost aceia cari au cunoscut pe om !

Tot era la el proporție și armonie. Truda grea a apuseanului care trăiește numai pentru știință și-i smulge dureros tainele care nu se dau ușor, nu-l crispase și slufise, nu-l încovoiase și nu-l zbîrcise. La catedra sa de la Collège de France, pe fotoliul său de la Academia de inscripții, septuagenarul, octogenarul, nonagenarul stătea ca un înțelept al vechimii pe marmura bancilor ateniene. Afară, ceața se întindea și se strîngea înapoi, picături cădeau din neguri, urlete de sirene și vîjiiri de motoare tăiau un aer gros și obscur, strigăte nervoase trimeteau unde spre fereștile sălii, iar el stătea liniștit, străin de aceste toate deșănțări ale unei vremi triste și chinuite, și în colțul gurii zîmbea o ușoară lumină răsfîrîntă din Atena lui Pericle.

Ce păcat că ultimii supraviețuitori ai epocii lui Socrate și lui Fidias se pierd astfel fără urmași !¹

1935
(III)

DAMIAN IZVERNICEANU

Din Jimbolia se anunță moartea, în plină bărbăție și împlinire de datorie, a profesorului Damian Izverniceanu.

¹ Impreună cu fratele său, Alfred Croiset, elenist și el, Maurice Croiset (1846—1935) a publicat o valoroasă *Istorie a literaturii grecești*.

Îl cunoșteam de mult prin scrisul său de harnic povestitor al celor de acasă de la dînsul. Pagini simple și adevărate, care nu se închinau nici unei mode și nu ascultau de nici o direcție. Amintiri puse pe hîrtie, credincios, din iubire sau din milă față de dînsule.

Era un Agîrbiceanu al Banatului, ca și acela care de mult ar trebui să fie la Academia Română, între cei mai buni scriitori ai vremii sale. Izverniceanu era cu mult mai pușin, dar un martur cinstit al vremii sale.

Mi-a trimes într-un rînd un întreg pachet din asemenea narațiuni ale lui, răspîndite, pierdute prin foiletoane, cu speranța, care s-a dovedit zădarnică, de a găsi un editor, așa încît și el să-și poată aduce mănunchiul înflorit ca prinos României celei noi și mari, de care, sub jugul străin, visase.

N-a insistat cînd a simțit că nu se poate, și sulul de veche hîrtie tipărită trebuie să se afle undeva prin saltarele mele.

A ajuns profcsor la un liceu din margine. El n-a alergat după politică, și nici politica nu l-a cautat în colțul lui. Acolo a murit.

... În clipa cînd, pentru binele nației, ai săi se calcă în picioarele cailor și se bat la cap cu măciucile.

1935

(III)

AVEM SUFLETE EROICE : BĂNCIULESCU

La Cairo, într-un spital, otrăvit cu doctoriile luate pentru a putea cît mai iute să plece, s-a stins marele, neobositul aviator Bănciulescu.

În activitatea publică, plină de zvonul deșert al intrigilor în serviciul poftelor dezlănțuite, care poate da impresia că, într-o fază de șovăire morală, de ațita lucru am ajuns a fi buni, viața, care ni se relevă acum o dată cu vestea acestui trist sfârșit între așa de depărtați străini, e o mîngiere, un îndemn, mai mult chiar : o asigurare.

Strălucitul ofițer fusese aruncat la pămînt în cursul unui zbor către Apus. Picioarele i-au fost zdrobite și au trebuit tăiate. Pe cine oare, după o așa de grozavă nenorocire, nu l-ar fi cuprins deznădejdea, cautînd doar un colț de lume unde să se ascundă mîndria așa de crud rățezată ?

El, însă, n-a capitulat. Nu numai că tinereța lui s-a hotărît să lupte, oricum, pînă la capăt. Dar n-a parasit nici țăriera, chemarea pe care cu atita iubire o îmbrățășase.

Zburător a voit să rămîie. Și cu protezele care-i înlocuiau picioarele pierdute a străbătut văzduhul de la un capăt al lumii la altul, o dată, de mai multe ori, pînă ce boala a izbutit să răpuie această extraordinară energie care-l așază între cele dintii rînduri ale epopeii aeriene din timpurile noastre, capabile și de cele mai nobile îndrăzneli.

Oamenii mici și mulți pot să urmeze cu forfoteala lor. Pentru zilele mari știm astfel că avem sufletele eroice...

1935

(III)

OMUL CARE S-A ÎNTORS ACASĂ : PANAIT ISTRATI

În ce taine de nepătruns e înfășurată această biată viața omenească ! Din ce adâncuri fără fund ni vin chemările și călăuzirile ! Și ce neputincioasă e și cea mai ascuțită inteligență, cea mai aprigă dîrzenie față de poruncitoarea lor magie !

Iată așa și cu acela aprig în luptă, sfidator de opinie publică, părăsitor de țări și răsturnător de lume cu puterile unui real talent care vrăjea tocmai prin lipsa a ce dă — și a ce strică — acea cultură generală de care l-a lipsit soarta și care, trecut prin toată stratosfera laudelor și frămîntat prin toate vijeliile luptelor sociale, laudat peste măsură și cu cruzime batjocorit, e astăzi „adormitul robul lui Dumnezeu Gherasim“, căruia i se va cînta în biserică plîngerea „oii celei pierdute“.

Panait Istrati a vrut să fie aiurea decît în lumea sa, în țara sa, în al cărui sîn stă să se odihnească acum. Iluzia ispititoare a balaurului revoltei l-a prins, l-a învîrtit în aer, l-a aruncat în slăvi la care nimeni dintre ai noștri nu s-a ridicat. Furtunosul ionian care i-a fost tatăl l-a azvîrlit în aceste furtuni ca acelea pe care neamul lui le-a înfrunțat pe ape. Dar țărăncia noastră, mama lui, l-a chemat cîndva la sine și, bolnav, zdrobit de glorie, el s-a întors la dînsa.

A zăcut aici, și-a închis ochii aici — și ea îl așteaptă acum, așa cum a vrut ca din mormînt, lînga dînsa, în cimitirul Sfîntului Constantin din Brăila.

Eroi ai marilor aventuri din orice domeniu, ceea ce vă așteapta — aceasta e...

1935

(III)

UN INTEMEIETOR : DOCTORUL BRÎNDZĂ

Inaugurîndu-se Grădina botanică, de acum înainte nu numai templu al științei, pe care sunt bucuros că l-am ajutat să se isprăvească, în scurta mea trecere — dezastroasă, cum o știu toți idioșii — la Instrucție, dar și loc de înseninare al Bucureștilor, s-a dezvelit un bust al doctorului Brîndză.

Încă un om al începuturilor.

O, măreția acestor începuturi, fără public, fără îndemn, fără o mîină de sprijin, fără un cuvînt de recunoaștere, fără măcar siguranța că opera ce s-a pornit va fi dusă mai departe ! Dar ce sfînt lucru, știind toate acestea, să stărui mai departe pe calea unde te întovărășesc rînjirile ieftenelor ironii, amestecate din cînd în cînd și cu piatra de praștie a unui copil, cu bolovanul aruncat de un nebun.

Doctorul a lucrat așa. Voia ca și țara lui să-și aibă gradina botanică, laboratorul. Îi era milă de darul lui Dumnezeu din flori și smerite buruieni pe care-l cuprinde țara, menită pare că, prin blăstămul protivnic al Satanei, să rămîie veșnic neștiută.

La locul lui, între plantele lui, doctorul Brîndză zîmbește acuma. A fost pentru cine să lucreze.

1935

(III)

GHEORGHE VÎLSAN

Ce tristă soartă au avut, ca oameni, cei mai mulți din colaboratorii, animați de același spirit și așa de strîns înfrățiți între dînșii, ai vechiului nostru *Sămănă-*

tor! Moartea i-a cosit pe rînd, înainte ca ei să-și fi putut cuprinde sufletul întreg într-o mare operă reprezentativă.

Între accia cari au rezistat mai eroic unor suferinți fără nume trebuie așezat omul, model pentru școlarii sai, care a fost Gheorghe Vîlsan.

Poet puternic, căruia am încercat de curînd a-i face dreptate — și tot trecutul s-a trezit în sufletul lui delicat — autor al unui admirabil roman psihologic, de o rară puritate etică, el făcuse la Paris, pe lângă d-l de Martonne, studii de geografie, care l-au pus în stare să dea acestei științi o nouă strălucire.

Profesorul de universitate de la Cluj a creat o școală ardeleană, căreia și pînă acum i se datorește destul. Mutat, cu multă greutate, la București, unde a căzut într-o atmosferă de intrigă, nepotrivită cu înălțimea morală a lui, el a dovedit că știința cea mai solidă se poate uni cu o impecabilă formă, în vorbire și în scris, și că și problemele cele mai grele se pot înfrunta fără a zbura în stratosfere metafizice.

Pentru știința românească este o mare pierdere, și e o adîncă parere de rău pentru aceia cari știu din ce iad de dureri care l-au răpus în sfîrșit a răsărit senina operă ce rămîne după dînsul.¹

1935

(III)

¹ Gheorghe Vîlsan (1885—1935) a adus o remarcabilă contribuție la progresul geografiei regionale (*Cîmpia română* etc). Volume de literatură: *Povestea unei tinereți* (1924), *Grădina părușita* (versuri, 1925).

MARIA CUNȚAN

Intr-un spital, de offtica bătrînețelor foarte înaintate, s-a stins singur un suflet blînd și bun care n-a avut parte în viață de nici un noroc și pare chiar că nici n-a avut vreodată îndrăzneala să creadă că pe această lume ar putea fi un colț de fericire sau măcar de liniște asigurată pentru dînsa.

Maria Cunțan, fiica unui preot și profesor respectat din vechiul Sibiu, nu părea însă a fi născută pentru deceniile de trai muced într-un azil de bătrîni și nici pentru agonia dintr-un colț de sanatoriu. Crescută cu îngrijire, cunoștea foarte bine literatura germană și avea un frumos talent poetic, minor, făcut tot din sinceritate și simplitate, desprețuind poza și chiar pregătirea. Avea prietene, și nu o dată o privire de afecțiune s-a îndreptat de cine o putea întovărăși în viața, care trebuia să-i ajungă așa de pustie, către fata mărunțică privind din colțul ei de sfială cu o uimită frică oame-nii și lucrurile.

A tipărit în Ardealul ei ca și în *Sămănătorul* destul ca să fie cunoscută, nu însă destul ca să fie apoi urmărită cu simpatie. Și, pe urmă, în negura care a cuprins pe orfană și pe femeia doborîtă de vîrstă, rareori condeiu s-a coborît pe hîrtie pentru o plîngere obosită.

Cu voluptate se va fi despărțit săraca de lînceda osîndă a bietei sale ființi nenorocite, dar cîntecul îi ramîne, curat și clar.¹

1935

(III)

¹ Volume ale poetei sămănătoriste *Maria, Cunțan* (1862--1935) : *Poezii* (1901, 1905), *Din caierul vremii* (1916).

HORAȚIU AL ROMEI ȘI HORAȚIU AL LUMII

Comemorarea lui Horațiu are, desigur, și azi o valoare mondială, fiindcă în latina lui meșteșugită, din epoca lui August, el înfățișează pentru oricine, din orice vreme, idei generale și sentimente care, dacă nu stăpinesc toate pe toți, au trecut și trec prin inima oricui.

De aceea a și fost cetit, înțeles, iubit și urmat ca o mica biblie a omului foarte om, cu însușirile și scăderile scumpei și bietei noastre umanități, în toate timpurile și de oameni din toate clasele.

Copiii din școli, chinuți de gramatică și urmăriți de ideea „notei la limba latină”, au trebuit să simtă și ei ca în paginile manualului cu note explicative neroade este o viață, aceea spre care tinde și ființa lor.

În ceasurile libere, smulgându-se de la truda și monotonia vieții, ațiția oameni maturi au gasit o mîngîiere în aceasta așa de plăcută, de *insinuantă* tovărășie. Și pe banca din grădina casei de retragere, pensionarul civil sau militar a suspinat la gîndul că „anii se duc”, *ehu, labuntur anni!* Unele din formulele lui poetice au intrat, oarecum, în graiul obișnuit al oamenilor culți și au stabilit, în timpuri mai bune decît cele de azi, ca o legătură între popoare. Horațiu este al tuturor, fiindcă orice a găsit o expresie la dînsul, harpă răsunătoare melodios a tuturor curențelor. A fost și pentru cel ce-și caută harnic de ogor, încîntîndu-se de frumusețile naturii, dar și pentru cel care, cu coroana stropită de vin pe frunte, își îmbrățișează iubita, la capătul ospățului. L-a prețuit și cine a învățat de la el versul sprinten ce se pare fără constrîngere și pentru d-l profesor care a explicat *Arta poetică* a dătătorului de legi, pe care tălmaciul l-a înțeles îngust și dur.

Dar și cui dă vieții un scop și o îndreaptă spre înălțimile lui nu-i poate fi străin acela care, cu tot sîngele lui amestecat și vulgaritatea unei condiții de libert, cu

toată înstrăinarea de orice direcție politică, a izbutit sa cînte Romei un *carmen saeculare* și a proclamat, cu profetic glas de inspirat, ce este și ce poate fi „omul tare și îndăratnic în voia sa, *fortis et tenax propositi*“.

1935

(III)

PAUL BOURGET

S-a răspîndit multa laudă în jurul sicriului care cuprindea pe octogenarul scriitor Paul Bourget, dar desigur că ea a aflat puțin răsunset într-o literatură de azi a carii direcție e cu totul alta.

De altfel niciodată acest normalian învățat și dogmatic, înțelegător al sufletelor omenești celor mai deosebite, n-a fost primit deplin în literatura în care cu orice preț a vrut să între, să razbată, să se impuie. Și cei cari-l considerau ca în afară de breasla, aveau dreptate.

În adevăr, el n-a putut crea niciodată oameni din „psihologiile“ pe care le analiza cu de-amănuntul — oameni de accia cari să rămîie ca și cum în adevăr ar fi fost vii și pe cari în rîndul celor vii să-i recunoști și să le spui pe nume. Toate aceste figuri sunt fantome, *larve*, din lumea gîndurilor. Un primitiv cu un puternic talent de gîcire ar fi putut să puie în picioare altfel de fapturi.

Forma însăși se resimțea de învățătură, cu tot dreșajul ei. Ea nu zguduia și nu fermeca printr-o noutate pe care harnicul literator n-o avea în suflet.

Din toate ce a scris ceva însă va rămînea : *Încercări de psihologie contemporană* prin scriitori, care au deschis atîta orizont generației mele.

14 ianuar 1936
(IV)

RUDYARD KIPLING

Rareori moartea unui scriitor a fost încunjurată de o așa de duioasă părere de rău ca a lui Rudyard Kipling.

Părea că lumea care cetește a pierdut un bun și vechi prieten, un vrăjitor de ceasuri bune. Deși el nu mai făgăduia nimic din comoara unei închipuiri minunate, amintirea atîtor lucruri spuse de dînsul era așa de vie, încît o pornire spontană de recunoștință se îndrepta către acela care-și ducea, la rîndul său, lupta cu fatalitatea de la capătul vieților noastre.

Kipling n-a căutat niciodată lucrul nou și, scriitor englez din secolul al XIX-lea, contemporan al irlandezului care-și bate joc de tot ce e la noi rațiune și pietate, el a fost reprezentantul clasic al măsurii și bunului simț. Din experiența sa, din puterea de a gîci a unei minți extraordinare el a făcut povești, dar nu pentru ele, ci pentru oamenii din lăuntrul lor.

Și pentru acești oameni, din toate locurile și de toate rangurile, creatorul, totdeauna el însuși emoționat, a avut o nesfîrșită iubire și o adîncă milă.

Astfel de scriitori sunt binefăcători ai bieteii noastre umanități.

29 ianuar 1936
(IV)

PIERRE DE NOLHAC

Cu Pierre de Nolhac se duce unul din spiritele cele mai fine ale Franciei de ieri.

A fost un poet pe care l-a furat învățătura fără ca însușirile sufletești ale celui născut ca să înțeleagă misterul și să înduioșeze prin inima sa duioasă pe alții, orice ar spune și orice ar face, să fi dispărut.

Tot ce a fost frumos și nobil l-a atins, l-a încălzit și s-a prefăcut în cuvântul vibrant și comunicativ. A vorbit astfel ca unul care a văzut: despre Ronsard și vremea lui, despre chinuita regină frumoasă Maria-Antoanetta, despre ce a fost odinioară acel Versailles căruia, ca istoric și om de gust, i-a consacrat o iubire așa de statornică și de înțelegătoare.

A murit la o vîrstă foarte înaintată, onorînd și astfel nobleța curagioasă a inteligenței și înțelepciunii umane. Și-a încheiat ultimul manuscris de istorie și a dictat versuri asupra fatalității sfîrșitului nostru.¹

3 mart 1936
(IV)

LA MOARTEA LUI VENIZELOS

Acela care a fost cîndva eroul, organizator și cuceritor, al Greciei, liberatorul Asiei Mici în numele nației sale, șeful de stat și comandantul de oaste în vremea marelui război, răsturnător și înlocuitor de regi, obiect de admirație al unei lumi care vedea, în mijlocul mediocrității

¹ Pierre de Nolhac (1859—1936), membru al Academiei Franceze, a publicat poezii și remarcabile studii istorice despre secolul al XVIII-lea și despre umanism.

unei epoce de cenuşie subintelectualitate, un geniu creator, pentru ca apoi el să rupă unitatea naţională, să prefacă o armată în două tabere duşmane, să seducă o flotă şi să încerce, se pare, pînă şi desfacerea micii sale patrii de patria cea mare, pe care el însuşi o crescuse peste marginele puterilor ei, se odihneşte acum de lungul zbucium care i-a fost viaţa.

Din ce rasă venea acest om sprinten cu dulcii ochi albaştri, cu zîmbetul ispititor supt ochelari, acest vorbitor fără putere şi fără poezie, care însă trăgea după dînsul printr-un fluid misterios mulţimile? Erau picături de sînge veneţian în cel venit din insula care patru secole a fost umbrită de steagul cu leul Sfîntului Marcu? O mare fineţea de spirit, o nesfirşita putinţă de a pregăti şi de-a ascunde şi-ar avea acolo izvorul, cum în individualismul neînfrînat cu care unca caldă lui iubire de neam era moştenirea Eladei totdeauna asemenea cu dînsa de-a lungul secolilor.

L-a cunoscut cineva în adevăr, dincolo de francheţa aparentă, pecetluită cu un neliniştit zîmbet rece? S-a cunoscut el însuşi pe sine? Şi-a dat samă de contrazi- cerile care l-au făcut cu cîteva zile înainte de moarte să trimeată urări pentru regele împăcării, din dinastia pe care aşa de crud a duşmănit-o?

Misterul fiinţei sale va interesa pe mulţi cari vor recunoaşte că nu-i pot da de capăt, dar ce a dat din bogăţia sufletului sau unui popor care fără el se lasa pradă oportunismului politicianilor o vor recunoaşte azi şi cei mai aprigi dintre adversarii pe cari nu obişnuia să-i cruţe.¹

20 mart 1936

(IV)

¹ Eleutherios Venizelos (1864—1936) era originar din Creta. Între 1910 şi 1928 a fost în cîteva rînduri prim-ministru al Greciei.

UN MODEST : ALEXANDRU CIURA

Și-a încheiat viața de modestă muncă unul dintre aceia cari, acum treizeci-patruzeci de ani, în Ardealul vieții de provincie, preocupată de ciștiguri de avocat, de afaceri de bancă și de îndeplinirea onestă, dar fără orizont, a datoriilor școlare, *a crezut*.

Alexandru Ciura era un scriitor de vocație, dar nici-odată n-a visat că ar putea cuteza să atace subiectele mari și să facă gesturile eroice. La o nație care de obicei se avintă prea sus și nu-și dă samă de nepotrivirea între ținta urmărită și puterile mult mai slabe, el s-a știut opri, mărgeni și controla. Simțea în el că trebuie să scrie și n-avea nevoie de îndemn pentru aceasta, dar scrisul său l-a păstrat în hotarele pe care i le impunea o serioasă autocritică și o delicată sfială de lume.

Pentru el va fi un loc în istoria amănunțită a literaturii ardelenе, și o antologie făcută cu gust va găsi ce să aleagă din însemnările lui trecătoare. El nu s-a gândit, desigur, la nici o recunoaștere și la nici o răsplată.

Profesorul clujean, legat strâns de catedra lui, le-avrut cu atît mai puțin în domeniul unei politici în care au fost ridicați sus oameni cari nu se manifestaseră ca dînsul sau cari chiar fuseseră în tabara opusă aceleia în care a luptat el.

Între cei lăsați la o parte și cu multă nedreptate desprețuiți numele lui nu trebuie să lipsească.¹

31 mart 1936

(IV)

¹ *Alexandru Ciura* (1876—1936) a publicat povestiri istorice și din viața satului transilvănean, precum și manuale didactice.

G. M. Murgoci, a cărui amintire, zece ani după moarte, a fost incunjurată de simpatia statornică a geologilor, n-a aparținut numai acestei corporații științifice, căreia, fără să fi căutat să se impuie la locuri de conducere, i-a făcut atita cinste prin munca-i statornică, prin adincile cunoștinți cîștigate, prin putința sa de a descoperi, îmbogățind știința.

A fost pînă ce l-a doborît, încă tînăr, boala, ba chiar peste lungile și nespusele suferinți ale unui corp cu desavîrșire zguduit, care părea că se desface în bucăți, a fost însuși tipul românului întreg. doritor de a ști orice, de a se deprinde cu orice împrejurări, de a primi pe umerii săi zdraveni orice fel de sarcină și în stare a birui greutățile de la început și a crea. Ani de zile, la *Sămănătorul*, la Institutul sud-est european, în pribegia de la Iași. la întoarcere. așa l-am văzut și l-am cunoscut.

Era o întrupare a vieții, a vieții care simte nevoia să se arăte, să cucerească, să se bucure de biruința cîștigată. Și aceasta din prisosul energiilor, adunate, în rătăcirile prin munți și de-a lungul șesurilor țării, al rasci lui de păstori mocani, cu ochii la toate zările și știind sa-și despice un drum spre dînsele. Petrecea, muncea, călătorea. cu același avînt.

În toate ducea sinceritate și simplitate. Era încredințat de tot ce spunea și încălzit de tot ce sîatea să facă. Din atita adevăr ce era în el ajungea la înfățișări naive și copilărești și se lăsa adeseori, la îndoială sau la boală, tratat așa ca un copil, mulțămînd cu acel zimbet care i-a rămas totdeauna tînăr.

Avca un real talent literar și a lăsat pagine de antologie. Ca dar al vorbirii firești, spontanee nu voi uita minunata povestire a drumurilor lui de cercetător prin Asia Mică : er'ai acolo de fapt împreună cu dînsul. Dar

ce-l stăpînea mai mult din tot ce ştia şi înţelegea era pămîntul.

Pămîntul, cu straturile lui, a căror explicare la el ajungea înţeleasă şi pentru un profan. Pămîntul cu vлага lui, din care creşte pînea. Pămîntul cu oamenii lui, cu acei oameni pentru a căror improprietărire a luptat. Pămîntul, cu drepturile ce dă unei rase, şi de aceea s-a străduit pentru unitatea statului român.

Pămîntul bun, care l-a iubit şi el — şi l-a cerut devreme la sine.

30 mai 1936
(IV)

UN INTERPRET DE FRUMUSEŢĂ ŞI ARMONIE : CEZAR PAPACOSTEA

Nu se va putea spune niciodată îndeajuns ce minunat prinos aduc în viaţa noastră naţională fraţii noştri „macedoneni“, aşa de puţini la număr şi aşa de bogaţi în fapte, poate şi pentru că în ei e mai multă adevărată romanitate, şi mai veche, decît la noi.

Grecii moderni au dorit să şi-i cîştige. Ei însă, urmaşii unor pricepuţi negustori, au ştiut să păstreze pentru dînşii cîştigul care era cunoaşterea limbii elenice, cu puţinţa de a pătrunde în grelele ei taine, atît de răsplătitoare, iar sufletul şi l-au păstrat pentru ei — şi pentru noi.

Astfel am căpatat tălmăcitori în trei generaţii ai modelelor greceşti, fără care nu se poate o cultură complexă, fiindcă însăşi cugetarea ce o avem de la ei vine. Între

cei mai batrini, Ioan Caragiani,¹ la mijloc d-l Gheorghe Murnu, între cei mai tineri, în frunte, Cezar Papacostea.

Prin el, Platon, pe care-l ceteau mai toți franțuzește, a ajuns altfel inteligibil pentru cei ce vreau să se apropie de o cugetare care vine cea dintâi după a zeilor din Olimp. Dar mai ales prin el, într-o forma cu totul superioară, am avut povestea de rătăcire pe ape și de fericită, deși atît de tîrzie, întoarcere acasă, a lui Odiseu — operă care ea singură l-ar putea pune pe acela, a cărui pierdere așa de timpurie o deplîngem astăzi, în primele rînduri ale scriitorilor români.

Astăzi pe alte ape, mai fără capat decît ale lui Odiseu, rătăcește ce a putut să rămîie din el, și o înțelepciune care întrece pe a noastră-l va fi mîngîiat de tot ce a lăsat, așa de iubit, aici pe lumea noastră, rapede trecătoare.²

14 iulie 1936

(IV)

UN RĂZEȘ MOLDOVEAN : GHEORGHE GHIBĂNESCU

Deși bolnav și tușind din greu, Gheorghe Ghibănescu nu părea gata să ne părăsească.

Pentru că în acest om era o voință de fier de a trăi și de a lucra.

Pentru a o înțelege trebuie să ni amintim, noi cei cari am cunoscut astfel de oameni, din nenorocire gata

¹ Ioan Caragiani (1841—1921) — profesor de elină la Iași, a tradus în proză *Odiseea*, *Batrachomiomahia*, *Iliada* de Homer.

² Profesor la Universitatea din Iași, Cezar Papacostea a publicat o ediție a operei lui Cezar. Din Platon a tradus : *Phaedon*, *Apurarea lui Socrate*, *Criton*.

să dispară, interesantul tip al răzeşului moldovean, așa cum el s-a format de-a lungul vremurilor, aducînd o notă proprie în viața vechii Moldove.

Ghibănescu, din „neamul Ghiban“, cum îi plăcea s-o spuie, reprezintă varietatea de pe malul Prutului, din marginea chiar a Codrului Chigheciului. Pe acolo scoli întregi s-a trăit și vorbit în legătură cu pămîntul, mult iubit și cu libertate îngrijit, păstrat tot de spițele din vechii arbori genealogici. Și astfel era natural ca acel născut și crescut acolo, ca să fie învățător și nimic pe alătura, să fi avut religia documentului.

Nu pentru a se folosi de dînsul ca istoric, ci pentru a-l avea neconținut înaintea sa, a-l copia cu îngrijire, a-l publica, a reveni asupra lui, a căuta în el întorsături de fraze, vechi obiceiuri, datini de drept ieșite din uz — o întregă comoară astăzi risipită. Astfel Ghibănescu, orice s-ar mai fi prins de activitatea lui, a trăit împreună cu documentul.

Tipărea la sfîrșit, în greii lui ani de suferințe fizice, o revistă anume pentru ca să afirme această legătură nedespărțită. Îi zisesec *Teodor Codrescu*¹, cu gîndul la bătrînul, încă mai simplu și mai arhaic, de la care căpatase îndemnul și îndrumarea. Și, de cîte ori te vedea, el scotea din buzunar această dovadă a unei nesfîrșite iubiri.

Așa de puțini sunt azi cei legați în adevăr de un lucru, încît merită o lacrimă aceia dintre dînșii cari se duc.²

19 iulie 1936

(IV)

¹ *Teodor Codrescu* (1819—1894) a publicat o mare colecție de documente istorice : *Uricariul* (1852—1892).

² Lista lucrărilor lui *Gheorghe Ghibănescu* (1864—1936) este foarte întinsă. Contribuția principală a istoricului constă în publicarea documentelor, unele traduse din slavonă.

MOARTEA UNUI ÎNVĂȚAT : PROFESORUL ION BORCEA

Profesorul Ion Borcea a căzut în lupta pe care de ani de zile o ducea pentru lămurirea tainelor naturii.

În această luptă el închisese înțelesul vieții sale întregi, îndepărtându-se de o viață politică la care fusese atras fără succes acest mare suflet simplu, mai mult prin instinctele lui de urmaș al zdravenei țaranimi de la muntele Moldovei.

Pe când vacanțele sunt pentru alții prilej de lenevie și de petrecere, din care se întorc mai oboseți decît la plecare, pentru acest entuziast al descoperirii ele erau prilejul cercetărilor sale răbdătoare în domeniul caruia-i consacrase viața.

Ajunsese a crea un capitol românesc din cunoștința faunei maritime, și prin rodul ostenețelor sale el se îmbogățea an de an.

Teoriile de împrumut care se strigă la întruniri în discursuri asudate și asudante nu vor face fericirea noastră și nici lumea de aiurea nu-și va căuta pe a sa în teoriile pe care, pe lângă atîtea altele, mai mult sau mai puțin răsuflete, le-ar propune mentalitatea noastră politică.

Dar vom fi mîndri ori de cîte ori se va însemna în vreo carte de știință ce i-a dat entuziasmul gata de jertfă al bunului profesor Borcea.¹

12 august 1936
(IV)

¹ Profesorul universitar Ion Borcea (1879—1936) a fost director al Muzeului de istorie naturală din Iași și a organizat Stațiunea zoologică maritimă de la Agigea. Reprezentant al concepției materialiste, este considerat întemeietorul școlii românești de oceanografie.

I. POP FLORENTIN

A murit un om care nu voia să moară, care și-a impus să nu moară și căruia-i lipseau numai trei ani ca să atingă suta.

S-ar fi crezut că a murit printr-un accident, fiindcă o astfel de voință trebuie să biruie pînă și acca osîndă stupidă și ridicolă a morții care ne așteaptă pe toți.

A fost profesorul meu de filozofie — și ce filozofie !... A „agentului conștient“, pe care el l-a păstrat, tare, neînduplecat, sigur și rece, pînă în pragul veacului pe care a vrut sa-l trăiască, dacă nu să-l treacă. Profesor blînd, timid și sec, care-ți permitea să și cetești „la lecție“, din cartea sprijinită pe spinarea colegului din față și care nu se supăra, cînd ușa desfăcută din țîșini cădea la atingerea mîinii sale delicate.

Nu-l știam cine e. Nu cetisem nuvelele din *Convorbiri literare*, care vădeau o inspirație personală și o deplină stăpînire a graiului din acel Ardeal unde se născuse și din care venise foarte tînăr. Nu-mi dădeam samă ce poarta subț cea largă frunte bombată unde nu era numai „agentul conștient“ și „formula matematica a frumuseții“, ci și ulmitoare profeții în domeniul descoperirilor, ca aceea a telegrafiei figurilor și scenelor, cu care mă urmărea cîndva pe peronul gării din Cluj.

Un om neobișnuit, dintr-o rasă tare ca stîncă, fie și într-un delicat trup, disciplinat pentru adînci batrîneți. Un amestec de raționalist pedant și de visător mistic, cu oarecare aplecări către bizareri copilărești.

În fond, toată generația lui, cînd a avut originalitate, era așa. ¹

4 septembrie 1936

(IV)

¹ Ioan Pop Florentin (1843—1936) membru al „Junimii“, a publicat nuvele istorice de atmosferă romantică și sumbră.

IULIU VALAORI

Încă unul din macedonenii, cari au venit la noi ca să ne ajute și cari prin munca și cinstea lor s-au așezat în primele rînduri ale societății noastre, se duce.

Valaori, al cărui nume amintește pe al poetului grec Valaoritis, de aceeași origine, și pe atîția alți „balauri“ de rasa noastră, avea înfățișarea fizică a sufletului său laborios, bun la orice și se încredințează și sigur în orice îndeplinire de datorie.

Filologul cu pregătire, care-și căpătase, și nu prea devreme, și o catedră la Universitățile, autorul unei masive lucrări care va rămînea, era înainte de toate un administrator, unul de un devotament fără păreche față de aceia pe cari se îndatorise a-i servi și față de misiunea care-i revenise.

Legat de partidul său cu aceeași statornicie și cu același fanatism, el a căpătat de la acesta, în ultimul timp, o ridicare în rang pe care avea dreptul s-o aștepte de mult.

În ministerele noastre, unde încurcă toți improvizații, pierderea unui om de stîncoasă tradiție trebuie să fie simțita adînc.¹

16 octombrie 1936

(IV)

¹ *Iulu Valaori* (1867—1936), profesor de limbile clasice la Universitatea din Bucurști, a publicat manuale și studii de specialitate, traduceri din scriitorii latini și greci.

MEILLET

Franța a pierdut pe cel mai mare dintre lingviștii ei, pe omul cu scăpărări geniale care se poate zice că știa și pătrundea cu mintea toate limbile de samă ale lumii.

Din această imensă cunoștință, Meillet scotea principii pe care pîna atunci nu le putuse fixa nimeni. Tot ce era ca operație sufletească în formele cuvintelor îl atrăgea și îl pasiona. Gîndirea lui puternică descoperea operațiile de o extremă fineță prin care gîndul, așa de greu de prins, devenea grai și, peste alte fenomene ale minții, graiul mergea mai departe.

Avea o înfățișare de preot oriental omul cu barba lungă răsfirată, cu ochii oboșiți sub ochelari, cu discreta înfățișare atît de cucernic modestă. Dar, cînd începea să deslușească teoriile sale, verva se ridica simpatică și convingătoare din acel mărunt trup obosit de muncă.

Paralizia-l lovide, și cei cîțiva ani din urmă n-au fost decît un lung chin. Moartea a fost miloasă puind capăt acestei umiltoare suferinți. ¹

25 octombrie 1936

(IV)

SIMBOLUL DE LA SATU MARE (VASILE LUCACIU)

S-a dezvelit la Satu Mare, lîngă locul unde a fost preot, monumentul lui Vasile Lucaciu.

¹ *Antoine Meillet* (1866—1936), unul dintre cei mai de seamă lingviști ai lumii, a valorificat în mod strălucit metoda comparativ-istorică. Cercetările sale fundamentale privesc cu deosebită atenție limbile indo-europene.

E un simbol în legătură cu acela care a fost însuși un simbol, un mare și glorificat simbol.

Se dădea lupta eroică pentru drepturile poporului român de sub coroana sfântului Ștefan, dar mai ales de sub apăsarea unei trufașe clase de magnați și a unei caste de funcționari dresați savant pentru prigonire. Erau în rândurile ostașilor națici noastre avocați elocvenți înaintea tribunalelor, subtili cazuiști juridici, oratori parlamentari cari făceau onoare tribunei, erau profesori cari știu să predice de pe catedră și scriitori pentru cari limba românească n-avea nici un secret. Dar pentru mulțimile pe care se sprijină o astfel de apărare n-ajungea acest mănunchi de intelectuali. Trebuia omul care să întrupeze în ființa sa văzută, în ținuta și glasul său, în atitudine și gest această luptă. Și chemarea socială să fie din acelea care îngaduie, care impun revelația agresivă a profetului.

Cu fața lui de romană frumuseță severă, cu trupul de atlet, cu glasul tunător, cu mișcarea poruncitoare a brațului, cu haina de preot, ca o togă de tribun, Vasile Lucaciu întrunea aceste însușiri. Războiul național își avea, peste căpeteniile adevărate, icoana consacrată, zeul după vedenia căruia aleargă cetele credincioșilor.

Și pe urmă — pe urmă, nimic.

Era un om ca oricare și, mare dovadă de înțelepciune, nu și-a dat osteneala să pară a fi mai mult decât era.

Astfel nu și-a stricat acel moment reprezentativ în care a încremenit în mintea unui popor întreg înainte de a se turna în bronz monumentul de astăzi, în care, din nou, întrupează, la un ceas de tăgăduiri, rezistența nebiruită a neamului nostru.

16 decembrie 1936

(IV)

PIRANDELLO

Italia a pierdut pe unul din cei mai de seamă scriitori ai ei, dar nu dintre aceia cari reprezintă mai bine spiritul italian, în care trăiesc însușirile sufletești pe care niodată nu le-au pierdut, nici în cele mai rele vremuri, urmașii vechii Rome.

Căci Pirandello era înainte de toate un sicilian, iar neamul de acolo are în vinele sale elemente care vin din vechea îndoială elenică, din obișnuința sofistică a jocului cu ideile, din aplecarea de a considera realitățile drept iluzii mai mult decît iluziile drept realități și, pe lîngă aceasta, tendința arabă de a despica firul în patru și de a se pierde în lumea lucrurilor infinit de subtile.

De aici tot extraordinarul dintr-un teatru care nu samăna cu celelalte, ca unul care prezintă urmărirea metodică a consecințelor unei bizare închipuiri sau calcă și dincolo de hotarele comediei decente, pentru a urmări un caz interesant de psihologie.

S-ar zice : un tovarăș al lui Bernard Shaw. Dar irlandezul, cultul acesta, cu ascuțitul zîmbet de răutate și de despreț, acest profanator și al morților pentru a face să scapere flacăra albastră a satanismului său, aparține altei rase și mai ales nu are în el, în ce privește forma, frîul de disciplină romană care n-a lipsit italianului.

Pe acesta îl regăsim frate cu buna noastră măsură romană în alta latură, cea mai puțin cunoscută, dar mai durabilă din opera lui : povestirile.

Acolo e un adevărat farmec de simplitate bună și uncori duioasă, ori dacă e vorba de vînzarea dureroasă a livezii de măslini, ori dacă o maimuță își zugrumă în somn stăpînul, ori dacă profesorul închis în gîndurile sale, de nu mai știe mînca și dormi, ia pălăriile plouate de pe bănci drept ascultătorii înaintea cărora perorează.

Cu acesta ne cunoaștem și ne recunoaștem numai în acesta.

1936/7

(IV)

UNUL DINTRE CEI VECHI AI NOȘTRI : TIBERIU POPESCU

Cînd am vorbit, în Senat, despre jertfirea tineretului de pe vremuri, prin care ni s-a întemeiat această mare și frumoasă țară, a cărei priveliște însăși, cu primejdiile ce o încunjură, ar ajunge pentru a împăca toate urile și a potoli toate ambițiile precocce, și am arătat cu cită uitare de sine s-au coborît aceia cu miile subt „brazda însingerata” pe care au sfințit-o cu trupurile lor, mi-a trecut înainte icoana unuia dintre cei mai modești și mai buni, dar și dintre cei mai senini viteji : neuitatul prieten ce mi-a fost profesorul oltean Tiberiu Popescu.

Aproape în același moment, pe neștiutele, școala pe care a condus-o la Tîrgul-Jiului i-a onorat memoria, ridicîndu-i acolo unde a muncit cu atîta discretă străduință bustul, și cei de aproape ai lui au crezut poate că ar fi din partea lor să nu-l fi înțeles pe dînsul strîngînd în jurul acestei înfățișări și pe cei cari i-au stat mai aproape, iar mai ales pe cîți dintre ei au fost legați și politic de dînsul.

Tinăr, frumos, inteligent, iubit de toți, profesorul gorjan a mers la luptă cu o antică simplitate în îndeplinirea întreagă a datoriei sale, și cum, atunci, cădeau zilnic atîția, nici n-am știut cînd, unde și cum i s-a pus capăt zilclor.

Dar, amintindu-l și aici pe acest nobil reprezentant al unei generații care cu greu va putea fi vreodată ajunsă, necum întrecută, nu trebuie să uit și o altă dovada de spirit roman din aceeași familie.

I s-a propus tatălui, un bătrîn preot, ca partidul liberal din Gorj să-l treacă pe Tiberiu într-un loc fără pericol. Iar el, părintele, a raspuns așa : „El va merge la datoria lui, orice ar fi să se întîmple cu dînsul“.

Tineri de azi, a căror grijă apasă așa de greu asupra inimilor noastre, România mare s-a făcut așa !

25 februar 1937

(IV)

AMINTIREA LUI PETRE LICIU

Foarte răpede dispare amintirea, afară de cărțile de istorie a profesiunii lor, pentru accia cari, ca mari artiști, au complectat și înălțat prin interpretarea lor pe toți poeții scenei.

Nu e așa pentru Liciu.

El n-a fost numai omul capabil să deie viață sufletelor celor mai deosebite, prin scînteia animatoare care era în sufletul său însuși. Nici o profesiune și nici o chemare n-ar fi putut cuprinde întreg un om așa de adînc uman.

La el, cultura înaltă, puterea dramatică, statornicia de caracter, credința față de ideal, prietenia devotată, dorința de a ajuta, nevoia de a iubi erau unite și cu cea mai încîntătoare modestie pentru a crea unul din acele foarte rari tipuri morale care nu se pot uita.

Plecat așa de tînăr dintre noi, stingher, afară de un tată așa de bătrîn, care l-a plîns pîna la moarte, el se păstrează înduioșatei noastre memorii și cu tot farmeceul exis-

tențelor prea nobile și prea curate ca să le poata păstra prea multă vreme pământul.

27 april 1937

(IV)

AMINTIREA LUI AL. VLAHUȚĂ

Cît de actuală, de îndreptătoare, dar și plina de mustrare e comemorarea de la Rîmnicul Sărat a aceluia care și-a înscris, peste toate curente și modele, pentru totdeauna numele în analele literaturii românești oneste și însuflețite, Alexandru Vlahuță !

Ani întregi după isprăvirea acestei vieți sfinte, vrednică de a fi pusă alături de aceea a celor mai nobili reprezentanți ai spiritului românesc legat de țară și de neam, era o deprindere la un tineret crescut prea în fugă și mai adesea lăsat în sama propriilor sale inspirații să ia în deșert numele aceluia din care cel mult se consimțea a face un ucenic și un imitator al lui Eminescu. Nu s-a bagat de samă că bagatelizarea acestui scriitor de o așa de aspră autocritică nu era decît începutul înjosirii întregului trecut de claritate logică și bună-cuviință.

Astăzi, cînd se caută din nou sfatul cel bun în tradiție, acest reprezentant al celei mai cumpănite înțelepciuni moldovenești se ridică din nou, fie și fără o nouă ediție a unei așa de frumoase opere, cu adausul acelor inedite care, contra voinții lui, par a nu fi fost distruse.

Dar ceea ce peste orice schimbări literare îl pune în iconostasul nației e altceva : cultul fanatic, fără exagerări și greșeli de gust, fără vorbe goale și fraze moarte, pe care l-a închinat el poporului său.

Azi, cînd naționalismele se afirmă în toate formele, forma naționalismului său e o piatră de încercare și un model.

1 mai 1937

(IV)

GENERALUL TEODOR TĂUTU

Marele ostaș ale cărui rămășițe s-au înmormîntat la Ploiești a înfațișat în zilele sale de grea și glorioasă luptă un tip de conducător cum din nenorocire n-am prea avut în mersul unui război de supremă încercare națională.

Au fost destui între șefii armatei noastre — și o spun cu durere — cari n-au știut să execute și au fost și de aceia cari, neavînd ordine de executat, n-au găsit o direcție în ei înșii. Cu astfel de oameni se pierde o campanie și uneori și o armată.

Moldoveanul de veche rasă care era colonelul Tăutu s-a gasit, la un moment, fără direcții, care nu mai puteau veni nici prin siguranța gîndirii, nici prin posibilitățile de legătură. A rămas stăpîn pe cîteva mii de ostași cari atîrnau de la viziunea și de la hotărîrea lui. Și atunci el a vădit marile însușiri ale neamului nostru, care, cînd e curat, știe să lucreze „de capul lui“.

Așa a reușit el să rămîie între dușmani cari nu-l putură prinde saptămîni întregi, pe dînsul, uitatul și parăsitul. Loviturile lui se simțeau, ființa lui era cu neputință de descoperit și de capturat. Încrederea pe care o simțea într-însul a trecut asupra celor cari pînă

la capăt și-au dus epica împotrivire, sfidînd soarta de la care știau bine că nu pot aștepta nimic.

Și totuși nu era un vorbitor, un om de gesturi, unul dintre aceia cari pentru mulți personifică o conducere militară. Cei cari l-au cunoscut nu l-au putut face niciodată să vorbească despre poezia lui ostășească. N-a scris un rînd despre dînsa.

Astfel de oameni sunt rari oriunde. La noi mai mult decît aiurea.

19 iunie 1937

(IV)

LA SICRIUL UNUI GENIU ITALIAN : MARCONI

Marconi n-a murit ; el a încetat de a trai. Sau mai curînd el s-a mutat în toți aceia cari servesc genialele lui descoperiri și mai ales în aceia cari sunt meniți să le ducă mai departe.

A încetat de a trăi Marconi — aceasta înseamnă numai atîta că Natura și-a răzbunat, prin exercițiul legilor ei de fier, pe acela care a cutezat a-i desoperi atîtea din marile ei secrete. Și de acum, pînă se va mai ivi unul ca dînsul, șirul acestor descoperiri s-a oprit. Drumul care ducea la izvorul tainelor, pînă la el nepătrunse, s-a închis.

Era, cu toată mama irlandeză, venită dintr-un popor de sentiment și de mare imaginație, care n-a dat nici un mare inventator, un italian în toată plenitudinea cuvîntului. Adecă, atunci cînd cineva este în adevăr italian, un roman.

Cu mulți s-au luptat romanii și au biruit, cu multe neamuri pe care le-au distrus ori le-au prefăcut. Dar, înainte de toate, și ei, cei vechi, ca și acest dictator al

legilor firii, ca și acest *imperator* al misterelor, n-au putut suferi tirania brutală a Naturii. Ci de la început au înfruntat-o și au silit-o să îngenunche.

Marconi era astfel din neamul acclora cari spărgeau munții, cari deschideau drumurile în pustie, cari supuneau rîurile și le strîngeau în hotarele de piatra peste care n-aveau voie sa treaca.

Dominator prin acel *ingenium* al cărui nume l-a dat limba lor romană și oamenilor de geniu, și inginerilor.

Fiindcă și unii și alții, fii ai puterilor lumii, știu sa li arate că și-au găsit in sfîrșit stăpînul.

28 iulie 1937

(IV)

CEI TREI MUCENICI : HORIA, CLOȘCA, CRIȘAN

Se ridică un monument care se va inaugura cu strălucire, adunîndu-se oameni cari nu se pot vedea în ochi și cari ar fi bucuroși să arăte că aceia cari se glorifica au fost înscriși la 1784—85 în clubul lor, acelor trei mucenici țărani ai secularelor suferinți românești în Ardealul oblăduit și strivit de străini, pe cari-i cunoaștem sub numele-porecle de Horia, Cloșca și Crișan.

Monumente au în România și oameni cari n-au răbdat, n-au îndrăznit și n-au pătimit cît aceștia. Cît de frumos să fie conceput și executat acesta, mai bucuroasc ar fi sufletele lor dacă pe locul unde li s-au rupt oasele și li s-a străpuns inima s-ar ridica din recunoștința națională un mare așezămînt pentru urmașii lor, cari și azi, sub tricolorul Românic, chemați din cînd în cînd să-și facă clectorala datorie, trudesc tot în căsuțele cu coprișul mai mare decît zidul și cu zece stăpîni străini pe grumazi.

Ei au făcut o mișcare simplă și tăcută către o libertate pe care n-o puteau defini revoluționar. S-au cerut oameni de capul lor, trăind după datina lor. Ca mulți alții s-au luat după năluca „milostivului împărat“. Și ca toți aceia, „milostivul împărat“, cînd a văzut că se îngroașă gluma, care singură îi trebuia lui, i-a dat pe mîna calăului.

Intelectualii de atunci au înțeles cît au înțeles la 1821 intelectualii din România liberă din ridicarea de steag a lui Tudor. Intelectualii aceștia înțeleg pe urmă, cam la un veac de distanță, cînd se deschid gurile pentru discursuri și se întind mesele pentru banchete.

31 octombrie 1937

(IV)

JAROSLAV BIDLO

S-a stins la Praga, după o lungă boală, unul dintre cei mai aleși reprezentanți ai studiilor istorice la cehi, profesorul Jaroslav Bidlo, și cu el dispărea un competent prețuitor și iubitor al poporului românesc în țara aliată.

Eminent slavist, care plecase de la studii filologice, el ajunsese în domeniul istoric la vederi largi și la ipoteze personale, care îmbrățișau multe din marile probleme ale vieții popoarelor și ale legăturilor dintre ele. Bizanțul îl interesa tot așa de mult ca și subiectele din lumca slavă, înțelegă în sensul cel mai deplin.

Către aceasta se întorcea firește o cugetare vioaie care pînă în acești ani de bătrîneță nu se obosea să rascolască materialele cele mai variate pentru a scoate din ele noi elemente de înțelegere. Și în considerațiile de istorie generală, către această familie a rasei sale se duceau, uncori nu fără anume exagerări, încheierile sale.

Se cuvine ca și aici la noi plecarea dintre cei vii a acestui creator de înalte sinteze să fie întovărășită cu un sentiment de adânc regret și de sinceră grațitudine.¹

9 decembrie 1937
(IV)

MOARTEA UNUI PĂGIN : LUDENDORFF

Ludendorff n-a „adormit întru Domnul“, de care s-a despărțit violent, ca de un intrus semitic în templul zeilor lui strămoșești, ci, oasele avînd sa-i fie astrucate² la Tannenberg, cu eroii, el s-a dus cu sufletul său setos de luptă, de biruință și de stăpînire în Walhalla lui Odin și a zeilor acelora nemilostivi.

Războiul cel mare pentru stăpînirea lumii de către rasa singură avînd drept la aceasta a fost provocat și întreținut de spiritul lui.

El l-a gîndit ca teoretician, l-a pregătit ca organizator, l-a condus ca strateg și tehnician. El, cu siguranța oamenilor unei singure idei și unei convingeri absolute, l-a însuflețit.

Povestirea lui stîngace n-ajunge ca să arăte ce a fost el în imensul avînt german pentru posesiunea pămîntului întreg.

Cînd s-a văzut învins, el nu și-a văzut greșelile pe care, așa cum gîndea el, nu putea să le aibă, ci a cautat

¹ Jaroslav Bidlo (1868—1937) a fost succesorul lui C. Jirecek la catedra de istoria Europei orientale la Universitatea din Praga. A publicat : *Istoria Rusiei în secolul al XIX-lea, Istoria slavilor.*

² A astruca — a îngropa.

vinovăția aiurea și a descoperit ca făptaș al nenorocirii pe răstignitul de la Golgota.

Asupra lui, sprijinit pe mitologia arică a strămoșilor, a pornit el un război pe care încetul pe încetul și l-a însușit mai fericitul rival, ajuns, el, șef al poporului german.

Și azi păgînul, care și-a răzbunat, merge să ducă solia ultimei și marii sale biruinți contra divinității semitice zeilor Nordului cu minile roșii de sînge și cu ochii de înfiorătoare gheață.

22 decembre 1937

(IV)

FERDINAND BRUNOT

Știința franceză pierde pe unul dintre cei mai mari reprezentanți ai ei.

Ferdinand Brunot nu era numai un filolog în obișnuitul înțeles al cuvîntului. Pentru dînsul „filologie“ însemna descoperirea și scoaterea la iveală a înțelesului organic al graiului. Ca de o ființă vie se apropia el de felul de rostire al poporului său și izbutea, descoperindu-i tainele, nu numai să ajute pe cercetători, dar să stabilească o legătură între ceea ce știa așa de puternic să înfățișeze și interesul cel mai viu al cetitorului. Se poate spune că în masivele volume ale *Istoriei limbii franceze*, care ar fi putut să fie numai un repertoriu, el a pus însăși dezvoltarea istorică a unei mari națiuni.

O muncă uriașă, la care a fost ajutat foarte puțin de alții, afară de cea mai devotată dintre soții și, pentru amănunte, cîndva, și de o româncă așezată în Franța, fiica doctorului Zamfirescu din Iași, a stîns un mate-

rial a carui bogăție uimește și pe care numai o inteligență superioară putea să-l îmbrățișeze și să-l domine. Și astfel s-a ridicat măreața construcție care nu se vede de cine și de ce ar putea fi înlocuită.

Era și un vorbitor de o rară căldură și culoare, de o spiritualitate adinc impresionantă, fără nimic din acea pregătire, mergînd pînă la debitarea discursurilor învățate pe de rost, pe care o au alții. Cînd, cu multă greutate, l-am hotărît să vie la București, cuvîntările lui despre literatura franceză au fost, prin noutatea lor absolută, o impresionantă surprindere.

Era în el ceva din soliditatea claselor adinci ale Franței. Cine a cunoscut pe meșterul sculptor ce era el, făcînd, cu aceeași energie și migală, admirabilele uși ale casei sale, putea să înțelcagă și mai bine pe marele om de știință.¹

6 februar 1938
(IV)

MATEI NICOLAU

Printr-o grozavă nedreptate, care se săvîrșește atît de adeseori împotriva oamenilor celor mai vrednici de a trai pentru a fi folositori societății, atunci cînd atita netrebnicie și răutate face mai departe umbră pămîntului, pleacă dintre noi în plină tinereță și fără a fi avut prilejul să-și arîte deplin marea cultură și deosebita pătrundere, unul dintre oamenii rași cari se nasc aici mai mult pentru a li se păstra părerea de rău decît a ni aduce tot folosul ce stătea ascuns în ei.

¹ *Ferdinand Brunot* (1860—1938) a studiat evoluția limbii după criteriul științific al legăturii acesteia cu istoria societății.

Prin marii lui profesori din Paris, ca și prin prețiosul scris pe care l-a tipărit, știam ce comoară de cunoștinți se ascundea căci *se ascundea* în adevăr — la omul de o nemaiîntîlnită modestie și discreție care era Matei Nicolau. Era căutat de dînșii și ca latinist, pentru marile lucrări de lexicografie și i s-a oferit să ție prelegeri la Școala de înalte studii de acolo.

Ceea ce-l oprea de a-și primi o situație în învățămînt, care desigur că l-ar fi încîntat, era jalnica lui stare trupească, produsă de o lipsă dureroasă. Prin mijlocul iernii, într-o haină subțire, el se istovea muncind, în patima de a ști și de a învăța mai mult, fiind neconținut în pragul morții. Lipsit aproape cu totul de auz, palidă figură stinsă în ochii căreia licărea flacăra vie a marii inteligențe, el se strecura printre oameni cu un zimbet dureros, care părea a cere iertare că se gasește între aceia cărora li s-a dat minunatul dar al sănătății.

L-am văzut la Paris agonizînd pe un pat de spital. Nu mai putea fi lăsat acolo. L-am dus acasă, căpătîndu-i un foarte modest loc de bibliotecar al Primăriei, alături de neuitatul meu prieten Gamber, merit și el să isprăvească, după multă suferință morală, între ai săi de origine. Acolo s-a făcut uitat, uitat cu totul. Rareori apărea la prieteni siguri fantoma zimbitoare.

Și acuma, cu tot ce știa el, cu întreaga-i comoară nedesfăcută, el s-a dus, poate cu un suspin de ușurare.¹

11 mart 1938

(IV)

¹ Matei Nicolau (1904—1938) a publicat studii despre limba latină și dreptul român.

Cu mult înainte de vreme, Octavian Goga părăsește o viață pe care a trăit-o cu o putere extraordinară, mergînd cu un fanatic avînt pînă la distrugerea unui trup care ca prin minune a putut să reziste și pînă acum acestui necruțător zbucium. S-a ars pe sine prin flacăra nestinsă ce ardea în el.

Nu s-ar fi bănuît astfel de porniri la studentul micuț, blond și cu flacări albastre în ochii cari au fost învățați pe urmă, într-o figură strînsă pentru a impune, să rostească provocarea și porunca. Întiile versuri, în care sunt și fulgere, dar ele veneau de la modelul străin care i-a stat, un timp, înainte, erau într-o notă de duios lirism : cel care cerea Oltului să se mute și el în altă țară aducea desigur o altă notă decît a urmașilor lui Eminescu, dar nu scînteiau acolo săbii ascuțite, gata să taie.

Cum s-a făcut prefacerea lăuntrică n-a știut-o poate el însuși : de la sine ? din afară ? Deodată, și în zilele încă nehotărîte, deși nu în ce privește idealul însuși, din neutralitate, a apărut omul în zale, lovind necontentit, cu o neobosită nevoie de război, pe plăselele fierului. Simțea în el puterea ce trebuie pentru a revoluționa imediat și complet o societate care-i părea șovăitoare și lîncedă. Literatura o raspingea acuma, poezia trecutului, a unui în adevăr mare poet, îi era o povară și-i părea o scîdere : politica-l domina și prin politică voia să domine, inexorabil.

S-a distrus urmărind năluca. Semnul ei îmbietor, apoi imperios, îl făcuse altul. În sfîrșit a ajuns unde voia. Și atunci — s-a văzut că subt platoșa de zale era, cum putea să se prevadă, tot poetul.

Dar descoperirea l-a doborît. Iar noi, cari n-am dorit pe cel dintii, nu ne putem mîngîia că și pe cel de-al doilea l-am pierdut.

10 mai 1938

(IV)

DOI ÎNAINȚAȘI : DELAVRANCEA ȘI GOGA

Aceia cari dau literaturii românești sensul ei adevărat, și care singur și sigur va birui, își îndreaptă astăzi privirile umezite de lacrimi spre două morminte : unul de mult părăsit în Iașul tragicei pribegii, iar celalt care acuma se deschide, cu mult înainte de vieme.

Se adună atâtea amintiri cu privire la Delavrancea. A fost de la cele dintii manifestări literare, afara de ale adolescentului, aproape copil, un înnoitor. Unul fără teorie, fără program și fără voință. Firea sa, care nu era ca a altora, i-a cerut imperios să se manifeste cum era. Așa-i porunceau înaintașii cari erau în el : grînarii țarani străbătători de văi și munți, răscolitori de zări, adunători de privesți și teaurizatori de impresii. Ei toți, sfătoși cum li era rostul și buni de toate poveștile culese în cale, și-au dat drumul deodată printr-însul. Alta viziune, alta gândire, peste obișnuita logică, alt grai, un alt fel de românește, de muntenește, decît cum știam noi pînă atunci, după forma măiestru artificială a boierului savant Odobescu și a zețarului orășean Ispirescu. Neschimbat, în nuvelă, în teatru, el a fost așa : n-a luat de la nimeni și, chiar să fi vrut, n-a putut lăsa nimănui nici acest dar, cu totul deosebit, al scrisului și nici dogoritoarea năvală a unei elocvențe capabile să ardă convenționalismul tuturor tribunelor și catedrelor. Un om de vedenii, cum însuși era, în padurea părului creț de supt care privirile icșeau împungătoare ca două fosforice flăcări, o minunată și impresionantă vedenie.

Nu așa acela a cărui pierdere pentru literatură o plîng astăzi cei cari-i iartă că a părăsit poezia pentru scopuri zădarnice pe care iluzia lui ucigătoare l-a socotit imense și imperioase. Goga, care rasărise ca un nou lampadofor poetic al milenarei lupte ardelenice și care

de aceea a fost îmbrățișat ca un tânăr făt-frumos, purtător al glasului smuls din durerile robiei, de înțelegătoarea lume de boierie a anilor 1900, aducea cu dînsul, din strămoșească moștenire și la el, tot ce trebuia pentru ca, de la uimitoarea vădire de la început a noului profet din mila Dumnezeuului tuturor răbdărilor, să meargă freptat, pe căile de înțelepciune ale anilor, spre și mai depline roade ale neobișnuitei sale înzestrări. Dar lui, de la o vreme, în urmărirea fugarelor satisfacții ale politicii, îndeletnicirea aceea căreia-i închinase primii ani și pe care n-o putea tăgădui, cu atît mai puțin distruge, i s-a părut o efemeră jucărie, aproape compromițătoare, așa încît nici nu-i plăcea ca ea să-i fie amintită. Corului celor aleși i-a preferat tunetele aclamațiilor în care credincioșii adevărați nu se mai pot osebi de strigătul spre triumf și pradă al vulgului.

Și totuși, pe cel care părăsise literatura ea l-a urmărit, dintr-o iubire care nu putea să moară. I-a spus la ureche cele mai frumoase taine ale ei, și vraja pe care o exercita el nu venea de la idei, împrumutate, de aici sau de peste graniță, ci de la acele mistere ale ei. Și ceea ce era în adevăr viu în el era această obsesie a cuvîntului nobil, a comparației plastice, a perioadei largi și bogate.

Îmbătrînit politicește în neizbînda ce i se putea profetiza, el isprăvește tânăr în suflet prin toate mijloacele acestei minuni care, peste orice, rămîne poezia.

12 mai 1938

(IV)

UN LACOM DE A ȘTI : D-RUL GHEORGHE MARINESCU

În puține cazuri se poate vedea așa de lămurit ce zădarnică e osebirea, copilăroasă, între batrîni și tineri, ca în acela al marelui învățat, al scormonitorului din fiecare zi care a fost doctorul Gheorghe Marinescu, intrat așa de liniștit în taina cea mare.

Din cele dintîi tinerețe el a fost stăpînit, imperios, de nevoia de a ști. Oprindu-se asupra sistemului nervos, ca să ajungă cu ceva — o, de fapt, așa de puțin ! — la cunoașterea originilor misterioase ale gîndirii, care *aceea* suntem noi, restul nefiind decît o serie de aparate meșteșugite care o creează pe dînsa, el s-a aruncat cu pasiune asupra mării probleme pe care a urmărit-o necurmat, găsind în această operă neîntreruptă marea placere a vieții.

Și avea și necesitatea împărtășirii la cit de mulți a fiecărui amănunt pe care străduința lui exemplară îl smulsese necunoscutului. De aici conferințe, comunicații, călătorii, toată această neobosită exteriorizare care, în loc să-l adîncească în bătrîneța fizică, punea piedecă procesului însuși al îmbătrînirii.

Că nu era îndeajuns ajutat de administrația publică, aceasta-l durea pe omul care și-a tot cerut, aproape cu lacrimi, marele spital modern, dar nu-l descuraja. Trezind în jurul său noi energii tinerești, el urma, astfel, cu o legiune veșnic împospătată, asaltul cel mare împotriva misterului, de fapt, indescifrabil.

E astfel în viața lui o strălucită întrupare a ceea ce toți vrem să cunoaștem — și nu vom ști niciodată.

18 mai 1938

(IV)

UN NEADAPTABIL : OVID DENSUSIANU

Ovid Densusianu, care a plecat ca pe furiș din viața pe care n-a vrut s-o primească așa cum era și n-a putut s-o domine așa cum el ar fi vrut, a fost, în societatea românească preocupată de atâtea probleme și frământată de atâtea patimi, *un neadaptabil*.

Aducea aplecarea către aceasta de la părinții săi înșii, oameni de mare discreție, plini de inteligență și chiar de talent, dar, înainte de toate, feriți de lume. Ce splendid exemplar de romanitate ardeleană și în corp, în figură, era tatăl său, dacul cu părul și barba colilie, care a fost neînduplecatul și cu toată lumea îndușmănitul, nu din ură, ci dintr-o necesitate sufletească specială, Aron Densusianu ! Ce călăreț singuratec, îmbătat de vântul culmilor proprii închipuiri, i-a fost unchiul, Nicolae Densusianu, care găsisse în Bucegi leagănul zeilor elenici !

De o precocitate extraordinară, erudit înainte de douăzeci de ani, de o stăruință fără păreche la lucrul metodic, fiind nepotul acelora, păstra aerul de familie. O mare voință de a se afirma, de a crea și a schimba, fără nimic din mijloacele, pe lângă inteligența pe care o avea din belșug, necesare pentru a se atinge scopul. Menirea acestui nobil și tenace ambițios a fost să fie neconținut învins, și pentru aceasta i-a ținut năcaz vieții, îndepărtându-se de dînsa, ca și cum subț nîcî un raport ea n-ar fi fost vrednică de el.

Filolog, s-a vrut poet ; om de cabinet, a visat de un amestec în viața politică ; și neconținut, cu picătura de sînge a înfrîngerii, se întorcea la el însuși.

O operă senină lîngă un om torturat prin sentințe mai vechi decît însăși ființa sa !

17 iunie 1938

(IV)

S-a amintit dăunăzi acea care a fost fiica, înzestrată cu cele mai înalte daruri, dar asupra căreia plutea amenințarea soartei neîndurătoare, a lui B. P. Hasdeu.

Smulsă de acasă, ea a mers, în grija unei mame care nu și-a dat samă de cât poate răbda un trup șubred, cu toate înfățișările sănătății — căci slăbiciunea fizică a părintelui ei zăcea într-însa — și lasată să se arunce cu o necruțătoare pasiune asupra tuturor izvoarelor științei, ea a căzut fulgerată de cea mai nobilă, dar și cea mai imprudentă ambiție.

A lăsat, la cei vreo douăzeci de ani ai ei, se pare că încă neîmpliniți, un întreg săltar tainuit de gânduri și de simțiri. Gîndurile, înalte și pline de o genială originalitate, simțirile, ca ale unei fete frumoase și bine ce era. Iar, pe lângă aceasta, scrisori.

Din aceste scrisori, lăsate abia să se întrevadă într-un ziar basarabean puțin cetit, moștenitorul lui Hasdeu, d. Iuliu Dragomirescu, a tipărit atîta cit sa-l rugăm a nu mai ținea la o parte de public restul. E acolo un prețios material, nu numai pentru dînsa, dar pentru vremea ei, într-o formă care, în ce privește judecata oamenilor, e uimitor de matură.

Literatura ei, poezie și proză — tot în limba franceză, odrasla marchui învățat român fiind lăsată în voia mediului care a înstrăinat-o — e fără îndoială de o adevărată valoare. Înțeleg de o valoare literară, dar înainte de toate de una educatoare.

În vremea noastră, strabătută — peste aburii înăbușitori ai unui materialism degradant, zbuciumați de isteria petrecerilor fără măsură — de curenți de regenerare, vrednice de toată simpatia, dar încă într-o fază de imitație naivă a lucrurilor de aiurea, ceea ce trebuie

fetelor ce cresc și de la care atîrnă ce va fi neamul
mîne, e o icoană.

Una mai curată decît a Iulici Hasdeu nu se poate.

Ce e mai de preț în aceste încercări franceze trebuie
deci tradus și înfățișat aceluia care dacă i-ar sămăna,
în suflet, ei !

21 octombrie 1938

(IV)

UN UITAT : NERVA HODOȘ

După mulți, mulți ani se 'face, bisericește, numai
bisericește, pomenirea aceluia care a fost Nerva Hodoș.

Și totuși, fără dînsul n-am avea neconținut la înde-
mînă acel admirabil mijloc de informație care e *Biblio-
grafia românească veche*, științifică și totodată artistică
prezentare a acestei cărți de odinioară care e una din
mîndriile noastre. Ioan Bianu, care o iscălește în primul
rînd, s-a sprijinit exclusiv pe munca subordonatului și
colaboratorului său.

La multe alte lucruri asupra-i a căzut sarcina, cu
știința sau fără știința publicului, care se folosea de
bunavoința lui. Grele sarcini de familie l-au legat, îm-
pedecîndu-l de la lucrări personale, de tipărirea cores-
pondenței diplomatice franceze, în care și-a închis o
parte din viață, din acea chinuită viață care l-a dus
atît de curînd la prăpastie.

Dar cu dispariția lui s-a pierdut *omul*. Omul care
era acum peste treizeci de ani unul din fruntașii tîne-
retului. Acela care, cu sîngele moștenit de la tată, de
la bunicul după mamă, popa Balint de la 1848, era un

hotărît caracter și care, cu îngrijita sa creștere, împreună cu familia Davila, era un perfect cavalier.

În ultimele licăriri ale unei frumoase minți el saluta idealul de unitate românească pentru a cărui înălțare porneau ostașii.

...A fost dintre acei credincioși cari *n-au* văzut învierea.

1 novembre 1938

(IV)

JAMMES, VIRGILIUL FRANCEZ

S-a stins în colțul său de provincie un mare poet francez care a avut curajul să ramie provincial și de aceea a fost un mare poet.

Acest bearnez de supt muntele care se ridică în spatele cetății de naștere a lui Henric al IV-lea, și el, pînă la sfîrșitul zilelor sale, un simplu și vesel bearnez, s-a simțit acasă la dînsul numai în aceste văi, al căror verde adînc nu samănă cu acela al nici unei alte „podgorii“. Ce putea să însemne pentru dînsul, chiar dacă acolo se creează notorietățile și se glorifică celebritatea, Parisul măreț și haotic, plin de zgomot și de zarvă, în care pentru ca să întunece albastrul cerului se luptă ceața cu fumul și, minată din urmă de grijile-i grele, ființa omenească are așa de puțină vreme să zîmbească !

Adevărat nou Moise după talmăcirea lui Michelangelo, răsfirîndu-și barba de fluviu supt beretul basc, acest „om de la țară“ a înțeles pe vechiul latin care a cîntat viile și cîmpul și a dat învațături întemeiate acelor care și dînsul vor avea moșioara și un suflet capabil s-o înțeleagă și s-o iubească.

Într-o limbă de o perfectă limpeziciune, fără sforțare și fără pretenție, lăsînd să curgă domol un vers cu sunetul ca al unui susur de pîriu, el cîntă, ca în *Ecloge*, uneori, alteori ca în *Georgice* de ogor, lucruri care sînt ale tuturor și de aceea întrec cu mult ceea ce, prin cugetare rafinată și mîndră simțire, a ajuns să fie numai a cîtorva. Și dintr-un trecut care n-avea nimic solemn au ieșit figuri care par coborîte dintr-un diafan peisagiu al lui Puvis de Chavannes ¹.

Nu e de mirare că acela care a avut tăria să îngăduie uneia din fiicele sale drumul mănăstirii unde să i se închidă tinereța a crezut într-un cer locuit de puterile sfînte și li s-a închinat cum făceau ai lui din moși-strămoși, așa încît, pentru dînsul, sufletul împăcat, astfel se înfățișa sfîrșitul care ne așteaptă :

*Și, cînd voi merge, Doamne, spre tine,-atîta cer :
Să fie sărbătoare pe cîmp ca și pe cer.
Aceasta, și acolo, e singur dorul meu.
Doresc atît : ca drumul să fie cum îl vreau :
Spre raiul unde sticle se vîd și ziua mare. ²*

18 noiembrie 1938
(IV)

UN CREATOR DE ȚARĂ : ATATÛRK

Puterea în veșnică izbire cu orice greutate, energia neistovită care nu credea că ar putea-o opri în loc

¹ *Pierre Puvis de Chavannes* (1824—1898) — pictor francez, de un colorism delicat.

² *Francis Jammes* (1868—1938) poet simbolist, a cîntat cu sensibilitate și grație natura od'hnitoare și universul mărunt.

orice împotrivire omenească, firea uriașă căreia-i plăcea trînta cu orice protivnic și rival, a plătit legii neîndurate a vieții omenești birul de care nimeni nu scapă. Împăratul neîncoronat al turcimii și-a dat sfârșitul, într-o ultimă sfortare de a înlătura moartea care de mult își aplecase fața spre dînsul.

Ostaș de chemare și de meserie, rămas așa în ciuda amestecului în politică și cetirilor înghițite cu aceeași lăcomie ca în orice voia a-și însuși, el n-a văzut decît ținta, peste orice ar fi trebuit să calce, și o singură cale, dreaptă și, dacă trebuie, crudă, spre dînsa. Mila era străină de dînsul, ori dacă era vorba de oameni, ori dacă înseși puterile divine trebuiau tăgăduite și izgonite din suflete. A anulat o religie care domina de aproape o mie de ani pe ai săi, a făcut praf orice autoritate istorică și, reprezentant fanatic al neamului sau, atîta vreme sprijin al unor idealuri străine: arabe, persane, romano-bizantine, nu s-a gîndit la trecut decît pentru a ridica, adînc convins, cită știință putuse avea, pînă la îndepărtații hîtiți ¹.

Europei i-a luat formele de civilizație pentru un popor care cu greu își va însuși spiritul ei, cu totul deosebit, dar nu s-a prezintat ca ucenicul bucuros că învață bine lecția, ci ca mai bătrîn creator al principiilor acestei civilizații, pe care cu o grandioasă naivitate și-o anexa în numele strabunilor, reali sau închipuiți.

Astăzi, în afară de însăși energia unei rase tari, o mare problemă se pune: *creatura va putea ea supraviețui creatorului?* ²

21 novembre 1938

(IV)

Populație de limbă indo-europeana, care s-a stabilit în Asia Mică în mileniul al doilea, î.e.n.

² Kemal Mustafa Atatürk (1881—1938) — reformator al Turciei, a fost președintele acestela între 1923 și 1938.

TREI PRIETENI AI NOȘTRI (HERTVIK JARNIK, PAUL COLLINET, GLIXELI)

Aproape în același timp trei dintre cei mai buni prieteni ai unei nații, în general puțin cunoscute și adeseori grosolan batjocurite, ne părăsesc fără ca în aceleași locuri să fi răsărit, din lumca mai nouă, oameni capabili să-i urmeze pe această linie.

Mai sînt la noi de aceia care-și mai amintesc, din cele cîteva apariții la noi, pentru conferințe sau festivități, de bătrînul Urban Jarnik. Masiv și hirsut, cu niște ochi de o nesfîrșită blîndeță în acca busnată¹ față rotundă, filologul ceh care, dintr-o călătorie în Ardeal, unde întîlnise pe Andrei Birseanu, legîndu-se între ei o colaborare pentru strîngerea și publicarea poeziei populare, prinsese o trainică iubire de noi, n-a încetat pînă la sfîrșitul vieții sale să ni-o dovedească prin tot învățămîntul său. Ca o tradiție scumpă, el a lăsat această grijă de tot ce e românesc fiului său Hertvik.

Profesor la Brno, acesta, care a introdus limba noastră totdeauna în cursurile sale de filologie romanică și, pentru a strînge legăturile între cele două neamuri, a întemeiat și o societate de filoromâni, care-i va supraviețui. Nu l-am mai văzut de la război încoace ca să-i arătăm că n-am fost nesimțitori la atîta gînd bun ce-l simțeam neconținut îndreptat spre noi. Extrema lui sfială, care-l făcea așa de simpatic pe fiul care n-avea energia ofensivă a tatălui, l-a împiedecat singură de a face acest drum.

Venit în România cu prilejul unui congres de bizantinologie, juristul Paul Collinet, cercetător deopotrivă al dreptului roman și al sintezei juridice bizantine, is-

¹ *Busnat* — buclat.

toricul școlii de drept de la Beryt, s-a simțit de atunci legat de noi. Studenții noștri găseau la el sfat și sprijin și nu era un profesor oaspete român la Paris pe care să nu-l găsească și să nu-l aducă în casa lui primitoare, împodobită cu atâtea amintiri de artă. În ultimul timp, grele suferinți fizice îndoiseră statura dreaptă a acestui voinic gal cu barba roșie de druid, fără ca, întîlnindu-l la congresele de care nu se putea despărți, să se fi putut bănui un așa de apropiat și subit sfîrșit.

Mai mult s-a stins în Polonia, unde, după un lung exil, neexplicabil, pe care l-a suportat cu greu, i s-a îngăduit să se întoarcă, profesorul Glixeli. De pe cînd nu era încă decanul Universității din Vilno, el se arătase bun prieten al nostru, venind și la Vălenii de Munte, pe o vară întreagă, pentru a ținea în limba franceză acele clare lecții de literatură polonă care au și fost publicate în limba noastră. De aceea, cînd a fost să aleagă un adăpost, a venit drept la noi. Cu o foarte modestă însărcinare la Universitatea din București, el s-a consacrat așa de mult studiilor românești, încît a pregătit un studiu adîncit asupra *Învățăturilor lui Neagoe Basarab*, promițînd și o ediție a lor, mai lungă trudă, care desigur nu va rămînea pierdută.

29 decembrie 1938

(IV)

CORRADINI

Fovestea lui Corradini, prieten al generației moldovenești de la 1840, apoi dispărut, care a tipărit *Les chants du Danube*, într-o frumoasă ediție, a rămas și

pînă azi neisprăvită. Poeziile lui le ceteam, copil, în casa părintească, dovadă că s-au răspîndit mult. Acum aflu la anticvari încă un exemplar, incomplet.

Versurile sunt frumoase. Ar face onoare oricărui din poeții romantici francezi ai timpului. Tînărul autor e desigur francez, dacă nu de naștere, căci Moldova-i e patria (*À la Moldavie*), dar de educație. Însă bucăți ca acelea pe care le închină Romei :

Regarde ton forum, deserts silencieux :

Il semble regretter le culte de ses dieux.

Car il veut saluer des légions guerrières :

Il veut voir des exploits et non pas des prières...¹,

urmat de răspunsul Romei, arată legături sufletești puternice cu Italia străbunilor, cu această eternă și sacră Romă însăși. Aceasta, deși Roma nouă, a preoților, dovedește elocvent că și forma creștină, mîngîietoare a suferințelor omenești, își are rostul.

Corradini e un poet al iubirii. Iubirea pe care o cîntă nu e de sub alte cecuri. Cînd își cheamă „iubita Zulnie“, nume oriental, care nu e rar în societatea boierească de atunci a Moldovei singure, aceasta arată unde i s-au trezit cele mai dulci simțiri.

Obișnuita filozofie de tristeță lamartiniană îl domină însă și ea repetă cu monotonie condamnarea unei vieți reale care nu poate mulțumi un melancolic suflet de René.

El n-are de ce se prinde. Cînd intitulează o bucată *La patrie*, e vorba de războaie și de revoluții de aiurea, de undeva din Apus, și el apare ca un „exilat“. E vorba probabil de un 1848 francez. Aiurea (p.71 și urm.), el

¹ Privește-ți forul, pustiiuri tăcute :

Pare că regretă cultul zeilor săi.

Căci vrea să salute legiuni de războinici :

Vrea să vadă fapte de arme și nu rugăciuni.. (fr)

apare ca o „tînără victimă“, lipsit de mamă (*Si j'avais une mère*¹), „departe de un frate iubit, departe de pragul patern“, ducînd o amintire de „mormînt“. Doar dacă soarta i-a făcut favoarea de „a-l arunca pe țărături mai frumoase“, dar nu află aici decît o singură prietenă, acea Zulnie pe care i-o răpește moartea. O Stella însă, în mijlocul petrecerilor pe care le descrie, i-a cucerit și-l ține. Ea-i amintește, însă, nu de Moldova, ci de aceeași Italie, în care, la Veneția, „cu părul de aur, mîndra“, la Genova, la „cocheta“ Neapole, la Florența, la Pisa cea învățată, la Roma, căreia-i cîntă arcurile, au fost împreună.

Moldova-și are partea în opera de glorie. Întors la dînsa — deci după 1848 — îi cîntă munți, dealuri, rîuri, șesuri, păduri, turme, „albele cetăți cu cupole strălucitoare“, „tristele mănăstiri cu cruci scînteietoare“, „dulcea suflare“. Nu lipsește amintirea „marilor voievozi“ biruitori peste turci și tătari, cu moldovenii lor, „în vinele căroră curgea sîngele vechilor daci“, și tot trecutul ei de încercări și suferințe de pe urma năvălitorilor, după dispariția lui Ștefan cel Mare, îi trece poetului înainte. Nimeni, nici o putere suzerană „n-a ocrotit sora creștină“. Dar iată că vine noua vreme, cîntată de noii poeți. Cum prin războiul din Orient, al Crimeii, „un mare popor“ — Franța napoleoniană — anunță un viitor, „puii de vulturi luminoși își vor lua zborul“.

Dar îndată e bucată prin care Corradini-și ia rămas bun de la aceia cari-i sunt „compatrioți“, căci el pleacă în Franța, părăsind tot ce era trecutul, rudele — căci „parents“ nu pot fi, după cele ce însuși a spus înainte, tatăl și mama — sora „prea iubită“, mormîntul mamei — care în *Un nom*², arată că se cheama Ecaterina — „brațul mîngîietor“. Iubirea pentru cealaltă țară îl cheamă acolo de unde-i vine gloria napoleoniană, trezită de adu-

¹ Dacă aș fi avut o mamă (fr).

² Un nume (fr).

cerea rămășițelor împăratului. Iubita e însa aici alta, un — sau o — „M. J. C. D. B.“ — punctul după A e o greșeală, desigur — formulă în care „D. B.“ ar putea fi un „de B (alche ?)“.

Enigma ramîne însă. Fiul de moldoveancă și de italian unde-și va fi isprăvit zilele? Probabil de boală în acel Paris, unde însuși prietenul Vasile Alecsandri, care-i închină o duioasă amintire, nu l-a putut regasi niciodata.¹

12 ianuarie 1939

(IV)

ÎNAINTEA UNUI MORMÎNT (GHEORGHE ȚIȚEICA)

În marginea cimitirului plin de amintiri, lângă rîpa care-și așteaptă alte rămășițe omenești, a fost coborît acum două săptămîni un om care nu va putea fi înlocuit.

Despre ce a fost profesorul Gheorghe Țițeica pot vorbi specialiștii în studiile matematice, și cea mai strălucită dovadă a valorii sale a fost, acum cîțiva ani, invitarea la Sorbona, pentru a da acolo lecții într-o ramură de știință pentru care nu se afla nicăiri unul mai competent. De sentimentele ce se aveau pentru dînsul în stăinătate mărturiseau legăturile de strînsă prietenie ce păstrau cu dînsul, vechiul elev roman al Școlii normale din Paris, cu ușile închise strainilor, foștii lui colegi. Iar năvala de flori revărsate asupra

¹ Mama lui *Michele Corradini*, poetul partaș la revoluția de la 1843 din Moldova, era nascută Nacu. Pentru aflarea manuscriselor poetului, Alecsandri a înțilat în 1878 c. cartari, zadarnice, la Florența.

sicriului său arăta cât de iubit era el în cercurile unde i se cheltuise atîția ani învățămîntul.

Dar casa lui de om public era Academia Română.

Acolo, secretariatul fusese multă vreme al strictei gospodării create de hursuzenia lui Dimitrie Sturdza, om grozav la socotelile mărunte în toate domeniile. „Degetul magic“ cuprindea în el o întregă corectitudine și o disciplină cu fiori. Pârvan, plin de mari planuri romantice, s-a așezat în acel rost cu gânduri de transformări revoluționare, întipărite de personalitatea lui năvălitoare. A trebuit Țițeica pentru ca secretariatul academic pe cinci ani, menit a-i aparține pe viață, să-și capete o definiție care va rămînea.

Academia e o bogătașă scăpătată și prădată de stat, care-i face milă din cînd în cînd. Din ce-a avut i-au rămas mai mult griji și îndatoriri. O nesfîrșită stăruință și un simț al împrejurărilor se cere pentru a stăpîni. Firea de țăran răbdător și stăruitor a lui Țițeica a putut s-o facă.

Dar cum a gospodărit el acolo e nu numai o lecție de finețe, ci una de înaltă morală.

22 februarie 1939

(IV)

CAZUL GASTER

Moartea octogenarului învățat dr. Moise Gaster aduce înainte, pe lîngă amintirea unei opere care nu va putea să fie uitată, în cele două domenii unde s-a întins, și amănuntele, desigur neobișnuite, ale „cazului Gaster“, adică al raporturilor pe care răposatul, plecat senin la

vrîsta patriarhilor evrei, cu cari sămăna și la înfățișare, și la mentalitate, le-a avut cu România și poporul românesc. Ele merită să fie rechemate în minte și formează o învățătură, o mare învățătură de înțelepciune și nobleță pentru coreligionarii și conaționali săi.

Născut aici în 1856, el a trăit întreaga vreme a luptei pentru organizarea României și căpătarea independenței. Studii serioase în Germania i-au îngăduit să se ocupe în limba germană de subiecte de folclor, ca *Judecata strugurelui*, poveștile noastre în comparație cu ale altor neamuri, „solomonarii”¹, câteva de filologie chiar, adăugîndu-se sinteza, închinată românește, a „literaturii populare române”, spre care era atras atunci și spiritul scoticilor al lui Hașdeu. De pe urma unor asemenea lucrări el cîștigase stima și prietenia învățaților români.

Iată însă că, în a doua fază a guvernării lui I. C. Brătianu, cînd s-au expulzat pentru a face plăcere la Budapesta și iredențiști ardeleni, legăturile lui Gaster, care era și un ebraizant în ziarul *Egalitatea*, luptînd pentru împămîntenirea în masă, a adus izgonirea lui, alături de persoane care nu i se puteau pune, pe departe, alături.

Scos din țara nașterii sale, a blăstămat-o el, a urmărit-o cu ura? A făcut ca, mai tîrziu, Lazăr Șăineanu care, plecînd de bunăvoie, pentru că Urechii i-a stricat împămîntenirea, a rupt orice legătură cu țara a cărei limbă pretindea că n-o mai cunoaște?

De loc. Și-a dus în exil comoara de manuscrise, din care a scos o vestită *Crestomatie* și materialul unei istorii a literaturii românești, vînzînd acele manuscrise, nu Muzeului britanic, ci Academiei Române, a redactat pentru Ministerul de instrucție un raport despre învățămîntul în Anglia, a venit după război ca să îndemne

¹ *Solomonar* — vrăjitor, cetitor în stele, prevestitor al vremii.

pe ai săi la patriotism și a murit mergînd să facă la Oxford o conferință despre scrisul nostru.¹

11 martie 1939

(IV)

GRIGORE TĂBĂCARIU

Un ziar de provincie anunță înmormîntarea, undeva, într-un sat băcăuan, a profesorului Grigore Tăbăcariu.

De mulți ani l-am cunoscut pe acest pedagog zelos, care era legat de școală nu prin considerații de carieră, nici prin dorința, așa de răspîdită astăzi, de a parveni, ci printr-un sincer, călduros și statornic devotament.

A căutat să învedereze o chemare în acest domeniu, unde avea și părerile sale proprii, printr-un lung șir de publicații, cărți, broșuri și reviste, care s-a oprit numai acum cîțiva ani. Le scria între multe griji, neîncurajat și aproape desprețuit, și le tipărea cum putea în continua lui sărăcie.

Alții, mai pregătiți decît dînsul, pot considera cu o îngăduință miloasă acest zbucium care a fost tragedia omului bun și harnic, care credea că ar avea și el un lucru de făcut pe lume. Cei cari au fost în atingere cu dînsul au înțeles cît de mult neajunsurile, care se pot vedea ușor, se datorau unei vieți nenorocite, a cării soartă-i era parcă scrisă pe față.

¹ Savantul *Moses Gaster* (1856—1939) s-a născut la București, de unde a fost expulzat în 1885. S-a stabilit la Londra. A fost membru de onoare al Academiei Române. Opere: *Literatura populară română* (1883), *Chrestomatie română* (1891), *Studii și texte* (1925—1928), o ediție din Anton Pann.

Acum în urmă avea un rost în noile creațiuni. Era fără îndoială prea târziu. Și aceasta ne aduce la constatarea marelui nostru defect : de a risipi puterile.

E enorm de multă nevoie a lucrului în această țara. Nu trebuie să se țină seamă în valorificarea puterilor de o superioritate sau de o rară distincție a lor. Nu e om cu bunăvoință care să nu poată folosi în această mare și grea operă de a ridica pretutindeni, în orișice, nivelul încă destul de scăzut al țării. Prețuite și bine așezate, și forțele mai slabe încă se îndeamnă și dau ce nu se spera de la ele.¹

E vremea acestei mobilizări generale a sufletelor.

19 martie 1939

(IV)

NUMAI UN PROFESOR BĂTRIN : GHEORGHE MATEESCU

Aflu din ziare că, la o vîrstă foarte înaintată, a încetat din viață profesorul vilcean Gheorghe Mateescu.

M-am uimit aflînd că trecuse de mult, în retragerea sa de pensionar, de șaptezeci de ani. Eu îl văd ca pe vremea cînd la Vălenii de Munte mi-am înființat tiparnița cu naiva credință că lumea are nevoie de cărți și anume de cărți curate și bune, așa încît mă făcusem pe lîngă tipograful ce sunt și pînă acuma — și corector — editorul unor lucrări de care m-au scăpat numai flaca-

¹ Docent universitar și profesor de pedagogie, dr. Grigore Tăbăcartu (1885—1939) a publicat studii de specialitate (*Problema școlii active etc.*), *Jocurile românești pentru copii*, lucrări cu valoare documentară despre scriitori pe care i-a cunoscut (*Ștefan Petica etc.*).

rile din 1916 ale ocupației nemțești, care mi-au nimicit tot depozitul. Atunci a venit la mine un om încă tânăr, înalt și voinic, cu un caiet de balade populare din acele părți ale Oltului, în frunte cu o variantă curioasă a legendei întemeierii Argeșului. Cărticica a apărut, neștiută, ca de obicei cu tipăriturile de acolo, de supt teascurile mele.

— Va fi adunat și mai departe dascălul de la Râmnicul Vilcii astfel de vădiri frumoase ale sufletului popular? Se poate. Dar mi se pare că nu s-a mai îmbulzit la tipar.

Era un om cuminte, care și-a dat samă de ce [se] cere, de ce se cumpără și de ce se gustă.

Sunt mulți oameni ca dînsul cari încep cu avînt și isprăvesc așa pe tăcute, în vreun colț de țară, numai ca niște profesori bătrîni. Ceva mai greu e de cine perseverează.

În această privință, știu și eu ceva.

17 aprilie 1939
(IV)

UN MARTIR AL ȘTIINȚII ȘI DATORIEI GHEORGHE LONGINESCU

Vechiul meu prieten Gheorghè Longinescu s-a dus la Focșanii nașterii sale ca să se așeze pe veci lîngă mormîntul, plîns îndelung de lacrimile sale, ale fratelui, profesorul de drept Ștefan, de care-l lega, ca și de ceilalți fii ai negustorului focșănean, admirabile sentimente de familie care nu mai sunt din vremea noastră.

Nu s-a știut decît de un cerc restrîns ce a fost viața acestui om de bine. O groaznică tragedie pe care el a

primit-o cu atitudinea unui erou care era în același timp și un perfect creștin, împăcat cu sarcina care căzuse asupra lui.

De tânăr încă, el orbise aproape cu totul. O iluzie de vedere laterală. Un altul s-ar fi cufundat în întunericul desperării sale. El însă a luptat.

Chimist pasionat pentru studiile sale, el a făcut, decenii întregi, să i se cetească din cărțile și articolele pe care nu le putea petrece cu ochii. Și a dictat cercetări proprii a căror tipărire n-o putea supraveghea.

Și a fost el oare pentru aceasta un om amărit și aspru, căutind să-și răzbune pe alții ce pătimea de la nemiloasa soartă? Dimpotrivă, nimic nu i-a putut turbura seninătatea. Dacă uneori setea de dreptate îl îndrepta către oamenii violenți, era de-ajuns un cuvânt de rechemare al unui prieten ca să revie la desăvârșitul echilibru al unei vieți frumoase, care, în ciuda suferințelor din urmă, se va fi încheiat cu un zîmbet ca al oamenilor din antichitate, pe urma căroră călca.

19 aprilie 1939

(IV)

UNUL DIN VREMURILE BUNE : ETTORE PAIS

Tîrziu aflăm, într-o vreme cînd ce se aude e triumful zilei de azi și amenințarea zilei de mîne, dispariția marelui bătrîn, vizionar al lumilor antice, cu tot ce aduc cu dîsele ca seninătate sufletească, Ettore Pais, glorie a cugetării poporului italian.

Pais nu era un istoric al Romei și al Italiei antice, căroră li-a închinat o puternică operă înaintea căreia

nu se înfățișează ca învingătoare marea erudiție ținută la curent a lui de Sanctis și a lui Beloch. *El era de fapt un roman.*

Un roman din cele mai bune vremuri. Un gânditor din vremile republicii, un orator din forul liber, un predicator de nobilă filozofie ca a lui Marcu-Aureliu, un legionar în lupta pentru adevăr și dreptate. Aceasta-i însuflețește pagini care nu sunt nici arheologic, nici inventariu, sec și sterp, de instituții.

Roma era însă pentru el, nu un altar părăsit pe care să fi pus cununile florilor noi, ci un templu în care se servește. Iar preotul firesc al cultului sacru era însăși rasa lui.

În căutarea ei, el a răsărit la noi, cu fața lui de preot al trecutului și cu gestul larg de orator latin. Și cine nu-i înțelegea cuvintele, toate cuvintele, era străbătut de un fior ascultându-l. Căci pentru noi toți, prin el se refăcea, pe acest pământ al ei, Roma.¹

21 aprilie 1939

(IV)

ULTIMA SOLIE A LUI GOGA

O nobilă solie de poezie o trimite peste mormânt O. Goga, prin culegerea *Din larg*. O mândră afirmare a rostului său în *Profetul*. Atâtea minunate versuri, dar, pentru prima parte, nu venind din viața însăși, ci mai mult plutind deasupra ei.

¹ Autor al unor lucrări fundamentale asupra originii Romei și a civilizației din Italia pînă la epoca imperială, *Ettore Pais* (1856—1939), profesor, succesiv la Pisa, Neapole și Roma, a ținut lecții și la Sorbona, Praga, București.

Oratorul, prozatorul, abundant și furtunos, rupe în-
cleștarea poetică a versului. În năvala comparațiilor e
ceva care anunță neliniștea noii poezii. Poemele sunt,
după unele adnotări, anterioare încă anului 1916. Se
afla apoi și răsunete din durerile și îngrijorările răz-
boiului. *Hora* nu are însă în ea sufletul acelor ceasuri :
e un Alecsandri cam vechi. O satiră cu ținte apropiate
și mărginite urmează

În fața ciocnirilor de vorbe și de forme ce limpede
se desfășură însă, fiindcă pleacă dintr-o adevărată și
calda simțire, desfășurându-se în largi valuri ritmice,
bucata *Departé ! Poate și Din viață*, cu aluzie la propria
frământare a poetului. Dar nu e aceeași pornire vi-
brantă și în celălalt poem de iubire pătimașă, *Sufletul*.
Tot așa de puțin în cele ce urmează, și în față se ridică
eterna rugăciune către idealul femeiesc din Eminescu.
Dar, când e vorba de a închide inspirația în marginile
aceleiași idei, ca o învățătură răsare *Ramura întârziată*.
Un sonet puternic încheșat e *Apus*.

O clipă de înseninare la 1929-30, sub ceruri străine,
dă poeme din cele mai frumoase. E o odihnă de feri-
cile, care creează, poate mai mult decât patima furtu-
noasă, poezia. Inspiră mai puțin caricatura orașelor de
băi. Taina inspirării n-o pot vrăji nici rarile întâlniri
cu satul.

Și, ca o prevestire, *Cîntecul morții la fereastră*.

11 mai 1939

(IV)

ADDENDA

ARON DENSUȘIANU

Profesorul Aron Densușianu, mort dăunăzi la Iași, unde ocupa de mulți ani catedra de limba și literatura română, a fost un om harnic și conștiințios, de o corectitudine exemplară în viața sa și în îndeplinirea datoriilor sale de școală. O figură de laborios bătrîn care se desfăcea limpede din gloata meseriașilor didactici fără tragere de inimă pentru cariera lor de învățători și fără mustrare de cuget pentru chipul ușor cum credeau că se pot achita de înalta și frumoasa lor sarcină de semănători ai adevărului și păstrători ai focului iubirii pentru dînsul.

Defectele care se întîmpinau alături de aceste însușiri și care l-au făcut puțin simpatic celor mai mulți, nu puteau să le înlunece. Ducea, desigur, pînă la pedantism iubirea pentru ordine, pentru lege, pentru paragraf, dar fanatismul orînduiclii e mai bun decît disprețul pentru dînsa. Convingerile cari formau regimul vieții sale intelectuale le păstra și le susținea adeseaori cu îndărătnicie și asprime; dar cu cît e preferabilă această îndărătnicie și asprime scepticismului surizător, care se alipește zilnic la o părere nouă, din interes sau din capriciu. Avea simpatii și antipatii pronunțate și, în judecățile și purtarea lui, aceste sentimente-l duceau la nedreptate; dar nedreptatea lui venea totdeauna din înșelare, din greșeală, și nu dintr-o combinație egoistă ca nedreptatea, fără

scuză, a prigonitorilor din invidie și a canonizatorilor de slugoi. În izolarea lui, acest rătăcit, care ajunsese la urmă a-și restrânge considerația științifică la un cerc atît de mic încît devenea acela al familiei sale, făcea o mai bună impresie decît mulți alții dintre colegii săi din Iași, cari, aceia, aveau ucenici și-i au, dar cît de puțin sinceri!

În scris era același ca și în acțiunea sa. Un gelos autodidact, care înlocuia arareori prin incontestabila sa inteligență deprinderea cu metoda ce ar fi căpătat-o în tinerețe. Descoperea lucruri descoperite, nu recunoștea evidența cînd era vorba de vreuna din iubitele lui iluzii, se lăsa atras ca alții mai mari decît dînsul, formați în aceeași vreme de aplicare către strălucitoarele ipoteze zadarnice, se lăsa atras de false explicații, care scînteiau înaintea ochilor lui ca adevăruri autentice. În tratarea celor mai multe chestii generale el era dominat de prevenții, care-și găseau însă izvorul în sentimentele sale de iubire pentru neamul românesc, din care se mîndrea că face parte.

Întîmplarea l-a făcut și profesor de istoria literaturii române. Gust literar n-avea însă. Aprecia un poet după direcția în care scrisese: de unde rezultă că pentru el Mureșianu era mai mare decît Eminescu. Scrisa o proză clară, de învățat care-și îngrijea forma, dar versurile pe care se îndărătnicea să le facă, în mijlocul indiferenței meritate sau a insultelor gazetarilor fără creștere, cari nu se gîndeau la vrîsta și la situația lui, acele versuri epice sau lirice, *Negriada* sau *Valea vieții*, erau palide imitații de școală, reminiscențe de cetitor al operilor clasice. Avea o inimă călduroasă și fantezie în inteligența sa. dar le păstra, din nenorocire, pentru știință, unde abuza de ele.

A scris o *Istorie a limbii și literaturii române*, care a avut două ediții: o carte scrisă corect, bine împărțită, cu multe vederi bune de istorie literară, dar care începe prin erezii filologice pentru a se sfîrși cu greșeli de gust.

Dar că Densușianu putea să lucreze bine, să folosească științii sale, dovedesc studiile din *Revista critică-literară*, pe care o întemeiase și care, nesprijinită, s-a stins după patru ani de apariție. Aici un istoric serios al literaturii noastre va găsi iscălite de dînsul articole asupra cronicilor, asupra literaturii române din Ardeal, care nu pot fi trecute cu vederea. Ele ar merita să fie adunate într-un volum care ar întrece ca vîloare *Cercetări literare*, care, ocupîndu-se mai mult de literatură contemporană, nu puteau fi juste.¹

*Noua revistă română pentru
politica, literatură, știință și artă,
15 septembre 1900*

LA MORMÎNTUL LUI CONACHI

Ieși din Tecuci prin lunga stradă pe care o încheie clădirea nouă a gimnaziului, scos, cum se vede, la aer curat. În stînga se vede turnulețul unei biserici de cimitir, iar în față, minunații copaci ai unei mari grădini parasite — totuși proprietate a comunei — își răsucesc trunchiurile în goala desperare neagră a iernii, pe cînd buruienile năvălitoare zac moarte pe iarba îngălbenită de vînturile reci.

Administrativ, municipal, Tecuciul nu s-a mîntuit încă. Satul Nou face parte din el, precum alte sate făceau parte din „Tîrgul Tecuciului” de pe vremuri. Acelea cuprind astăzi clădiri publice, case de cărămidă cu ferestre mari, prăvălii la stradă. Aici viața de sat în cea mai urită și murdară formă a ei stăpînește. Biete coșmege

¹ Lipsa de gust și de receptivitate în materie de literatură, semnalată în articol, l-a situat pe Aron Densușianu (1837—1900), adept al latinismului, printre detractorii lui Eminescu.

zgribulite supt urîte coperișuri de tablă roșie sau supt jalnicele cușme ale stufului zvîrlit în neorînduială. Nici o gospodarie, adesea nici o împrejmuire. Curțile sînt pustii ; lipsesc arborii ; lipsesc straturile de flori ; nu e nici măcar o ulcică cu mașcat roșu la fereastră. La locuitori, nici urmă de portul de la țară : bărbații poartă șalvarii și scurteicile vechilor țigoveți, femeile au pe cap barizuri care li ascund pînă și fruntea și urîte rochii de stambă murdară din care ies picioarele goale pline de noroi.

Ceva mai departe răsare din șes o casă nouă, foarte mare, cu multe turnuri, purtînd, în proporții și stil, pecetea averilor de ieri și a pretențiilor de astăzi. Mai în fund, dintre crăcile negre ale copacilor unui parc întins, se ivește coperișul roșu de țiglă nouă, al unei clădiri curioase.

Acolo sînt Țigăneștii, moșia lui Conachi, și acea casă a fost începută de însuși Conachi, mult timp locuitor, foarte gospodar și strîngător, al acestei moșii.

Conachi ? Răpede trece icoana bătrînului cu giubea lungă și mare, ișlic rotund, cu părul răspîndit în șuvițe suptîri, cu barbă creată și rară, cu nasul lung grecesc și ochii mari plîngători în fața slabă de vechi tînguitor al iubirilor norocoase ca și al celor pline de durere. Apoi versuri de ale poetului îți răsar în minte și, dacă nu ți se năzar pe o pajiște verde amorașii fluturînd din aripi trandafirii și gîngurînd ca păsările, pe cînd prin văzduh zboară ușoarele lor săgeți ascuțite, de mare primedie, ai crede că după ferestrele multe privesc ochi negri frumoși de cocoane albe, fragede, tot atît de nebiruite la gospodărie, cît sînt de biruitoare în iubire.

Poduri negre, de lemne încrucișate, pe temelie de pilboți de stejar trainic, duc peste șuviți de Bîrlad, galbene ape stătute, acoperite de o ceață murdară. Rîul însuși, peste amîndouă malurile căruia slăpînea poetul, are

un tremur abia simțit, și apele lui sărace rătăcesc, nesigure, supt înaltele maluri de lut arcuite.

Din aleea de plopi care ducea la curte, abia dacă au rămas vreo doi-trei stejari pierduți, pe care i-a cruțat barbaria. Parapetele celui din urmă pod au căzut, scîndurile șubrede tremură. O mare curte pustie se întinde acum între ziduri.

Din copacii vechi au rămas abia cîțiva. S-a tăiat părul care adăpostea pe cîntărețul altor vremuri. Stejarul în umbra caruia se întindeau, spun bătrînii, horele țărănești pe care le chema, tinere și vioaie, șăgalnice și zgomotoase. boierul-poet ca să-i încălzească bătrîneța sufletului, mai sucește singur crengile-i despoiate. Marele bogătaș, „satriapul“ unui nou regim politic, care a urmat în stăpînirea Țigăneștilor neamul lui Conachi, a sădit în acest pămînt rău copăcei tineri, pe care i-a atins o nouă încetare a vieții din castel. Acum, acolo unde au fost pajiști inverzite, pe care s-ar fi putut zbungui vesele și alte muze decît împiedecatele muze de ictac, pe locul florilor de mult moarte, care-și ridicau mirezmele spre balconul stăpînului, pe locul pădurii de la început ce încunjura biserica de la 1815 a stăpînului care unea „filozofia“ Apusului cu evlavlia Răsăritului, un bouar își paște vitele, pe care cîinii le strîng laolaltă alergînd neobosiți de la una la alta.

O grămăgioară de pietre, cîteva cărămizi umplute cu mușchi, o cruce pe locul altarului arată unde a stat, împrejmuit de codru din toate părțile, cel dintăi lăcaș pe care l-a înălțat Conachi. În dreapta stă aproape neatins marele arc de cărămidă roșie, cu ferestruici de sinagogă, pe care-l ridicase, în zilele în care își aștepta domnia, cel dintăi gincre al „marelui logofăt și cavalier“, beizadeaua Nicolachi Vogoridi.

Casa cea mare, cu trei rînduri, avînd portice, terase, turnuri, a plănuit-o Conachi, care stătuse pană atunci

în căsuțele ce au adăpostit pe urmă slugăria noilor stăpîni : vreo patru odăițe sărăcăcioase. Vogoridi a lucrat la desăvîrșirea ei.

De bătrînul cîntăreț nu-și mai aduce aminte nimeni dintre cei mai bătrîni ai satului. Pe Vogoridi-l știu, cu capul lui cel mare, „cît capul meu cu căciulă cu tot“ — spune unul — cu fesul roșu, cu pletele lungi ajungîndu-i pînă pe umeri. Frumos om, socot și astazi sătenii ! Catinca, fata lui Conachi, „Cocuța“, nu era frumoasă. Și totuși ea a găsit în principele Ruspoli un al doilea soț, cu care a plecat apoi în Apusul depărtat. Totuși în palatul lui Vogoridi și acest străin și-a găsit odihnă bună și, neștiutor de graiul nostru, italianul străbatea saul dînd bună-dimineață oamenilor cu banul buzunarelor sale totdeauna pline.

Palatul e rău împărțit ; pe părăși se mai văd zdrente de tapete a căror hîrtie aurită va fi înlăturată curînd cu desăvîrșire, pentru ca părășii școlii de agricultură a Academiei Române să fie dați cu var igienic. Lîngă sobele nouă de teracotă stau părăsite cadrele albe de marmoră, delicat săpate în flori, ale căminelor în care focul nu se va mai aprinde niciodată. Tencuiala cade, lăsînd să se vadă grinzi negre, putrede, din tavanele, stropite cu semilune și stele de aur, ale „odăii turcești“.

De pe balcon priveliștea e strălucită. Ochiul fuge pest întinderea lină a cîmpului cu copaci rari în care se încuibă ciorile, pînă la linia dealurilor goale, a munților Vrancei, albi de zăpadă.

La 1847 Conachi ridică biserica, fără stil, care-i cu prinde astăzi mormîntul. Azi dintr-un cimitir pustiu, cu cîteva cruci de lemn și de piatră, ea se ridică înformă, cu un ciudat pridvor rotunjit, cu turnul rău înfipt, pe care-l înfășură tinicheaua roșie prost vopsită. Nu se mai slujește. Părășii n-au avut niciodată zugrăveală, și ei pas-

trează găurile cuielor ce s-au bătut la ultima cernire pentru moartea lui Tache Anastasiu.

De părete se razimă piatra, scrisă cu neelegante caractere cursive rusești, care stătea pe mormintul lui Manolachi Conachi, tatăl lui Costachi (+1803), a fiicei lui, Ecaterina Sturdza (+1827), a Smarandei Donici, soția poetului, și a acstuia chiar. Sus e săpată decorația rusească a Sf. Vladimir, văpsită în culorile cuvenite, jos se încrucișează oasele morții. „Și fiica sa Ecaterina, săvârșită la“ — încheie inscripția în slove și mai rău sculptate.

Ecaterina. Catinca, ajunsese principesa Ruspoli, și ei îi era menit să se odihnească supt lespede de marmură cu stemă italiană și inscripție franceză. În același cavou zac și oasle, rămășițele, dezgropate, cu prilejul strămutării aceleia, ale lui Conachi, bătrînul logofăt așa de străin de astfel de măriri străine. Bătrînul din parc a fost groparul lui la această strămutare din urmă, și el își amintește de oasele supțiate de umezeală și putregiune pe care le-a mutat supt ochii nepoților lui de fiu, cari nu știau nici un cuvînt din limba în care el cîntase.

Cărțile de slujbă au înca însemnările lui Conachi, de la rîndurile scrise cu siguranță și meșteșug de aga încă tînăr pînă la ultimele buchi tremurate ale muribundului care păstra grija bisericii lui. *Evanghelia* minunată din 1821 poartă însemnarea că mitropolitul Veniamin a dăruit-o în coli, cu o mîndrie nerăbdătoare, de patron al artei, prietenului boier, care o legă și o hărăzi clitoriei sale.

Acum rareori numai se cetește în aceste cărți, dar, cînd limba noastră mai răsună de cîntări, supt piatra scrisă franțuzește se va fi mișcînd cenușa poetului uitat, care a iubit și a scris această limbă

Neamul românesc literar

3 ianuar 1910

LA ÎNMORMÎNTAREA LUI IOSIF

Dintre aceia cari, la *Sămănătorul*, au dat acum zece ani semnalul întoarcerii literaturii noastre la adevăr, la sinceritate, la folosul pentru neam și pentru omenire, prefăcînd jucăria unor oameni fără ocupație în mijlocul de înviere al unui neam întreg și de afirmare a însușirilor sale sufletești înaintea lumii întregi — unul pleacă. El se duce înainte de vreme, în acest ceas al sunetului de goarne și clopote, al mișcării de oaste pe toate drumurile țării, de filfiire a celor dintii steaguri de luptă. Se duce cînd din trenurile militare, aclamate cu un uriaș entuziasm, răsună un cîntec mai sus decît toate celelalte, un cîntec de încredere, de avînt, de îndemn la lupta care răscumpără, curăță și înalță — cîntecul *lui*.

În jurul sicriului său sărac e astăzi puțină lume. Dar îi va fi pastrat acestui Arndt¹ al nostru, acestui dintu cîntăreț al unei noi energii către o nouă glorie cel mai mare din darurile dumnezeiești: acela de a-și pierde sufletul în uriașul suflet al sutelor de mii, al milioanei de oameni cari vor merge mîine la jertfă cu versul lui pe buze.

În istoria literaturii noastre se va păstra o frumoasă pagină pentru acela care, școlar al marelui Caragiale, a învățat de la acesta două articole de crez, pe care tineretul cellalt nu le știe sau nu le știa îndeajuns a fi cinstit față de fondul și de forma scriselor sale. A nu spune decît ceea ce este în tine și a o spune în forma care trebuie să fie, în singura formă care trebuie să fie.

¹ *Ernst Moritz Arndt* (1769—1860) — poet german patriot și democrat, militant pentru eliberarea țărănilor și unitatea națională a germanilor.

De aceea a scris puțin și de aceea a pus așa de mult în ce a scris, de aceea s-a pus întreg în aceste câteva cărți, cu toată durerea sa și cu toate curatele sale speranțe.

Ele vor trăi cât literatura noastră. Nici o modă nu va distruge, nu va întuneca măcar lumina sigură, caldă, bună a scrisului său.

O lacrimă pentru om. Aceea pe care ar fi voit-o, sinceră și discretă, așa cum desigur el și-ar fi plîns prietenii plecați înainte de dînsul.

Ce om drept, blînd, bun ! Ce suflet curat ca al sfinților ! Ce prieten fără păreche !

Și orice-ar fi în ceasul acesta, o zi e a lui, a omului despre care se va vorbi an de an în viața noastră națională, o zi în care oricine se va gîndi înainte de toate la superioara valoare morală care s-a pierdut în acest om cu totul și cu totul superior.

Sol tînăr al Ardealului trăind pentru ideal, crainic tînăr al războiului celui mare pentru dreptul nostru întreg, prieten al cinstei, al muncii, al jertfei, suflet îngeresc de credință nebiruită, de sfîntă renunțare, înalță-te sus în sunetul victorios al strofelor tale în clipa cînd pămîntul patriei primește biata țărînă obosită și dureroasă a trupului tău martirizat !

Flacăra

29 iunie 1913

OSTAȘII

Îi văd trecînd, în lung alai de oștire. Flori li sînt prinse în șăpci, și ramuri verzi împodobesc tunurile. Și în ploaia razelor de aur cu care-i încunună soarele, pe eroii-mucenici, ei nu cîntă, căci nici un cîntec n-ar putea

exprima toată energia care gîlgîie într-înșii, ci chiuie. Se întrec pe dînșii chiuind pînă ce valul se sparge de stîncile din prejur.

Așa au fost din neam în neam. Miniaturile ungurești arată la 1330 pe ciobanii români biruitori asupra lui Carol-Robert, sprinteni ca o căprioară, așa cum cutare drumeț din evul mediu înfațișează pe frații lor din Balcani, voioși și plini de bucurie, cu saricile lor aruncate pe umeri și cu dîrza căciulă țuguiață. Așa i-a văzut la Dunăre francezul Wavrin o sută de ani pe urmă, întrecînd bubuitul vechilor tunuri cu chiotul lor. Așa vor fi făcut să răsune văile în neguroasa zi de ianuar la Vaslui, în calda amiază de august la Călugăreni. Așa chiuiau în 1913, cînd își aduceau aminte de acea moștenire sfîntă care e pentru dînșii războiul.

Alții vorbesc, mulți cîntă ; ei chiuie. Acum o mie, două de ani tot așa chiuiau strămoșii pe cari Roma nu i-a putut învinge, ci ucide numai. E ca un strigăt al acestei naturi însăși care ne naște și ne ține.

Iar în ziua de astăzi e strigătul ei spre libertate !

26 august 1916

(Războiul nostru în note zilnice, II)

N. VULOVICI

Înainte de a mă văd chipul lui, al celui mort pentru țară și, cu zîmbetul bun al mindrei lui sanatați, el cere aceste rînduri care i se cuvin.

Cînd a venit la *Samănătorul* cu cîntecele lui vitejești era numai un tînăr sublocotenent. Cînta din prisosul credinței sale în oaste, al hotărîrii sale de a învinge. Acesta nu era un ofițer pentru galon ori pentru titlu ; era un

conducător militar pentru muncă și pentru îndurare. Tăia în pînza viitorului tablouri mari de vis, luînd din formă cît îi trebuia ca să-și tragă liniile lui tari către idealul căruia i se consacrase. Cu o rimă luată de oriunde, cu un vers de tradiție făcea lucruri frumoase, așa cum, în uniforma tuturorora, cu oameni luați din grămadă, se cucerește cu avînt îndărătnic o poziție.

Scriitorii de profesie aveau de criticat. Eu credeam că nu e cazul s-o facă. Această poezie nu era o poezie, ci *expresia poetică a unui suflet*.

Cu dînsa în auz, cu muzica eroică a ultimelor lui cîntece pentru Ardealul iubit s-a dus zdravănul erou blond, cu fața de vioioșie și de hotărîre. A cîntat-o acolo, în fața [...] călăilor tehnici ai „cultului” Apus, în lovături de sabie. Și, cînd moartea l-a atins, el va fi încheiat într-un strigăt de entuziasm ultima strofă a unei vieți care cerea din toate puterile aceasta onoare supremă.

A mers înaintea acelor cari-l vor urma pe căile tănuite ale morții de unde trebuie să credem că, totuși, se vede puțin din triumful idealului pentru care s-a jertfit cineva. El merge înainte, cîntărețul luptelor și al biruințelor, și urma lui de sînge cuprinde picături care trebuie sărutate de aceia ce vor cîștiga pe aceleași locuri victoria pe care el a visat-o închizînd ochii.

Legat de noi prin ce ni-a scris, prin ce ni-a spus, prin cum a înțeles să trăiască și să-și încheie viața, căpitanul Vulovici¹ va rămînea, în veșnică tinerețe, nedezlipit de prăgul idealului lîngă care a cazut. Căci era

¹ Din volumele de poezii ale lui N. Vulovici : *Vitejești* (1906), *Stihuri oșelite* (1909).

din rasa unui Körner¹ și a unui Petöffy, cari mărturisesc murind că tot ce au scris era adevărat.

11 septembrie 1916

(Războiul nostru în note zilnice, II)

FETIȚA LUI IOSIF

Între copiii uciși de bombele tilharilor de la Berlin este și unul a cărui moarte va face să răsară în atîția ochi o lacrimă.

E fetița poetului Iosif. Ce soartă tragică merge pe urma lor! Cînd la 1913 un uriaș avînt de entuziasm cuprindea toată țara, care cînta „la arme“, în Biserica Albă între flori zăcea acela al cărui cîntec era în gura tuturor. Acum, cînd de același strigăt sînt pline văile Ardealului unde el s-a născut, fierul dușmanului nيمي-țește ce i-a fost lui mai drag pe lume: „odorul“, „pășă-rica“ pe care a îngînat-o în somnu-i singuratec...²

16 septembrie 1916

(Războiul nostru în note zilnice, II)

CĂLĂREȚII

Pe strada plină de lumea ce venise spre a se bucura de soarele acestei primăveri iernatece, insultătoare pen-

¹ Theodor Körner (1791—1813) — poet german de avînt eroic și patriotic, mort în războiul de eliberare împotriva armatei lui Napoleon.

² Corina Iosif a fost ucisă în casa mamei sale, în București, de schija unei bombe lansate dintr-un zepelin.

tru durerile noastre, din mijlocul amestecului de zdrențe țărănești și de frumoase blănuri purtate prin noroi de acele ființe incorigibile pe care, ca și pe virtuosul lui Horațiu, nu le-ar înspăimînta nici ruinele lumii întregi, răsări o ceată de călăreți.

Erau puțini la număr și foarte oboșiți, dar înfiți cu un fel de îndărătnicie pe căluții lor ruți de drumuri grele și iuți, cari păreau și ei că lovesc cu ciudă în asfaltul înghețat al căilor neumblate de dușman. Uniforma ajunsese foarte simplă, și sumane de țară copercău rămășițele postavului albastru, șters de soare și ploii. Căciuli mari brumării sfidau parcă lumea întregă. Nu mai era vreo osebite între ofițeri și soldați : puștile vădit întrebuințate se țineau strîns, ca într-o îmbrățișare desperată, de spinările dirze ale unora, ca și ale altora. Nu salutau galoanele late cari împodobeau des valul mulțimii, și în ochii tuturor era ceva pe care nu l-am mai văzut pînă atunci : un fel de minie încremenită în avîntul ei ce caută neconținut un dușman pe care nu l-a putut învinge.

Treceau tăcuți și aproape nebăgați în samă, rămășițe ale unui escadron frînt în suprema încordare pentru apărarea unui colț de țară pierdut. Nu-i ținea în samă nimeni : ce simțire mai poate fi pentru o asemenea privese cînd se văd răniți duși în spate, și în colțuri de strade pribegi mor visînd bucată de pîne pe care mîndria lor i-a împiedecat să o ceară ! Și apoi era soare cald și cer limpede, și suferința cea grea n-a veștejit încă toată frumuseța acestei țări odată așa de fericită.

Dacă ar fi fost, însă, în această mulțime, un strigăt către patrie la vederea acestor aspri martiri, dacă din piepturi s-ar fi smuls florile pentru a cădea asupra lor, maiestatea acestui spectacol de mîndru nenoroc ar fi fost imputinată.

Așa, însă, ei veneau de și mai departe decît locul unde s-au luptat pentru ultima oară. Nu erau niște ne-

cunoscuți, căci i-am văzut de atâtea ori, aproape în același port, pe aceeași căluți mărunței, cu același fulger în ochi, care n-a putut trăsnii și ucide. Veneau din oastea bătută a lui Mircea Bătrînul, de la Nicopolul cruciaților, din pădurile Războienilor, unde nici măiestria războinică a lui Ștefan nu-l putuse face a răzbi un dușman nesfîrșit la număr; întovărășiseră un Rareș vodă în fuga lui dinaintea bătăii lui Dumnezeu „pentru păcatele lui” și, într-un colț de Ardeal, la răsăritul soarelui, văzuseră pe Mihai jertfit și nu-l putuseră apăra.

Iar acum ei mergeau spre viitor, spre cel de mine sau spre cel de peste mulți ani. Mergeau spre ispășire și spre răzbunare, pentru tot ceea ce am suferit de cînd sîntem.

26 decembrie 1916

(*Războiul nostru în note zilnice, II*)

GHEORGHE STĂNESCU-DELAR

Între jertfele bolii care face cele mai mari victime azi e și fostul revizor școlar de Argeș, Gheorghe Stănescu-Delar.

Era un suflet cald și bun, pe fața căruia stătea scrisă voioșia, bucuria de a fi de ajutor pentru orice lucru frumos și util. Viața lui întregă n-a fost decît iubire pentru ideal și dorință de a-l servi. Nu se poate închipui un om care să aibă el însuși mai multă plăcere în trezirea și sprijinirea unei opere de interes public.

Corpul nostru de institutori n-a fost fericit să aibă mulți ca dînsul.

L-am văzut la Pitești luptîndu-se din răsputeri să lumineze lumea — mai mult indiferentă — asupra acelor

datorii superioare care dacă ar fi fost înțelese de toți, multe lucruri nu s-ar fi petrecut. Am vorbit în aceeași seară aceluiași public. Am petrecut ceasuri de ospitalitate încântătoare împreună cu dînsul.

Păcat că astfel de bunăvoinți sunt luate tocmai atunci cînd, pentru uriașa operă de refacere, ele ni-ar fi fost mai de nevoie.

28 februar 1917

(Războiul nostru în note zilnice, III)

ZEPPELIN

Nu-i punem crucea înaintea numelui, căci o singură cruce i s-ar potrivi aceluia care a dat alor săi mijlocul de a ucide în orașe neapărate, la adînci ceasuri de noapte, cînd nevinovăția doarme și visează de bine, copii, femei și bătrîni. O singură cruce : neagra cruce infernală de pe aeroplanelle surori ale născocirii lui drăcești.

Moșneagul care pleacă astăzi, ca să nu vadă un sffrșit care va veni desigur, la ceasul său, acest iertat prin moarte de ispășirea pe pămînt a păcatului său, n-a fost numai un prieten personal al aceluia trufaș împărat care primește așa de puțini muritori obișnuiți în cercul divin al intimității sale, ci și idolul poporului german. La curte el apărea ca în casa lui proprie și învăța pe copiii prințului de coroană „interesante“ jocuri cu „zeppelinul“ său, prin care s-ar putea nimici ușor mușinoale de existențe ome-nești, menite morții, care se cheamă în geografie : Parisul, Londra... Iar, la fiecare experiență a baloanelor lui călătoare, și cel mai sărac german era în stare să-și de banul de nafură numai să-i fie cu puțință contelui a înlocui mașina distrusă prin alta, ajungînd astfel la acea formă

definitivă, sigură, care să ție lumea întreagă supt amenințarea unei distrugerii imediate. Și când „zeppelinurile“ au început să-și facă „cursele“, ce nebunie a entuziasmului pe un popor întreg !

De fapt pentru germani acest inventator îndărătnic în urmărirea planurilor sale a fost *reprezentantul însuși al epocii*. Literatura tinjea în rafinări de formă dulcege, în bizarerii de balamuc. Arta căuta neconținut pînă la țărnelul neguros al absurdului forme nouă prin care singure credea că poate trăi. Cugetarea filozofică se coborîse la complicații și repetări. Știința însăși, mîndra știință germană, ajunsese a fi o simplă colaborație comercială. Inițiativa descoperitoare, bunătatea care creează în jurul ei o altă viață nu erau acolo ca să dea figuri mari și nouă, înaintea cărora toți să se poată pleca. Nu era măcar un industriaș genial, un negustor cu planuri uriașe în această țară în care toți munceau, dar nimeni nu se osebea, ca om, din munca tuturor. Atunci contele zburător luă pentru dînsul toată admirația, toată devoțiunea contemporanilor. Germania lui Goethe și a lui Bismarck a trăit în zodia lui Zeppelin.

Cînd a început războiul, așteptau cu toții că loviturile cele mari, hotărînd victoria, le va da mașina dumnezeiește de distrugătoare a eroului național. Îndată zmeii lui părăsiră hangarele și între stelele veșnice răsări în nopți de groază liniuța lor de foc fugară, departe sus, în lumile cerești. Bombele aruncate dintre luceferi făcură din căsuțe de muncitori un morman de ruine și cărnuri arse. Opera lui Zeppelin începea, și lumea, înspăimîntată, era să cadă la picioarele Germaniei ca, odinioară pieile roșii înaintea cailor și tunurilor, cum nu se mai văzuseră, ai lui Fernand Cortez.

Dar o scurtă experiență arăta ce valora toată această paradă ucigașă. Unul după altul zmeii căzură în mări ori își spînzurară prin copaci măruntaiele deșirate. Con-

tele nu era deci, înaintea faptelor, decît un *amuseur macabru*, un sinistru boscar.

Și „eroul național“ văzu astfel răsărînd ca zei noi pe generalii de infanterie cari nu știau nimic din mecanică, pe Hindenburgii grosolani de veche garnizoană, afirmînd principiul forței după stramoșeasca datină. Ce va fi fost în inima celui care spera să rămîie în mintea oamenilor ca distrugătorul cel mai mare ?

El moare azi desigur cu părerea de rău că imensa lui operă de măcel a dat faliment, și, împreună cu scîrba pentru astfel de servicii aduse patriei, umanitatea are față de acela care a vrut s-o arda cu focul bombelor sale și acel sentiment de considerație pe care-l inspiră totdeauna ridiculul.

28 februar 1917

(*Razboiul nostru în note zilnice, III*)

JERTFA MEDICILOR

Zi de zi, de pe urma contagiunii ce s-a răspîndit acum cîteva săptămîni, nesocotindu-se primejdia amenințătoare a uneia din cele mai grozave boli mor medici și infirmieri a căroră pierdere în grelele împrejurări de față e cu atît mai grea, cu cît fiecare din cei cari se duc azi înseamnă și un număr de bolnavi, de răniți cari nu vor avea, mîne, cine să-i ajute în suferințele lor

Epidemia pare că și-a ales victimile S-au pierdut cîteva medici eminenți — unii din ei români veniți din țara a cărei nouă și definitivă liberare o așteptau cu atîta dor și meritau s-o vadă ca răsplată pentru nobila lor hotărîre, iar alții din numărul acelor străini francezi, mai ales, cari au alergat să alina suferința unor soldați

ce s-au luptat pana la ultimele puteri pentru aceeași mare și sfântă cauza. Secerișul a cuprins și atîta tineret în dorința de muncă, în spiritul de solidaritate și de sacrificiu a cărora am pus cu toții speranțele noastre de îndreptare. Între infirmicii s-au pierdut intelectuali cu o activitate cunoscuta, oameni ai școlii, un pictor de talent, Sanielevici. Sînt și fete tinere care s-au jertfit.

În recunoștința noastră acești eroi ai devotamentului vor avea un loc deosebit. Fără a fi dat moartea, ei au primit-o. Ei au cules-o la căpătîiul acelor cărora li aduceau mila și iubirea. O notă de blind sacrificiu creștin deosebește sfîrșitul lor.

Ei vor servi de învățătură acelor cari vor veni după dînșii pentru a îndeplini aceeași grea și nobilă sarcină. Prea se uitase elementul moral, *religios*, aș zice, dintr-însa, pentru a vedea numai o funcție sau o meserie. Prea se uitase că trup și suflet omnesc face o singură ființă și că nu se poate ridica din locul de zăcare cel dintăi fără a descoperi și mîngîia puțintel pe cel de-al doilea. Oare n-au fost pe vremuri călugări, buni și miloși călugări, fără legaturi cu lumea, accia cari, în cumplirea bolilor ce trăsneau miile de nenorociți, până la neagra molimă a ciumii, alergau nu numai cu dorința de-a ajuta, dar cu o nestinsă sete de a împărtăși martirul, de la un muribund la altul, și se stîngeau cu zîmbetul pe buze că au putut gasi astfel poarta cerurilor unde Hristos cel bun stă de așteaptă pe ai săi.

Azi. acei cari s-au sacrificat nu trăiau în ideea religioasă, cu siguranța materială a răsplătirilor ei. Și ei aveau o casă a lor, căzută poate în mîinile dușmanului, aveau pe ai lor de la vatră, cum nu-i aveau călugării închinați mîntuitorului singur. Și totuși nu s-au încrîncenat și nu s-au dezgustat înaintea bietului om necunoscut care nici măcar nu putea să aștepte, în halul în care era, rechemarea la viață de pe urma îngrijirilor ce i se dau. I-a cuprins chiar, pe unii din ei, o așa

de nesfârșită dragoste pentru suferința însăși, o așa de nesfârșită milă pentru sufletele ce se zbateau în chinurile ei, încît unul dintre dînșii s-a rugat, printr-o ultimă și sublimă marturisire de iubire, să nu fie despărțit nici în mormînt de aceia între cari și pentru cari sta să moară.

După greul tribut pe care l-au plătit nenorocirii naționale, medicii, infirmierii noștri vor ști să se păzească mai bine fără a răpi nîmănui dreptul ce-l au la frățescul sprijin. Vom avea, nădăjduim, mai puține pierderi de plîns. Dar va rămîne pentru corpul medical al României o nepieritoare glorie că le-a avut pe cele de pînă acum

12 mart 1923

(*Razboiul nostru în note zilnice, III*)

EDGAR QUINET¹

I

Franța a comemorat pe unul din acei scriitori cari au avut într-înșii trei din cele mai distinse înfățișări ale cugetătorului: istoricul, preocupat de mersul societăților omenești, de principiile după care se conduce, filozoful urmărind ideile generale ce reies din aspectele variate ale vicisitudinilor umane și predicatorul în care vede cea mai sigură îndreptare pentru umanitatea în mijlocul căreia trăiește.

Edgar Quinet e însă și mai mult decît aceasta. Acel care de la cele dintîi studii ale sale a fost atras de

¹ Cu ocaziunea samicentenarului morții lui. În ședința Academiei Române de la 3 aprilie 1925 (n.a.).

cîntecul arhaic al Indiei *Vedelor*, căruia i-a consacrat teza de doctorat, pentru a trece la examinarea cu suflet înțelegător a marilor construcții de poezie narativă izvorite din fantezia aceleiași Indii și acel care a știut găsi apoi legăturile spirituale dintre vechea Grecie măreață și dintre începuturile naive ale Greciei noi, cercetătorul cu simpatie și emoție al tainelor cuprinse în religiile tuturor timpurilor, prețuitorul fin al comorilor de artă din Spania, a fost și poetul din *Ahasvérus* și din *Napoléon*, din *Promethée* și din *Les esclaves*. De fapt, el a amestecat totdeauna farmecul cuprinzător de intime adevăruri ale poeziei cu enunțarea credințelor sale și a dat poeziei însăși acea consolidare internă care nu poate veni decît din convingerile dominante.

Aceste convingeri le-a păstrat el, cu o admirabilă statornicie și cu meritul, rar, de a putea menține cu tot necontentul adaos al cetitorilor noi și al punctelor de vedere ce se deschideau spre alte orizonturi. Toată viața lui a fost stăpînită de ele. Ca și Hugo, el se îndărătnici să nu se întoarcă în Franța imperială a „uzurpatorului“ și trăi astfel, și după întoarcerea lui Michelet, genialul prieten cu care colaborase și schimbase idei atîția ani, pe pămîntul de exil al Belgiei; numai după catastrofa lui Napoleon al III-lea reveni pentru a participa, puțină vreme, la activitatea politică a unei epoci noi, în a cărei ivire el vedea numai triumful libertății glorficate de dînsul.

De noi l-a apropiat încă de după 1830 sentimentul de dreptate față de popoarele în suferință, compătimirea lui de poet pentru sufletele incapabile a se manifesta cu toate puterile lor, cunoașterea, cît de slabă, a unei literaturi care vibra de aspirațiile unei întregi societăți pe cale de a-și construi patria nouă. Pe urmă însă legătura de iubire cu una din românele cele mai cultivate și mai inteligente din vremea ei, cu fata lui Gheorghe Asachi, Hermiona, rămasă văduvă în strainătate cu un

copil pentru care Quinet avu sentimente părintești, îl făcură să trezească, împreună cu o curiozitate simpatică, și admirația omului capabil de a prețui ceea ce vrednicia acestui neam a știut să deie și ca fapte de arme, și ca înfăptuiri de frumuseță.

Nu se prețuiește de ajuns în istoria culturii noastre valoarea raporturilor pe care unii dintre românii epocii eroice au știut să le creeze și să le întreție cu fruntașii cugetării și scrisului din Apus. Pentru aceasta trebuia și o cultură generală mai întinsă și o nevoie de orizont, o puțință de orientare, o atitudine capabilă de a trezi interes și simpatie la aceste personalități nu totdeauna ușoare de apropiat. Dacă tinerii de la 1848, crescuți franțuzește, s-au găsit la Paris, în anii exilului, ca între ai lor, ba mai mult decât în țara lor însăși, dacă Eliad și-a descoperit tovarăși în Franța aceleiași epocii printre romanticii politici cari ca și dînsul jurau pe principiile ideologiei mistice, Asachi, care n-avea nici vîrsta de entuziasm a celor dintîi, nici aspirațiile celui alt către noile construcții sociale și naționale, s-a prezentat în fața ginerelui care l-a respectat și a eternizat sentimentele sale de venerație prin medalia executată la Bruxelles în anii de exil, ca un spirit de aceeași treaptă, cu aceleași preocupări. Quinet îl numește „unul care mai mult ca oricare a contribuit glorios la trezirea și a pregătit renașterea nației românești“. În cele spuse de bătrînul poet moldovean, crescut în Viena și în Italia, scriitorul francez a găsit întărirea și completarea știrilor culese de el însuși pe apucatele cu douăzeci de ani în urmă, cînd compunea articolele despre români, culese chiar sub acest titlu pentru viitor, *Les Roumains*, în 1839. Fără a putea comunica luptătorului pentru ideile de libertate națională o informație suficientă, el, care l-a ajutat și la tipărirea operelor complete din 1857, i-a întreținut neconținut caldă simpatie pentru lucrurile noastre. Și nu se poate zice că paginile avîntate ale

acestui creator de curente au rămas fără efect asupra deciziunilor diplomatice care ni-au permis să ni înteciem o singură patrie între Carpați și Dunăre.

II

Dind tributul cuvenit de recunoștință memoriei sale, într-un moment în care prea adeseori viața poporului nostru servește în Apus, sub condeie străine sau și românești, scriind în limba franceză, numai ca subiect pentru expuneri false, compromițătoare pentru noi, de stricăciune la modă, sus și jos, de superstiții înjosoare, cred că e bine să amintesc, după atît de interesanta „istorie a ideilor lui“, cum s-a format acest spirit de credință și de luptă, care ni-a dat o parte așa de largă în preocupările și simpatiele sale.

Născut la Bourg-en-Bresse, în calea spre Savoia, dintr-o mamă calvină, care n-a rămas fără influența asupra dezvoltării unei conștiințe foarte exigente față de ea însăși, el a fost botezat în legea catolică, singura obișnuită în locul unde văzuse lumina zilei. Era momentul triumfurilor napoleoniene, și tatăl a fost comisar de război pentru împărat pe malurile Rinului. Copilul fu purtat prin multe locuri străine, Bruxelles, Colonia, Wessel, pe unde mai tîrziu era să-i umble gîndurile și unde avea să i se înfățișeze adăpostul. S-a jucat el, fiul de ofițer, cu soldații de la Austerlitz.

A descris cu duioasă pasiune casa de țară din Certnes, lângă Bourg, cuib între cireși, meri și nuci, între salcîmi și plopi, unde s-a întors încă din 1807 cu mamă-sa. A fost un țărănuș cu secera în mînă printre lucrătorii moșioarei părintești : o practică de democrație muncitoare, care prinde bine. A copt singur în cuptorașul lui pîne din grîul secerat de dînsul. Astfel a învățat, cum spune însuși, „sfințenia muncii altuia“. A păzit boii și caii ca orice rîndaș. Și a deprins astfel în singurătate să asculte gla-

surile naturii, ale vietăților mici și blinde care toate sunt lecții de poezie.

Ca oameni, un bătrîn trapist¹ cerșetor, care slujește la liturgia pentru doamna de altă lege și pentru micul sălbatec dat la școala liberă a lui Dumnezeu. „Biserică numai bună, săracă, umilă, gîngavă, deschisă tuturor, ca în vremea *Evangeliei*“. „Preotul cu crucea de lemn, cu potirul de lemn.“

Mama dă o educație religioasă, străină de orice dogmă, răspîndind rugăciunile oriunde, „pe cîmp, în pădure, în grădini, în livadă“, la vremurile știute. „N-am auzit nici-odată aceeași rugăciune zisă de două ori. În flece zi, în fiecă scară, rugăciunea se schimba, după nevoie, după greșelile zilei, după tristețele și strîngerile de inimă ale momentului.“

„Era viața noastră de fiecare zi, expusă, dezvăluită înaintea marturului celui mare.“ „Nu auzisem nimic vorbindu-se de îngeri, de biserică, abia de Hristos.“ „Nici măcar creștinismul *Imitației*“.²

Învăță la un profesor de matematică din Bourg „fără carte, fără hîrtie, fără condei, fără cerneală“, scriind pe nisip și pe tabla neagră fără a ști să cetească. Învățătorul declarînd că nu s-a văzut om știind scrie care să nu fi deprins a ceti. Latina și-o însușește între prăjituri. Întîia cîntare e într-o carte de povești, pe care le crede adevăr. În orașelul Charolles, între povestirile soldaților croici, e dat, după șapte ani, în școala unui biet fost preot, răspopit și caterisit, sărac și desprețuit, gîngav și el și surd, cunoscînd pe Virgiliu dîn Scarron³, care crede că Rafael și Michelangelo erau niște vestiți profesori de caligrafie. Muzica se învăța la un profesor a carui *Mar-*

¹ Călugăr din mănăstirea franceză La Trappe.

² *Imitația lui Isus Christos* — scriere atribuită autorului mistic german Thomas de Kempis (1379—1471).

³ Poetul francez Paul Scarron (1610—1660) este autorul unei lucrări cu titlul *Virgiliu travestit*.

sălieză, strigată cu desperare, căuta să înăbușe tropsul austriecilor întrind în oraș. Cu mama însă copilul cetește tragicii greci, pe urgisitul Voltaire și chiar *Hamlet* și *Macbeth*, plus operele d-nei de Staël¹.

Ororile lui 1812 sfarmă idila. Copilul se deprinde cu lupta și suferința. În 1814 satul caută, într-un avînt naiv, să se apere de „kaiserlichi”². Batrîni mor de robie, copiii se adună în oaste. Cînd totuși austriecii intra, mama prinde a plînge. Dușmană a lui Napoleon, ea plînge, și pentru el, plîngînd pentru țară. „Zgomotul copitelor sună, în mijlocul tăcerii oamenilor ca pe un mormînt.” „De atunci, va scrie batrînul, n-a mai fost în Franta viață ușoară.”

Ocupația din 1814³ pune în contact pe viitorul prieten al națiilor apăsate cu fiii uneia din ele : ungurii cu muștățile date cu unt, care-i vorbesc latinește. Tatal îi întrebuințează, de altfel, ca pe niște simpli servitori ai nevoilor și distracțiilor sale. Dar intimitatea se mîntuie printr-o amenințare a lui de a fi bătut și prin administrarea acestei pedepse unui biet om din partea locului în chiar grădina casei. Din prezența dușmanului rezultă o adevărată furie de lupta cu copiii din vecinătate, care în gîndul micului erou erau o amenințare a revanșei ce va veni. Cetirea în timpul îngrijirii date neajunsurilor înfrîngerii era alcătuită din romanul cavaleresc *Quatre fils Aymon*⁴ și din *Evreul rătăcitor*⁵. Alături sora desfășura o întreagă activitate literară copilărească.

¹ Operele doamnei de Staël (1766—1817), scritoare cu tendințe liberale, precursora a romantismului : *Delfinul*, *Corina Despre Germania*.

² Imperiali ; soldați din armata austriacă.

³ În 1814, Franța a fost invadată de armatele coa ției antinapoleoniene.

⁴ Patru fil Aymon (fr.).

⁵ Roman de Eugène Sue.

Mama se întoarce din Parisul cucerit, cu iubire pentru cocarda albă a Bourbonilor, obiect de despreț pentru viitorul apostol al revoluției democratice. Quinet a văzut pe contele d'Artois în mijlocul entuziasmului popular, și lângă el pe mareșalul Ney, eroic, dar mîngiind pe copii. Dar el aclamă întoarcerea lui Napoleon, acum „figura distinctă“ înaintea închipuirii lui aprinse: un regiment, sub ordinele sergentului-major mai îndrăzneț, trece în fața lui la vechiul călăuz către victorie, și el, băiețelul, îi dă cocarda din piept pe care o ascunsese între viorele. El însuși poartă prin sate steagul tricolor cusut de o fetiță. Waterloo îl zguduie, dar idolul nu căzu în sufletul său nici la vederea soldaților fără arme cari veneau la sate, cu bățul alb de cale în mîni. Și iarăși apar, mai trufași, ungunii vorbind latinește.

Alături, tatăl lucrează la mari probleme de fizică. Copilul, căutînd singurătatea, trăiește între cărțile lui, pe care — cu cîtă mîndrie ! — „le înțelege“.

„Marii poeți abrupti“ îl atrag. Vrea pe Shakespeare și pe Tasso, dar nu pe Ossian, atît de admirat atunci. Desprețul curent pentru „ideologie“ îl exasperează; ironia obișnuită îl sîngeră. Sunetele vioarei îl răpesc, ca un glas de vrăjitor chemînd în alte lumi: trezește noaptea pe strună chemările duioase. Tristeța înfrîngerii e întrucîtva mîngîiată de revelațiile frumuseților necunoscute.

La 1815, „colegiul“ vremurilor de pace, cu cariere bine stabilite, îl închide pe doi ani de zile, „înnăbușit“. Instrucția „mohorită“ (*maussade*), forțată, „uritul, nostalgia“, „vălul incolor“ (*terne*), „uniformitatea dure-roasă“. Scriitorul ilustru spune că-i suferă încă urmările. De pe zidurile închisorii, ochii șoimului tînăr scrutează orizontul. „Studiile mahinale“ nu înlocuiesc natura, familia, poporul în care se confundă. Emoțiile curate sînt ținta batjocurii. „Niciodată un cuvînt de

încredere, de intimitate."¹ Ca lecturi, de la Shakespeare, cade la Florian... „Sclavul rău“ ajunge a rîvni să fie un „sclav perfect“ (*accompli*). Îl înalță numai înția iubire precoce și tresărirea unui sentiment religios mai precizat, deși în el se unesc sfaturile preotului catolic și dulcile recomandații ale mamei calvine.

Altă iubire, gânduri de moarte, încercare nebuna de a o grăbi; apoi trei ani la „temnița“ colegiului din Lyon. Dar aici zîmbetul unui preot înțelegător indulcește asprimile disciplinei. Deodată revelația antichității latine zbugnește, și o adevărată pasiune se trezește în sufletul colegianului. Bolnav, *Eneida*-i deșira versurile la căpătii. Comentariile îl introduc în realitățile arheologiei. Barbarii noi îl ajută a înțelege pe cei vechi, și el își dă sama că o vreme e ca altă vreme. Ideea de a scrie o istorie a năvălirilor licărește în mintea celui care văzuse pe cea din urmă. Dar se aprinde și de poezia abstractă a algebrei, pe cînd caută însuși ritmuri spre a-și exprima pasiunea pentru o icoană a tinereții sale.

Intră la Școala politehnică în 1820. Pînă în 1825 cunosc pe Michelet. Pasiunea trecutului, lăcomia concepțiilor de filozofie biruiră. Lumea ciștigă în el unul din marii agitatori de idei.

Încă din 1823, Quinet scrie *Istoria conștiinței umane* și *Personalitatea morală*, în 1824 *Introducerea la filozofia istoriei omenirii* și *Tabletele evreului rătăcitor*, după ce încercase a studia *Instituțiile politice în raport cu religia*. Învățase limba germană pentru a traduce pe Herder, în vremea cînd avea gata o carte despre Bossuet. *Grecia modernă* e din 1830, atunci cînd numai la 1839 era să-și ieie doctoratul la Strassbourg înainte de a începe cursul la Lyon, care precedă pe acela, glorios, de la Collège de France.

¹ *Jamais une parole de confiance, d'intimité*; p. 193 din ediția de la 1858 (n.a.).

În ce se rezumă sistemul lui de cugetare ?

La sfîrșitul acestei cărți a spus-o însuși, și nu voi face decît să transcriu cuvintele lui :

„Cît am avut un cuvînt, am apărât cauza popoarelor, a celor slabi, a naționalităților care cer să învie. Am murit cu ele, e drept. Dar sînt înmormîntat cu Italia, cu Veneția, cu Polonia, cu ungurii, cu românii.

Cînd va fi chestia de patrie, cîțiva oameni binevoitori (*de bonne volonté*) își vor aminti de mine.“

Ceea ce în mijlocul românilor, în sfîrșit uniți, facem noi astăzi.

Portrete și comemorări

HAROLD TEMPERLEY

Unul dintre cei mai iluștri istorici ai vremii noastre a închis ochii după lungi suferinți căzute asupra lui mult înainte de vreme : Harold Temperley și-a încheiat viața în orașul universitar englez în care a fost mulți ani de zile nu numai învațător de trecut, dar și predicatorul prin scris și prin viață al celor mai nobile virtuți ome-nești.

Frumosul abia sexagenar cu dulcii ochi albaștri a fost și un prieten cum din ce în ce mai puțini se vor găsi. Ca o undă de căldură venea de la acest așa de frumos suflet care căuta neconținut să lărgească în jurul său tot mai mult cercul acelei prietenii de care niciodată nimeni nu a avut dreptul să se îndoiască. Cu o nesfîrșită delicateță servea el datorii pe care acest sentiment, de o admirabilă statornicie, i le impunea. Oricine a lucrat lîngă dînsul, acolo la Universitate sau la Comitetul internațional de istorie pe care mai mult timp

l-a prezidat, s-a simțit întărit și încurajat prin simpatia lui.

Lucrările lui Temperley s-au întins asupra întregii istorii universale, cu o deosebită iubire, așa de firească, pentru țara sa însăși. Dar pe acela care, în timpul războiului, pe care-l luminează marea colecție de documente diplomatice la care a lucrat, avusese de îndeplinit o misiune în sud-estul european, aceste țări, Serbia în rîndul întii, unde a stat mai mult, apoi România, i-au rămas foarte aproape. Crease de curînd o comisiune pentru cercetarea istoriei „Orientului apropiat“. Cînd a întreprins o nouă cercetare, menită a da rezultate originale, a războiului Crimeii, atenția i s-a oprit și asupra României. Prin el s-a lămurit misterul schimbării de atitudine a diplomației napoleoniene la întîlnirea de la Osborne.

Cînd s-au pus piedici, de unde se putea aștepta, la întrunirea în București a Comitetului internațional de istorie, nici o clipă nu s-a clintit hotărîrea lui de a ni asigura această onoare și, peste toate intrigile, dibaci țesute, voința fermă a acestui suflet clar și cald a biruit.

Recunoștința noastră va întovărăși neconținut scumpa lui amintire.

Neamul românesc

25 iulie 1939

UN MEDIC ARHEOLOG

În grelele împrejurări de astăzi pe care le face și mai grele, la unii, neîncrederea în noi înșine, a trecut neobservată pentru cei cari nu se opresc asupra anunciu-

rilor mortuare, dispariția, în plină putere încă, a doctorului Severeanu.

Fiu al unui alt medic, de multă popularitate care a lăsat foarte interesante memorii, scrise la adinci bătrâneți, Gheorghe Severeanu a dovedit încă de la început o deosebită înțelegere și iubire pentru tot ce privea trecutul nostru, și cel mai depărtat.

Disponind de o frumoasă avere, a întrebuințat-o larg ca să-și facă una din cele mai frumoase colecții private, pe care căuta neconținut să și-o crească.

Între aceste obiecte, care-i erau așa de scumpe, el a ajuns să-și cîștige și o adevărată inițiere științifică. A dat în *Buletinul Comisiunii monumentelor istorice* un studiu original despre monedele lui Radu I.

Îndrăgit de originile și dezvoltarea Bucureștilor, a fost unul din principalii inițiatori și colaboratori ai revistei Muzeului municipal, de care se îngrijea cu multă simpatie.

Dacă amatorul de tablouri a fost deseori înșelat, colecția de lucruri autentice merită să fie păstrată cu grijă de stat.¹

Neamul românesc
28 septembrie 1939

¹ Doctorul George Severeanu (1879—1939) a fost profesor la Facultatea de medicină din București, medic primar al secției de radiologie de la Spitalul Colțea, autor al unor lucrări de specialitate. A ocupat funcția de director al muzeului comunal din București. Colecția „Maria și dr. G. Severeanu” (pe strada I. C. Frimu 26), inaugurată în 1956, cuprinde 6 săli în care sînt expuse numeroase și foarte interesante obiecte preistorice, antice, medievale etc.

Între cei dintâi cari *n-au putut răbda grozăvia războiului* a fost și aproape nonagenarul istoric, formator și conducător de istorici Charles Bémont.

Marele meu profesor de la Paris era una din naturile cele mai fericite ca limpeziciune de gândire și perfect echilibru. La aceste însușiri ale unei admirabile vitalități care nu l-a părăsit până în așa de înaintații ani de care s-a învrednicit, se adăugia o rară virtute umană. În stăpînirea unor cunoștinți atît de solide, mai ales în ce privește istoria Anglici, de care s-a ocupat toată viața, el avea o neînvinsă sfială de a da publicului învățături așa de folositoare, pe care le ținea pentru elevii săi iubiți. Cu greu s-a hotărît să dea școlilor una din cele mai gândite istorii ale evului mediu.

În sufletul lui de judecată dreaptă, uneori până la asprime, era un altar moral, al cărui caracter sacru îl cunoșteau puțini. Alături, credința se oprea la marile îndoieli peste care-mi mărturisea că n-are fericirea altora de a putea trece.

Pentru România a avut înțelegere și iubire. Cercetînd întîmplător țara noastră, el s-a întors cu un adînc respect pentru clasa ei muncitoare. Și, cînd ne-am jertfit noi în marile războaie, el a vorbit de acest prinos de sînge în cuvinte care nu se pot uita.

Aparținea unei mari generații către înălțimea căreia urmașii nici nu încercau măcar să se ridice.¹

Neamul românesc

29 octombrie 1939

¹ Charles Bémont (1848—1939), profesor la École des Hautes Études, a fost membru onorar al Academiei Române. A profațat cartea elevului său N. Iorga, *Histoire de relations entre la France et les Roumains* (Paris, 1918).

SEPTIMIU ALBINI

Intr-o scrisoare plină de duiosie la amintirea neconținut înnoită a aceluia care i-a fost soț, o vrednică româncă, tovarășa aceluia de mult dispărut acum în toate credințele, silințele și suferințele lui, uitate, îmi vorbește de acela care a fost Septimiu Albini, unul din acei oameni ai *Memorandului* cari nu mai sînt, din nenorocire, în mintea generației de astăzi.

Cine vedea la Academia Română, înainte de marele război, pe acest „refugiat“ al luptelor ardelenne pentru o dreptate care s-a putut smulge numai cu armele, nu-și putea da samă, neavînd în memorie istoria lor, ce însemna, în lungul șir de jertfe ale carierei și uneori ale vieții, modestul „funcționar“ la care privea cu autoritatea controlului îndrituit acela care-l știa cine este, Ioan Bianu.

El a fost *luptătorul-tip*. Acela care, de cîte ori e nevoie de dînsul, dă tot ce poate și, a doua zi după aceasta, mulțămindu-se cu orice dărăb de pîne muncită, se străduiește a nu se vorbi de sine.

Aceasta nu însemna și retragerea, ci *așteptarea altui ceas*, cînd iar nevoie s-ar simți de dînsul. Atunci el revine, am zice, supt steag.

Așa a făcut Albini în a doua pribegie a lui, din București până în Bucovina, în ceasul neiertatelor șovăiri și al sfintelor speranțe.

Aceste speranțe el le-a avut.

Neamul românesc
11 noiembrie 1939

Printre academicienii din prima serie veche pe cari, modest membru corespondent, îi priveam din mijlocul publicului de la galerie, era unul a cărui lungă barbă albă îi dădea înfățișarea unui profet al Vechiului Testament.

„Științificii“ se bucurau de o reputație pe care nu eram în măsură, cei mai mulți, s-o judecăm. Știam atîta : că acolo, la Academie, se intră greu, către sfîrșitul unei spornice activități. Dar puteam face deosebirea între acei cari avuseseră o atingere, profitabilă, cu politica și între solitarii cari n-avuseseră în viața lor nimic a face decît cu obiectul cercetărilor lor. Bătrînul cu figura de profet, Nicolae Teclu, era dintre aceștia.

Cetisem cîndva pe tipărituri și cărți de editură firma „Socec, Sander și Teclu“ și, dacă Sander ni era o enigmă, puneam în legătură acest nume de Teclu cu al venerabilului academician. Dar a trecut multă vreme pentru ca să aflăm că omul care nu vorbea în public și nu atrăgea prin nimic atenția era un descoperitor pe care străinătatea-l cunoștea prin mijloacele de lucru pe care bătrînul chimist le dăduse științei sale.

Acestea mi le amintesc astăzi, nu fără ca fiul să fi atras atenția, într-o scrisoare pioasă, actualii membri ai secțiunii, cari cheamă la o comemorație.

Ea va trezi înaintea celor de azi icoana acestui ardelean de nobilă figură, a cărui învățătură nu era întrecută decît de o incomparabilă modestie.¹

Neamul românesc

16 noiembrie 1939

¹ În 1939 se împlineau o sută de ani de la nașterea lui Nicolae Teclu (1839—1916). Originar din Brașov, chimistul de faimă mondială a fost profesor la Universitatea din Viena și membru al Academiei Române. A publicat un mare număr

Într-o banală și saraca odaie de spital s-a încheiat viața uneia din marile întrupătoare de artă ale veacului trecut, româncă ramasă româncă și după entuziasta înfiare a societății vieneze, una din cele mai dificile în materie de artă (odată !), Agata Bîrseșcu.

Istoricii teatrului din Viena vor însemna locul pe care, prin voința ei tare, ca și prin covârșitorul ei talent, și l-a cîștigat acolo accastă străină fără nici un sprijin, nici măcar acela al unei frumuseți atoatebiruitoare. Secnci noastre ea n-a putut să-i deie decît în anii tîrzii, cînd fama ei cea mare scăzuse, reproducerea la București a unora din rolurile triumfătoare în marea tragedie căreia i se dedicase.

Ulimul ei refugiu și l-a gasit tot aici în țara neariului ei. A fost o profesoara de neobosită iubire și chiar grijă materială a elevelor ei din acel Iași a carui umbră era potrivită ca să acopere umbra ce ajunsese a fi însăși ea.

Acolo o puteai vedea și acum de curînd, bătrînă extrem de îngrijită în simplitatea veșmîntului ei, cercînd cu bielele-i picioare dureroase de octogenară, care călcaseră cîndva covoarele saloanelor celor mai mîndre din Viena, pietrele strîmbe ale ulicioarelor vechii reședințe domnești.

Pe același caldarîm superba tragediană va merge la locul unde toate se închid.

Neamul românesc
23 noiembrie 1939

de lucrări și este inventatorul unor aparate și procedee utilizate astăzi în lumea întreaga: lampa Tcelu, aparatele pentru prepararea ozonului, pentru sinteza și analiza apei, pentru studiul arderii etc.

Acuma aparuse, în *Revista Fundațiilor regale*, un interesant articol al profesorului Drouhet și ni se anunță îndată moartea autorului, care prin această publicare părea să revie la o activitate științifică de mult timp părăsita din cauza unei grele boli.

Charles Drouhet a fost în toată ființa sa, de-a lungul atîtor ani de profesorat, așa cum se înfățișează în această din urmă scriere a sa. Era în acest fiu de profesor francez. ajuns la Birlad și încleștat cu întreaga sa familie în acest mediu îngust de provincie moldovenească, păstrarea neatinsă a însușirilor fundamentale pe care le duce oriunde și le menține cu îndărătnic burghezul din această minunală rasă. Concret, legat strîns de ocupația sa. onest în orice lucru face, cu mai multă grijă poate decît sentimente, găsindu-și tot rostul și toată mulțămirea într-un cerc bine tras dincolo de care nu rîvnește a trece, dar în care e neatacabil.

A biruit prin aceste calități într-un concurs pentru studii în Franța pe un alt tînăr, format însă la Iași, nu aici la noi. care, avînd calități ce pot ușor degenera în simpatice defecte, aducea cu dînsul neobișnuite cunoștinți care-l copleșeau, pe cînd la Drouhet era exact ce trebuia. Așa a fost și scrisul său, corespunzînd întocmai, în cercetări de amănunte, scopului urmărit. Așa era și în rarile sale întîlniri cu colegii: discret, rezervat. „la fapt“.

În felul acesta el a putut da elevilor săi lecții din acelea care nu se pot scrie în carte.¹

Neamul românesc
12 ianuarie 1940

¹ Profesor de limba și literatura franceză la Universitatea din București, Charles Drouhet (1879—1940) a publicat lucrări

O DUIOASĂ COMEMORARE

Înaintea unui public enorm, neinvitat ca în unele cazuri, d. M. Sadoveanu a vorbit la Academia Română despre Creangă, pentru care hrănește de mult o admirație nemărginită, considerîndu-l ca pe un om genial și ca o individualitate răspicată, cu mult peste însușirea lui de a reprezenta pe țăranul moldovean dintr-o anume parte supt munte.

Comemorația începea cu cercetări și întregiri biografice care păreau să anunțe o împărtășire de simple date noi. Dar îndată expunerea a căpătat cu totul alt caracter, devenind una din cele mai frumoase cuvîntări ce s-au rostite vreodată înaintea aleșilor culturii românești.

Vorbca nu o minte care lămurește și despică lucrurile, ci o inimă adînc înduioșată, aducîndu-i tot caldul prinos de iubire, cum li va fi plăcînd morților, dacă plutesc între noi. De ce n-a fost vorba în același grai încet. potolît, cu dulci șușuieli de Moldovă? Din toate cele spuse, strecurate și subînțelese, un lucru se desfacea dominînd: *deșăratul*, cu tragedia care se ascunde în dosul scriitorului hazliu.

Țăran care nu mai era țăran, popă care nu mai era popă, străin în satul lui care-l uitase, străin în locul unde-l mutase soarta-ntr-o căsuță de birne, vergi de lut, de șubredă paiantă, între copii săraci și necrescuți, cărora li „făcea școală“, lîngă o femeie slujnică și tovarășă în același timp, în mijlocul unci societăți literare de boieri căreia trebuia să-i facă pe caraghiosul, dar fără care el n-ar fi scris un rînd.

despre relațiile dintre literatura română și cea franceză, între care *Vasile Alecsandri și scriitorii francezi (1924)*.

Și povestea patimii lui Ion Ciubotaru, zis Creanga, se desfășura astfel, în acea moldovenească tărăgănare, și un val de emoție cuprindea tot mai mult pe toți cei de față și pe cei mai abstracți savanți dintre savanții abstracți.

*Neamul românesc ,
18 ianuarie 1940*

CONTELE BRONISLAW DEMBINSKI

Se confirmă știrea că într-o închisoare, unde suferea pentru țara sa, s-a stins istoricul polon, de largă reputație, contele Bronislaw Dembinski.

Jertfitul pentru o nobilă cauză națională nu era unul dintre acei militanți cari cheamă prin energia luptei lor trăsnetele răzbunării politice. Nu-și putea închipui cineva o dușmănie, și una așa de necruțătoare, față de septuagenarul, obosit de o lungă și spornică trudă asupra cărților sale, care a fost numai blindeță, bunăvoință și zîmbet.

Acei cari l-au cunoscut la Comitetul internațional de istorie nu vor putea să uite niciodată această venerabilă și atât de senină figură în care nu se oglindea decît seninătatea unci vieți oneste trăite în tovarășia vremurilor de odinioară și a marilor spirite ale omnirii. Și ca și fața îi era dulcea vorbă franceză cu îmblinziri slave, pe care parcă o auzim încă.

Dembinski a organizat la Varșovia, în tovarășia tinerilor istorici, între cari nu avea decît foști elevi sau devotați prieteni, și cu ajutorul soțici și fiicei, care cine știe pe unde vor fi rătăcind, un măreț congres, care era ca o afirmare a marelui rol de civilizație pe care cu min-

drie îl luase asupra-î patria sa în sfârșit liberată. Ospitalitatea tradițională a poporului polon s-a întrecut pe ea însăși.

De ce se înverșunează o crudă fatalitate și asupra unor astfel de oameni ?

Neamul românesc

21 ianuarie 1940

G. D. SCRABA

Ni se anunță moartea lui Gh. D. Scraba.

A fost unul dintre cei mai devotați vechi ajutători ai ideilor noastre, pe care le-a servit fără să ajungă măcar la răsplata care se dădea din bielșug și celor mai șterși comparși ai unei vieți politice care nu ignora meritul, ci-l răspingea. A fost numai, câteva luni de zile, în Camera guvernării de la 1918-19.

Om de migălos lucru metodic, pe care-l deprinsese în lungile sale osteneli de institutor, el scăpa din legăturile ocupației de toate zilele pe care și-o găsisese, timp de mulți ani de zile, la Liga culturală, pentru a se avînta în domeniul cercetărilor teoretice, pentru care avea o reală aplicare, dovedită și prin contribuția sa la unele congrese de filozofie.

Sociolog diletant, avea un deosebit interes pentru teoriile în care se complăcea un Eliad și, în anii din urmă, ajunsese la planul unui dicționar ideologic al limbii românești, plin de ipoteze antilingvistice, de care vorbea cu aerul misterios al unui alchimist din evul mediu, care a găsit în sfârșit taina fabricării aurului.

Neștiut, și nevrînd să fie știut, și-a petrecut anii din urmă cu credința că în toate a rămas un neînțeles.¹

Neamul românesc

9 mai 1940

CONSTANTIN BANU

Se anunță moartea într-un spital de la Roman a lui Constantin Banu.

Acest profesor de istorie, ajuns în prima linie a vieții politice pe vremea cînd ea păstra încă vechea demnitate și decență și oamenii se ridicau prin talente și merite, era desigur o figură neobișnuită în societate și în activitatea politică.

Cu origini franceze prin femei, dar poate mîcan prin bărbații așezați în Balnița, el arătase de tînr o deosebită aplecare către studiile istoriei sau, mai mult, a prezintării rezultatelor, la care se ajunsese în cercetarea trecutului decît în dorința de a contribui la îmbogățirea lor. Am fost în comisiunea care l-a recomandat, ca profesor, la o catedră din București.

De acolo l-a desfăcut politica, dar iubirea lui pentru cultură l-a făcut să grupeze după marele război un număr de scriitori în jurul revistei *Flacăra*, de un eclectism tot așa de elegant ca și toată ființa sa.

¹ Fost membru în Comisia internațională a congreselor de filozofie și casier central onorific al Ligii culturale, G. D. Scraha a publicat volumul *Ion Hellade Rădulescu. Inceputurile filozofiei și sociologiei române*.

Era orator ales, aducînd o mare stăpînire a formei,
fără nici o stridență.¹

Neamul românesc
18 septembrie 1940

¹ Om politic liberal, C. Banu (1873—1940) a fost ministru al cultelor în 1922—1923. Revista *Flacăra*, pe care a înființat-o în 1911, s-a bucurat de colaborarea tuturor scriitorilor importanți ai vremii.

INDICI

*Nume de persoane-temă*¹

- Abdul-Hamid (*Califul. La moartea lui ~*), II, 103.
Adam, Ion, I, 296.
Albini, Septimiu, II, 146.
Albini, Septimiu, II, 373.
Alecsandri (*La dezvelirea monumentului lui ~*), I, 110.
Alecsandri (*Comemorarea lui ~*), II, 24.
Alecsandri (*Corespondența lui ~*), I, 70.
Aman, Teodor (*~ : la pomenirea lui*), II, 150.
Amundsen, II, 225.
[Amundsen] (*Jertfele zădarnice*), II, 240.
Andrée, II, 256.
Anghel, D. (*Un poet al florilor : d-l ~*), I, 92.
Anghel, Dimitrie, II, 11.
Atanasovici, Vl. (*Doi oameni modești : Corneliu Botez, ~*), II, 238.
Antonescu, Teohari, I, 260.
Atatürk (*Un creator de țară : ~*), II, 326.
Aurelian, P.S., I, 207.
Axentie, Sever (*Un bătrîn erou : ~*), I, 151.
- Babeș, Victor** (*Dr. ~*), II, 230.
Babeș, Vincențiu, II, 280.

¹ Textul din paranteze completează titlul articolelor ; cifrele române înalcă volumele, cele arabe, pagina.

- Babeș, Vincențiu (*Un dispărut : ~*), I, 159.
- Balș, George, II, 275.
- Banu, Constantin, II, 380.
- Barițiu, Gheorghe, I, 66.
- Bastera (*Amicul nostru ~*), II, 239.
- Bănciulescu (*Avem suflete eroice : ~*), II, 285.
- Bărbat, Virgil, II, 260.
- Bărnauț, Simeon, I, 197.
- Bărnauț, Simion (*Amintirea lui ~*), II, 253.
- Beldiceanu, Nicolae (*Moartea unui tinăr : ~*), II, 200.
- Bémont, Charles, II, 372.
- Bengescu-Dabija (*Doi oameni din vremea mai veche. Gen. ~ și prof. I. Ralet*), II, 57.
- Berthelot (*Generalul ~*), II, 266.
- Bianu, Ioan, II, 282.
- Bibicescu, Ioan (*Un binefăcător cultural ~*), II, 185.
- Bidlo, Jaroslav, II, 313.
- Bismarck (~ bătrîn), II, 97.
- Bîrseanu, Andrei, II, 193.
- Bîrseanu, Andrei (*Comemorarea lui ~*), II, 251.
- Bîrseanu, Andrei (*Un profesor ardelean : dl. ~*), I, 304.
- Bîrsescu, Agata, II, 375.
- Björnsön, Björnstjerne, I, 264.
- Bogdan, Alexandru, II, 13.
- Bogdan, Ioan, II, 147.
- Bogdan-Duică, Gheorghe, II, 274.
- Bogrea, Vasile, II, 231.
- Borcea, Ion (*Moartea unui învățat : ~*), II, 301.
- Borcia, Ioan, I, 313.
- Botescu (*Doctorul ~*), II, 220.
- Botescu, M. (*Doctorul ~*), II, 76.
- Botez, Corneliu (*Doi oameni modești : ~, Vl. Atanasovici*), II, 238.
- [Botez, Vasile] (*Bătrînul meu elev*), II, 168.
- Bourget, Paul, II, 292.

- Brancovici, Gheorghe (*Un aventurier interesant : ~*), I, 244.
 Braniște, Valeriu, II, 236.
 Brîndză (*Un întemeietor : doctorul ~*), II, 288.
 Brunot, Ferdinand, II, 315.
 Brusilov, II, 229.
 Budișteanu (*Generalul ~*), I, 299.
 Bumbac, V. (*Un poet bucovinean : ~*), II, 124.
 Burada, Teodor, II, 202.
 Burlă, Vasile (*Un profesor : ~*), II, 7.
 Buzdugan, C. Z., II, 258.
 Byron (*Amintirea lui ~*), II, 214.

 Cadorna, II, 243.
 Campbell, John Stuart (*Drd. ~*), II, 78.
 Cantacuzino, I. (*Dr. ~*), II, 278.
 Carada, Eugeniu, I, 262.
 Caragiale (*Ce se iubea în ~*), I, 321.
 Caragiale, I. L., I, 319.
 Carpus, Spiru, II, 10.
 Călăreții, II, 354.
 Cerkez, Gr. (*La mormintul lui ~*), II, 251.
 Cerkez, Gr. (*Un om de bine : ~*), II, 233.
 Cerna, P., I, 336.
 Chanzy, II, 114.
 Chernbah, Gheorghe, I, 220.
 Chitul, Titul (*Un scriitor ardelean : ~*), I, 113.
 Christian, Mircea, II, 183.
 [Cinta, Petre] (*Ostași căzuți*), II, 39.
 Ciocan, I. (*Un mort care se îngroapă : ~*), II, 35.
 Cipariu, Timotei (*Cîteva rînduri de „dincoace“ în amintirea lui ~*), I, 96.
 Ciura, Alexandru (*Un modest : ~*), II, 296.
 Cîrșan, Badea (*Un fanatic țăran al romantismului național : ~*), I, 301.
 Cloșca (*Cei trei mucenici : Horia, ~, Crișan*), II, 312.

- Cocută, Eugen, II, 83.
- Codru-Drăgușanu (~ : un călător ardelean prin Europa apuseană), I, 271.
- Collinet, Paul -(Trei prieteni ai noștri — Hertvick Jarnik, ~, Glixeli), II, 328.
- Comines, II, 120.
- Comșa, Dimitrie (Unul din cei vechi : ~), II, 265.
- Conachi (La mormintul lui ~), II, 315.
- [Corina] (Fetița lui Iosif), II, 351.
- Cornescu, Maria, II, 42.
- Corradini, II, 329.
- Cosmovici, Vasile, I, 206.
- Costache, Veniamin (O icoană curată : mitropolitul ~), I, 74.
- Coșbuc, Gheorghe, II, 138.
- Coșbuc (Ideile politice ale lui ~), II, 142.
- [Coșoiu, M.] (Ostași căzuți), II, 39.
- Crăciunescu, C. D. (Un poet copil : ~), I, 253.
- Creangă, Ion (Ceva despre ~), I, 256.
- Creangă, Ion (O duioasă comemorare), II, 377.
- Crețu, Grigore (Un modest învățat : ~), II, 155.
- Crișan (Cei trei mucenici : Horia, Cloșca, ~), II, 312.
- Critobul din Imbros, II, 93.
- Crîmca, Anastasie (Un arhieru artist : ~), I, 176.
- Çroiset, Maurice (Un vechi elin în Paris : ~), II, 283.
- Culger-Poni, Matilda, II, 261.
- Culcer (Un cavaler : generalul ~), II, 91.
- Culianu, N., II, 16.
- Cunțan, Maria, II, 290.
- Cuza vodă (Centenarul nașterii lui ~), II, 173.
- Cuza vodă (Învățăminte din viața și domnia lui ~), I, 233.
- Cuza vodă (Statuia lui ~), I, 30.
- Damé, Frédéric, I, 171.
- Dante (~ în românește), I, 189.
- Davila, Carol (Memoria doctorului ~), II, 252.

- Davila (*Doctorul ~*), I, 20.
- Delavrancea, II, 139.
- Delavrancea (*~ necunoscut*), II, 96.
- Delavrancea (*Doi înaintași : ~ și Goga*), II, 319.
- Delavrancea (*Ultima cuvântare a lui ~*), II, 139.
- Dembinski, Bronislaw, contele, II, 373.
- Demetriescu, Anghel, I, 11.
- Densușianu, Aron, II, 343.
- Densușianu, Nicolae, I, 294.
- Densușianu, Ovid (*Un neadaptabil : ~*), II, 322.
- Dima, Gheorghe (*Un om de bine : ~*), II, 221.
- Dobrescu, Nicolae, II, 5
- Dollfuss (*Victima din Viena : cancelarul ~*), II, 272.
- Dragalina (*Generalul ~*), II, 263.
- Dragalina (*Moartea generalului ~*), II, 72.
- [Dragalina, gen.] (*Ostași căzuți*), II, 38.
- Drouhet, Charles, II, 376.
- Echegaray, José, II, 84.
- Edison, II, 260.
- Elena, Cuza (*Doamna ~*), I, 209.
- Eminescu (*~ și generația de astăzi*), I, 34.
- Eminescu (*~ și tineretul*), II, 244.
- Eminescu (*Cel dintîi volum din operele în proză ale lui ~*), I, 104.
- Eminescu (*În amintirea lui ~*), I, 247.
- Eminescu (*O comemorare a lui ~*), II, 166.
- Eminescu (*Un roman de ~*), I, 43.
- Eminescu (*Vederile politice ale lui ~ și generația de azi*), I, 216.
- Erbiceanu, Constantin, I, 339.
- Faure, André, II, 6.
- Felix, Iacob (*Doctorul ~*), I, 79.
- Filipescu (*O înmormîntare : a lui ~*), II, 46.
- Flondor, Iancu, II, 207.

Flondor, Teodor de, I, 196.

Francisc-Iosef (*Moartea lui* ~), II, 55.

Frimu, I. C., II, 165.

Frîncu, Amos, II, 271.

Frîncu, Teofil, I, 5.

Garibaldi, Giuseppe, I, 173.

Gaster (*Cazul* ~), II, 333.

Ghibănescu Gheorghe (*Un răzeș moldovean* : ~), II, 299.

Ghica, D., II, 15.

Ghica, Ion, I, 268.

Ghica, Ionel (*Sfirșitul zburătorului* : ~), II, 263.

Giani, Dr., II, 82.

Giurescu, C., II, 99.

Gîrleanu (*O carte de nuvele postume a lui* ~), II, 26.

Gîrleanu, Emil, II, 9.

Glixeli (*Trei prieteni ai noștri* : *Hertvik Jarnik, Paul Collinet*, ~), II, 328.

Goga (*Doi înaintași* : *Delavrancea și* ~), II, 319.

Goga (*Ultima solie a lui* ~), II, 339.

Goga, Octavian (*Un suflet de luptă* : ~), II, 318.

Golescu, Dinicu, I, 265.

Golescu, Iordache, I, 286.

Golești (*Cei doi* ~), II, 62.

Golz, von der, II, 51.

Grămadă, Ioan, II, 79.

Grămadă, Ion, II, 231.

Grecianu, Ștefan (*Unul dintre ultimii mari boieri de neam* : ~), I, 199.

Grigorescu (*Generalul* ~), II, 167.

Grigorescu (~ *după Vlahuță*), I, 279.

Grigorescu, Nicolae, I, 181.

[Haneș, Gh.] (*Ostași căzuți*), II, 38.

Haret, Spiru C., I, 312.

Hasdeu, B. P., I, 183.

- Hasdeu, Iulia (*O umbră a trecut* ~), II, 323.
 Hălăceanu, Virgil, II, 77.
 Heisenberg, August, II, 257.
 Helfferich, II, 212.
 Hindenburg, II, 273.
 Hodoș, Alexandru, II, 246.
 Hodoș, Nerva, I, 329.
 Hodoș, Nerva (*Un uitat* : ~), II, 324.
 Horațiu (~ *al Romei și* ~ *al lumii*), II, 291.
 Horia (*Cei trei mucenici* : ~, *Cloșca, Crișan*), II, 312.
 Humpel, Emilia, II, 113.
 Hurmuzachi, Nicolae (*Baronul* ~), I, 219.
- Ibsen, Henrik (*Un erou modern* : ~), I, 128.
 Ionescu, Nicolae (*Un orator al generației bătrâne* : ~),
 I, 83.
 Iosif (*La înmormântarea lui* ~), II, 350.
 Istrati, C. I. (*Dr.* ~), II, 106.
 Istrati, Panait (*Omul care s-a întors acasă* : ~), II, 287.
 Izverniceanu, Damian, II, 284.
- Jagić, Vratoslav (*Un prieten dispărut* : ~), II, 203.
 Jammes (~, *Virgiliul francez*), II, 325.
 Jarnik, Herivik (*Trei prieteni ai noștri* : ~, *Paul Collinet, Glixeli*), II, 328.
 Jireček, C. J. (*Un mare învățat* : ~), II, 86.
- Kipling, Rudyard, II, 293.
 Kiriac, Gheorghe, II, 237.
 Kogălniceanu (*La mormântul lui* ~), I, 137.
 Kogălniceanu, Mihail (*Un sfert de veac de la moartea lui* ~), II, 49.
 Krumbacher, Karl, I, 232.
- Lafont (*Generalul* ~), II, 100.
 Lafont (*Unul pe care nu l-am uitat* : *generalul* ~), II, 219.

- La Fayette (*La mormintul lui ~*), II, 69.
 Lamprecht (*~ despre rolurile naționale*), I, 109.
 Lamprecht, Karl, II, 29.
 Langlois, Victor Charles, II, 249.
 Lascar, Vasile (*O figură : ~*), I, 160.
 Laurian, August Treboniu (*Un utopist : ~*), I, 3.
 Laurian, Dimitrie A. (*Un profesor : ~*), I, 156.
 Lavissee, Ernest, II, 193.
 Lăpădatu, Ioan (*O personalitate culturală din Ardeal : ~*), I, 146.
 Leon, N., II, 262.
 Liciu (*~ ca artist*), I, 316.
 Liciu (*~ și teatrul lui Alecsandri*), I, 113.
 Liciu, Petre (*Amintirea lui ~*), II, 303.
 Liciu, Petru (*Bustul lui ~*), II, 51.
 Liciu, Petru (*În amintirea lui ~*), I, 307.
 Lițu, Vasile, II, 195.
 Longfellow, I, 191.
 Longinescu, Gheorghe (*Un martir al științei și datoriei : ~*), II, 337.
 Loti, Pierre, II, 199.
 Lucaciu, Constantin (*Cei cari se duc : ~*), II, 182.
 Lucaciu, Vasile, II, 191.
 Lucaciu, Vasile (*Simbolul de la Satu Mare*), II, 304.
 Luchian (*Moartea pictorului ~*), II, 43.
 Ludendorff (*Moartea unui păgîn : ~*), II, 314.

 Maiorescu, Ioan, I, 335.
 Maiorescu, T., II, 66.
 Manliu, I., II, 74.
 Manolache, I. D. (*Cartea unui duspărut : „Fețe“ de ~*), I, 114.
 Manolescu-Mladian (*Locotenentul-colonel ~*), I, 327.
 Manolescu-Mladian I. (*Locotenentul-colonel ~*), I, 334.
 Manu, Gheorghe (*Generalul ~*), I, 297.
 Marconi (*La moartea unui geniu italian : ~*), II, 311.

- Marian, S. Fl. (*Un cercetător al vieții poporului românesc*: ~), I, 167.
- Marienscu, At., II, 15.
- Marinescu, Gheorghe (*Un lacom de a ști: d-rul*: ~), II, 321.
- Mateescu, G. G., II, 247.
- Mateescu, Gheorghe (*Numai un profesor bătrîn*: ~), II, 336.
- Mavrodi, Alexandru, II, 277.
- Mavrodin, Maria, I, 254.
- Mărgărit, Apostol (*Un „idealist“*: ~), I, 16.
- Medicilor (*Jertfa* ~), II, 359.
- Meillet, II, 304.
- Mihai Viteazul (*Cel ce nu se poate odihni*: ~), II, 52.
- Mihai Viteazul (*Pomenirea lui* ~), I, 221.
- Mihai Viteazul (*Ziua lui. A lui* ~), II, 59.
- Mihai Viteazul (*Ziua lui* ~ în 1916), II, 41.
- Mihăescu, Alexandrina (*Paginile* ~), I, 163.
- Mincu, Ioan, I, 311.
- Mirea, II, 281.
- Missir, Petru, II, 248.
- Moceanu (*Gimnasticul* ~), I, 218.
- Moldovan, I. M., II, 34.
- Mommsen, I, 25.
- Monod, Gabriel, I, 305.
- [Moțet, Ioan] (*Ostași căzuți*), II, 33.
- Mureșianu, Aurel, I, 214.
- Murgoci, G. M., II, 297.
- Murgoci, Gh. M., II, 223.
- Napoleon (*Centenarul lui* ~), II, 186.
- Naum, Anton, II, 61.
- Negri, C., I, 309.
- Negruzzi, C., I, 100.
- Negruzzi, Iacob, II, 267.
- Nicolau, Matei, II, 316.

- Nicoleanu, N. (*Un poet din vremurile nchotărite : ~*), I, 132.
- Noailles, Ana Brîncoveanu, contesă de, II, 268.
- Nolhac, Pierre de, II, 294.
- Northcliffe (*Lord ~*), II, 189.
- Novakovici, Stojan, II, 27.
- Novelli, Ermete, II, 144.
- O**
- Odobescu, Alexandru, I, 47.
- Ohnet, Georges, II, 85.
- Onae, Al., I, 300.
- Onciul, Dimitrie, II, 204.
- Onciul, Dimitrie (*Un om „dărîmat“ : ~*), II, 17.
- Onițiu, Virgil, II, 33.
- Orășanu, Ștefan, I, 39.
- Orleanu, G., I, 292.
- Ostașii, II, 351.
- P**
- Pais, Ettore (*Unul din vremurile bune : ~*), II, 338.
- Palacký, II, 232.
- [Panait, C.] (*Ostași căzuți*), II, 37.
- Pann, Anton, I, 59.
- Papacostea, Cezar (*Un interpret de frumuseță și armonie : ~*), II, 298.
- Papiniu, Ioan, II, 205.
- Papiu, Ilarian (*Amintirea lui ~*), II, 235.
- Pârvan, V., II, 234.
- Petrovici, Ștefan (*Profesorul ~*), II, 36.
- [Picot, Émile] (*Un prieten străin pe care l-am pierdut*), II, 161.
- Pirandello, II, 306.
- Pitiș, Gheorghe, II, 180.
- Podeanu, Vasile, II, 143.
- Poni, P. (*Jubileul d-lui ~*), I, 120.
- Poni, Petru, II, 224.
- [Pop de Băsești] (*Badea Gheorghe*), II, 159.

- Pop, Florentin I., II, 302.
- Pop-Reteganul I. (*Un scriitor pentru popor : ~*), I, 88.
- Popescu, Tiberiu, II, 48.
- Popescu, Tiberiu (*Unul dintre cei vechi ai noștri : ~*), II, 307.
- [Pursch, Otto] (*Ostași căzuți*), II, 37.
- Pușcariu, Ion, I, 315.
- Quidde, II, 209.
- Quinet, Edgar, II, 61.
- Ráckóczi, Francisc (*La trecerea unui erou*), I, 153.
- Radovici, I. (*Dr. ~*), I, 203.
- Ralet, I. (*Doi oameni din vremea mai veche. Gen. Bengescu-Dabija și prof. ~*), II, 57.
- Rațiu, Ioan, II, 241.
- Rațiu, Ioan, II, 254.
- Rașcanu, Petru (*Profesorul ~*), I, 326.
- Rola, Piekarski V., I, 221.
- Roosevelt, Theodore, II, 147.
- Rosegger, Peter, II, 89.
- Rosetti, Horia, I, 333.
- Rostand, Edmond, II, 101.
- Roth, Ștefan Ludwig (*Un cugetător ales al sașilor din Ardeal : ~*), II, 217.
- Ruskin, II, 170.
- Saligny, Anghel (*Un creator : ~*), II, 222.
- Sanders, Liman von, II, 250.
- Sadeanu, Avram, II, 12.
- [Săulescu, Mihai] (*Ostași căzuți*), II, 39.
- Sbiera, Ioan, II, 45.
- [Scarlet, Gh.] (*Ostași căzuți*), II, 38.
- Schiller (*Serbările pentru ~*), I, 93.
- Scraba, G. D., II, 379.
- Scurtu, Ioan, II, 188.

[Severeanu, G. dr.] (*Un medic arheolog*), II, 370
Sienkiewicz, II, 208.
Sienkiewicz, Henrik, II, 40.
Sihleanu, Alexandru (*Un poet student : ~*), II, 20.
Sirbu, Ion, II, 196.
Slavici, Ioan, II, 226.
Smigelschi, Octavian, I, 323.
Stamati, C. (*Un poet basarabean : ~*), I, 139.
Stănescu-Delar, Gheorghe, II, 356.
Stefanelli, T. V., II, 177.
Stinnes, II, 210.
Sturdza, D. M., I, 201.
Sturdza Șcheianu, Dimitrie (*Un boier din altă vreme .
~*), II, 178.
Suferințe omenești sub ocupație, I, 117.
Suțu, Mihail, II, 270.

Ștefănescu, Grigore, I, 290.

Ștefulescu, Al., I, 284.

Știrbei vodă, I, 55.

Tanoviceanu, I., II, 73.

Tăbăcariu, Grigore, II, 335.

Tăutu, Teodor (*Generalul ~*), II, 310.

Tăzlăuanu, Adelina, I, 259.

Teclu, Nicolae, II, 374.

Teliman, Mihail (*Un scriitor necunoscut : ~*), I, 124

Temperley, Harold, II, 369.

Tenie, Alexandru, II, 79.

Teodori, D. A., I, 289.

Tolstoi (*La moartea lui ~*), I, 282.

Tolstoi, Leon, I, 193.

[Tutunaru] (*Ostași căzuți*), II, 37.

Țițeica, Gheorghe (*Înainte de un mormânt*), II, 332.

Ungureanu, Emanoil, II, 245.

Urechiă, Nestor, II, 264.

Ursu, I., II, 229.

Valaori, Iuliu, II, 303.

Vazov, Ivan (*Un poet reprezentativ* : ~), II, 184.

Venzelos (*La moartea lui ~*), II, 294.

Vidu, Ioan, II, 259.

Vilsan, Gheorghe, II, 288.

Virnav, Scarlat (*Un om de ispravă* : ~), II, 154.

Vlahuță, Al. (*Amintirea lui ~*), II, 309.

Vlahuță, Al. (*La înmormântarea poetului ~*), II, 152.

[Vlahuță, Alex.] (*Un act de pietate*), II, 206.

Vlahuță, Al. (*Un suflet adânc*), II, 157.

Vlaicu, Aurel, I, 331.

Voinescu Eugeniu, I, 213.

Volenti, N. (*Un „poeta minor“* : ~), I, 277.

Vulcan, Iosif, I, 186.

Vulovici, N., II, 352.

Washington (*Amintirea lui ~*), II, 109.

Weigand, Gustav, II, 255.

Westrin, Teodor, II, 242.

Wilson, II, 215.

Xenopol, A. D., II, 171.

Xenopol, A. D., II, 175.

Zagoriț, Alexandru, II, 43.

Zamfirescu, Duiliu, II, 190.

Zeppelin, II, 357.

CUPRINSUL

Nicolae Dobrescu	5
André Faure	6
Un profesor: Vasile Burla	7
Emil Girleanu	9
Spiru Carpus	10
Dimitrie Anghel	11
Avram Sădeanu	12
Alexandru Bogdan	13
D. Ghica	15
At. Marienescu	15
N. Culianu	16
Un om „darimat“ : Dimitrie Onciul	17
Un poet student : Alexandru Sihleanu	20
Comemorarea lui Alecsandri	24
O carte de nuvele pos ume a lui Girleanu	26
Stojan Novakovici	27
Karl Lamprecht	29
Virgil Onițiu	33
I. M. Moldovan	34
Un mort care se îngroapa : I. Ciocan	35
Profesorul Ștefan Petrovici	36
Ostași cazuți	37
Henrik Sienkiewicz	40
Ziua lui Mihai Viteazul în 1916	41
Maria Cornescu	42
Alexandru Zagoriț	43
Ioan Sbiera	45
O înmormintare : a lui N. Filipescu	46
Tiberiu Popescu	48
Moartea pictorului Luchian	48

Un sfert de veac de la moartea lui Mihail Kogalniceanu	49
Von der Golz	51
Bustul lui Petru Liciu	51
Cel ce nu se poate odihni : Mihai Viteazul	52
Moartea lui Francisc-Iosif	55
Doi oameni din vremea mai veche (generalul Bengescu-Dabița și prof. I. Ralet)	57
Ziua lui (a lui Mihai Viteazul)	59
Anton Naum	61
Cei doi Golești	62
T. Maiorescu	66
La mormîntul lui La Fayette	69
Moartea generalului Dragalina	72
I. Tanoviceanu	73
I. Manliu	74
Doctorul M. Botescu	76
Virgil Halaceanu	77
Drd. John Stuart Campbell	78
Ioan Grămada	79
Alexandru Tenie	79
Dr. Giani	82
Eugen Cocută	83
José Echegaray	84
Georges Ohnet	85
Un mare învățat : C. J. Jireček. <i>Cu prilejul morții lui Peter Rosegger</i>	86
Peter Rosegger	89
Un cavaler : generalul Culcer	91
Critobul din Imbros	93
Delavrancea necunoscut (<i>Cronicile lui „Fra dulce“</i>)	96
Bismark bătrîn...	97
C. Giurescu	99
Generalul Lafont	100
Edmond Rostand	101
Califul. <i>La moartea lui Abdul-Hamid</i>	103
Dr. C. I. Istrati	106
Amintirea lui Washington	109
Emilia Humpel	113
Chanzy	114
Suferințe omenești sub ocupație	117
Comines	120
Un poet bucovinean : V. Bumbac	124
Gheorghe Coșbuc	138
Delavrancea	139
Ultima cuvîntare a lui Delavrancea	139

Ideile politice ale lui Coşbuc	142
Vasile Podcanu	143
Ermete Novelli	144
Septimiu Albini	146
Theodore Roosevelt	147
Ioan Bogdan	147
Teodor Aman : la pomenirea lui	150
La înmormântarea poetului Al. Vlahuţă	152
Un om de isprava : Scarlat Vîrnav	154
Un modest învăţat : Grigore Creţu	155
Un suflet adînc (Al. Vlahuţa)	157
Badea Gheorghe	159
Un prieten străin pe care l-am pierdut	161
I. C. Frimu	165
O comemorare a lui Eminescu	166
Generalul Grigorescu	167
Batrînul meu elev	168
Ruskin	170
A. D. Xenopol. <i>Cuvîntarea rostită la înmormîntarea lui, în numele Academiei Române</i>	171
Centenarul naşterii lui Cuza voda	173
A. D. Xenopol (<i>Rolul său din viaţa politică</i>)	175
T. V. Stefanelli	177
Un boier din altă vreme : Dimitrie Sturdza Şche- ianu	178
Gheorghe Pitiş	180
Cei cari se duc : Constantin Lucaciu	182
Mircea Christian	183
Un poet reprezentativ : Ivan Vazov	184
Un bîncfacator cultural : Ioan Bibicescu	185
Centenarul lui Napoleon	186
Ioan Scurtu	188
Lord Northcliffe	189
Duiliu Zamfirescu	190
Vasile Lucaciu	191
Andrei Birseanu	193
Vasile Liţu	195
Ion Sîrbu	196
Ernest Lavisse	198
Pierre Loti	199
Moartea unui tînăr : Nicolae Beldiceanu	200
Teodor Burada	202
Un prieten dispărut : Vratoslav Jagić	203
Dimitrie Onciul	204
Ioan Papiniu	205

Un act de pietate :	206
Iancu Flondor	207
Sienkiewicz	208
Quidde	209
Stinnes	210
Helfferich	212
Amintirea lui Byron	214
Wilson	215
Un cugetător ales al sașilor din Ardeal : Ștefan Ludwig Roth	217
Unul pe care nu l-am uitat : generalul Lafont	219
Doctorul Botescu	220
Un om de bine : Gheorghe Dima	221
Un creator : Anghel Saligny	222
Gh. M. Murgoci	223
Petru Poni	224
Amundsen	225
Ioan Slavici	226
I. Ursu	229
Brusilov	229
Dr. Victor Babeș	230
Vasile Bogrea	231
Ion Gramadă	231
Palacký	232
Un om de bine : Gr. Cerkez	233
V. Pârvan	234
Amintirea lui Papiu Ilarian	235
Valeriu Brianiște	236
Gheorghe Kiriac	237
Doi oameni modești : Corneliu Botez, Vladimir Atanasovici	238
Amicul nostru Bastera	239
Jertfele zădarnice	240
Ioan Rațiu	241
Teodor Westrin	242
Cadorna	243
Eminescu și tineretul. <i>O scrisoare catre studenți</i>	244
Emanoil Ungureanu	245
Alexandru Hodoș	246
G. G. Mateescu	247
Petru Missir	248
Charles Victor Langlois	249
Liman von Sanders	250
Comemorarea lui Andrei Birseanu	251

La înmormîntarea lui Gr. Cerkez. <i>Cuvîntare la mormînt</i>	251
Memoria doctorului Carol Davila	252
Amintirea lui Simion Barnuț	253
Ioan Rațiu	254
Gustav Weigand	255
Andrée	256
August Heisenberg	257
C. Z. Buzdugan	258
Ioan Vidu	259
Virgil Bărbat	260
Edison	260
Matilda Cugler-Poni	261
N. Leon	262
Generalul Dragalina	263
Nestor Urechiă	264
Unul din cei vechi : Dimitrie Comșa	265
Generalul Berthelot	266
Iacob Negruzzi	267
Sfirșitul zburătorului : Ionel Ghica	268
Ana Brîncoveanu, contesă de Noailles	268
Mihail Suțu	270
Amos Frîncu	271
Victima din Viena : cancelarul Dollfuss	272
Hindenburg	273
Gheorghe Bogdan-Duică	274
George Balș	275
Alexandru Mavrodi	277
Dr. I. Cantacuzino	278
Vinčențiu Babeș. <i>Ce a fost, și numai atîta</i>	280
Mirea	281
Ioan Bianu	282
Un vechi elin în Paris : Maurice Croiset	283
Damian Izverniceanu	284
Avem suflete eroice : Bănciulescu	285
Omul care s-a întors acasă : Panait Istrati	287
Un întemeietor : doctorul Brîndză	288
Gheorghe Vîlsan	288
Maria Cunțan	290
Horățiu al Romei și Horățiu al lumii	291
Paul Bourget	292
Rudyard Kipling	293
Pierre de Nolhac	294
La moartea lui Venizelos	294
Un modest : Alexandru Ciura	296

G. M. Murgoci	297
Un interpret de frumuseță și armonie : Cezar Păpa- costea	298
Un răzeș moldovean : Gheorghe Ghibănescu	299
Moartea unui învățat : profesorul Ion Borcea	301
I. Pop Florentin	302
Iuliu Valaori	303
Meillet	304
Simbolul de la Satu Mare (Vasile Lucaciu)	304
Pirandello	306
Unul dintre cei vechi ai noștri : Tiberiu Popescu	307
Amintirea lui Petru Liciu	308
Amintirea lui Al. Vlahuță	309
Generalul Teodor Tăutu	310
La sicriul unui geniu italian : Marconi	311
Cei trei mucenici : Horia, Cloșca, Crișan	312
Iaroslav Bidlo	313
Moartea unui păgîn : Ludendorff	314
Ferdinand Brunot	315
Matei Nicolau	316
Un suflet de luptă : Octavian Goga	318
Doi înaintași : Delavrancea și Goga	319
Un lacom de a ști : d-rul Gheorghe Marinescu	321
Un neadaptabil : Ovid Densusianu	322
O umbră a trecutului (Iulia Hasdeu)	323
Un uitat : Nerva Hodoș	324
Jammes, Virgiliul francez	325
Un creator de țară : Atatürk	326
Trei prieteni ai noștri (Hertvik Jarnik, Paul Col- linet, Glixeli)	328
Corradini	329
Înainte a unui mormînt (Gheorghe Țițeica)	332
Cazul Gaster	333
Grigore Tăbăcariu	335
Numai un profesor bătrîn : Gheorghe Mateescu	336
Un martir al științei și datoriei : Gheorghe Lon- ginescu	337
Unul din vremurile bune : Ettore Pais	338
Ultima solie a lui Goga	339

A d d e n d a

Aron Densusianu	343
La mormîntul lui Conachi	345
La înmormîntarea lui Iosif	350
Ostașii	351

N. Vulovici	352
Fetița lui Iosif	354
Calăreții	354
Gheorghe Stănescu-Delar	356
Zeppelin	357
Jertfa medicilor	359
Edgar Quinet	361
Harold Temperley	369
Un medic arheolog	370
Charles Bémont	372
Septimiu Albini	373
Nicolae Teclu	374
Agata Bîrsescu	375
Charles Drouhet	376
O duioasă comemorare	377
Contele Bronislaw Dembinski	378
G. D. Scraba	379
Constantin Banu	380
<i>Indici. Nume de persoane-temă</i>	<i>383</i>

Redactor responsabil : NICOLAE TEICĂ
Tehnoredactor : ELENA CĂLUGĂRU

Dat la cules 02.09.1966. Bun de tipar 20.01.1967.
Apărut 1967. Tiraj 80.160 ex. broșate. Hîrtie
ziar de 50 g m². Format 700×920 32. Coti ed. 18,43.
Coli tipar 12,75. Planșe A. nr. 10.868/1966. C.Z.
pentru bibliotecile mari 8 R. C.Z. pentru biblio-
tecile mici 8 R-94.

Tiparul executat sub comanda nr. 60.579 la
Combinatul Poligrafic „Casa Științei”, Piața
Științei nr. 1, București — Republica Socialistă
România

iorga

Lucrări de cultură generală în „Biblioteca pentru toți”

Venind în întâmpinarea sugestiilor unui mare număr de cititori și a presei, „Biblioteca pentru toți” a inaugurat, începând din toamna anului 1966, seria de „cultură generală”. Vor fi publicate lucrări de critică și istorie literară, de popularizare a artei (pictură, sculptură, muzică, cinematografie, teatru, dans etc.), de istoria și filozofia culturii, scrieri din tezaurul filozofic mondial, eseuri, monografii și biografii, cărți de călătorii celebre, sinteze de istorie etc., în tiraje de masă și — în general — la același preț ca și scrierile beletristice. Vor vedea lumina tiparului din această serie — la început — câte 4—6 titluri pe an, urmînd ca aparițiile să ajungă, într-o primă etapă, la 12 titluri anual. În acest fel, în „Biblioteca pentru toți” vor apărea pînă prin anul 1980, pe lîngă cele circa 1.200 de volume, cuprinzînd cele mai valoroase scrieri beletristice din literatura mondială, încă circa 300 de volume din seria de „cultură generală”. Primele volume din noua serie: *Ion Creangă, viața și opera* de G. Călinescu și *Arta prozatorilor români de Tudor Vianu* au apărut de curînd. În lunile următoare vor apărea:

- V. Pârvan — *Pagini alese*
 - G. Ibrăileanu — *Pagini de critică*, 2 vol.
 - *** — *Călătoriile căpitanului Cook*, 2 vol.
- Sînt în pregătire:
- I. Burckhardt — *Cultura Renașterii în Italia* 2 vol.
 - E. Faure — *Istoria artei*, 5 vol.
 - F. Gundolf — *Goethe*, 2 vol.
 - S. Radhakrishnan și Ch. Mpoore — *Izvoarele culturii indiene*, 2 vol.
 - Quintus Curtius Rufus — *Istoria lui Alexandru cel Mare*
 - E. R. Curtius — *Balzac*

Cumpărați cărțile „Bibliotecii pentru toți” care poartă pe copertă mențiunea „cultură generală”.

editura literatura

1-II Lei 10